

Universiteit Utrecht

Faculteit
Diergeneeskunde
Departement Dier in
Wetenschap &
Maatschappij

Inventarisatie en prioritering van welzijnsproblemen binnen de sector bijzondere dieren

Dr. Claudia M. Vinke, Drs. Isabelle A.M. van Eijk
Mr. Iaira Boissevain | 2011

**Inventarisatie en prioritering van
welzijnsproblemen binnen de sector
*bijzondere dieren***

**Dr. Claudia M. Vinke, Drs. Isabelle A.M. van Eijk & Mr. Iaira
Boissevain**

2011

Voorwoord

Deze rapportage over welzijnsproblemen bij bijzondere dieren in de handel en houderij is met de inzet van velen tot stand gekomen. Gedeeltelijk is dit rapport inhoudelijk een *update* van een eerder verschenen rapport getiteld *Onderzoek naar de welzijnsomstandigheden van exotische dieren in de dierenhandel* (Vinke, 1998).

Om een relevante *sparring partner* te hebben vanuit het veld en om snel toegang te krijgen tot relevante bronnen die van belang waren voor het onderzoek, is destijds een klankbordcommissie samengesteld. De afbakening en aanpak van het onderzoek is in beginsel met deze klankbordcommissie overlegd, bediscussieerd en bijgesteld. In de regelmatige bijeenkomsten daarna is de voortgang geëvalueerd en alle klankbordcommissieleden hebben elk op hun eigen manier een grote bijdrage geleverd aan de uiteindelijke totstandkoming van de eindrapportage. De studenten die aan de verschillende deelonderzoeken hebben gewerkt, hebben eveneens hun onherroepelijke stempel gedrukt op dit project met hun daadkracht en kritische visie op de mogelijkheden en onmogelijkheden van dit onderzoek. Ook heeft een aantal externe deskundigen hun diersoortspecifieke kennis beschikbaar gesteld speciaal voor de in dit onderzoek gebruikte welzijnsindices die zijn ingesloten als appendix. Hun kennis was onontbeerlijk om deze lijsten te perfectioneren en bruikbaar te maken als uniforme onderzoeksstandaard.

Onze dank gaat daarom uit naar allen die dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt: dhr. Tony Achterkamp *i.m.*; mevr. Maaïke Blankenlee, dhr. Marinus Borgstein, dhr. Jan Boonstra, mevr. Jacqueline Erens (student), dhr. Fred Fleminks, dhr. Drs. David van Gennep, dhr. Cedric Hall (student), dhr. drs. Jan Hooijmeijer, mevr. drs. Gwen Huijkeshoven (student), mevr. Drs. Valerie Jonckheer-Sheehy, mevr. Tara Jonkman (student), mevr. drs. Chantal Kapteijn, mevr. dr. Marja Kik, mevr. Birgit van der Laan, mevr. Michelle van Leeuwen (student), mevr. drs. Ruth van der Leij, mevr. Ing. Suzanne Merckx, dhr. drs. Matthijs Metselaar, dhr. Dennis Oonincx, mevr. drs. Nicky Pasmooij, dhr. Rogier van Rossem, dhr. Hans de Rijk, dhr. dr. Nico Schoemaker, dhr. drs. Frank Verstappen, dhr. dr. Alex Ploeg, dhr. drs. Job Stumpel, dhr. mr. drs. Erwin Virginia, dhr. drs. Peter Werkman, mevr. drs. Yvonne van Zeeland, Dhr. Henk Zwartepoorte. En niet te vergeten zijn wij grote dank verschuldigd aan al diegenen uit de verschillende sectoren die gastvrij hun bedrijf of instelling hebben opengesteld, en geduldig vragen hebben beantwoord en enquêtes hebben ingevuld voor dit onderzoek.

Colofon

Universiteit Utrecht
Faculteit Diergeneeskunde
Departement Dier in Wetenschap & Maatschappij
Yalelaan 2
Postbus 80166
3508 TD Utrecht

Telefoon 030 – 2532615 (secretariaat)

Fax 030 - 2537997

Internet <http://www.uu.nl/diergeneeskunde/dwm>

Copyright

© Universiteit Utrecht, Faculteit Diergeneeskunde,
Departement Dier in Wetenschap & Maatschappij

2011

Het is verboden zonder schriftelijke toestemming van de auteurs deze uitgave of delen hiervan te kopiëren, te vermenigvuldigen, digitaal om te zetten of op een andere wijze beschikbaar te stellen.

ISBN

978-90-393-5632-6

Universiteit Utrecht

Titel

Inventarisatie en prioritering van welzijnsproblemen binnen de sector *bijzondere dieren*

Auteur(s)

Dr. Claudia M. Vinke

Drs. Isabelle A.M. van Eijk

Mr. Iaira Boissevain

Studenten:

Gwen Huijkeshoven

Michelle van Leeuwen

Cedric Hall

Jacqueline Erens

Tara Jonkman

Departement voorzitter/hoogleraar: Prof. Dr. F. Ohl

Samenvatting

Deze rapportage geeft inzicht in een aantal prominente aandachtspunten bij de handel en houderij van bijzondere dieren ten aanzien van gezondheid en welzijn. Ook is aandacht besteed aan juridische implicaties betreffende dit onderwerp. Voor de belangrijkste knelpunten zijn adviezen en oplossingsrichtingen aangegeven.

Trefwoorden

welzijn, gezondheid, gedrag, huisdieren, exoten

Title

Inventory and prioritisation of welfare problems into the area of trade and possession of exotic animal pets

Abstract

This report overviews and elucidates the central points of health and welfare problems in the trade and possession of exotic companion animals. Juridical implications concerning this topic are viewed as well. Suggestions and advices for improvements are given for the most prominent bottlenecks.

Keywords:

welfare, health, behaviour, exotic pets

Samenvatting

Aanleiding

Uit de inventarisaties ter voorbereiding van het Onderzoeksprogramma Welzijn van Gezelschapsdieren (Anoniem, 2007) bleek dat de zorgen bij de in Nederland gehouden bijzondere huisdieren vooral liggen rondom de huisvesting, verzorging en het kennis- en voorlichtingsniveau bij de verkoopkanalen en de consument. Naar aanleiding van bovenstaande constatering is gevraagd om op deze niveaus een nadere knelpunteninventarisatie uit te voeren. Huidige inventarisatie sluit methodologisch en gedeeltelijk ook inhoudelijk aan bij een eerder verschenen rapport getiteld *Onderzoek naar de welzijnsomstandigheden van exotische dieren in de dierenhandel* (Vinke, 1998) in opdracht van het toenmalige Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer & Visserij. Huidige rapportage is in die zin een *update* van de genoemde rapportage uit 1998.

Doelstelling(en) van het onderzoeksproject: actuele inventarisatie van welzijnsproblemen bij *bijzondere dieren* (vissen, vogels, reptielen, amfibieën en zoogdieren) en prioritering van de belangrijkste kennisvragen. De resultaten van dit onderzoek kunnen o.a. door de overheid worden gebruikt als basis bij het opstellen van toekomstig beleid op het gebied van de handel in en het houden van bijzondere huisdieren in Nederland.

Werkwijze

In de eerdere rapportage werden twee houderprofielen van (bijzondere) gezelschapsdieren beschreven: de georganiseerde dierhouder *c.q. liefhebber* en de *niet georganiseerde lekenconsument*. Voor het houderprofiel *lekenconsument*, is een directe benadering moeilijk te realiseren. Derhalve is gekozen voor een indirecte benadering met behulp van verschillende informatiekkanalen dan wel contactpunten in de handel en houderij. Gekozen is voor de contactpunten:

1. Dierenspecialisten/handel/markten & beurzen (verkooppunten: eerste contact met potentiële koper/eigenaar).
2. Dierenarts (eerste contactpunt houder bij gezondheid- en welzijnsproblemen).
3. Opvangcentra en kinderboerderijen (afstand: indien het bijzondere dier om welke redenen dan ook niet meer gewenst is).
4. Liefhebbers (gespecialiseerde groep dierhouders).
5. Handhaving en inbeslagname (AID *Algemene Inspectie Dienst* [de huidige nVWA] en de LID *Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming*).

Het beoogde doel bij deze aanpak is het detecteren van terugkerende patronen afkomstig vanuit de diverse informatiekkanalen. Patronen kunnen ter prioritering dienen en inzicht geven in bijvoorbeeld de kwetsbaarheid van bepaalde diersoorten in de handel en de houderij.

Bij de informatievergaring is gebruik gemaakt van literatuur- en documentenonderzoek, digitale enquêtes, bedrijfsbezoeken en –observaties en (diepte)interviews.

De rode draad: samenvatting bevindingen en conclusies

Meer gedetailleerde en specifieke bevindingen van de verschillende deelonderzoeken staan in de laatste paragraaf van elk deelonderzoek puntsgewijs samengevat en in hoofdstuk 6 als conclusie beschreven en onderbouwd.

- Omvangbepalingen: voor dit rapport is naast absolute aantallen tevens gebruikt gemaakt van percentages gerelateerd aan een totaal gehouden populatie of verkoopaantallen. De hoogste relatieve percentages van opvang *versus* bezit en verkoop, zijn zichtbaar bij de groep *zoogdieren* en de groep *reptielen en amfibieën*. Opvangaantallen kunnen een indicatie geven voor de kwetsbaarheid van een diergroep of- soort.
- Voor herkenning van patronen ten aanzien van de gezondheid en het welzijn bij de bijzondere huisdieren kan uit de verschillende deelonderzoeken bij de verschillende informatiekanalen het volgende worden geconstateerd:

De reguliere gezelschapsdiersoorten als konijn, cavia, en goudvis lijken qua aantal, maar ook qua aard en intensiteit van de gezondheid- en welzijnsproblemen, het meest kwetsbaar in de handel en houderij.

Het type gezondheid- en welzijnsproblemen dat bij bepaalde diersoorten wordt geconstateerd, blijkt over de gehele linie telkens ongeveer dezelfde te zijn: kinderboerderijen, opvangcentra, dierenwinkels en dierenartspraktijken geven allen aan dat huidproblemen en gebitsproblemen relatief veel bij zoogdieren voorkomen. Huidproblemen worden in mindere mate ook bij vogels, reptielen en amfibieën en vissen gemeld. Maagdarmproblemen worden vooral bij zoogdieren en in mindere mate ook bij vogels en reptielen en amfibieën door kinderboerderijen, dierenwinkels en dierenartspraktijken genoemd. Als gedragsmatige problemen wordt verenplukken bij papegaaien het meest frequent genoemd. Daarnaast worden agressieproblemen bij vooral zoogdieren door zowel kinderboerderijen, opvangcentra als dierenpeciaalzaken veelvuldig aangeven.

De inschatting hoe ernstig deze geconstateerde gezondheid- en welzijnsproblemen zijn, is uiteraard afhankelijk van de situatie en het stadium waarin het probleem wordt geconstateerd en of er ingegrepen is of wordt door eigenaar en/of dierenarts. Het is wel zorgelijk te constateren dat veel van de genoemde gezondheid- en welzijnsproblemen feitelijk onder de term *verwaarlozingen* kunnen worden geschakeerd. De meest voor de handliggende oorzaken zijn een niet optimale attitude en gebrekkige kennis bij de eigenaren en onvoldoende informatievoorziening op zowel handel- als consumentenniveau.

- Dierenartspraktijken geven aan voornamelijk zoogdieren, vogels en reptielen aangeboden te krijgen door eigenaren. De meest frequent aangeboden diersoorten zijn: konijnen, cavia's, fretten, ratten en hamsters, papegaaien, parkieten en kanaries, schildpadden en baardagamen. De eerder genoemde gezondheids- en welzijnsproblemen bij deze dieren zouden volgens dierenartsen het gevolg zijn van onvoldoende of onjuiste verzorging/aandacht en kennisgebrek bij de eigenaren. Hierdoor worden door dierenartsen regelmatig huisvesting- en voedingsfouten waargenomen: voornamelijk een te kleine huisvesting, verkeerd klimaat en een eenzijdige en deficiënte voeding bij zoogdieren, vogels en reptielen. Deze gemaakte voedings- en huisvestingsfouten, onjuiste verzorging/aandacht en het kennisgebrek zouden volgens de dierenartsen leiden tot vroegtijdige sterfte bij met name konijnen, cavia's, papegaai- en parkietachtigen, baardagamen en schildpadden. Dierenartsen geven aan dat eigenaren van bijzondere diersoorten hen regelmatig melden dat (de verzorging van) het huisdier (meest frequent konijnen en cavia's) niet aan de verwachtingen van de eigenaren voldoet. Als mogelijke achterliggende oorzaken worden impulsaankopen (bijvoorbeeld aankoop voor de kinderen) en kennisgebrek van de eigenaren het meest genoemd. Ook spelen tegenvallende kosten, verkeerde voorlichting (op verkoopadressen) en de lage aanschafprijs van de dieren hierbij een belangrijke rol.
- Uit de bedrijfsobservaties bij dierenpeciaalzaken en tuincentra bleek dat de meeste voorbeeldiersoorten over het algemeen conform de vooraf geformuleerde checkliststandaarden

waren gehuisvest en gevoed (uitzondering aandachtspunt huisvesting: solitair vs sociaal, beschutting), in alle drie de verschillende winkelgroepen (i.e. reguliere dierenpeciaalzaak, tuincentra en gespecialiseerde dierenpeciaalzaken). Uitzondering was het item gezondheid van goudvissen dat regelmatig onder het gemiddelde werd gescoord. Bij de overige diersoorten kwamen gezondheid- en welzijnsproblemen voor als incident.

Aangezien door de gehanteerde onderzoekssystematiek criteriabeoordelingen kunnen uitmiddelen per aandachtsgebied, volgt hieronder een samenvatting van de meest opvallende onderwerpen per aandachtsgebied waarbij bij herhaling *niet voldaan* werd gevonden:

- 1) *Natuurlijk gedrag*: in de reguliere dierenpeciaalzaken en tuincentra bleek dat bij de huisvesting van kanaries, konijnen, cavia's en Russische dwerghamsters doorgaans weinig rekening wordt gehouden met het natuurlijk gedrag. Een belangrijk aandachtspunt in het kader van welzijn is het onderdeel natuurlijke groepssamenstelling (sociaal dan wel solitair). Ook bij voorlichting tijdens de verkoop van vogels (grijze roodstaart, kanarie) en kleine zoogdieren werd de natuurlijke groepssamenstelling niet of niet altijd correct behandeld.
- 2) *Beschutting en schuilmogelijkheden*: de huisvesting van handelsdieren had bij alle winkelgroepen onvoldoende beschutting. Dit aandachtspunt is van toepassing op alle aangetroffen voorbeelddiersoorten in de dierklassen Vissen, Vogels en Kleine zoogdieren en bij waterschildpadden uit de klasse reptielen en amfibieën.
- 3) *Huisvesting*: de kleine zoogdieren verbleven vaak in te kleine huisvestingen.
- 4) *Aanbod huisvesting en voeding* (assortimentsaanbod voor klant): in alle winkelgroepen was er huisvesting en voeding in het winkelassortiment aanwezig conform de standaarden van de checklist. Echter, alle winkelgroepen boden ook huisvesting en voeding niet conform deze standaarden aan.
- 5) *Voorlichting en informatie*: specialistische winkels scoorden aan de hand van de standaardcriteria beter op het onderwerp Voorlichting dan de andere winkelgroepen.

De meeste van bovenstaande aandachtspunten werden ook genoemd en bevestigd door de respondenten van de dierenpeciaalzaken en tuincentra in de digitale enquête.

- Het fenomeen *impulsaankopen* wordt door veel detaillisten erkend en herkend. Hun oplossingen zijn: 1) niet verkopen, 2) meer bedenktijd te geven, of 3) extra informatie mee geven aan de consument.
- Seizoensgebonden handelsstromen van bepaalde diersoorten lijken parallel te lopen met het aanbod van bepaalde diersoorten bij opvangcentra en kinderboerderijen (in het bijzonder rondom de aankoop in de lente en afstand rondom de vakanties, en dan met name de zomervakantie). Konijnen en cavia's voeren hierbij de boventoon.
- Ten aanzien van handhaving en regelgeving kan worden geconcludeerd dat de regelgeving met betrekking tot dierengezondheid- en welzijn de laatste tien jaar is aangescherpt, maar dat voldoende concrete normering met name voor artikel 36 en 37 Gwd nog steeds ontbreekt. De wettelijke omschrijving van verwaarlozing en mishandeling zijn ruim. Door de geïnterviewden is aangegeven dat dit ertoe leidt dat met name de controle op en handhaving van de regelgeving niet altijd effectief kan zijn in het waarborgen van dierenwelzijn.
- De afgelopen tien jaar heeft de dierenhandel zich op meer professionele wijze georganiseerd. De meer professionele aanpak in de sector blijkt uit de huidige ontwikkelingen binnen Nederland rondom de totstandkoming van een systeem van vrijwillige certificering gecombineerd met en naast overheidsregelen (AMvB *in prep.*). Dit is een systeem waarbij vanuit de (detailhandels)branche verschillende eisen zullen worden vastgelegd ten aanzien van dierengezondheid en -welzijn. Het betreft hier eisen voor aquarium- en vijverdieren, terrariumdieren, vogels en kleine zoogdieren voor

detailhandel en groothandel ten aanzien van transport, huisvesting, verzorging, gezondheid en verkoop, maar ook ten aanzien van vakbekwaamheidseisen, dus opleiding van de branche.

Ook de problematiek rondom wildvang blijkt een punt van aandacht: indien er vangst uit het wild plaatsvindt dan lijken er bij vissen althans professionelere vangmethoden gebruikt te worden, waarbij men meer lijkt in te zetten op kwaliteit en *sustainable use*. Dit is een duidelijke verandering ten opzichte van de situatie zoals beschreven in Vinke (1998), waarbij de handel vaker koos voor kwantiteit dan voor de kwaliteit. Dit lijkt een trend die zich voortzet over de hele dierenhandelssector, maar deze behoeft zeker nog de nodige aandacht om verder uit te kristalliseren.

Aanbevelingen

De aanbevelingen zijn gebaseerd op de bevindingen en conclusies van de verschillende deelonderzoeken die per hoofdstuk uitgebreid zijn beschreven als onderbouwing. Voor een totaal overzicht aan conclusies verwijzen wij naar hoofdstuk 6 alwaar de informatie van de verschillende deelonderzoeken met elkaar is vergeleken en verbonden.

Voorlichting en informatie: richtlijnen voor de verzorging van bijzondere dieren

Opvallend is om uit de resultaten van dit rapport te lezen dat geconstateerde gezondheid- en welzijnsproblemen vooral onze *reguliere bijzondere gezelschapsdieren* betreffen en dat het hier veelal om problemen gaat, die voor een deel hadden kunnen worden voorkomen mits de dierhouder adequaat had gehandeld (bijv. uit de hand gelopen verwaarlozingen). Waar, wanneer en hoe te handelen en de keuzen van de consument kunnen hun oorsprong hebben in onder andere ontbrekende kennis (dat deels opgevangen zou kunnen worden door betere voorlichting of informatie), maar ook werden tijdens het onderzoek andere redenen genoemd, zoals economische aspecten, attitude, schaamte, etc..

Zolang een concrete en positieve norm voor het houden van dieren door particulieren ontbreekt, zijn informatie en voorlichting de aangewezen weg om problemen rond verwaarlozing zoals met regelmaat genoemd bij konijnen en cavia's, tegen te gaan. Uiteraard ligt de kracht ook in het voorkomen van verkeerde keuzes voordat een huisdier wordt aangeschaft (*mismatches* voorkomen). Ook hier kan het zorgen van een goede informatiebeschikbaarheid en een goed informatieniveau, een belangrijke inzet zijn om potentiële dierhouders hun keuzes op meer overwogen manier te laten maken.

Een vraag is echter wie deze rol om te informeren logischerwijs op zich kan en moet nemen? Deze vraag speelde uiteraard enkele jaren geleden al waarna het LICG (Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren, oprichting 2006) in het leven is geroepen. Het centrum voorziet o.a. in een groot aantal verschillende huisdierbijsluiters. In deze bijsluiters staat algemene informatie over een diersoort en belangrijke punten voor de verzorging van de diersoort. Eveneens voorziet het Platform Verantwoord Huisdierbezit (PVH) de potentiële huisdierhouder van goede informatie door hun initiatieven tot het opstellen van *Goede Praktijken*.

Deze initiatieven vormen een mooie start, maar een andere vraag is hoe bereik je nu de consument in de zee aan informatie die beschikbaar is op internet? Uit het onderzoek bij dierenartsenpraktijken bleek dat dierenartsen veelvuldig (N=150) verwijzen naar websites met informatie daarop, zoals de site van de LICG. Ook worden informatiefolders van de LICG (N=64) en Stichting Konijnenbelangen (N=58) aan patiënteigenaren meegegeven. Tijdens het onderzoek bij dierenartspraktijken en tuincentra bleek echter dat de folders van het LICG slechts in één verkooppunt werden aangeboden. Het doorverwijzen naar de website van het LICG werd in geen enkel geval genoemd. Het bereiken van de beoogde consument op het juiste moment en op de juiste plaats, is dus niet optimaal te noemen en behoeft aandacht vanuit verschillende invalshoeken.

► Advies is om eerst een uitgebreid communicatieonderzoek te verrichten alvorens nieuwe stappen worden ondernomen in het areaal van de consumentenvoorlichting. Het gaat namelijk ook voor een deel om tot attitudeveranderingen bij potentiële consumenten te komen. Dit vraagt om een langdurige en strategische lange termijn aanpak. Te denken valt daarbij aan de introductie van aandachtsprogramma's op basisschoolniveau.

► Beschikbaarheid van de LICG huisdierbijsluiter: de huisdierbijsluiters lijken niet overal te worden aangeboden of beschikbaar te zijn. Het geringe gebruik hiervan was in de dierenpeciaalzaken opvallend. Bij dierenartsen was dit beter.

Het is aan te raden om met behulp van een marketingonderzoek inzicht te krijgen in hoe de huisdierbijsluiters beter aan de doelgroep kunnen worden aangeboden. Mogelijk kunnen ze bijvoorbeeld standaard als stickers op huisvestingssystemen en diervoeding worden geplakt en op verkoopsites, zoals bijvoorbeeld marktplaats.nl, worden ingebed.

► Een aanzienlijk aantal gesprekspartners vanuit de verschillende disciplines heeft aangegeven dat nog niet alle bijsluiters optimaal zijn. Een revisie van de bestaande bijsluiters is te overwegen, bovendien is er een uitbreiding van bijsluiters nodig. Tevens zijn dit soort bijsluiters uitermate geschikt om in een soort van WIKI-achtige structuur opgebouwd en onderhouden te worden op basis van voortschrijdende kennis en inzichten.

Geadviseerd wordt derhalve om de systematiek rondom de totstandkoming en actualisatie van de huisdierbijsluiters te herzien en om tot een brede professionele samenwerking te komen van disciplines en organisaties (wetenschappers, dierenartsen en ervaringsdeskundigen uit de praktijk uit zowel de houderij, handel en opvang) met een *peer review* systeem.

► Bewustwording en attitude zijn belangrijke stappen voor veranderingen in consumentengedrag. Met betrekking tot het houden, verzorgen en afstand doen van bijzondere huisdieren, zou een sociale norm veel verschil kunnen maken (zie ook: *Verantwoord houden*, RDA, anoniem, 2009; *Agenda voor dierbeleid* RDA, anoniem 2010).

Dierenwelzijnsorganisaties zouden veel kunnen bereiken door campagnes over wat wel en niet aanvaardbaar is. Temeer ligt hier ook voor de dierenhandel- en verkoopbranche een belangrijke rol, aangezien zij door de verkoop naar de consument een uitstekende spilfunctie kunnen hebben. Hierover hieronder meer.

► Direct potentiële consumenten benaderen over dierenwelzijn en dieren houden en hun eigen huisdier, is tijdrovend onderzoek. Ook voor dit onderzoek is gekozen voor een indirecte aanpak, waarbij maatschappelijke *stake holders* zijn benaderd die de spil naar de consument kunnen zijn. Zoals aangetoond met dit rapport kunnen deze bronnen veel informatie vrij zetten, toch blijft de consument zelf ook een nog niet uitgeputte bron van informatie ondanks mogelijk sociaal wenselijke antwoorden of onvoldoende kennis en inzicht om tot objectieve observaties te komen.

Professionalisering van de handelssector

Een andere zeer voor de hand liggende centrale invalshoek waar informatiestromen naar de consument makkelijk kunnen worden aangepakt, zijn de verkooppunten van bijzondere dieren. In feite zitten in het bijzonder de (gespecialiseerde) dierenpeciaalzaken en tuincentra in een gunstige positie om aan informatieoverdracht te doen.

Uit het onderzoek blijkt dat de soortspecifieke kennis en kennisoverdracht specifiek in de reguliere dierenpeciaalzaken en tuincentra kan worden verbeterd. Het betreft hier zowel mondelinge als schriftelijke voorlichting bij de verkoop van een huisdier. Maar de basis om goede informatie mee te geven ligt uiteraard in degene die informeert. Dus in de opleiding van de dierenpeciaalzaakhouder. Een eerste aanzet betreffende eisen voor opleiding, scholing en nascholing wordt momenteel gegeven in het voorgenomen *Besluit houdende regels met betrekking to bedrijfsmatige activiteiten met*

gezelschapsdieren, en zal mogelijk verder worden uitgewerkt in vrijwillige sectoraal aangestuurde certificatiestelsels. Met de aanvaarding van dit besluit zullen tevens verkooppunten van het type diermarkten en beurzen ingeperkt gaan worden, omdat deze niet aan de voorschriften en voorwaarden van het besluit zullen kunnen voldoen. Ook bij de tijdens dit nieuwe onderzoek uitgevoerde (welwaar beperkt aantal) beurs en markt bezoeken, bleek dat de omstandigheden verlagen van de vastgestelde criteria in de welzijnsmatrices die eerder waren gehanteerd bij de bedrijfsobservaties van de dierenpecialzaken en tuincentra.

De initiatieven van vrijwillige certificering sluiten nauw aan bij eerdere aangegeven adviezen in Vinke (1998), geciteerd: *Naar analogie van huidige ontwikkelingen en ervaringen in de Wet Milieubeheer¹ en aan de hand van gestelde EG-richtlijnen, kan de invulling van de in de algemene regels gestelde voorwaarden, door de sector zelf worden aangegeven in de vorm van een zorgsysteem, gebaseerd op ketenbewaking. In de wetgeving kan worden verwezen naar het door de branche zelf opgestelde zorgsysteem². Hoe het beleid door de sector precies gevoerd gaat worden kan in beginsel in een Plan van Aanpak³ worden vastgelegd en ter beoordeling worden voorgelegd aan een onafhankelijke adviescommissie. Artikel 56 van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren lijkt geschikt om de juridische basis te geven voor de erkenningsregeling en de verdere uitwerking hiervan⁴.*

Een dergelijk initiatief is ook genomen door Stichting Dierbaar. Sinds 1997 erkent Stichting Dierbaar ondernemers in de gezelschapsdierenbranche. Toen het ministerie van LNV (nu EL&I) in het najaar van 2010 besloot de certificering van de gezelschapsdierensector over te laten aan de sector heeft Stichting Dierbaar een certificering- en erkenningsstelsel op poten gezet. De stichting certificeert door hen goedgekeurde groot- en detailhandel ondernemers en erkent goedgekeurde trimsalons en dierenpensies. Certificering en erkenning gebeuren op grond van eisen omtrent welzijn van dieren, kennis van personeel en kwaliteitslevering. De naleving van deze eisen wordt gecontroleerd door inspecteurs van de stichting. Het doel van deze stichting is voor consumenten duidelijk te maken waar bedrijven met bewezen kwaliteit en vakbekwaamheid te vinden zijn. De consument weet dan waar hij of zij een verantwoorde, veilige aankoop kan doen of advies inwinnen.

► Geconcludeerd kan worden dat dit proces nu gaande is. Uiteraard moet dit nauwkeurig worden gevolgd en geëvalueerd.

¹ Broek, van der. J.H.G. (1995). Ervaringen van het bedrijfsleven met de wet milieubeheer. pp.43-55. Uit Klijnstra, M.; Uylenburg, R. (1995) Ervaringen met de Wet Milieubeheer. W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle.

² Met de introductie van een dergelijk systeem wordt tevens invulling gegeven aan de in EEG/338/97 vastgestelde richtlijn: "...Elke importeur of exporteur moet in principe beschikken over opvang accommodatie, waarbij de capaciteit en accommodatie is afgestemd op de soorten en de omvang van de import en export en/ of de binnenlandse handel..."

³ Vergelijk ook procedures rondom de invulling van het Honden- en kattenbesluit.

⁴ Vanuit het oogpunt van welzijn zouden bijvoorbeeld de volgende aandachtsgebieden in het zorgsysteem moeten worden opgenomen:

1. Bedrijfsmatige dierbezitter of dierenhandelaar moet op de behoefte van de soort afgestemde accommodatie/faciliteiten (invulling per handelsspecialisatie) ter beschikking hebben voor opslag. Vastleggen erkende huisvestingssystemen, dichtheden, verzorging, "handling" methoden, etc..
2. Dieren moeten na aankomst direct uitgekist worden om te acclimatiseren (vaststellen van quarantaine- of acclimatisatieperioden).
3. Elke importeur of exporteur van dieren moet ervoor zorgdragen dat elk transport zo kort mogelijk duurt en dat voor de diertransporten de meest bewaamde vervoersmaatschappij wordt ingezet.
4. Elke importeur of exporteur draagt zorg voor het maken van goede afspraken met bijvoorbeeld de leverancier in het land van export, met de agent en de luchtvaartmaatschappij, etc. afhankelijk van zijn of haar positie in de handelsketen.
5. Elke bedrijfsmatige houder of handelaar van dieren moet aan zijn informatieplicht voldoen, afhankelijk van zijn of haar positie in de handelsketen.
6. Soorten waar men redelijkerwijs van kan aannemen dat zij niet gehouden kunnen worden, of welke om de een of andere reden een geringe kans hebben om te overleven, worden niet verhandeld.
7. Er wordt naar gestreefd om in een nog nader te bepalen overgangperiode de handel in wildvang te verminderen dan wel in de toekomst te stoppen of alleen bij wijze van uitzondering plaats te laten vinden ("nee, tenzij-principe").
8. Men dient zorgvuldigheid te betrachten bij het gebruik van antibiotica en/of andere medicamenten, men dient deze te registreren en de consument te verwittigen van de merknaam en de dosering om problemen met resistentie en overdosering te voorkomen.
9. De handel moet zich afstemmen op de vraagmarkt, zodat bijvoorbeeld geen overbodige hoeveelheden worden ingekocht.

► Aanbevolen wordt om naast het besluit en het certificeringssysteem voor de bedrijfsmatige activiteiten met gezelschapsdieren, tevens een communicatieplan te ontwikkelen om de consument te informeren over de kwaliteits *routing* om dieren aan te schaffen (bekendmaking van de certificering aan de consument). Immers als de consument niet op de hoogte is van kwaliteitssystemen zal het voor de sector geen voordeel opleveren om hierin te investeren en kan een dergelijk systeem niet succesvol worden.

Verder moet erop worden gewezen dat verkopers van dieren naast het feit dat zij verantwoordelijk zijn voor de gezondheid- en het welzijn van de handelsdieren ter plekke, ook een voorbeeldfunctie hebben voor het publiek, i.e. potentiële klant. De manier waarop dieren worden geëtaleerd in verkooppunten zal door consumenten als voorbeeld worden gezien en worden overgedragen naar de huisvesting die consumenten voor hun huisdier aanschaffen. Het is daarom van groot belang dat detaillisten zich bewust zijn van deze publieke voorbeeldfunctie.

► Door handelsdieren te etaleren in *best practice* huisvestingssystemen met een optimale voer- en drinkwater voorziening, kan een meer zorgvuldigere invulling worden gegeven aan deze voorbeeldfunctie. Dergelijke uitgangspunten van een beroepscode kunnen in principe ook worden opgenomen in het vrijwillige certificeringssysteem.

Internethandel is in feite de verschuiving van plaatselijk krantenadvertenties naar het bredere digitale medium. Echter door het relatief grote aantal particuliere aanbieders op het web heeft dit consequenties voor zorgvuldige en gecontroleerde informatievoorziening, worden mogelijk impulsaankopen verder gestimuleerd, wordt de handel ontransparant en kan illegaliteit makkelijker verdoezeld worden. Dit is precies het tegenovergestelde wat door de professionele stake holders momenteel wordt beoogd en waar we waarschijnlijk als maatschappij heen willen. De ontwikkeling is echter niet grijpbaar door zijn omvang en complexiteit.

► Vanuit de handel kan men hierop anticiperen door zelf consequent kwaliteit uit te dragen en te adverteren, en mensen goed te informeren.

► Gekeken kan worden voor controleurs en handhavers of er geautomatiseerde internet-screening methoden ontwikkeld en ingezet kunnen worden om handelspatronen op het internet makkelijker te herkennen.

► Mogelijk kunnen grote advertentieaanbieders, zoals marktplaats.nl, standaard aan elke aparte verkoopadvertentie voor dierhandel een LICG website koppeling maken, die eerst geopend moet worden alvorens op de advertentie te kunnen kijken.

Aanbod standaard assortiment huisvesting en voeding

De meeste verkooppunten bieden een voeding- en huisvestingsassortiment aan die voldoen aan de minimumeisen opgesteld voor dit onderzoek. In het aanbod bevinden zich echter ook vaak huisvestingssystemen en voeding die niet aan deze eisen voldoen. Nog altijd worden er voedingen aangeboden met bijvoorbeeld te veel zonnepitten en pinda's voor papegaaien, en zijn kooien voor bijvoorbeeld konijnen te klein.

De keus ligt dus bij de consument en het risico bestaat dat klanten suboptimale huisvesting en voeding kopen voor hun huisdier op basis van andere argumenten dan gezondheid en welzijn, bijvoorbeeld een financieel economische overweging. Dit onderwerp is een herhaling van een toenmalig advies in Vinke (1998), geciteerd: *Verkoop van standaard huisvestingssystemen: veel problemen met huisvesting kunnen ondervangen worden door goede voorlichting en goede huisvestingseisen. Mogelijk kan door middel van artikel 45, lid 3, de verkoop van bepaalde inadequate huisvestingssystemen worden verboden. Op grond van de resultaten uit interviews en observaties moet geconcludeerd worden dat vanuit het oogpunt van*

welzijn veel "standaard" huisvestingssystemen toe zijn aan een kritisch onderzoek (o.a. kooihuisvestingssystemen, vissenkomen).

► Geadviseerd wordt om een systematisch productonderzoek bij fabrikanten uit te voeren naar dit soort suboptimale huisvestingssystemen, die als standaard bij bepaalde diersoorten worden verkocht. Gedacht wordt aan huisvestingssystemen voor in de huiskamer gehouden cultuurvogels, goudvissen (vissenkomp) en vijverinrichtingen en hokken en kooien voor konijnen en kleine knaagdieren. Aanbevolen wordt om de verkoop van echt inadequate huisvestingssystemen te verbieden, dan wel een minimale huisvestingsnorm op te stellen per diersoort, waardoor verkoop van inadequate systemen wordt tegengegaan. Deze minimumeisen kunnen ook worden ingebed in een (vrijwillig) certificeringssysteem.

► Eenzelfde productonderzoek wordt geadviseerd bij voerfabrikanten voor soortspecifieke voedingstandaarden. Inadequaate voer op de markt brengen moet worden verboden.

Professionalisering van de opvangsector

Onderling zijn er grote verschillen te constateren in de kwaliteit en de mate van professionaliteit van de Nederlandse opvangsector. De organisatie van opvangcentra is echter nog steeds niet optimaal te noemen. Dit is deels te wijten aan de ontstaanswijze van de centra, maar ook aan het opstarten van een opvang voor bijzondere dieren zijn vooralsnog geen regels verbonden. Toch is de noodzaak voor opvang groot zolang de toestroom aan dieren groot is. Initiatieven om tot een professionalisering te komen zijn op dit moment gaande binnen VOND, maar kan ook breder worden doorgevoerd en uitgewerkt.

Tijdens het onderzoek bleek geen enkele overheidsinstantie volledig inzicht te hebben in het aantal opvangcentra in Nederland dat bijzondere huisdieren opvangt. Dit is te wijten aan het feit dat niets compleet en centraal wordt geregistreerd. Op deze manier is het dus moeilijk om een compleet inzicht te krijgen in handelsstromen, afstandsantallen, opvang en opvangmogelijkheden.

► Geadviseerd wordt derhalve om centrale registratie van opvangcentra tot stand te brengen en een kwalitatief hoogwaardige centrale registratie van de aantallen opgevangen dieren in Nederland bij te houden.

► Momenteel zijn er grote kwaliteitsverschillen tussen de opvangcentra te constateren. Voor een verdere professionalisering van de opvangsector is het van belang om gezamenlijk richtlijnen en protocollen op te stellen over de manier van opvang (o.a. routing) en de kwaliteit van de verzorging en opvang, waaraan iedere geregistreerde zich conformeert.

► Voor een effectievere opvang is het voor opvangcentra noodzaak om meer samen te werken. Door de krachten te bundelen kan men kosten besparen, gezamenlijke fondsen werven en kan de zorg voor de dieren worden geoptimaliseerd.

► Door de lijst van opvangcentra publiekelijk te maken, kan de consument gemakkelijk zien waar dieren voor opvang naar toe kunnen worden gebracht en uiteraard of dit opvangcentrum zelf ook getoetst is op gezondheid- en welzijnsriteria. Omgekeerd werkt dit ook, mensen kunnen zien waar ze een opvangdier kunnen adopteren en ook hiervoor zou men kunnen kiezen uit erkende en (nog) niet erkende opvangcentra. Kanttekening: uiteraard erkennen wij het gevaar dat met een dergelijke transparantie de gemakzucht van de consument wordt gediend. Een site van gezamenlijke opvangcentra kan echter eveneens benut worden om de consument kritisch te informeren over huisdierbezit. Echter de consument informeren en aanspreken op zijn attitude zal via andere wegen mogelijk effectiever zijn.

Wetgeving, handhaving en beleid

Opnieuw wordt erop gewezen dat wetgeving, handhaving en beleid deel uitmaken van een systeem dat als geheel in dit rapport is beschreven. De grondslag voor handhaving is te vinden in zowel Nederlandse als Europese wetgeving. Met name voor inzicht in de handhaving van Europese regels met betrekking tot de handel in bijzondere dieren, is de verslaglegging vanuit Europese organisaties essentieel. Verslagen en cijfermateriaal zijn onder andere te vinden in de Annual en Biennial reports van de EU.

► Teneinde meer efficiënt en vooral meer effectief te kunnen handhaven, is het noodzakelijk om inzicht in de controle op de handel en import te verbeteren. Dit is mogelijk door een betere, uniforme en wellicht centrale registratie van de overtredingen en de juridische gevolgen bij handel en import. De registratie zou gedetailleerder kunnen vastleggen wat de aard is van de overtreding, de oorzaak, de vraag of het wel of niet een commercieel transport betreft etc. Daarmee samenhangend zou een meer overzichtelijke verslaglegging in de annual en biennial reports mogelijk worden. Dit geeft meer inzicht in de problemen, meer mogelijkheden tot vergelijking met omliggende landen, en meer mogelijkheden tot terugkoppeling van jurisprudentie naar de praktijk.

Uit het onderzoek is gebleken dat er weinig tot geen terugkoppeling is binnen het traject van proces-verbaal tot straf of maatregel. Met andere woorden, er is geen sluitend en eenduidig overzicht van alle processen-verbaal die worden opgemaakt, het uiteindelijke resultaat van die processen-verbaal en de reden voor dit resultaat (sepot, schikking, vrijspraak, straf etc.). Dat geldt voor zowel bijzondere huisdieren, maar ook voor de dieren die buiten de reikwijdte van dit onderzoek vallen, zoals honden, katten, paarden en productiedieren. Bij aantasting van dierenwelzijn, of dit nu verwaarlozing of mishandeling betreft, neemt het traject een aanvang met een melding door een derde, of een vermoeden bij een van de inspectiediensten. Na onderzoek kan dit resulteren in een proces-verbaal, waarna verschillende stappen mogelijk zijn, variërend van een volledig strafrechtelijke of bestuursrechtelijke procedure met een uitspraak van een rechter, tot sepot, een bestuurlijke boete of een transactie. Er is geen centraal systeem waarin het verloop van alle handhavingstrajecten wordt geregistreerd.

► Onderzoek naar dit traject zou veel inzicht kunnen geven in de werkelijke knelpunten in de handhaving van dierengezondheid- en welzijn, en daarmee de overheid handvaten bieden om deze knelpunten op een effectieve manier aan te pakken, zonder te zijn overgeleverd aan incidentele gebeurtenissen en de meningen van de verschillende belanghebbenden.

Welzijn is tot nu toe aan onvoldoende concrete normen verbonden (zie ook RDA zienswijze *Verantwoord houden*, anoniem 2009). Een uniforme checklist voor dierenwelzijn zou hoge prioriteit moeten hebben. Daarbij kan direct als probleem worden gesignaleerd dat het zo goed als onmogelijk is om voor alle diersoorten een eigen checklist te maken, maar er zou een begin kunnen worden gemaakt met de meest gangbare soorten.

► Een bundel van checklists met goed gefundeerde uniforme welzijnscriteria zou goede handvaten kunnen bieden voor opsporingsambtenaren, en tevens bij verdergaande juridische procedures. De tijdens dit onderzoek ontworpen en gebruikte welzijnsindices en checklists (procedure: opgesteld op basis wetenschappelijke literatuur + *expert reviewed*) kunnen mogelijk als eerste aanzet worden gezien en als voorbeeld worden gebruikt.

Dierenartsen zijn de eerste aangewezen beroepsgroep om een concrete situatie te beoordelen in de praktijk, maar dat betekent dat dierenartsen moeten kunnen beschikken over een invulling van het begrip 'nodige zorg', en inzicht moeten hebben in hun functie binnen een eventuele rechtszaak.

► Samenhangend met een meer duidelijke normering van dierenwelzijn, is het verbeteren van de opleiding van dierenartsen ten behoeve van hun functie bij bestrijding van verwaarlozing en mishandeling, zowel veterinair als juridisch. Omdat welzijn een ruim begrip is, is de rechterlijke macht gebonden aan meningen van externe deskundigen.

Concrete en positieve normering met betrekking tot soorten zou kunnen worden bewerkstelligd door een positieflijst van diersoorten die mogen worden gehouden, waarbij ook de manier waarop bepaalde soorten gehouden moeten worden, kan worden omschreven. Een positieflijst wordt door veel betrokkenen in het werkveld en ook dierenartsen aanbevolen.

De vraag is echter, ook mede op basis van de resultaten van dit rapport, welke soorten hier dan ingesloten moeten worden, wil je echt deze lijst opstellen met het doel om het welzijn beter te garanderen? Immers uit de resultaten van het huidige onderzoek blijkt nadrukkelijk dat knelpunten van gezondheid- en welzijnsproblemen bij de reguliere bijzondere gezelschapsdieren liggen die makkelijk toegankelijk worden aangeboden bij reguliere verkooppunten zoals in tuincentra en gemiddelde dierenspeciaalzaak, konijn, cavia, rat, (hamster), waterschildpad, goudvis, etc. Het is niet ondenkbeeldig dat juist deze soorten gewoon op een positieflijst zouden staan.

Een eerder advies van Vinke (1998) was om bij het opstellen van een positieflijst mogelijk een onderscheid te maken tussen diersoorten die door de "leken"-consument en diersoorten die door de specialisten gehouden kunnen worden gehouden. Dus een lijst met twee niveaus. Tevens is eerder gepleit voor het vastleggen van minimumnormen voor behuizing en verzorging van bepaalde diersoorten. Een argument hiervoor is dat het alleen invullen van een positieflijst met diersoorten die gehouden mogen zonder koppeling met huisvesting- en verzorgingseisen, vanuit het perspectief van dierenwelzijn onvolledig is.

► Geadviseerd wordt om de invulling van artikel 45, dan wel de invulling van artikel 33, lid 2, in overweging te nemen. In de aanvangsfase kunnen reeds bestaande documenten, de huisdierbijsluiters en Goede praktijken, als uitgangspunt dienen. Voor het opstellen van minimum huisvestingseisen zal de samenwerking met de sector en liefhebbersverenigingen onontbeerlijk zijn.

Tot slot is er door betrokkenen in het werkveld tevens aangegeven dat al jaren sprake is van een structureel capaciteitsprobleem bij de opsporings- en handhavingdiensten. Dit is gebonden aan financiële middelen en daarmee prioriteitsstelling door de overheid. Het wordt door verschillende betrokkenen als opmerkelijk ervaren dat de overheid wel bereid is om het aanstellen van honderden 'Animal Cops' in het regeerakkoord op te nemen, en dat in Nederland honderden handhavers zijn aangesteld om hondenbezitters te bekeuren, maar dat er geen ruimte is voor 10-15 extra fte bij de bestaande inspectiediensten die, naar zeggen van deze inspectiediensten, al veel verschil zouden maken. Vanuit dit onderzoek kan geen optimaal aantal fte's worden aanbevolen. Nu deze situatie echter door verschillende betrokkenen wordt benoemd, zou (meer en/of beter) overleg tussen de verantwoordelijke beleidsmakers en de betrokkenen in de handhavingsector over de vraag hoe handhaving met betrekking tot dierenwelzijn in capaciteit en invulling efficiënt en effectief kan worden verbeterd, wellicht goede mogelijkheden bieden.

► Na inwerkingtreden van de regelgeving zou specifieke evaluatie voor de situatie rond bijzondere gezelschapsdieren uiteraard ook aanbeveling verdienen.

Leeswijzer

Deze eindrapportage van het onderzoek *Inventarisatie en prioritering van welzijnsproblemen binnen de sector bijzondere dieren* zal beschreven worden aan de hand van de resultaten van een aantal deelrapportages die op hun beurt weer zijn afgestemd op gekozen kanalen voor de informatievergaring.

Hoofdstuk 1 begint met een algemene inleiding, aanleiding en doel van het onderzoek en begrippenafbakening.

In hoofdstuk 2 van deze rapportage zullen in het kort de algemene werkwijzen, methoden en keuzes voor het overkoepelde onderzoek worden beschreven en afgebakend. Details zijn te vinden bij de presentatie van de verschillende deelonderzoeken of de uitgebreide studentenrapportages.

In Hoofdstuk 3 zal een globaal overzicht worden gegeven van de organisatie van de handelsstructuren in de dierenhandel en aan het eind van dit hoofdstuk zal een aantal recente veranderingen en ontwikkelingen in de sector worden beschreven, zoals geconstateerd tijdens onderhavig onderzoek.

In hoofdstuk 4 zal nader worden ingegaan op nieuwe ontwikkelingen in de wetgeving en handhaving rondom de dierenhandel en de houderij van bijzondere dieren. Dit hoofdstuk is samengesteld op basis van documentenonderzoek maar ook op basis van de resultaten van nieuwe interviewrondes in het veld.

In hoofdstuk 5 zullen opeenvolgend de resultaten worden besproken van de verschillende deelonderzoeken die zich elk op één van de hierboven genoemde informatiekanalen focussen. De weergegeven informatie is gebaseerd op de uitgebreidere beschikbare studentenrapportages.

In hoofdstuk 6 zullen de meest opvallende resultaten van de deelonderzoeken en overige bevindingen in de conclusies worden besproken en bediscussieerd. Tot slot zullen een aantal aanbevelingen worden gedaan op basis van de bevindingen uit het onderzoek. Zeer specifieke bevindingen en conclusies van de verschillende deelonderzoeken staan in de laatste paragraaf van elk deelonderzoek apart gemeld.

In hoofdstuk 7 is de literatuur- en bronnenlijst opgenomen.

Appendices

Bij deze rapportage hoort een uitgebreid appendix waarin o.a. de gebruikte welzijnsindices, checklists en vragenlijsten zijn opgenomen. Het appendix is los van de eindrapportage om het geheel hanteerbaar te houden en dus apart beschikbaar.

English summary

Introduction

In preparation of the Research Program Welfare of Companion Animals of the Dutch Ministry of Economic

Affairs, Agriculture and Innovation (Anonymous, 2007), it appeared that housing conditions, care taking and availability of adequate and correct information at the points of sales and at the pet owner, are the most plausible situations and contexts where the welfare of exotic companion animals might be at stake.

This finding immediately resulted in the request to have a more systematical inventory on the welfare situation of exotic companion animals in the Netherlands. It was for this reason that the present study was started, which can partly be seen as an actualisation of a previous report on the welfare of exotic companion animals, entitled *Research into the Welfare Situation of Exotic Animals in Trade* by Vinke in 1998 (in commission of the former Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality).

Aim of the Research Project

The aim of the present research project is to give an actual insight into the welfare problems of exotic companion animals (fishes, birds, reptiles, amphibians and mammals) prioritising the main findings

The results of this research should directly be applicable to be discussed and implemented by the public authorities and government as a basis for future policy on animal trade and the use of exotic animals as companion animals in The Netherlands.

Materials and Methods

In the previous report of Vinke (1998), two profiles of companion animal owners were formulated: 1) the organized *skilled* pet owner and 2) the unorganized *non skilled* pet owner.

Directly approaching the consumers of the second profile is time consuming and complex and difficult to realize in the short period of a research. One reason is the unsteady and undefined population composition. It is therefore, that the present research focuses on an indirect approach with the help of different kinds of network contacts in the world of animal trade and companion animals. The goal of this indirect method is to detect systematic repetitive patterns from the diverse information canals in the network. The specific patterns can be used prioritising welfare problems for specific exotic species.

The following network contact- and information points were chosen to gather research information:

1. **Pet shops & garden centres / animal traders- wholesalers / animal markets** (the points of sale are the first contact points with a potential pet owner).
2. **Veterinarians** (first contact for the pet owner in case of health and welfare problems).
3. **Animal rescue centres and petting farms** (official and non official depots of exotic pet animals when left behind by their pet owners).
4. **Pet owners profile 1):** the organized skilled pet owners groups (specialized per animal species).
5. **Public authorities for the inspection of health and animal welfare and confiscation** (Dutch Food Inspection Authority (nVWA, formerly called AID) and the Inspectorate of the Dutch Society for the Protection of Animals (LID).

Above mentioned contact- or information points and the subsequently derived research topics are elucidated in separate research projects.

The following research methods are used during gathering information in the network:

- Literature research.
- Document studies (e.g. annual reports of rescue centres, confiscation summaries, and diverse juridical documents).
- Digital questionnaires (pet shops and garden centres, animal rescue centres, petting farms, veterinarians).
- Site visits and site observations (pet shops and garden centres, animal rescue centres, petting farms).
- In-depth interviews (e.g. civil servants, law inspectors, whole sellers, pet owners of profile1, owners of rescue centres and petting farms).

Definition of exotics in this research

All companion animal species excluding dogs, cats and horses.

The development and use of Welfare Indices

All animals have species specific behavioural and physiological needs. As it is impossible in the short period of this research project to give attention to all exotic animal species, a small number of species are chosen as an example ("model species"). Per chosen species it was decided to develop an index where all minimal requirements were listed to guarantee animal health and welfare as based on the literature. These indices were prepared conform the present indices of the *Welfare Quality Project®-EU 6de kader program* of Prof. Dr. Harry Blokhuis (method chosen by the research commission of the project d.d. 03-09-2009).

The indices were used for the standardisation of the questionnaires in the four separate projects, for the interpretation of the results, and for the field observations in the pet shop (in the structure of a checklist system).

All indices were based on scientific peer reviewed literature or at least standard works on this specific species. After that, all the indices were reviewed by two external reviewers. Subsequently, all indices were further developed on the hand of the reviewers' suggestions and used for the research project. The indices and checklists are included in the Appendix of this report (available in Dutch and PDF only).

The choice for some model species

Fifteen model species were chosen. The choices were based on the following criteria: 1) trade proportion in the Netherlands, 2) present popularity of the species and/or 3) if an increase in its popularity is expected.

Selection per class:

- Mammals: Rabbit, guinea pig, ferret, Russian dwarf hamster, prairie dog.
- Birds: African grey parrot, canary.
- Reptiles: Bearded dragon, yellow eared slider, green iguana.
- Amphibia: Korean fire-bellied toad.
- Fish: Goldfish, Koi, neon and cardinal tetra.

Invertebrates are not included in this list as the Dutch law does not provide rules for this class of animals. Further arguments for not including this class are the insufficient availability of literature on the welfare of invertebrates in general and the relative minor proportion of this class in animal trade and sale.

Summary of the main findings and conclusions

Structure of the report

More details on the specific results of each of the separated research projects are mentioned in the last section of each project chapter. A complete overview of the general findings and conclusions is presented in Chapter 6 [in Dutch].

Main findings and conclusions

- Relating to sheltering and sales figures, the highest percentages of rescued or sheltered exotic animals can be found for the classes: *Mammalia*, *Reptilia* and *Amphibia*. These figures may give an indication for the specific vulnerability of some animal species concerning health and welfare.
- On addressing the results of the inventory of health and welfare problems of exotic pet species, the following patterns were compiled from the different network contact- or information points.

Specifically, regular exotic pet species, like the rabbit, guinea pig, and the goldfish, appear the most affected species addressing the nature, the intensity and the number of health and welfare problems during trade and in companionship. The following trends of some typical health and welfare problems can be observed:

Petting farms, rescue centres and shelters, pet shops as well as veterinarians, all mention frequent skin and dental problems in mammals. Skin problems are also mentioned in birds, reptiles and amphibians and fishes, but less frequent than in mammals. Digestive health problems are also mentioned in mammals and less frequently in birds, reptiles and amphibians by vets, pet shops and petting farms.

The behavioural problems mentioned are feather pecking in parrots (mentioned by all network contact- or information points), and aggression in mammals as mentioned by petting farms, rescue centres and shelters and pet shops.

Comprehensively, how serious several observed health and welfare problems actually are, is dependent on the stage of the problems and whether vets were involved in dealing with the problems. Nevertheless, it is alarming to identify that most of the mentioned problems can be classified under the verb *neglecting* and serious symptoms could definitely be prevented if owners were more alert on their animals' health.

The most probable mentioned causes in the questionnaires are: the pet owners' attitudes, and insufficient information and knowledge on the animal pet species at the pet shops and of the (potential) pet owners.

- In the questionnaire, veterinarians claim to treat predominantly mammals, birds and reptiles, whereby the most frequently presented species are: rabbits, guinea pigs, ferrets, rats and hamsters of the *mammal* class; parrots, parakeets and canaries of the *bird* class; and turtles and bearded dragons of the *reptile* class.

According to the veterinarians the aforementioned health and behavioural problems will be caused by inadequate and insufficient care and knowledge of the animal pet owners. Vets mentioned that they often observe serious housing and food quality problems: housing of inadequate size, inadequate atmosphere conditions, and too limited food quality for mammals, birds and reptiles.

The veterinarians also state that many owners of exotic pets finally say that the (care of) the pet is not in conformity with their expectations (most frequently mentioned for rabbits and guinea pigs). A possible cause for this statement is that the animal was bought on an impulse, e.g. a nice pet for the children, without being informed correctly on the care of the animal. Also economic motives are mentioned: regular costs are high whereas the price for the animal itself in the first place is very low and incorrect information at the pet shop.

- From the field studies and observations in specialized pet shops, regular pet shops and garden centres, it appears that the animals were mostly housed (with exception of two sub-elements: *solitaire vs social groups* and *covering/shelter*) and fed conforming to the standards of the literature based checklist in all three pet shop types. The exception was the health of gold fishes.

Given that the figures on certain topics can be underestimated by the chosen data analyses and choices for threshold value, the specific topics that were most frequently observed to be unfulfilled, are mentioned below:

- 1) *Natural behaviour*: in the regular pet shops and garden centres especially canaries, rabbits, guinea pigs and Russian hamsters were not always housed conforming to their natural social group structures (social or solitary living species).
Additionally, information supply on social organization was not always sufficiently available to the potential owner. This was observed during the sale of birds (African grey parrot, canary) and small mammals: natural social structures were not always correctly explained.
- 2) *Cover and shelter in the housing system*: covering and shelter in the housing of the pet animals at sale in the pet shops was often insufficient. This was observed for all species observed in the class of fishes, small mammals, birds and in turtles in the classes of reptiles and amphibians.
- 3) *Housing system*: in the pet shop, the species of very small mammals were often housed in housing systems which were too small
- 4) *Available housing and food assortment in the shop*: housing systems and food (assortment for the client) were available conform to checklist standards in all pet shop types. Furthermore only inadequate housing systems and food of inferior quality were available in all pet shops. In this way, quality remains the choice of the pet owner which is not always the best choice for the pets' health and welfare.
- 5) *Information supply to the potential pet owner*: based on the standard criteria of this study, specialized shops scored better on quantity and quality of information supply to the potential pet owner than regular pet shop and garden centres.

Most aforementioned topics were also mentioned in the questionnaire to the pet shop and garden centre owners, and confirm the main findings of the field study on pet shops.

- Impulsively buying pets is a frequently mentioned and well recognisable phenomenon by most pet shop owners as they mentioned in their questionnaire answers. The solutions they mentioned on how to handle these kinds of situations are: 1) stop the sale, 2) give the potential pet owner time to think about the consequences of a new pet, or 3) provide additional information to the pet owner.
- In this research, season dependent sales were detected in some animal species. Apparently, these times of increased trade appeared to result in a subsequent increased supply of animals at animal rescue centres and petting farms later on. The species concerned were rabbits and guinea pigs. The seasonal fluctuations were observed: increased sales of these species in spring and an increased supply to animal rescue centres and petting farms just before the holidays, especially the summer holiday.
- Addressing reinforcement and legislation, it is concluded in this research that the law on animal health and welfare has been seriously accentuated in the last decennium. However, concrete norms and checklist-like references for controllers and reinforcers are still lacking referring the articles 36 en 37 of the Dutch Law on Animal Health and Welfare. So, the descriptions of e.g. abuse and neglect of animals, is still interpretable in many alternative ways. The respondents of the interviews highlighted the fact that these less precise descriptions of norms and rules, can result in less effective control and reinforcement of animal health and welfare in practice.

- During the last decennium, animal trade and organisation have become increasingly more professional. Increased professional organisation can be seen in the initiatives to develop a quality based system of certification in the Netherlands apart from the governmental decisions and regulations (*Algemene Maatregel van Bestuur- General Governmental Agreement, in prep.*). This certification system will provide special demands on animal health and welfare in the branch of pet shops and wholesalers of (exotic) pet animals. The branch addresses requirements for fish species for both aquarium and pool, requirements for terrarium animals, birds and small mammals. The system will include regulatory requirements on transport, housing and housing conditions, care and care taking, health, sales, but also minimum requirements for education in the branch. Also the topic of wild caught animals in trade is under the attention: more professional methods are used to catch animals from the wild and it appears that the branch will increasingly lead to quality and sustainable use. Nevertheless, wild caught animals in trade and pet ownership are always a focus to be guarded carefully and the topic knows its ethical discussion site as well. In conclusion, the present situation in animal trade and sales appears to be different from the situation ten years ago as described by Vinke (1998) where traders mostly focused on the quantity of their trade and not on the quality. Although this is a promising trend, it is nevertheless a development that should be regularly evaluated to ensure an optimally functioning, professional branch organisation in the future.

Inhoudsopgave

Voorwoord	- 3 -
Colofon	- 5 -
Samenvatting	- 7 -
Aanleiding	- 7 -
Werkwijze	- 7 -
De rode draad: samenvatting bevindingen en conclusies	- 7 -
Aanbevelingen	- 10 -
Leeswijzer	- 17 -
English summary	- 19 -
Inhoudsopgave	- 25 -
HOOFDSTUK 1. ALGEMENE INLEIDING	- 27 -
1.1. Inleiding en aanleiding onderzoek	- 27 -
1.2. Begrippenafbakening	- 28 -
HOOFDSTUK 2. WERKWIJZEN, METHODEN EN AFBAKENING VAN HET ONDERZOEK- ALGEMEEN	- 31 -
2.1. Soortenkeuzes en welzijnindices	- 31 -
2.2. Methodologische keuze: het gebruik van indirecte informatiekanalen	- 31 -
HOOFDSTUK 3. ORGANISATIESTRUCTUREN VAN DE HANDEL IN BIJZONDERE DIERSOORTEN	- 33 -
3.1. Van nationale onderneming naar internationaal netwerk	- 33 -
3.2. Onderscheid in distributieniveaus en specialisaties per diersoort	- 33 -
3.3. Globale beschrijving van een handelsverloop	- 34 -
3.4. Ontwikkelingen in de dierenhandel	- 35 -
HOOFDSTUK 4. WETGEVING EN HANDHAVING	- 39 -
4.1. Inleiding	- 39 -
4.2. De letter van de wet van 1999-2010	- 39 -
4.3. De praktijk van de wet: controle en handhaving	- 47 -
4.4. Exoten bij de rechter	- 51 -
4.5. Wat leren we van de geschiedenis?	- 54 -
HOOFDSTUK 5. BEVINDINGEN EN RESULTATEN VAN DE DEELONDERZOEKEN BIJ DE VERSCHILLENDE INFORMATIEKANALEN	- 57 -
I. Verkooppunten voor de consument: dierenspecialzaken en tuincentra	- 57 -
II. De dierenarts en bijzondere dieren: zorg voor dier en eigenaar	- 87 -
III. De consument doet afstand van zijn bijzondere huisdier: opvangcentra en kinderboerderijen	- 108 -
III.1. Opvangcentra en de opvang van bijzondere dieren	- 108 -
III.2. Kinderboerderijen en de opvang van bijzondere dieren	- 119 -
HOOFDSTUK 6. ALGEMENE DISCUSSIE EN SAMENVATTENDE CONCLUSIES	- 131 -
6.1. Algemene discussie betreffende gebruik van enquêtes, responspercentages en interviews	- 131 -
6.2. Samenvattende algemene conclusies en discussie	- 132 -
Studenten van de verschillende deelonderzoeken	- 147 -
Literatuur en overige bronnen	- 149 -

HOOFDSTUK 1. ALGEMENE INLEIDING

De werkwijze van dit rapport bouwt voort op de aanpak van het eerdere onderzoek naar de welzijnsomstandigheden van exotische dieren in de dierenhandel (Vinke, 1998) in opdracht van het toenmalige Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. De focus van het rapport uit 1998 lag op een knelpunteninventarisatie in de pre-transportfase, transportfase en de (groot)handel. Het huidige rapport is een knelpunteninventarisatie van de welzijnsproblemen bij de huisvesting, voeding en verzorging van bijzondere dieren met een focus op het voorlichting- en kennisniveau bij de verkoopkanalen en de consument.

1.1. Inleiding en aanleiding onderzoek

In Nederland worden aanzienlijke aantallen bijzondere dieren als huisdier gehouden. Uit een eerdere rapportage van het Forum Gezelschapsdieren (Anoniem, RDA rapportage, 2006) blijkt dat er in Nederland in totaal 30,7 miljoen gezelschapsdieren worden gehouden. Ongeveer zes miljoen daarvan zijn honden, katten en konijnen. Bijna tweederde van het totaal aantal gezelschapsdieren zijn vissen (19 miljoen) en ongeveer 4,5 miljoen zijn vogels. Hieronder vallen zang- en siervogels, maar ook postduiven. Reptielen en amfibieën vertegenwoordigen een kwart miljoen en kleine knaagdieren iets minder dan een miljoen. Verder blijkt uit de RDA rapportage dat bepaalde diersoorten populairder zijn dan andere, zo is bijvoorbeeld de goudvis de meest verkochte koudwatersiervis. In de meer recente NIPO enquête (Agterhoek & Riemslag, TNS/NIPO, 2009) kunnen soortgelijke aantallen worden gelezen met een geschat totaalaantal van 28 miljoen gehouden huisdieren in Nederland.

TABEL 1.1.1. Overzicht huisdierbezit Nederland per diergroep (Bron: Agterhoek & Riemslag, TNS/NIPO, 2009).

Diergroep	Gem. # dieren per gezin	Percentage gezinnen in bezit van deze diergroep	Geschat # dieren (x 1000)	Geschat # dierhouders (x 1000)
Katten	1.8	47	3.224	1.842
Honden	1.3	37	1.824	1.448
Konijnen	2.0	12	964	492
Knaagdieren	2.0	11	864	432
Zang- en siervogels	4.1	15	2.394	584
Aquariumvissen	10.6	16	6.837	645
Kippen en eenden	5.6	5	1.064	191
Duiven	24.7	1	963	39
Vijvissen	17.5	14	9.947	570
Totalen			28.081	6.243

Een aantal van de bijzondere diersoorten stelt om verschillende redenen specifieke eisen aan hun huisvesting en verzorging in de handel en houderij. Sommigen komen bijvoorbeeld van origine uit het wild en zullen lange transporten en handelstrajecten moeten doorlopen alvorens in de huiskamer terecht te komen. Deze dieren moeten eerst acclimatiseren in een rustige omgeving voordat ze naar de consument kunnen. Anderen hebben bepaalde soortspecifieke behoeften bijvoorbeeld wat betreft voeding, huisvesting of klimaat, waar in gevangenschap soms moeilijk aan voldaan kan worden. Dit kan soms leiden tot gedragsmatige of medische problemen bij het dier bij de houder: de ene houder weet hier wellicht juiste keuzes te maken en oplossingen te vinden, echter de andere houder niet (Vinke, 1998). In eerdere onderzoeken van Vinke (1995, 1998) werden in de gezelschapsdierenhouderij twee groepen dierhouders onderscheiden en getypeerd: de georganiseerde dierhouder *c.q. liefhebber* en de *niet georganiseerde lekenconsument*. Georganiseerde dierhouders zijn veelal aangesloten bij een

liefhebbers- of houderijvereniging met veel informatie-uitwisseling in vakbladen en gezamenlijke bijeenkomsten. De ongeorganiseerde dierhouder is over het algemeen nergens bij aangesloten, geneigd tot impulsaankopen, en beschikt veelal over een matige kennis over de verzorging en huisvesting van de door hem aangeschafte diersoort.

Over de houderij van bijzondere diersoorten bij deze laatste moeilijk bereikbare houdersgroep is in Nederland vooralsnog alleen onderzoek gedaan door Caneel *et al.* (2000). In dit onderzoek werd onder andere gekeken naar vroegtijdige sterfte van bijzondere huisdieren door middel van een brede telefonische enquête waarbij ongeveer drieduizend ongeorganiseerde dierhouders van verschillende diersoorten werden benaderd. Uit dit onderzoek bleek dat de gemiddelde sterfteleeftijd van veel van deze exotische huisdieren veel lager lag dan de veelal in de literatuur genoemde levensverwachting van deze desbetreffende diersoorten. Uit de onderzoeksresultaten kwam o.a. naar voren dat bij de ongeorganiseerde dierhouder de sterfteleeftijd bij minimaal 84% van de konijnen (referentiekader: voordat het dier de leeftijd van 8 jaar had bereikt: Beynon & Cooper, 1998) en goudvissen (referentiekader: voordat het dier de leeftijd van 6-7 jaar had bereikt: Lorenzoni *et al.*, 2007), althans op basis van deze literatuurreferenties, als vroegtijdig moest worden betiteld. Uit een recenter onderzoek onder deze consumentengroep, specifiek gericht op welzijn bij konijnen, van Schepers *et al.* (2009) kwam een gemiddelde sterfteleeftijd van 4.2 jaar naar voren waarbij ze refereren naar een maximum leeftijd van 13 jaar (Altman & Dittmer, 1972). Hierbij meldden 4% van de totaal 912 respondenten dat het konijn ouder was geworden dan 8 jaar.

Hoewel specifieke oorzaken voor de hoge percentages van vroegtijdige sterfte in het onderzoek van Caneel *et al.* (2000) niet systematisch zijn onderzocht, bleek dat veel knelpunten zich concentreerden rond huisvesting en voeding, wat resulteerde in een slechte gezondheid, en uiteindelijk leidde tot sterfte. Schepers *et al.* (2009) noemden eveneens huisvesting (solitair en te kleine kooien) en voeding, maar ook angstgedrag ten gevolge van socialisatieproblemen en het onthouden van veterinaire zorg.

Uit de inventarisaties ter voorbereiding van het Onderzoeksprogramma Welzijn van Gezelschapsdieren (Anoniem, 2007) bleek eveneens dat de zorgen bij de in Nederland gehouden bijzondere huisdieren vooral liggen rondom de huisvesting, verzorging en het kennis- en voorlichtingsniveau bij de verkoopkanalen en de consument. Het huidige onderzoek is daarom gericht op een knelpunteninventarisatie ten aanzien van huisvesting, verzorging en voeding, kennis en voorlichting bij verkoopkanalen en houderij van bijzondere dieren.

Doelstelling(en) van het onderzoeksproject

Actuele inventarisatie van welzijnsproblemen bij *bijzondere dieren* (vissen, vogels, reptielen, amfibieën en zoogdieren) en prioritering van de belangrijkste kennisvragen.

De resultaten van dit onderzoek kunnen door o.a. de overheid worden gebruikt als basis bij het opstellen van toekomstig beleid op het gebied van de handel in en het houden van bijzondere huisdieren in Nederland.

1.2. Begrippenafbakening

Afbakening begrip 'bijzondere dieren'

Een precieze en eenduidige omschrijving van het begrip bijzondere dieren of exoten is niet beschikbaar in de literatuur. Om aansluiting te krijgen met de praktijk, is er in dit onderzoek gekozen voor de definitie die in de veterinaire wereld veelvuldig wordt gebruikt, namelijk: *alle gezelschapsdieren, behalve de reguliere huisdiersoorten hond, kat of paard*. Dit is dus ongeacht het gegeven of de dieren gekweekt, gefokt of uit het wild afkomstig zijn en ongeacht het feit of deze soorten door middel van huidige nationale en/of internationale wetgeving beschermd worden. Niet reguliere diersoorten die verhandeld of gehouden worden voor de productie van bijvoorbeeld vlees of bont, zoals struisvogels en nertsen, zijn niet in dit onderzoek opgenomen.

Het begrip dierenwelzijn

Welzijn is een complex begrip. Enerzijds komt dit omdat er veel verschillende meningen zijn over de precieze inhoud van dit begrip. Anderzijds is dierenwelzijn niet integraal meetbaar en kunnen resultaten soms op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Bovendien wordt individueel welzijn beïnvloed door verschillende factoren die in afhankelijkheid van elkaar en op verschillende momenten een rol kunnen spelen: de voorgeschiedenis van een individu, de context, de erfelijkheid. De afweging over dierenwelzijn is weer in afhankelijkheid van maatschappelijke factoren en verschillen per cultuur en religie (Broom & Johnson, 1993; Weary & Fraser, 1995; Ohl & Hellebrekers, 2009). Broom & Johnson (1993) definieerden welzijn als volgt: *Welfare of an individual is its state as regards its attempts to cope with its environment*. In het facultaire standpunt dierenwelzijn van de faculteit diergeneeskunde wordt de volgende definitie gevolgd (Ohl & Hellebrekers, 2009): *Een individu verkeert in een staat van welzijn als het in staat is zich actief aan te passen aan zijn levensomstandigheden en daarmee een toestand te bereiken die het individu als positief ervaart*.

Stresserende interne en externe stimuli of condities waarmee een dier kan worden geconfronteerd, worden stressoren genoemd en het daarop volgende gedragsmatige en fysiologische antwoord van het dier op de stressor de stressrespons. Stressoren kunnen worden onderscheiden in kwalitatieve en kwantitatieve stressoren. Bij kwalitatieve stressoren wordt een onderscheid gemaakt tussen fysieke stressoren (temperatuur, chemisch, elektrisch, etc.) en stressoren die bepaald worden door de situatie (immobilisatie, sociale isolatie, etc.). Bij kwantitatieve stressoren worden stressoren bedoeld, die onderscheiden worden door intensiteit (graad, decibel, etc.) en duur. Bij de duur wordt over het algemeen een onderscheid gemaakt tussen acute stressoren en chronische stressoren, waarbij acute stressoren aanhouden variërend van een minuut tot enkele uren en chronische stressoren dagen, weken of maanden aanhouden. (o.a. Seyle, 1973, 1976; Broom & Johnson, 1993; Toates, 1995; Korte *et al.*, 2007). Door Burchfield (1979) wordt nog een derde stressor onderscheiden, de chronische intermitterende stressor, waarmee een acute stressor wordt aangeduid die met regelmaat of met onregelmatige intervallen recidiveert. De keuzes van de begrenzing tussen acuut en chronisch zijn echter arbitrair en zeker bediscussieerbaar.

Evenals bij stressoren wordt ook bij welzijn een onderscheid gemaakt tussen kortdurende acute welzijnsaantastingen (voor dit onderzoek bijvoorbeeld welzijnsaantastingen bij de momenten van vangst, transport, opslag en handel) en welzijnsaantastingen met een chronisch karakter (bijvoorbeeld welzijnsaantastingen bij permanent verblijf bij de eindconsument). Indien een dier op de lange termijn niet meer in staat is adequate reacties te vertonen op veranderingen in de externe omgeving, kan dit leiden tot o.a. 1) *afwijkend sociaal gedrag* (o.a. overmaat aan agressie of angst, verstoorde moeder-kindrelaties, seksuele hyperactiviteit), 2) *abnormaal individueel gedrag* (o.a. stereotypieën [o.a. Mason & Rushen, 2006], automutilatie, apathie, pathologische angst [Ohl *et al.*, 2008]), 3) *gezondheidsproblemen* (o.a. het slechter functioneren van immuunsysteem, vorming maagzweren), 4) *gereduceerde overlevingskans*, 5) *lage productie* en 6) *lage reproductiviteit* (o.a. Fox, 1968; Broom & Johnson, 1993; Beerda *et al.*, 1997).

In dit onderzoek is uitgegaan van de basis dat de ernst van een welzijnsaantasting afhankelijk is van de aard, de intensiteit en de duur (inclusief herhalingen) van de aversieve omgevings situatie en/of stimuli. Stress en onwelzijn worden ook vaak in verband gebracht met termen als controleerbaarheid (beïnvloedbaarheid) en voorspelbaarheid van de omgeving (Weiss, 1972; Seligman, 1976). De mate van controleerbaarheid en voorspelbaarheid in een gegeven situatie kan bepalend zijn hoe effectief een dier met zijn omgeving kan omgaan, en zijn derhalve belangrijke factoren die de mate van het welzijn van een individu kunnen beïnvloeden en bepalen.

Het comité van Brambell gaf reeds in 1965 een eerste aanzet om tot een pragmatische aanpak voor het vaststellen van dierenwelzijn te komen; zij stelden de vijf vrijheden op:

- 1) Vrij van honger, dorst en onjuiste voeding
- 2) Vrij van fysiek en mentaal ongerief
- 3) Vrij van pijn, verwonding en ziekte
- 4) Vrij van angst en chronische stress
- 5) Vrij om natuurlijk gedrag te vertonen

Daarbij stelden zij dat als één of meer van deze vrijheden chronisch overschreden wordt het welzijn in gevaar is. Deze vijf vrijheden zijn veelal ook de basis geweest voor het opstellen van een aantal meer uitgebreide *Animal Welfare Indices* voor voornamelijk landbouwdiersoorten (o.a. Webster, 1995; Bokkers, 1997; Bracke *et al.*, 1999a,b). Zeer recentelijk zijn door middel van eenzelfde pragmatische aanpak verdere welzijnsriteria en protocollen opgesteld voor varkens, vleeskuikenouderdieren en runderen, in het zogeheten Welfare Quality Project® van de EU (Bouyssou, 1990; Blokhuis *et al.*, 2003; Botreau *et al.*, 2007b; Blokhuis, 2008; Leenstra & Neijenhuis, 2009). Een methodologie die in Nederland ook is doorgevoerd in de ongeriefanalyses bij landbouwhuisdieren en recentelijk ook voor gezelschapsdieren (Leenstra *et al.*, 2010).

De huidige visie omtrent dierenwelzijn en het vastleggen daarvan concentreert zich op het feit dat welzijn op basis van alleen negatieve indicatoren zoals hierboven beschreven in de vijf vrijheden alléén niet het totaal plaatje kan en moet zijn. Immers het ontbreken van negatieve stimuli of ervaringen hoeft niet *per se* goed welzijn te impliceren (Korte *et al.*, 2007). In het welzijnconcept zou namelijk ook de positieve perceptie van het dier in zijn leefomgeving meer zorgvuldig moeten worden geïntegreerd (Bracke *et al.*, 1999a,b). Deze meest recente uitgangspunten zijn geïntegreerd in de hierboven genoemde definitie uit het facultaire standpunt dierenwelzijn van Ohl & Hellebrekers (2009).

Begrippen uit het dierhandelstraject

In dit onderzoek wordt vaak onderscheid gemaakt tussen verschillende fases in het handelstraject. Gesproken wordt van een pré-transportfase, de transportfase, tijdelijke opslag bij de handel en verkoop, en de eindbestemming (de consument).

Onder de pré-transportfase wordt de periode verstaan waar de dieren of uit het wild worden weg gevangen of worden gekweekt of gefokt in een ander land. Het gaat hier om landen buiten Europa. Na vangst, kweek of fok zal een korter of langer vliegtransport moeten plaats vinden om de dieren in Nederland op de markt te brengen. Tijdens het pré-transportstadium kunnen zich naast vangst, kweek of fok, ook fasen voordoen van verblijf in tijdelijke opslagstations en één of meerdere weg- en/of boottransporten.

Onder de transportfase wordt de periode verstaan, waar een transport over een langere afstand plaatsvindt per vliegtuig of boot, van het land van export naar het land van import, inclusief diverse afhandelingprocedures in de cargo ruimten en de controles van expediteurs, douane en veterinaire diensten bij vertrek en aankomst op de (lucht)havens.

Onder de tijdelijke opslag en handel wordt de periode verstaan dat de dieren in de Nederlandse handelsstructuren verblijven, hetzij bij de importeurs/exporteurs c.q. groothandel, hetzij bij de tussenhandel, hetzij bij de detailhandel. De dieren kunnen hier in quarantaine zitten of in opslag in afwachting tot verkoop. Tot deze fase worden tevens kortere transporten over de weg van luchthavens naar het handelsbedrijf, of van het (detail)handelsbedrijf naar klanten ("afleveren") gerekend.

Onder de eindbestemmingfase wordt de periode verstaan vanaf het moment dat het dier "definitief" in bezit is van de consument. Deze eindconsument kan tot de georganiseerde of de ongeorganiseerde consumentgroep behoren (zie hierboven beschreven).

HOOFDSTUK 2. WERKWIJZEN, METHODEN EN AFBAKENING VAN HET ONDERZOEK- ALGEMEEN

2.1. Soortenkeuzes en welzijnindices

Om tegemoet te komen aan de soortspecifieke verschillen in gedragsbehoeften bij de verschillende diersorten die bij dit onderzoek aan bod komen, is gekozen om bij aanvang van project voor een aantal voorbeelddiersorten per diersorte een welzijnsindex te vervaardigen op basis van de criteria van het *Welfare Quality Project®-EU 6de kader programma* van Prof. Dr. Harry Blokhuis (besproken bij Klankbordcommissie vergadering d.d. 03-09-2009). Dit is het uitgangspunt geweest voor de methodologische standaardisatie rondom het vastleggen van essentiële gedragsbehoeften per diersorte/voorbeeldsoort en de minimale randvoorwaarden om welzijn te kunnen garanderen bij handel en houderij. Alle indices per voorbeelddiersort zijn met wetenschappelijke literatuur onderbouwd en door minstens twee externe *reviewers* gecorrigeerd, voordat ze zijn ingezet in het onderzoek. Vervolgens zijn de standaarden gebruikt bij veldobservaties (met checklists), bij het inhoudelijk samenstellen van de enquêtes, interviews en het achteraf interpreteren van resultaten. De welzijnsindices zijn te vinden in Appendix 1.

De keuze voor de vijftien voorbeelddiersorten is tot stand gekomen op basis van de grootte van het handelsaandeel en/of de populariteit van desbetreffende diersort in Nederland, of een vermoedelijke stijgende populariteit.

- Zoogdieren: Cavia, Fret, Konijn, Prairiehond, Russische dwerghamster.
- Vogels: Grijs roodstaart papegaai, Kanarie.
- Reptielen: Baardagame, Geelwangschildpad, Groene leguaan.
- Amfibieën: Koreaanse vuurbuikpad.
- Vissen: Goudvis, Koi, Neon en Kardinaal tetra.

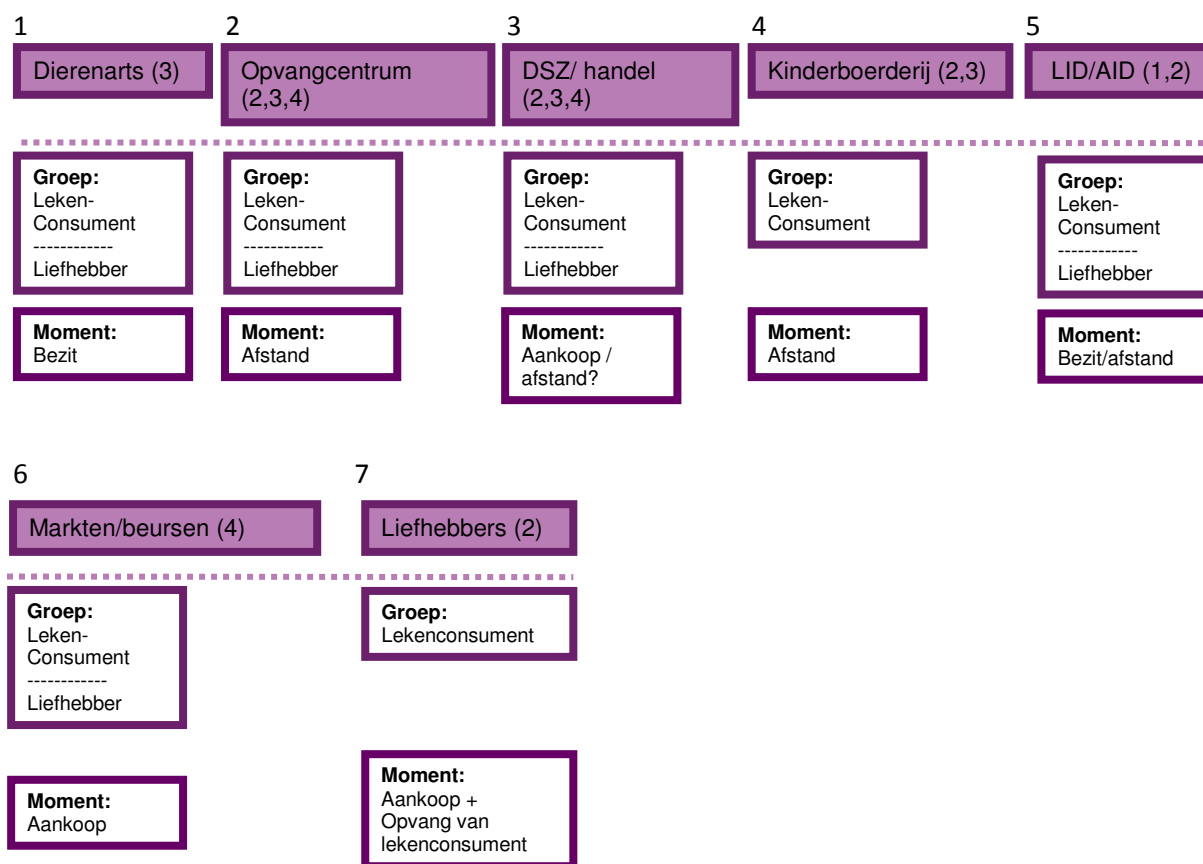
Ongewervelden zijn niet bij de index betrokken aangezien het handelsaandeel relatief klein is en de beschikbaarheid van wetenschappelijke literatuur ter onderbouwing van het welzijn van ongewervelden te beperkt is om resultaten te kunnen staven. Tevens valt de groep der ongewervelden buiten alle bestaande Nederlandse wetgeving voor (bijzondere) dieren.

2.2. Methodologische keuze: het gebruik van indirecte informatiekanaalen

Het huidige onderzoek is zoals gezegd gericht op een knelpunteninventarisatie ten aanzien van huisvesting, verzorging en voeding, kennis en voorlichting bij verkoopkanalen en houderij van bijzondere dieren. Voor het houdersprofiel *lekenconsument* is een directe benadering complex en tijdrovend. Een dergelijk type onderzoek is uitgevoerd door Caneel *et al.* (2000), maar werd vanwege de arbeidsintensieve methode voor huidig onderzoek, met een totaal omvang van een jaar, niet geschikt geacht. Een indirecte benadering op verschillende contactpunten, handel-houder, dierenarts-houder, was wel mogelijk. Dit is qua aanpak dan ook de focus van dit onderzoek. Welzijnsproblemen in de houderij van bijzondere huisdieren kunnen namelijk gesignaleerd en geïnventariseerd worden via verschillende kanalen. Het zijn bijvoorbeeld de dierenartsen die in de eerste instantie met de gevolgen van de gezondheidsproblemen geconfronteerd worden. In verdere stadia, bijvoorbeeld als het dier om welke redenen dan ook niet meer gewenst is, zullen dieren worden aangeboden voor (permanente) opvang bij bijvoorbeeld opvangcentra en kinderboerderijen of in sommige gevallen terug worden gebracht naar de dierspecialzaak. Verder kunnen verwaarloosde bijzondere dieren bij diershouders in beslag worden genomen door de AID (Algemene Inspectie Dienst) en de LID (Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming).

Het beoogde doel bij deze aanpak was het detecteren van terugkerende patronen vanuit de diverse informatiekkanalen. Patronen kunnen ter prioritering dienen en inzicht geven in bijvoorbeeld de kwetsbaarheid van bepaalde diersoorten in de handel of de houderij.

Hieronder is in kaart gebracht welke verschillende indirecte informatiekkanalen zijn benaderd om informatie te vergaren over de gezondheid- en welzijnsomstandigheden van bijzondere dieren in de houderij met daarbij de aanpak en/of methode.

FIGUUR 2.2.1. Overzicht van de verschillende doelgroepen c.q. informatiekkanalen die zijn benaderd om informatie te vergaren voor het onderhavige onderzoek met daarbij de aanpak en/of methode genoemd. Vermeld staat welk consumententype wordt beoogd te kunnen bereiken en in welk moment of stadium van bezit.

Uitleg methode coderingen:

(1)= bronnenonderzoek; (2)= interviews; (3)= (digitale) enquête; (4)= (bedrijfs)observaties.

Voor een meer uitgebreide beschrijving van de gebruikte materialen en methoden wordt verwezen naar de verschillende deelonderzoeken in de resultatensectie.

HOOFDSTUK 3. ORGANISATIESTRUCTUREN VAN DE HANDEL IN BIJZONDERE DIERSOORTEN

Onderhavig onderzoeksproject oriënteert zich breed over zoogdieren, vogels, reptielen, amfibieën en vissen. Door verschillende historistische achtergronden in ontstaanswijze kunnen organisatiestructuren van de handel verschillen per dierssoort. Hieronder zal een globaal overzicht worden gegeven van de organisatiestructuren en werkwijzen in de dierenhandel (naar: Vinke, 2001). Aan het einde van dit hoofdstuk zal worden ingegaan op enkele meer recente ontwikkelingen in de dierenhandel.

3.1. Van nationale onderneming naar internationaal netwerk

Dierenhandel is in feite een eeuwenoud fenomeen dat waarschijnlijk gelijktijdig is ontstaan met de domesticatie en houderij van bepaalde diersoorten. Reeds bij de Egyptenaren, de Grieken en de Romeinen werd gesproken over waardevolle vogelcollecties en het bestaan van menagerieën. Eeuwenlang is het bezit van exotische dieren beperkt gebleven tot een aantal rijke aristocraten en enkele rondreizende circussen of kermessen. De laatste vijf decennia is de vraagmarkt naar exotische dieren echter rigoureus veranderd, zowel qua omvang als diversiteit. Ten gevolge van de algehele naoorlogse groei van de economie en de ontsluiting van exotische werelddelen voor een groter publiek door de luchtvaart, begint in de jaren zestig de vraag en het bezit van bijvoorbeeld exotische papegaaien, beo's, parkieten en aquariumvissen door particulieren toe te nemen. Het bezit van exotische dieren heeft ook heden ten dagen zijn aantrekkingskracht nog niet verloren. De markt in exotische dieren heeft zich zelfs als trendgevoelig ontpopt, die van tijd tot tijd zijn favoriete diersoorten introduceert, gestimuleerd door nieuwe "producten" of in antwoord op de vraag van de consument (vaak geïnitieerd door de media).

3.2. Onderscheid in distributieniveaus en specialisaties per diersoort

De dierenhandel heeft zich de laatste decennia ontwikkeld in diverse distributieniveaus en specialiteiten. In Nederland is een maximum van drie distributieniveaus te vinden.

Het eerste distributieniveau, is het niveau van de importeurs/exporteurs c.q. groothandel. Qua aantal is dit een betrekkelijk kleine groep in Nederland (Vinke, 1998: 50 personen. Recentere schattingen: vissen: 20 (Ploeg, 2005); vogels: < 10 [interviews, 2010]; reptielen en amfibieën: 2 grote + aantal kleine (Ploeg, 2005); zoogdieren: 5 [interviews, 2010]). Deze handelaren houden zich bezig met het invoeren, uitvoeren en doorvoeren van dieren. De aantallen dieren waarin men per zending of transactie handelt lopen, afhankelijk van de dierssoort, in honderd- of duizendtallen (alleen zeer kostbare diersoorten worden bij wijze van uitzondering weleens per stuk geleverd). Importeurs/exporteurs onderhouden contacten met leveranciers in andere landen en organiseren de (lucht)transporten van de dieren van het éne naar het andere land. Tevens moeten zij zorg dragen voor het tijdig aanvragen en beschikbaar zijn van de juiste papieren (i.e. import- of exportvergunningen en gezondheidsverklaringen). Bij sommige bedrijven ligt de nadruk op de import, bij andere weer op de export en/of doorvoer.

Op het tweede distributieniveau wordt de verdere distributie van de handelsdieren afgehandeld (de tussenhandel): de aantallen dieren per zending of transactie liggen nu in de tien- of honderdtallen. Het aantal handelaren dat zich in het tweede distributieniveau bevindt, zit gemiddeld rond de 200 personen, maar deze aantallen wisselen sterk. Over de organisatie van de tussenhandel is het minst bekend. Naast een aantal goed functionerende bedrijven met een tussenhandelspositie, kan het hier ook particulieren betreffen die bij vlagen in de dierenhandel actief zijn. Het betreft hier dan veelal tijdelijke niet stabiele individuele ondernemingen.

Het derde distributieniveau staat in direct contact met de definitieve afnemer of de consument. Dit niveau bestaat uit de reguliere dierenspecialzaken, meer gespecialiseerde winkels, maar ook

tuincentra. De aankoop aantallen liggen hier op het niveau van de tientallen en de consument kan hier per stuk afnemen.

De indeling in niveaus is het meest duidelijk aanwezig in de vogel- en vissenhandel, maar een niveau kan ook wegvallen al naar gelang de handel wordt georganiseerd en is wellicht ook conjunctuur gevoelig. In de reptielen en amfibieënhandel en in de handel in zoogdieren komen aparte tussenniveaus minder vaak voor. Hier vindt men eerder dat de handelaar die op grote schaal importeert, tevens levert aan de detailhandel. In een aantal gevallen heeft men een eigen gespecialiseerde winkel en wordt er direct verkocht aan de particulier. Ofschoon de directe lijnen van importeurs/exporteurs naar consument ook bij de vogel- en vissenhandel bekend zijn, lijken deze lijnen toch veeleer tot stand te komen en bepaald te worden door de prijs van het handelsproduct. De distributieniveaus zijn in de praktijk dan ook flexibel. In een aantal gevallen wordt het reguliere dierenhandelscircuit en de routing "omzeild" en wordt het transport en de import van een aantal dieren geheel en al verzorgd door particulieren (soms in verenigingsverband) en/of kwekers: het betreft hier kleinere niet reguliere zendingen. Motieven die worden genoemd om zelfstandig de handelstransacties te regelen, zijn onder andere ontevredenheid over het reguliere aanbod, het "zelf beter kunnen", onderdeel van de hobby en voor het imago.

In de dierenhandel kunnen specialismen worden onderscheiden op basis van de diersoorten waarin men handelt. In strikte zin van het woord kan er een onderscheid worden gemaakt tussen de vogelhandel, de reptielen- en amfibieënhandel (plus eventueel insecten), de vissenhandel en de zoogdierenhandel. Soms zijn er binnen deze specialismen weer specifiekere specialismen per familiegroep (bijvoorbeeld specialisme loopvogels, watervogels, zoetwatervissen en zoutwatervissen). Naast de handelsdieren worden ook vaak nog voederdieren verkocht (wormen, fruitvliegen, maden, muizen, ratten, etc.) of exotische planten voor de aankleding van bijvoorbeeld het paludarium of terrarium.

3.3. Globale beschrijving van een handelsverloop

Op het moment dat een dier behorende tot de bijzondere diersoorten in Nederland wordt gekocht door de consument, kan het dier reeds een aanzienlijk traject hebben doorlopen. Dit is het geval bij de diersoorten die daadwerkelijk uit exotische landen komen, maar ook soorten die bijvoorbeeld in Azië worden nagekweekt en voor de handel naar Nederland worden geëxporteerd. Veel siervissen komen bijvoorbeeld uit Zuid Amerika, Afrika en Zuid Oost Azië: veel nakweek en ook nog wat wildvang (Ploeg, 2005). Uiteraard doorlopen niet alle bijzondere huisdiersoorten zo'n heel traject. Veel soorten worden ook in Nederland geweekt of gefokt voor de gezelschapsdierenindustrie.

Bij het doorlopen van het complete handelstraject wordt onderscheid gemaakt in een pré-transportfase, een transportfase en een tijdelijke opslag bij de handel en verkoop. De termen zijn in paragraaf 1.2. *Begrippenafbakening* beschreven. In het kader van deze rapportage beperken we ons gemakshalve tot een beschrijving binnen Nederland: na de aankomst op de luchthaven (voor de Nederlandse dierenhandel: Amsterdam Schiphol, vooral Frankfurt en tegenwoordig iets minder populair Saventem) worden de dieren in de cargoruimten opgehaald door de importeur. Grotere importeurs hebben voor het binnenlandse vervoer van dieren een speciaal ingerichte bestel- of vrachtwagen waarin, afhankelijk van de soorten die vervoerd moeten worden, bijvoorbeeld verwarming of extra ventilatie is aangebracht. Na aankomst op het bedrijf worden de dieren normaliter zo snel als mogelijk uit de transportbekisting gehaald. De dieren worden nagekeken en verzorgd. Afhankelijk van de behoeften van de diersoort kunnen importeurs reeds bij deze eerste opvang een aantal soortspecifieke aanpassingen aanbieden om de acclimatisatie van de dieren na het transport sneller en beter te laten verlopen. Afhankelijk van de soort verblijven de dieren na aankomst, enkele dagen tot enkele weken op een handelsbedrijf.

De tussenhandel of de detaillist kunnen dieren bij deze importeurs/exporteurs bestellen, maar kunnen de dieren ook zelf komen uitzoeken. Zelf uitzoeken geniet bij veel gespecialiseerde detaillisten de voorkeur, omdat zij ter plekke de beste kwaliteit dieren kunnen uitselcteren. De tijd die de dieren

vervolgens verblijven in de detailhandel is afhankelijk van de omzetsnelheid van desbetreffende winkel.

Daar veel importeurs ook exporteren vindt de procedure ook in omgekeerde richting plaats. Bij een buitenlandse bestelling worden de dieren uit de verzamelbakken of -kooien gehaald en verpakt voor de export. Voordat de handelsdieren op transport worden gezet, moet eerst een gezondheidskeuring plaatsvinden. Deze keuring voor export wordt meestal uitgevoerd door een lokale dierenarts.

In het traject dat bijzondere huisdieren afleggen staat de dierenpeciaalzaak het dichtst bij de consument. In deze sector gaan grote hoeveelheden dieren om en de gezondheid en het welzijn van de dieren zijn dan ook factoren waar rekening mee gehouden dient te worden. Over de aantallen dieren die er precies in deze sector per jaar wordt verhandeld is weinig bekend. In het onderzoek van Vinke uit 1998 zijn schattingen per dierklasse genoemd. Volgens dat onderzoek werden er jaarlijks aan de consument ca. 20 miljoen vissen, 1 miljoen vogels, 200.000 reptielen en amfibieën en 200.000 minder reguliere "exotische" zoogdieren verkocht.

Veel liefhebbersverenigingen en organisaties organiseren jaarlijkse ruil- en/of verkoopbeurzen (Vinke, 1998; Ploeg, 2005). Een beurs houdt altijd een (extra) transportfase en een periode van tentoonstellen in voor de (handels)dieren. Dit soort situaties genereert per definitie een hogere kans op blootstelling aan allerlei vormen van stress, zoals o.a. te kleine (transport)huisvesting, veel hanteren en een blootstelling aan verschillende fluctuerende fysieke stressoren, zoals o.a. temperatuur, licht, tocht.

3.4. Ontwikkelingen in de dierenhandel

De afgelopen tien jaar lijkt de dierenhandel te professionaliseren (zie Ploeg, 2005). De professionalisering van de sector blijkt o.a. uit de huidige ontwikkelingen binnen Nederland rondom de totstandkoming van een systeem van vrijwillige certificering. Dit is een systeem waarbij vanuit de (detail)handelsbranche verschillende eisen zullen worden vastgelegd ten aanzien van dierengezondheid en -welzijn. Het betreft hier eisen voor aquarium- en vijverdieren, terrariumdieren, vogels en kleine zoogdieren voor detailhandel en groothandel ten aanzien van transport, huisvesting, verzorging, gezondheid en verkoop, maar ook ten aanzien van vakbekwaamheidseisen. Deze inzet zal van overheidswege met behulp van AMvD's worden geflankeerd.

In de rapportage van Ploeg (2005) blijkt dat wildvang bij veel siervissoorten de laatste jaren aanzienlijk aan het dalen is en is beperkt tot nog enkele tropische zoetwatersiervissen (Vinke, 1998: wildvangaandeel <5%) en, iets omvangrijker, de tropische zoutwatersiervissen (Vinke, 1998: wildvangaandeel 95%; medio 2010: wildvangaandeel >50%, maar dalende: Leenstra et al., 2010). Indien er vangst uit het wild plaatsvindt dan lijken er in ieder geval professionelere vangmethoden gebruikt te worden, waarbij men meer lijkt in te zetten op kwaliteit en *sustainable use*, en niet meer op kwantiteit zoals eerder vaak het geval was (Vinke, 1998). Dit lijkt een trend die zich voortzet over de hele dierenhandelssector, maar die zeker nog verder kan uitkristalliseren, en concreter en transparanter kan worden ingezet.

Ten opzichte van het eerdere onderzoek van Vinke (1998) zijn er vooral grote veranderingen in de dierenhandel te constateren ten aanzien van de vogelhandel. Sinds de importstop van 2005 naar aanleiding van de vogelpest en de aanpassingen in de Europese verordeningen (Richtlijn 2005/94/EG, 20 dec 2005, PbEG L10, en aanverwante beschikkingen, zie voorts hoofdstuk 4), is de handel in tropische vogels enorm afgenomen: import van wildvang is gestopt, de handel mag alleen afkomstig zijn van erkende geregistreerde kwekers uit een beperkt aantal vastgestelde landen. Ploeg (2005) spreekt voor deze sector over een importafname van 80% over de afgelopen 25 jaar. Deze tijdspanne houdt dus in dat niet alleen de aanpassingen in de Europese regelgeving deze trend hebben ingezet, maar dat ook andere oorzaken aan deze daling ten grondslag liggen. Andere verklaringen die worden genoemd zijn: binnenlandse nakweek maakt import minder noodzakelijk, trend in de houderij zelf

(minder populair), siervogels bereiken hogere leeftijden door beter voer en verzorging, negatief imago van de siervogelhandel door incidenten illegale handel en onzorgvuldige importen door ondeskundige exporteurs (Ploeg, 2005). Strengere verboden en handelsbeperkingen kunnen zoals beschreven in de paradoxale relatie tussen bestrijding en illegaliteit in de dierenhandel in de rapportage van Vinke (1995, p. 117-139) echter wel de illegale handel doen aantrekken, waarvan fraude met papieren en pootringen het meest voor de hand liggen in de vogelhandel. Vanuit economisch perspectief maakt schaarste een handel altijd lucratiever: de consequenties en de omvang hiervan voor diverse ontwikkelingen in illegale handelsactiviteit in Nederland zijn momenteel nog niet goed te overzien, maar wel te verwachten.

De handel in reptielen en amfibieën daarentegen lijkt de laatste jaren in populariteit te stijgen (Ploeg, 2005), alhoewel het aandeel houders relatief laag is ten opzichte van andere huisdiersoorten (0.25 miljoen: Anoniem, RDA rapportage, 2006). Het houden van reptielen en amfibieën lijkt goed aan te sluiten bij onze huidige levensinrichting met veel tweeverdieners en weinig thuis zijn. Evenals bij de vissenhandel zijn ook in de reptielen- en amfibieënhandel grote kwaliteitsslagen behaald ten aanzien van transport, nakweek, huisvesting, voer en manier van aanbieden bij verkoop. Bij de reptielen- en amfibieënhandel kan wildvang aangetroffen worden: volgens een schatting van importeurs en detaillisten een verhouding 60%:40% (nakweek:wildvang) (Ploeg, 2005). Eerder rapporteerde Vinke (1998) een verhouding van 80-85%:15-20% (nakweek:wildvang). In afhankelijkheid de soorten, maar ook hier zijn vanwege succesvolle nakweek en veranderingen in attitude, dalingen in het wildvangaandeel te verwachten.

Een andere ontwikkeling in de dierenhandel, die ten tijde van het onderzoek van tien jaar geleden niet ter sprake is gekomen, is de handel via internet. Deze ontwikkeling staat eerst beschreven in de rapporten van Marks (2006) en Brandt & Versteegh (2006), waaruit bleek dat het internet een belangrijke schakel binnen de handelstructuren is geworden. Op zich een logische ontwikkeling gezien de hedendaagse digitale samenleving. Een later rapport van Banen (2007) geeft inzicht in de daadwerkelijke verschuiving van handelsaanbod in gezelschapdieren van de krantenadvertentie naar de internetadvertentie.

In een deelonderzoek aan de internethandel (Huijkenshoven, 2010) van onderhavig project bleek dat bij de handel van bijzondere dieren over internet als voornaamste potentieel knelpunt de relatief grote omvang particuliere aanbieders kan worden aangemerkt. Bij een zeven dagen durende internet *screening* op 10 verschillende *key word* combinaties (*bijzondere of exotische dieren/vogels/reptielen/amfibieën/vissen /zoogdieren- te koop*) bleek meer dan 99% van de handelsadvertenties afkomstig van particuliere aanbieders te zijn, versus 1% van de commerciële handel (Tabel 2). Bij die particuliere verkopers noemt Banen (2007) in haar onderzoek dat hier waarschijnlijk ook een aantal winkels, fokkers en (hobby)kwekers ingesloten zullen zijn.

Ofschoon in het geringe tijdsbestek van het onderhavige onderzoeksproject niet in detail kon worden gekeken naar specifieke details van deze de particuliere advertenties, wordt juist bij dit soort particuliere handelstransacties de kwantiteit en de kwaliteit van o.a. informatieoverdracht zeer gering geacht en ligt hier zeker een punt van zorg als het om dierenwelzijn gaat.

TABEL 3.4.1. Aantal commerciële handelsites ten opzichte van het totaal aantal advertenties op *www.marktplaats.nl* per diergroep.

Soort diergroep	Aantal advertenties (aangeboden) <i>www.marktplaats.nl</i>	Aantal commerciële handelsites	Percentage commerciële handelsites
Vissen	5506	13	0.24 %
Vogels	5955	7	0.12 %
Reptielen en amfibieën	1429	8	0.56 %
Zoogdieren (hier knaagdieren)	1992	0	0.00 %

Bij het internetonderzoek zijn tevens de internetsites van een achttal commerciële reptielen- en amfibieënhandelaren systematisch bekeken op aanbod en beschikbaarheid van informatie ten aanzien van de hoofdrubrieken van de standaarden van de geformuleerde welzijnsindices (Appendix 1) en enkele extra onderwerpen zoals CITES en transport. Uit deze *screening* bleek dat de informatievoorziening ten aanzien van de verschillende aandachtsgebieden op alle sites niet aan al deze standaarden voldeed. Bij de aanvullende interviews met deze handelaren werd aangegeven dat men deze keuze bewust had gemaakt: men wilde de informatieoverdracht uitstellen tot het daadwerkelijke contactmoment met de potentiële klant. Het internet werd zo, naar eigen zeggen, dus alleen gebruikt als catalogus om mensen naar de winkel te krijgen. Het is in die zin alleen een ander middel waarmee de handel aan de man wordt gebracht, zoals ook wordt bevestigd door het onderzoek van Banen (2007) alwaar werd geconstateerd dat de krant tegenwoordig beperkt wordt gebruikt voor het plaatsen van handelsadvertenties voor dieren, maar dat het aanbod op internet daarentegen floreert (Over de kwaliteit van informatieoverdracht bij reguliere verkooppunten zelf, zal nader worden ingegaan bij de resultaten van het deelonderzoek over de detailhandel [Hoofdstuk 5.1]).

Internet is een massamedium en via het internet kan logischerwijs een breed publiek worden aangesproken en bereikt. Naast de eerder genoemde slechte informatievoorziening via dit medium, kan nog een aantal aandachtspunten worden genoemd: 1) door brede advertentiemogelijkheden worden mogelijk aankopen geïnitieerd bij mensen die dit aanvankelijk en uit zichzelf niet van plan waren. Bij de vraag of impulsaankopen worden gestimuleerd door internet, antwoordden Brandt & Versteegh (2006) dat dit op basis van hun onderzoeksresultaten nog onduidelijk, maar wel waarschijnlijk is; 2) internethandel is slecht controleerbaar voor de overheid en handhavers en 3) de sociale controle is minder: waar vroeger een lokale adverteerder in de *plaatselijke courant* nog kon worden aangesproken op zijn koopwaar, zo opereert iedereen nu makkelijker anoniem.

Tijdens interviews met mensen uit de handelssector en liefhebbersverenigingen is ten aanzien van gezondheid- en welzijnsproblemen gewezen op het fenomeen en het risico van mutantenkweek in de handel. De belangstelling voor bepaalde mutanten lijkt toe te nemen. Echter kleur en met name patroon- en vormmutaties kunnen consequenties hebben voor de gezondheid van de dieren, aangezien de mutaties vaak gepaard gaan met deficiënties en/of medische afwijkingen, zoals bekend bij de diverse erfelijk aandoeningen bij onze meer reguliere huisdieren, zoals hond en kat.

HOOFDSTUK 4. WETGEVING EN HANDHAVING

Recht op Exoten

Een korte update van de regelgevingen, wijzigingen, controle, handhaving en jurisprudentie met betrekking tot de handel in en het houden van exotische dieren.

4.1. Inleiding

Binnen een grootschalig onderzoek naar de stand van zaken met betrekking tot het welzijn van bijzondere dieren in handel en houderij, mag een overzicht van de regelgeving, controle en handhaving niet ontbreken, en dan met name de belangrijkste wijzigingen die zich de laatste tien jaar hebben voltrokken.

Deze update valt uiteen in drie delen. Het onderdeel regelgeving heeft tot doel een overzicht te geven van de belangrijkste wijzigingen aangaande de regelgeving met betrekking tot houden van en handel in bijzondere dieren, specifiek gericht op welzijn. De voornamelijk gebruikte methode voor dit overzicht is een deskstudie geweest naar welzijnsbepalingen binnen de *Convention on International Trade in Endangered Species of wild Flora and Fauna* (hierna te noemen: CITES), EU-regelgeving op het gebied van handel in bijzondere dieren, veterinaire zaken en dierenwelzijn, nationale regelgeving, met name de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren en de Flora- en Faunawet.

Regelgeving vereist controle en handhaving. Teneinde de effectiviteit te kunnen beoordelen, moet inzicht worden verkregen in de kengetallen, de praktijk van controle en handhaving, maar ook de struikelblokken en de hiaten tussen theorie en praktijk. Hiertoe zijn diepte-interviews gehouden met medewerkers van de nVWA (De AID, PD en VWA zijn bezig te reorganiseren tot één organisatie, een fusie die 1 januari 2012 moet zijn voltooid, waarna de dienst weer VWA zal heten) en de Dienst Regelingen van het voormalige Ministerie van LNV.

Tot slot is onderzoek uitgevoerd naar de jurisprudentie met betrekking tot (vermoede) welzijnsaantastingen van bijzondere dieren, teneinde inzicht te krijgen in uitspraken van de rechterlijke macht aangaande het welzijn van bijzondere dieren. Bij gebreke aan een centrale databank, is een deskstudie uitgevoerd op grond van het invoeren van een reeks relevante trefwoorden in de databank www.rechtspraak.nl, waarna de aard van de zaken en het karakter van de uitspraken zijn geïnventariseerd.

Omdat aanbevelingen voor beleid en regelgeving ook in eerdere publicaties zijn gedaan, is tevens geïnventariseerd welke van deze aanbevelingen de afgelopen tien jaar zijn uitgevoerd en met welk effect.

Bij dit onderdeel moet worden opgemerkt dat het onmogelijk is om binnen deze omvang een volledig overzicht van alle wet- en regelgeving, kengetallen en jurisprudentie te geven. Er is daarom gekozen voor hoofdlijnen.

4.2. De letter van de wet van 1999-2010

De handel in en het houden van dieren is op verschillende niveaus geregeld, van wereldniveau tot een individuele aanschrijving aan een houder. Voor bijzondere diersoorten⁵ is dat niet anders, maar bij deze dieren wordt een duidelijk onderscheid gemaakt in regelgeving die is gericht op bescherming van de soort, of regelgeving die is gericht op het welzijn van het dier. Op de echt 'exotische dieren', dat wil zeggen dieren die naar hun aard meestal in natuurlijke vrijheid leven in andere landen dan Nederland, en niet of nauwelijks gedomesticeerd zijn, is andere regelgeving van toepassing dan op konijnen, cavia's en andere gangbare huisdieren.

⁵ Bedoeld worden de diersoorten zoals gedefinieerd in par. 1.2 van dit rapport.

4.2.1. Soortenbescherming

Mondiaal: CITES

Soortenbeschermende regelgeving is op mondiaal niveau geregeld in het CITES-verdrag⁶, waarbij Nederland in 1994 partij werd. Het verdrag heeft tot doel om wilde flora en fauna te beschermen tegen zodanige exploitatie door handel, dat soorten bedreigd of uitgestorven zouden raken. CITES heeft inmiddels aan meer dan 30.000 soorten (planten, dieren, maar ook specimens of producten zoals ivoor of leer) een beschermde status toegekend.

De beschermde status houdt in dat handel in deze soorten alleen is toegestaan als dat het voortbestaan van deze soort in het wild niet in gevaar brengt. De handel is gebonden aan vergunningen, controle en handhaving van (de juistheid van) deze vergunningen is in handen van de douane en andere opsporingsautoriteiten in het land van ontvangst of doorvoer.

Bij het CITES-verdrag zijn drie bijlagen opgenomen, die samenhangen met de biologische status van de betreffende soort, en de invloed van handel daarop. In bijlage I zijn soorten opgenomen die met uitsterven worden bedreigd. De handel in deze soorten is alleen in uitzonderlijke situaties toegestaan. Veel meer soorten vinden we in bijlage II. Deze soorten worden niet direct met uitsterven bedreigd, maar kunnen dat wel worden indien de handel niet wordt beperkt. Voor handel in soorten die in bijlage II worden genoemd, is handel alleen toegestaan met een vergunning die per zending moet worden aangevraagd en verstrekt. Bijlage III tenslotte, bevat soorten waarvoor de handel binnen het deelnemende land wordt gereguleerd, en waarvoor de medewerking van andere landen nodig is voor internationale handel.

EU

De EU heeft de handel in bedreigde diersoorten binnen de EU-regelgeving geïmplementeerd en is daarbij in sommige opzichten verder gegaan dan CITES vereist. De EU is nog niet als zelfstandige partij aangesloten bij het CITES-verdrag. Dit is inmiddels wel mogelijk gemaakt door middel van de 'Gaborone amendement'⁷. Volgens de oorspronkelijke tekst van het CITES-verdrag konden alleen zelfstandige Staten partij worden bij het verdrag. Dat betekende dat een Economische eenheid zoals de EU geen partij kon worden. Om daar verandering in te brengen is tijdens een speciale 'Conference of Parties' (CoP) te Gaborone, Botswana 1983, een wijziging (amendement) aangenomen.

Het Gaborone amendement is een wijziging van artikel XXI van het CITES-verdrag, waardoor een economische eenheid die is opgericht vanuit de soevereiniteit van lidstaten, zelfstandig partij kan worden bij CITES. Het Gaborone amendement wordt van kracht 60 dagen nadat 54 van de 80 CITES-partijen het amendement hebben geratificeerd, maar tot nu toe zijn dat er slechts 47, dus niet voldoende. Zodra het wel door voldoende landen is geratificeerd wordt het van kracht, hetgeen zou betekenen dat de EU als zelfstandige partij kan deelnemen aan het CITES-verdrag, en dat de EU-landen binnen CITES geen zelfstandige stem meer kunnen uitbrengen.

De belangrijkste verordeningen met betrekking tot de handel in bedreigde dier- en plantensoorten, zijn EU verordening 338/97⁸ en 865/2006⁹. Verordening 338/97 maakt eveneens gebruik van bijlagen "Annexes A, B, C en D". De indeling van deze Annexen komt in grote lijnen overeen met de CITES-bijlagen, maar verschilt op enkele punten, teneinde ook inheemse soorten bescherming te bieden en consistent te blijven ten opzichte van soorten die worden beschermd krachtens de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn.

Soorten die worden genoemd in Annex A mogen niet voor commerciële doeleinden worden verhandeld, soorten die worden genoemd in Annex B alleen met een vergunning, en de soortenlijst in

⁶ Convention on International Trade in Endangered Species of wild Flora and Fauna, 3 maart 1973. Tractatenblad 1975, nr. 23.

⁷ CITES verdrag, wijziging van art. XXI, <http://www.cites.org/eng/disc/gaborone.shtml>, Gaborone 30 april 1983

⁸ 338/97/EG PbEG 1997, L 61

⁹ 865/2006/EG, Pb 19-06-2006, L 166

Annex C komt grotendeels overeen met de functie van Bijlage III bij CITES, voor zover deze niet in Annex B zijn opgenomen. Annex D heeft geen CITES-equivalent, maar geeft aan dat een soort mogelijk vatbaar is voor opname in de andere Annexen, wordt daarom gezien als de 'monitor-lijst'.

De belangrijkste verschillen tussen CITES en de EU verordeningen zijn:

- De EU-verordeningen hanteren strengere importvoorwaarden dan CITES. Importvergunningen zijn niet alleen vereist voor de soorten genoemd in Annex A, maar ook voor soorten in Annex B. Voor soorten die voorkomen in Annex C en D is een importnotificatie vereist.
- Sommige soorten die op Bijlage II van CITES staan, staan in Annex A bij de EU-verordening, en kunnen dan ook niet commercieel worden verhandeld.
- Levende specimen van de Annexen A en B mogen alleen de EU worden binnengebracht als de ontvanger kan zorgen voor passende behuizing en verzorging. In CITES geldt deze eis alleen voor Bijlage I – soorten.
- De EU-verordeningen reguleren zowel de handel binnen en tussen EU-lidstaten, als handel met derde-landen. CITES reguleert alleen internationale handel.
- EU-verordening 338/97 geeft EU-lidstaten de mogelijkheid om import van bepaalde soorten of met betrekking tot bepaalde landen op te schorten als de EU scientific review group daarover een negatief advies formuleert, zelfs als handel volgens CITES wel is toegestaan.

De 'Scientific Review Group' (in de NL versie van de Verordening aangeduid als 'Studiegroep', in dit verslag als SRG) is in het leven geroepen om iedere wetenschappelijke vraag met betrekking tot de toepassing van de Verordeningen te onderzoeken. Specifieke taken van de SRG zijn vastgelegd in de artikelen 4.1.a, 4.2.a en 4.6 van de Verordening 338/97. Krachtens deze artikelen heeft de SRG de bevoegdheid om adviezen te geven met betrekking tot import van soorten, rekening houdend met de status van de soort, de mate van bescherming, en de mate waarin de soort wordt bedreigd of bedreigd kan raken door handel. Tevens kan de SRG regelen treffen ten aanzien van levende specimen van in bijlage B genoemde soorten die een grote sterfte tijdens het vervoer vertonen of waarvan vaststaat dat zij in gevangenschap een drastisch verlaagde levensverwachting hebben.

Meningen van de SRG kunnen worden geformuleerd in gevallen waar de SRG heeft bestudeerd of import zich in specifieke omstandigheden verhoudt tot de beschermingsvereisten zoals vastgelegd in Verordening 338/97. De mening van de SRG kan snel worden gewijzigd zodra nieuwe informatie over de status van een soort in een bepaald land beschikbaar wordt. De SRG komt doorgaans driemaal per jaar in Brussel bijeen. De mogelijkheid om op basis van grote sterfte tijdens het vervoer of een drastisch verlaagde levensverwachting beperkingen op te leggen geeft concrete handvaten om de wetenschap met betrekking tot – het gebrek aan – overlevingskansen van geïmporteerde bijzondere dieren, te vertalen in handelsbeperkingen.

Als de SRG de Management Autoriteit negatief adviseert, of de soort opneemt in een schorsingsverordening, dan geeft de MA geen vergunning af. De controlerende instanties controleren alleen zendingen waarbij een vergunning is afgegeven en waarbij een vergunning is aangevraagd en niet afgegeven. De status van de te importeren soort wordt gecheckt middels internet-technologie en bij twijfel nagevraagd.

Het beoordelen van de vereiste geschikte behuizing geschiedt in de praktijk op verzoek van de Management Autoriteit (het CITES-bureau). De MA verzoekt incidenteel aan de nVWA om ter plaatse te beoordelen of geschikte behuizing aanwezig is.

Een importnotificatie moet de importeur overleggen bij de douane. De notificatie kan door de importeur zelf worden opgemaakt volgens een standaarddocument.

Landelijk

Soortenbescherming was in eerdere jaren te vinden in de Wet Bedreigde Uitheemse Diersoorten, later de Wet Bedreigde Uitheemse Dier- en Plantensoorten (de Wet BUD/BUDEP). Tegenwoordig is soortenbescherming binnen Nederland vastgelegd in de Flora- en Faunawet¹⁰. Krachtens de Flora- en Faunawet zijn zowel beschermde inheemse diersoorten als beschermde uitheemse diersoorten aangewezen. Beschermde inheemse diersoorten zijn alle van nature in Nederland voorkomende zoogdieren, met uitzondering van bij Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) aangewezen gedomesticeerde soorten¹¹ en de bruine rat, de zwarte rat en de huismuis. Ook alle op het grondgebied van de Europese lidstaten voorkomende vogels horen hiertoe, met uitzondering van bij AMvB aangewezen gedomesticeerde vogels,¹² en alle van nature in Nederland voorkomende amfibieën en reptielen, alsmede vissen, met uitzondering van de soorten waarop de Visserijwet 1963 van toepassing is. Ook kunnen soorten worden aangewezen als beschermd als ze in hun voortbestaan worden bedreigd, of het gevaar lopen te worden bedreigd, of overmatige benutting moet worden tegengegaan, soorten die uit Nederland zijn verdwenen maar waarvoor gereede kans op terugkeer bestaat, of soorten die zodanig lijken op andere beschermde soorten dat ze op grond daarvan worden aangewezen.

Beschermde uitheemse diersoorten zijn soorten die niet van nature in Nederland voorkomen en die

- in hun voortbestaan worden bedreigd of het gevaar lopen in hun voortbestaan te worden bedreigd, dan wel die zodanige gelijkenis vertonen met bedoelde soorten dat aanwijzing ervan noodzakelijk is ter bescherming van die soorten, of
- niet noodzakelijkerwijs in hun voortbestaan worden bedreigd of dat gevaar lopen, doch ter bescherming waarvan maatregelen noodzakelijk zijn ter voorkoming van overmatige benutting, dan wel die zodanige gelijkenis vertonen met bedoelde soorten dat aanwijzing ervan noodzakelijk is ter bescherming van die soorten.¹³

Beschermde inheemse diersoorten mogen niet worden gedood, verwond, gevangen of opgespoord. Verontrusten, nesten uithalen e.d. is eveneens verboden. Ook is het verboden om zowel beschermde inheemse als beschermde uitheemse dieren te koop te vragen, te kopen of te verwerven, ten verkoop voorhanden of in voorraad te hebben, te verkopen of ten verkoop aan te bieden, te vervoeren, ten vervoer aan te bieden, af te leveren, te gebruiken voor commercieel gewin, te huren of te verhuren, te ruilen of in ruil aan te bieden, uit te wisselen of tentoon te stellen voor handelsdoeleinden, binnen of buiten het grondgebied van Nederland te brengen of onder zich te hebben.

De beschermde soorten en uitzonderingen daarop zijn vastgelegd in en krachtens het Besluit aanwijzing dier- en plantensoorten Flora- en Faunawet¹⁴, de Regeling aanwijzing dier- en plantensoorten Flora- en Faunawet¹⁵ en de Regeling vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten Flora- en Faunawet¹⁶.

In deze regelgeving is de concrete uitvoering van diverse EU-verordeningen en EU-richtlijnen, zoals de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn geïmplementeerd.

¹⁰ Flora- en Faunawet, 25 mei 1998, Stb. 1998,402.

¹¹ Buning (*Mustela putorius*), konijn (*Oryctolagus cuniculus*) en varken (*Sus scrofa*).

¹² grauwe gans (*Anser anser*), Europese kanarie (*Serinus canaria*), rotsduif (*Columba livia*); wilde eend (*Anas platyrhynchos*).

¹³ Zadelrob (*Phoca groenlandica*) en klapmuts (*Cystophora cristata*).

¹⁴ Besluit aanwijzing dier- en plantensoorten Flora- en Faunawet, 28 november 2000, Stb. 2000, 523.

¹⁵ Regeling aanwijzing dier- en plantensoorten Flora- en Faunawet, 5 maart 2002, Stcrt. 2002, 51.

¹⁶ Regeling vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten Flora- en Faunawet, 5 maart 2002, Stcrt. 2002, 51, gewijzigd bij regeling van 23 juli 2002, Stcrt. 2002, 139.

Door o.a. de Vogelbescherming worden overigens vermoedens uitgesproken dat het verbod op wildvang zoals vastgelegd in bovenstaande regelgeving, op grote schaal wordt ontdoken, en adequate controle hierop ontbreekt.¹⁷

4.2.2. Bescherming van welzijn van het dier

Bescherming van welzijn is in juridisch opzicht een heel andere 'tak van sport' dan soortenbescherming. Een mogelijke welzijnsaantasting is tot nu toe alleen voor individuele dieren vast te stellen, er is nog geen regelgeving die op basis van welzijnseisen het houden van een gehele soort verbiedt. Waar een diersoort biologisch meestal goed herkenbaar is, is welzijn veel moeilijker vast te stellen. Als criteria voor een mogelijke aantasting worden vaak voeding, water, huisvesting en veterinaire zorg gehanteerd, maar deze zijn voor discussie vatbaar. Ook kan voortijdige mortaliteit een indicatie zijn dat passende leefomstandigheden voor de betreffende soorten in gevangenschap moeilijk te creëren zijn. Indien structureel voortijdige mortaliteit op objectieve wijze kan worden bewezen, en verband tussen de structureel voortijdige mortaliteit en de wijze van houden, of het houden op zich kan worden aangetoond, zou structureel voortijdig overlijden een overweging kunnen zijn voor overheden om uit welzijnsoverwegingen het houden van die soort te verbieden of te beperken zoals middels de procedures van de SRG. Onderzoek hiernaar loopt nog.¹⁸ Binnen Nederland wordt al jaren gesproken over de mogelijkheid van een positieflijst voor diersoorten die in gevangenschap kunnen, en dus mogen, worden gehouden. Tot nu toe bestaat zo'n lijst niet. Er zijn momenteel rapporten beschikbaar met voorbereidingen voor een meer objectieve en niet discriminatoire transparante systematiek, conform de eisen van het Andibel arrest¹⁹, voor het opstellen van een positieflijst, met zoogdieren als voorbeeld²⁰.

Ook is de afgelopen jaren de aandacht voor welzijn van exotische dieren in handel, transport en bij houders toegenomen. Dit betreft echter de mogelijkheid om import van soorten te schorsen, of voorwaarden die bij het verlenen van de vergunning voor import van bepaalde soorten.

Mondiaal

In de tekst van het CITES-verdrag vinden we voor alle Appendix I, II en III soorten de volgende bepaling in de artikelen III, IV en V:

"A Management Authority of the State of export is satisfied that any living specimen will be so prepared and shipped as to minimize the risk of injury, damage to health or cruel treatment"

De Management Autoriteit van het land van export moet derhalve waarborgen dat bij het verzenden van de dieren het risico op verwondingen, gezondheidsschade of mishandeling wordt geminimaliseerd. In artikel III, dat toeziet op de handel in soorten die in Appendix I zijn opgenomen, staat bovendien in lid 3 onder b:

"a Scientific Authority of the State of import is satisfied that the proposed recipient of a living specimen is suitably equipped to house and care for it."

¹⁷ "Gekweekt met de vangkooi – verkenning naar illegale praktijken in de handel in wilde Europese vogels in Nederland" – Stroming BV in opdracht van Vogelbescherming Nederland, Arnold van Kreveld maart 2007.

¹⁸ "Pathologische diagnostiek van doodsoorzaken van kleine zoogdieren (fret, konijn, rat, muis, cavia) in relatie tot vroegtijdig overlijden", Kik et. al., faculteit Diergeneeskunde UU.

¹⁹ "Andibel" – arrest, Case C-219/07: Judgment of the Court (Third Chamber) of 19 June 2008 (reference for a preliminary ruling from the Raad van State van België (Belgium)) — Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers VZW, Andibel VZW v Belgische Staat (Article 30 EC — Regulation (EC) No 338/97 — Protection of species of wild fauna and flora — Prohibition on holding mammals of certain species referred to by that regulation or not covered by it — Holding permitted in other Member States) OJ C 209, 15.8.2008, p. 11–12.

²⁰ Ipema et al., 2010; 2011, *Systematiek voor het opstellen van de positieflijst voor Zoogdieren*. Livestock Research Wageningen UR, Nederland. Rapport 345 en *Advisering voor vervolg positieflijst Zoogdieren*. Livestock Research Wageningen UR, Nederland. Rapport 408.

De wetenschappelijke autoriteit van het land van ontvangst moet waarborgen dat de ontvanger de dieren passend kan huisvesten en verzorgen. Enigszins opmerkelijk is de vaststelling dat passende verzorging en behuizing blijkbaar minder noodzakelijk worden geacht voor Appendix II en III soorten.

Voor transport is op de tiende CITES-conferentie in Zimbabwe in 1997 resolutie 10.21 aangenomen, met daarin de aanbevelingen dat bij het afgeven van een CITES-vergunning. Als voorwaarde wordt opgenomen dat de dieren conform de IATA-regels worden verzonden.²¹ Voor transport over land of per schip zijn de IATA-regels echter niet van toepassing.

EU

Op Europees niveau is in 1997 in het *Verdrag van Amsterdam* (Europese Unie, 1997), en opnieuw in het *Verdrag van Lissabon*²² vastgelegd dat dieren beschermwaardig worden geacht, mede omdat zij worden erkend als *sentient beings*: wezens die kunnen voelen en pijn kunnen beleven. Hoewel dat principe voor alle soorten en categorieën van dieren geldt, blijkt de praktijk van beleid en regelgeving vooral gericht te zijn op landbouwhuisdieren.

338/97

De belangrijkste geldende EU – verordening voor handel in exotische diersoorten is, zoals reeds vermeld, Verordening 338/97, officieel getiteld “Verordening (EG) nr. 338/97 van de Raad van 9 december 1996 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer”. In de bijbehorende Verordening 865/2006 worden de belangrijkste gedetailleerde regels voor de uitwerking hiervan neergelegd. Welzijnsmaatregelen zijn vooral te vinden in de bepalingen op grond waarvan specimina van Annex A en B, alleen in de EU mogen worden geïmporteerd als de ontvanger in staat is om te voorzien in voldoende huisvesting en zorg. Ook moet voor de vergunning voor import of uitvoer van levende dieren, de dieren voldoende zijn voorbereid voor transport. Import kan worden geschorst bij diersoorten die zijn vermeld in Annex B als sprake is van hoge sterftecijfers bij transport, of een grote waarschijnlijkheid dat ze in gevangenschap aanzienlijk korter zullen leven.²³

Verordening 339/97 vereist dat dieren van alle soorten vermeld in Annexen A, B en C bestemd voor export, moeten worden gehuisvest en verzonden op een wijze die het risico op verwondingen, schade aan de gezondheid of mishandeling minimaliseert. Dit vereiste is geïmplementeerd in de Transportverordening 1/2005²⁴, waarin wordt gesteld dat dieren die per vliegtuig worden vervoerd, overeenkomstig de IATA-richtlijnen (IATA: International Air Transport Association) voor vervoer van levende dieren moeten worden getransporteerd.²⁵

Transportverordening

De Transportverordening is een belangrijke verordening met betrekking tot het commercieel vervoer van dieren. De Transportverordening vermeldt in de Overwegingen expliciet dat de Verordening tot doel heeft om technische belemmeringen voor het handelsverkeer in levende dieren uit de weg te ruimen, ervoor te zorgen dat de betrokken marktordeningen goed kunnen functioneren, en tevens een afdoende bescherming van de dieren te garanderen.²⁶ De Transportverordening richt zich dan ook tot alle vormen van handelstransport, of dat nu ter land, ter zee of in de lucht is.

²¹ Resolution conf 10.21, Rev CoP14, *Transport of live specimens*

²² *Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie*, Publicatieblad van de Europese unie, 9 mei 2008

²³ http://sea.unep-wcmc.org/eu/Taxonomy/library/docs/SRG_opinions/English/species_negative_opinions.xls

²⁴ Verordening 1/2005, 22 december 2004, PbEG L 3, 5 jan 2005

²⁵ Transportverordening 1/2005, Bijlage I artikel 4.

²⁶ Transportverordening, overweging (2).

In artikel 3 wordt als algemene voorwaarde voor het vervoer van dieren het volgende gesteld: *“Het is verboden dieren te vervoeren of te laten vervoeren op zodanige wijze dat het de dieren waarschijnlijk letsel of onnodig lijden berokkent.”*

Bovendien moet dan nog aan een aantal andere voorwaarden worden voldaan:

- a) vooraf zijn alle nodige voorzieningen getroffen om de duur van het transport tot een minimum te beperken en tijdens het transport in de behoeften van de dieren te voorzien;
- b) de dieren zijn geschikt voor het voorgenomen transport;
- c) het vervoermiddel is zodanig ontworpen en geconstrueerd, en wordt op zodanige wijze onderhouden en gebruikt dat de dieren letsel en lijden bespaard blijft en dat hun veiligheid is gegarandeerd;
- d) de laad- en losvoorzieningen zijn zodanig ontworpen en geconstrueerd, en worden op zodanige wijze onderhouden en gebruikt dat de dieren letsel en lijden bespaard blijft en dat hun veiligheid is gegarandeerd;
- e) het personeel dat met de dieren omgaat, heeft daarvoor de nodige opleiding of bekwaamheid, naar gelang van het geval, en voert zijn werkzaamheden uit zonder gebruikmaking van geweld of een methode die de dieren onnodig angstig maakt of onnodig letsel of leed toebrengt;
- f) het transport wordt zonder oponthoud tot de plaats van bestemming uitgevoerd, en de omstandigheden voor het welzijn van de dieren worden regelmatig gecontroleerd en naar behoren in stand gehouden;
- g) de dieren beschikken, gelet op hun grootte en op het voorgenomen transport, over voldoende vloeroppervlak en stahoogte;
- h) de dieren krijgen op gezette tijden water, voeder en rust, in kwaliteit en in kwantiteit afgestemd op hun soort en grootte.

Daarnaast bevat de Transportverordening bepalingen met betrekking tot de inspectie, vergunningen, controleposten, verantwoordelijkheden van de vervoerder, etc. Bij overtreding mag de bevoegde autoriteit herstelmaatregelen nemen en de kosten daarvan verhalen op de vervoerder, en eventueel de vergunning schorsen. Omdat het niet alleen vervoer per vliegtuig betreft, maar ook vervoer over de weg of per schip, biedt de Transportverordening in principe goede handvaten om misstanden aan te pakken. Met betrekking tot honden, katten en fretten wordt ieder vervoer van meer dan vijf dieren per transport gezien als commercieel vervoer dat door de VWA moet worden gecertificeerd, en aan de eisen van transportverordening moet voldoen.²⁷

De term ‘geschikt’ wordt onder andere geïnterpreteerd als ‘niet wrak of ziek, niet hoogdrachtig en niet net geworpen’. Het begrip wordt per situatie beoordeeld, altijd in samenspraak met een dierenarts.²⁸ Vooral nog heeft deze verordening echter nog niet tot (gepubliceerde) jurisprudentie met betrekking tot andere dieren dan productiedieren geleid (zie ook 4.3).

Andere EU regelgeving

Andere verordeningen die van invloed zijn op de handel in en het houden van exotische diersoorten zijn de al genoemde Richtlijn 1990/22 van de Raad van de Europese Unie betreffende het houden van wilde dieren in dierentuinen. Deze richtlijn is geïmplementeerd krachtens de Flora- en Faunawet en van belang omdat het de mogelijkheden voor particuliere verzamelaars van bijzondere dieren om zichzelf te kwalificeren als ‘dierentuin’ beperkt.

Buiten welzijnsregeling om, is Europa getroffen door diverse uitbraken van besmettelijke dierziekten. Veelal betreft dit productiedieren zoals koeien en varkens, maar de recente uitbraak van Vogelpest

²⁷ Verordening 388/2010, 6 mei 2010, Publicatieblad EU L114/3.

²⁸ Interview medewerker nVWA.

leidde direct tot Europees rechtelijke maatregelen om de import van vogels streng te reguleren.²⁹ Dit heeft een drastische daling in de import van vogels tot gevolg gehad, maar vermoed kan worden dat de wetstechnische belemmering juist leidt tot toename van de illegale handel, en binnen het illegale circuit leidt tot verhoging van de prijzen. Dit komt ook naar voren in paragraaf 3.4 van dit rapport, en wordt met zoveel woorden genoemd door de voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Im- en Exporteurs in vogels en hobbydieren op hun congres in 2007³⁰. De illegale handel is uit de aard der zaak lastig aan wetenschappelijk onderzoek te onderwerpen.

Landelijk

De meest belangrijke welzijnsbepalingen zijn vastgelegd in artikel 36 en 37 van de Gezondheids- en Welzijnswet. Artikel 36 verbiedt het zonder redelijk doel veroorzaken van pijn of letsel, of het benadelen van de gezondheid of welzijn van een dier. Artikel 37 is gericht aan de houder, en verbiedt deze om een dier de nodige verzorging te onthouden. Het begrip "houder" moet hier niet in strikt civielrechtelijk zin als 'houden voor een ander' worden gezien, maar in brede zin; een ieder die de dieren onder zich heeft. Beide wetteksten bieden in principe houvast om handhavend op te treden tegen houders, handelaren en/of vervoerders van exotische dieren, indien sprake is van welzijnsbenadeling.

De artikelen 35, 38, 46 en 65 van de Gezondheids- en Welzijnswet voor dieren geven de mogelijkheid om nadere regels te stellen voor het houden, huisvesten en verzorgen van aangewezen categorieën van dieren. Mede gelet op de hierboven genoemde richtlijn 1999/22/EG betreffende het houden van wilde dieren in dierentuinen, is op 19 april 2002 het Dierentuinenbesluit van kracht geworden. Het Dierentuinenbesluit is van toepassing op aangewezen soorten of categorieën van dieren, voor zover zij in dierentuinen worden gehouden. Een dierentuin is volgens het Dierentuinenbesluit een permanente inrichting waar levende dieren van wilde diersoorten worden gehouden om gedurende ten minste zeven dagen per jaar te worden tentoongesteld aan het publiek, met uitzondering van inrichtingen waar maximaal 10 diersoorten worden gehouden, niet zijnde diersoorten die op grond van de artikelen 4 en 5 van de Flora- en faunawet zijn aangewezen, circussen en dierenwinkels.

Krachtens het Dierentuinenbesluit moet de exploitant van de dierentuin beschikken over een vergunning. Verder worden onder andere eisen gesteld aan huisvesting en verzorging, maar ook aan de mogelijkheid om soorteigen gedrag te vertonen, individuele behoeften van het dier, en meer. Deze vereisten kunnen in enige mate bijdragen aan het tegengaan van wildgroei aan dierentuinen door uit de hand gelopen hobby's.

De Flora- en Faunawet is niet primair gericht op bescherming van welzijn van het individuele dier. De wet biedt echter wel indirect een vorm van bescherming van dierenwelzijn, door het verbod op het vangen en verstoren van wilde dieren, maar ook door een algemeen houdverbod voor primaten en katachtigen³¹ en andere maatregelen die Europese regelgeving implementeren³², zoals implementatie van het verbod van wildklemmen en andere inhumane vangstmethoden.

Lokaal

Dierenwelzijn is op gemeentelijk niveau nauwelijks een onderwerp dat op de politieke agenda voorkomt, tenzij er sprake is van overlast door bijvoorbeeld duiven of meeuwen. Het houden van

²⁹ Richtlijn 2005/94/EG, 20 dec 2005, PbEG L10, en aanverwante beschikkingen. Omgezet in nationale regelgeving middels GWWD en bijbehorende Regeling preventie, bestrijding en monitoring van besmettelijke dierziekten en zoönosen en TSE's, TRCJZ/2005/1411, Stcrt 7 juni 2005, en Tijdelijke regeling beperkingen in verband met laagpathogene Aviaire Influenza 2006, TRCJZ/2006/2463, Stcrt: 4 augustus 2006.

³⁰ Samenvatting Seminar "handel en liefhebberij in vogels en hobbydieren anno 2007", I. Buth, 4 mei 2007.

³¹ Bijlage 3 bij Regeling aanwijzing dier- en plantensoorten Flora- en Faunawet.

³² Verdrag inzake het behoud van wilde dieren en planten en hun natuurlijk leefmilieu in Europa, Trb. 1979, 175; Richtlijn 83/129/EEG 28 maart 1983, PbEG L 91(zeehondenbont), Verordening EEG 3254/91, 4 november 1991, PbEG L 308 (verbod op wildklemmen en andere inhumane vangstmethoden), Habitatrichtlijn 92/43/EEG, 21 mei 1992 PbEG L 206 en Verordening 338/97 9 december 1996, PbEG 1997 L 61.

dieren heeft nauwelijks gemeentelijke aandacht, tenzij het gemeentelijk hondenbeleid betreft. Wel kennen veel gemeenten bepalingen in de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) met betrekking tot mogelijk gevaarlijke, schadelijke of hinderlijke dieren. Deze artikelen bevatten ofwel algehele verboden, zoals het verbod om duiven te houden, een dier 'storend geluid' te laten maken, of een houdverbod voor wilde dieren die bij ontsnapping gevaar voor mens of dier kunnen opleveren. Ook kan in de APV een bepaling worden opgenomen op grond waarvan op bepaalde plaatsen of percelen het houden van bepaalde diersoorten is verboden. Deze bepaling dient echter ter voorkoming of opheffing van overlast of schade, niet ter bescherming van dierenwelzijn. Gemeenten zijn vrij in hun keuze om bepalingen met betrekking tot gevaarlijke, schadelijke of hinderlijke dieren in hun APV op te nemen, en de bepalingen verschillen derhalve per gemeente.

Het is niet ondenkbaar dat toepassing van deze bepalingen een gunstig effect kan hebben op dierenwelzijn in een individuele situatie.

Sommige gemeenten geven dierenwelzijn meer vorm door middel van specifieke beleidsdocumenten, -plannen en/of medewerkers op dit gebied. Aandachtspunten binnen gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid kunnen betrekking hebben op financiële steun voor opvangcentra, diervriendelijke aanpak van overlastsituaties, kinderboerderijen, gebruik van dieren ter vermaak en andere onderwerpen die zich typisch binnen de grenzen en zeggenschap van de gemeente afspelen.

4.3. De praktijk van de wet: controle en handhaving

Of het nu gaat om soortenbescherming of dierenwelzijn, controle en handhaving van de regels zijn essentieel. Vanwege de internationale handel valt de controle en handhaving duidelijker dan bij honden, katten en paarden uiteen in controle bij binnenkomst in Nederland, en welzijnsproblemen die bij de houder worden vastgesteld.

Het controleren of geïmporteerde goederen voldoen aan de wettelijke eisen, valt in principe onder verantwoordelijkheid van de douane. Controle op het naleven van veterinaire voorschriften is in handen van de VWA (Voedsel- en Warenautoriteit), en opsporing van strafbare feiten met betrekking tot soortbeschermende regelgeving of dierenwelzijn, is neergelegd bij de Algemene Inspectiedienst (AID). De AID, PD en VWA zijn bezig te reorganiseren tot één organisatie, een fusie die 1 januari 2012 moet zijn voltooid. Gemakshalve wordt in dit rapport de oude terminologie gebruikt. De controle van dierhouders valt onder de verantwoordelijkheid van de AID, en tevens van de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming, de LID. In principe zien de werkzaamheden van de AID primair op het welzijn van landbouwhuisdieren, en de werkzaamheden van de LID op gezelschapsdieren. Ook meldingen over hobbymatig gehouden landbouwhuisdieren worden door de AID afgehandeld, tenzij het slechts gaat om enkele dieren zoals paarden, pony's, ezels of kippen, afhankelijk van onder andere de omvang van en het doel waarvoor de dieren worden gehouden.

De handhaving van wet- en regelgeving met betrekking tot (beschermde) uitheemse en (beschermde) inheemse diersoorten (Flora- en Faunawet) geschiedt primair door de AID. Daar waar het gaat om de afhandeling van dierenwelzijn gerelateerde meldingen op basis van de Flora- en Faunawet waarbij geen sprake is van bedrijfsmatigheid, kunnen deze door de LID worden afgehandeld.³³

Uit de interviews blijkt dat medewerkers van de AID de grootste welzijnsaantastingen waarnemen bij (internationaal) transport, terwijl vanuit de overheidsdiensten die belast zijn met bestuurlijke handhaving juist meer welzijn- en gezondheidsproblemen bij de houder worden gesignaleerd.³⁴

Het zal niemand zijn ontgaan dat volgens het regeerakkoord 2010, 500 'animal cops' moeten worden aangesteld om dierenmishandeling aan te pakken.³⁵ Hoe dit zal worden geconcretiseerd, met welk

³³ Convenant Landelijke Inspectiedienst, Algemene Inspectiedienst en Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag, 12 mei 2006.

³⁴ Interviews medewerkers nVWA.

³⁵ "Vrijheid en Verantwoordelijkheid", Regeerakkoord VVD-CDA, 30 sept 2010, pag. 14.

resultaat en of dit enig effect zal hebben, is onduidelijk. In meerdere interviews werd genoemd dat het aanstellen van honderden 'animal cops', terwijl de bestaande inspectiediensten al jaren kampen met capaciteitsgebrek en bezuinigingsrondes die formatieplaatsen kosten, toch als enigszins schrijnend wordt ervaren.

Transport

Transporten van levende dieren komen langs drie belangrijke routes Nederland danwel de EU binnen; middels luchttransport via Schiphol, middels zeeschepen via havens, met name de haven van Rotterdam en middels transport over de weg per auto of vrachtwagen.

Vervoer van dieren per vliegtuig moet voldoen aan de richtlijnen van de IATA. Zoals reeds besproken in hoofdstuk 4.2.2 is dit zelfs als voorwaarde opgenomen om een CITES-vergunning te kunnen verkrijgen, en/of als voorwaarde om een dier in de EU te mogen brengen. Voor legaal geïmporteerde dieren zijn deze welzijnscondities dan ook relatief het makkelijkst te controleren. In de periode augustus t/m november 2010 zijn door diverse keuringsdierenartsen van de VWA 36 overtredingen van de IATA-richtlijnen door de vliegmaatschappij vastgesteld.³⁶ Het betrof in alle gevallen viszendingen, waarbij niet aan de algemene containervereisten voor waterdieren was voldaan. Deze voorschriften zijn van belang vanwege het zuurstofpeil in het water, de houdbaarheidstermijn van het water, en het belang van de verzenddata voor de overlevingskansen van de vis, in verband met vertragingen en ander oponthoud.

Controle van de soortenbeschermende wetgeving levert volgens de bevoegde opsporings- en handhavingdiensten bij lijst I/Annex A – soorten nauwelijks problemen op, aangezien deze dieren niet voor commerciële doeleinden mogen worden geïmporteerd. Bij lijst II/Annex B soorten is de handel veel grootschaliger en de controle moeilijker. Knelpunten schuilen vooral in semi-legale transporten, dus bijvoorbeeld de kist met vogels van soorten die niet onder de CITES-bepalingen vallen, maar waartussen dan exemplaren zitten waarvoor wel beschermende wetgeving geldt.³⁷

Daarnaast heeft KLM in 1999 aangegeven te stoppen met de wereldwijde transporten van reptielen, amfibieën, knaagdieren, vissen en vogels die uit het wild afkomstig zijn. Dat betekent volgens meerdere partijen, vermoedelijk dat handelaren hun toevlucht zoeken tot andere vliegtuigmaatschappijen en andere luchthavens.³⁸ De rapporten van het CITES-bureau noemen dit als probleem, maar ook in paragraaf 3.3 van dit rapport wordt dit aangestipt.

De grootste problemen voor zowel soortenbescherming als welzijnsaantasting, doen zich voor bij de illegale transporten en handel. Juist daar is met regelmaat sprake van afgeknipte lichaamsdelen, dichtgeplakte bekken/snabels, en andere methoden om dieren ongezien door de douane te loodsen. Methoden die meestal niet gericht zijn op een comfortabele reis voor het dier.

Controle van zeeschepen en containers blijft getalsmatig een uitdaging. Volgens de feiten en cijfers van het havenbedrijf Rotterdam, komen er jaarlijks rond de 2,5 miljoen beladen containers binnen, en worden ongeveer 30.000 schepen gelost of geladen in de haven van Rotterdam³⁹. Nu is niet ieder schip bestemd voor transport van dieren, maar het geeft een indicatie van de omvang van de binnenkomende transporten. Daarnaast kunnen bemanningsleden soms uit privéoverwegingen dieren binnenbrengen voor particulier bezit of ten behoeve van de verkoop.⁴⁰

Transport per auto is vermoedelijk extra populair vanuit Oost Europa. Het is een makkelijk toegankelijk vervoermiddel, waarvoor na afschaffing van de grenscontroles binnen de EU, nauwelijks beperkingen gelden. Indien sprake is van commercieel transport over de weg is wel de Transportverordening van toepassing, maar uit de interviews blijkt dat de uitvoerenden deze normen als te weinig concreet ervaren om op grond daarvan handhavend te kunnen optreden. Dit komt overeen met de bevindingen van het jurisprudentieonderzoek in hoofdstuk 4.4, waaruit blijkt dat maatregelen op grond van de

³⁶ Intern document VWA – vertrouwelijk.

³⁷ Interview medewerker nVWA.

³⁸ Biennial 1999-2000, TRAFFIC April 2002, p. 236.

³⁹ Feiten en cijfers Havenbedrijf Rotterdam 2009, Havenbedrijf Rotterdam mei 2010.

⁴⁰ Interview medewerker nVWA.

Transportverordening bij transport van exotische dieren over de weg, nauwelijks voorkomen. Met enig voorstellingsvermogen is bovendien wel te beredeneren dat een normale personenauto, stationwagen of zelfs bestelauto, van buitenaf niet direct als mogelijk illegaal transport van dieren waar te nemen is.

Feiten en cijfers

De cijfers van handel en transport zijn niet altijd op dezelfde manier gerapporteerd in de tweejaarlijkse en jaarlijkse rapportages van de EU aan CITES. Dat maakt het lastig om over een periode van tien jaar een exact overzicht te krijgen. Wel geven de cijfers een indruk. Zo vonden bijvoorbeeld in 1999 70 inbeslagnames plaats, in 2000 waren dat er 52. In 1999 en 2000 bleken 333 dieren in 37 zendingen dood te zijn bij aankomst. Soms was er sprake van een extreme situatie, zoals een zending uit Suriname in december 1999. In deze zending zaten 4448 levende dieren, waarvan 3685 CITES Appendix-II soorten. Bij aankomst waren 787 dieren dood, waarvan 248 CITES-soorten.⁴¹

De cijfers in onderstaande tabel zijn afkomstig uit de "European Community Biennial reports on Implementation of CITES", en de "EC Annual reports on CITES", danwel de compilaties daaruit. Deze rapporten zijn echter niet volgens eenzelfde systematiek opgezet. De tabellen zoals beschikbaar voor 1999-2002, krijgen in de jaren daarna een andere format. Dat maakt het vrijwel onmogelijk om over een periode van meer dan tien jaar een correcte vergelijking te kunnen maken. Voor het sterk verhoogde aantal controles in 2002 is geen verklaring gevonden. In het kader van deze rapportage zou een cijfermatig overzicht dat doorloopt vanaf 2002 tot 2008, het inzicht hebben verbeterd. Deze cijfers bleken echter dermate slecht toegankelijk (inadequate presentatie, niet beschikbaar gesteld e.d.) dat dit niet mogelijk bleek.

TABEL 4.1. Inspecties en resultaten CITES en IATA 1999-2002 (EU).

CITES	Doelgerichte inspecties	Overtredingen	Proces-Verbaal	Waarschuwing ⁴²
1999	1116	120 10,8%	112 10%	8 0,7%
2000	796	66 8,3%	61 7,7%	6 0,8 %
2001	814	86 10,6%	86 10,6%	0 0%
2002	1572	44 2,8%	44 2,8%	0 0%
IATA				
1999	443	34 7,7%	29 6,5%	5 1,1%
2000	386	25 6,5%	21 5,4%	4 1,0%
2001	442	24 5,4%	18 4,1%	6 1,4%
2002	1024	21 2%	17 1,7%	4 0,39%

(Bron: EC reports on implementation of CITES, percentages toegevoegd door auteur)

Houder

Welzijnsaantastingen zijn niet voorbehouden aan situaties rond handel en transport. Ook bij de houder van het dier is welzijn niet per definitie gegarandeerd. De controle van het welzijn van dieren bij circussen, dierenspecialzaken en dierentuinen valt onder verantwoordelijkheid van de AID. De AID geeft echter aan dat dit niet de categorie is waar veel problemen voorkomen⁴³. Het spanningsveld met betrekking tot de discussie of bepaalde dieren of soorten überhaupt als te houden gezelschapdier zouden moeten worden beschouwd, valt binnen het kader van de politieke discussie over de wenselijkheid van een positieflijst.

⁴¹ compilation of EU wildlife regulation implementation reports 1999-2000, Traffic Europe April 2002, CITES biennial report for the Netherlands 2001-2002. Na 2002 niet op dezelfde manier gegevens in biennial reports opgenomen.

⁴² Een waarschuwing is een schriftelijke waarschuwing met uitleg wat de betrokkene verkeerd heeft gedaan en op welke wijze dat eventueel kan worden gecorrigeerd (email nVWA).

⁴³ Interview medewerker nVWA.

Indien bij de particuliere houder sprake is van welzijnsproblemen bij de door hem gehouden dieren, kan op grond van de artikelen 36 en 37 kan proces-verbaal worden opgemaakt wegens dieren mishandeling of verwaarlozing, en een strafrechtelijk traject worden ingezet. De belangrijkste verandering bij het tegengaan van welzijnsproblemen is dat sinds 1 augustus 2008 ook bestuursrechtelijke handhaving mogelijk is. De grondslag hiervoor is te vinden in titel 5.1 Awb⁴⁴, met als belangrijkste grondslag de artikelen 5:1 en 5:2 Awb die luiden:

Art. 5:1.

- 1. In deze wet wordt verstaan onder overtreiding: een gedraging die in strijd is met het bepaalde bij of krachtens enig wettelijk voorschrift.*
- 2. Onder overtreder wordt verstaan: degene die de overtreiding pleegt of medepleegt.*
- 3. Overtredingen kunnen worden begaan door natuurlijke personen en rechtspersonen. Artikel 51, tweede en derde lid, van het Wetboek van Strafrecht is van overeenkomstige toepassing.*

Art. 5:2.

- 1. In deze wet wordt verstaan onder:*

- a. bestuurlijke sanctie: een door een bestuursorgaan wegens een overtreiding opgelegde verplichting of onthouden aanspraak;*
 - b. herstelsanctie: een bestuurlijke sanctie die strekt tot het geheel of gedeeltelijk ongedaan maken of beëindigen van een overtreiding, tot het voorkomen van herhaling van een overtreiding, dan wel tot het wegnemen of beperken van de gevolgen van een overtreiding;*
 - c. bestraffende sanctie: een bestuurlijke sanctie voor zover deze beoogt de overtreder leed toe te voegen.*
- 2. Geen bestuurlijke sanctie is de enkele last tot het verrichten van bepaalde handelingen.*

Deze (en volgende) artikelen geven het bestuur onder andere de bevoegdheid om herstelmaatregelen te nemen bij overtreiding van de wet. Deze 'bestuursrechtelijke handhaving' kent een wezenlijk ander karakter dan strafrechtelijke handhaving. Het strafrecht is gericht op het bewijzen van een strafbaar feit, en het bestraffen van de wetsovertreder. Bestuursrecht is echter gericht op herstel van de situatie door het bevoegd gezag. Waar dierenwelzijn in het geding is, biedt dit meer mogelijkheden dan het strafrecht. De houder kan door het bevoegd gezag worden gelast om de situatie binnen een bepaalde termijn te verbeteren. Gebeurt dit niet, dan kan op kosten van de houder worden ingegrepen. Dieren kunnen in bewaring worden genomen tot zij voldoende zijn hersteld, waarna de houder deze tegen vergoeding van de kosten kan terugkrijgen. Kan of wil de (ex-)houder de kosten niet betalen, dan kunnen de dieren worden verkocht of herplaatst. Daarnaast kunnen ook nog bestuurlijke sancties worden opgelegd.

Waar in het strafrecht wettig en overtuigend moet worden bewezen dat de dader het strafbare feit heeft begaan, moet in het bestuursrechtelijke traject de schending van een wettelijke norm voldoende aannemelijk worden gemaakt. Dat betekent echter niet dat in het bestuursrecht alles mogelijk is. Ook hier wordt geconstateerd dat voldoende concrete normen voor dierenwelzijn ontbreken. Er wordt getoetst aan voeding, water, huisvesting en veterinaire toestand van het dier, maar dat laat ruimte voor discussie. Gedrag zou een rol moeten spelen maar is bijzonder moeilijk te concretiseren, zeker als er een rechterlijk oordeel nodig is. Bestuursrechtelijke handhaving biedt veel goede mogelijkheden om schending van dierenwelzijn snel en effectief aan te pakken, maar er valt nog veel winst te behalen door duidelijke standaarden voor houden van dieren, samenhangend met toetsingscriteria voor dierenartsen, juristen en gedragsbiologen. Daarbij zal een probleem blijven bestaan door de hoeveelheid diersoorten waarvoor een dergelijke standaard noodzakelijk is.

⁴⁴ Vierde tranche Algemene Wet Bestuursrecht, 25 juni 2009, Stb. 2009, 294.

Binnen het handhavingstraject speelt ook de opvang bij inbeslagname / inbewaringneming een grote rol. Dit wordt verzorgd door de Dienst Regelingen. Aandacht voor welzijn heeft daarbij altijd een rol gespeeld, maar is zeer recent geconcretiseerd door aanbesteding van de opvang. In de aanbestedingsopdracht worden concrete en hoge eisen gesteld aan kwaliteitszorg, transport, verzorging, voeding, huisvesting, hygiëne, veiligheid, veterinaire zorg en ziektepreventie, waarbij de vijf vrijheden van Brambell het uitgangspunt vormen.⁴⁵

Feiten en cijfers

Sinds 1 augustus 2008 zijn er 400 bestuursrechtelijke handhavingsacties geweest. Daarvan betroffen 22 uitheemse diersoorten, waarvan 10 dossiers afkomstig waren van Schiphol. Van de 400 dossiers hebben 45 betrekking op vogels. Dat zijn uitheemse vogels, maar ook pluimvee. Buiten katten, honden en paarden, wordt verwaarlozing veel waargenomen bij kippen en konijnen, en ook wel bij fretten en schildpadden. Kippen en konijnen hebben vooral te maken met grote aantallen en weersomstandigheden, bij het houden van fretten spelen huisvesting, vermagering, mest en hygiëne een rol. De exotische dieren worden vaak naast reguliere huisdieren gehouden. Tijdens het interview werd als mogelijke oorzaak voor welzijnsaantastingen onder andere een mogelijk sociaal zwakkere positie van houders genoemd, waarbij winst te behalen zou zijn door betere voorlichting aan en training van maatschappelijk werkers en andere hulpverleners.⁴⁶ Het is niet ondenkbaar dat een financieel ongunstige situatie van een houder, al dan niet gecombineerd met tekort schietende kennis over de verzorging van dieren problemen oplevert, maar er is geen wetenschappelijke literatuur die een verband kan bevestigen tussen welzijnsaantastingen bij dieren en de sociale situatie van de houder.

Ook via de LID worden bijzondere dieren in beslag genomen. De aantallen zijn terug te vinden in appendix 6. De inbeslagnames/inbewaringnemingen door de LID zijn hoofdzakelijk gebaseerd op artikel 37 GWWD daar waar het gaat om onthouden van de (juiste) voeding, huisvesting en medische verzorging. De inbeslagnames van vogels vinden voornamelijk plaats op grond van de Flora- en Faunawet in verband met het onttrekken uit het wild. .

De inzichten in aard en omvang van illegale handel en transport, en aard en omvang van welzijnsaantastingen in het handelstraject danwel bij de houder, blijven uiteen lopen. Enerzijds wordt gesuggereerd dat in of via Nederland een miljoenenhandel in exotische dieren gaande is, anderzijds wordt dit niet gestaafd door cijfers van controle en inbeslagnames.⁴⁷

4.4. Exoten bij de rechter

Wetgeving en handhaving zijn pijlers van zowel soorten- als welzijnsbescherming, maar het uiteindelijke oordeel over interpretatie en toepassing van de wet ligt bij de rechter, juist met betrekking tot de niet vastomlijnde begrippen zoals diergezondheid en dierenwelzijn. Het is daarom noodzakelijk om inzicht te krijgen en te hebben in jurisprudentie naar aanleiding van individuele zaken waarbij wetgeving wordt overtreden. Hoewel dankzij digitalisering het vinden van uitspraken aanzienlijk is vereenvoudigd, is er geen bestaand systeem voor terugkoppeling tussen handhaving en jurisprudentie. Als gevolg daarvan zijn ondubbelzinnige en heldere gegevens niet beschikbaar, en ontbreekt wetenschappelijk onderbouwd inzicht in de relatie tussen handhaving en jurisprudentie, en de factoren die jurisprudentie beïnvloeden. Conclusies over optreden van het OM, oordelen van de rechter, strafmaat en andere zaken zijn slechts gebaseerd op vermoedens. Wetenschappelijk onderzoek zou zeer veel inzicht kunnen geven.

⁴⁵ Bestek aanbesteding opvang en verzorging in beslag genomen inheems en uitheemse levende (beschermde) dieren, 2010, hoofdstuk 5 en 6.

⁴⁶ Interview medewerker Dienst Regelingen, 2010.

⁴⁷ Zie bijv. Uhm, D. van, Illegale handel en de rol van Nederland, eindschriftie Criminologie, 2008/2009, o.a. hs. 5.

Soortenbescherming

Een strafrechtelijke veroordeling zal gebaseerd moeten zijn op een wetsartikel waarin een verbodsbepaling staat, en waarbij wettig en overtuigend is bewezen is dat de verdachte deze bepaling heeft overtreden. Bij CITES-overtredingen of overtredingen van de Flora- en Faunawet, gaat het om een beperking/verbod van het vangen, importeren en transporteren van bepaalde soorten, welzijn speelt nagenoeg geen rol. Overtredingen met betrekking tot soorten, aantallen en vergunningen betekenen daarom niet automatisch dat er ook sprake is van welzijnsaantasting, en andersom.

In de 'European Community biennial reports on implementation of CITES' zijn in de edities 1999-2000 en 2001-2002 overzichten opgenomen van resultaten van rechtszaken.⁴⁸ In de opvolgende jaren ontbreken deze schema's echter. Opvallend is dat in biennial report 2001-2002, een overzicht wordt gegeven van 47 rechtszaken met betrekking tot CITES-bepalingen. In twee daarvan speelt dierenwelzijn een rol, bij gekko's en schildpadden. In het overzicht van de belangrijkste veroordelingen in 1999-2000 wordt slechts één melding gedaan van een dierenwelzijnsovertreding met betrekking tot het vervoer van agressieve vogels. Van het biennial report 2003-2004 is de gegevenscompilatie voor Nederland niet gepubliceerd.

In 2005 en 2006 werden in Nederland 523 zaken met betrekking tot illegale handel aan het OM voorgelegd, waarvan 158 (30,2 %) leidden tot een rechtszaak. In 2005 werden 581 specimens in beslag genomen (zowel levend als dood), in 2006 waren dat 571 exemplaren.⁴⁹ In 2007-2008 werden in totaal 1074 casus met betrekking tot illegale handel aan het OM voorgelegd, waarvan 639 (59,5%) tot een rechtszaak leidden. In 2007 zijn 722 specimens in beslag genomen (waarvan 101 – 14%) levend), in 2008 waren dat er 671 (waarvan 112 – 16,7% - levend).⁵⁰

Deze rapporten zijn gericht op het verzamelen van gegevens, niet op het terugkoppelen van jurisprudentie. Derhalve is weinig tot niets te vinden over de aard van de zaken en de resultaten ervan. Uniformiteit en standaardisering in registratie en administratie, maar ook een meer gespecificeerde rapportage met betrekking tot welzijnsovertredingen zouden een goede stap kunnen zijn om indien nodig verbeteringen in het beleid te kunnen invoeren.

Welzijn

Andere knelpunten zijn, zoals al genoemd, de ruimte die het begrip 'welzijn' biedt. Enerzijds is dat een voordeel, anderzijds een nadeel. Een dierenarts zal de concrete situatie moeten beoordelen, maar indien dierenartsen van mening verschillen ligt de verantwoordelijkheid voor het eindoordeel bij de rechter, terwijl dierenartsen niet zijn opgeleid om gedrag te evalueren, en de rechterlijke macht niet specifiek is opgeleid om het welzijn van dieren te beoordelen. En ook al zijn er wel concrete normen, dan nog zijn die vatbaar voor allerhande interpretatie. Op grond van onderzoek van Caneel et al.⁵¹ bestaat een vermoeden dat wellicht een substantieel aantal dieren niet de gemiddelde leeftijd haalt en (veel) eerder sterft. Vroegtijdige sterfte is misschien een indicatie voor welzijnsaantastingen, maar tegelijkertijd een moeilijke maatstaf voor het meten van welzijn, niet in het minst omdat juist een gemiddelde leeftijd op variatie is gebaseerd. Stel dat voor ieder individueel dier dat de maximaal haalbare leeftijd niet bereikt, tegen een houder proces-verbaal kan worden opgemaakt, dan wordt het houden van dieren een riskante hobby. Juridisch is het een onhanteerbaar criterium om een individuele houder strafrechtelijk te kunnen veroordelen wegens aantasting van welzijn. Evenmin is het mogelijk (of zelfs wenselijk) om een houder te vervolgen uitsluitend op grond van het feit dat een dier eerder dan statistisch verwacht is overleden.

⁴⁸ Compilation of EU Wildlife Regulation Implementation reports 1999-2000, TRAFFIC Europe April 2002, p. 234, European Community Biennial report on Implementation of CITES 2001-2002, UNEP/WCMC, October 2004, Annex 3 – Legal proceedings.

⁴⁹ Biennial 2005-2006, TRAFFIC, Juni 2008, p. 96.

⁵⁰ Biennial 2007-2008, TRAFFIC, November 2009, p. 62

⁵¹ Caneel, M., Grondel, M., Kramer, A., Lammers, J. 2000. Vroegtijdige sterfte onder gezelschapdieren. Samenwerking VanHall/ Faculteit Diergeneeskunde [studentenrapport]

Bestuursrechtelijke handhaving biedt ruimere mogelijkheden, maar ook daar blijkt dat op het bevoegd gezag een vrij zware plicht rust om voldoende aannemelijk te maken dat er een noodzaak bestaat tot ingrijpen, en/of zelfs acute inbewaringneming. Bovendien moet ook bij ingrijpen op basis van een vermoedelijke dierwelzijnsaantasting aan andere criteria uit de Awb (voorheen de algemene beginselen van behoorlijk bestuur) zoals zorgvuldigheid, een redelijke belangenafweging, motivering, kenbaarheidsvereisten etc. worden voldaan.⁵² De rechtszaken met betrekking tot bestuurlijke handhaving moeten gezien het korte tijdsbestek als pionierszaken worden beschouwd. Ook hier zou een uniforme dierwelzijns'checklist' uitkomst kunnen bieden.

Dankzij www.rechtspraak.nl is het zoeken van jurisprudentie aanmerkelijk eenvoudiger, zij het dat conceptueel zoeken binnen de database niet goed mogelijk is, met andere woorden, het is niet mogelijk om te zoeken op een abstracte tekst zoals 'exotische dieren en welzijn'. Om in de database te kunnen zoeken moeten concrete zoektermen worden ingevoerd die mogelijk in de tekst van de uitspraak voorkomen. Er is gezocht op een variatie aan terminologie⁵³, en op relevante wetsartikelen. Opvallend is dat dierenwelzijn en dierenleed zelden leiden tot zelfstandige rechtszaken, maar veeleer onderdeel uitmaken van strafzaken over illegale handel. Wel wijst een rechter in een incidenteel geval op dierenleed dat door illegale import/houderij kan worden veroorzaakt, zoals bijvoorbeeld bij houden van primaten⁵⁴, of betreft de rechter het veroorzaakte dierenleed bij het opleggen van de straf, zoals bij de verzameling aan strafzaken met betrekking tot illegale wildvang van inheemse vogels met verwerpelijke vangstmethoden.⁵⁵ Dierenmishandeling wordt echter lang niet altijd in de zaak betrokken, en soms zelfs niet eens door het Openbaar Ministerie (OM) tenlastegelegd, terwijl dit gezien de vangstmethode (lijmstokken) niet onmogelijk zou zijn.⁵⁶

De Rechtbank Zwolle veroordeelt zelfs een groep verdachten voor het roven van vogels en eieren van beschermde inheemse vogelsoorten. De veroordeling vindt plaats op basis van de Flora- en Faunawet. Verschillende verdachten verweren zich met de mededeling dat zij vogelliefhebbers zijn, maar in de uitspraken is te lezen dat de Rechtbank hen bijna toebijt dat een ware vogelliefhebber respect heeft voor naleving van de regels, en dat mensen die vogels en eieren roven 'voor eigen behoeftenbevrediging' zich geen vogelliefhebbers mogen noemen.⁵⁷

Kooigrootte of kwetsuren door manipulatief aanbrengen van ringen worden niet altijd als zelfstandig strafbare feiten gezien, maar door het OM gebruikt om te bewijzen dat er geen sprake is van nakweek.⁵⁸

Het lijkt erop dat welzijn van exotische dieren nog geen onderwerp is dat zelfstandig en grootschalig tot rechtszaken leidt. Voor zover er een uitspraak over wordt gedaan, is dat meestal in verband met andere strafbare feiten, zoals CITES-bepalingen, maar ook heling, valsheid in geschrifte etc. Procesverbaal wegens welzijnsproblemen lijkt bij de CITES-soorten daarom meer 'bijvangst', konijnen, cavia's en andere gehouden dieren die niet onder de CITES-soorten vallen, zijn daarbij bovendien niet in het vizier.

Opvallend is bovendien dat er vanuit de bevoegde opsporingsinstanties wordt aangegeven dat het wegtransport vanuit het Oostelijke gedeelte van Europa vermoedelijk toeneemt, maar zoeken op rechtspraak levert uitsluitend treffers op aangaande de Transportverordening EU 1/2005 met betrekking op landbouwhuisdieren, terwijl de Transportverordening zich daartoe niet beperkt. Mogelijk geeft dit niet geheel en al een compleet beeld aangezien ook zaken met een schikking van het OM worden afgedaan.

⁵² Div. uitspraken CBB, niet m.b.t. exotische dieren, o.a. 23-06-2009, LJN BI9644, 16-10-2009 LJN BK1771, 27-10-2009, LJN BK1424.

⁵³ Zie bijlage X bij dit rapport.

⁵⁴ RvS 08-02-02, AE 2165

⁵⁵ O.a. Rb Leeuwarden 01-07-08, BD5901

⁵⁶ Rb Den Bosch, 24-07-07, BB0214.

⁵⁷ Rb Zwolle 03-05-10, oa. BD3909, BD3911, BD3925 en meer.

⁵⁸ Rb Utrecht 11-12-08, BG 6721, Rb Leeuwarden 10-12-09, BK 6020.

4.5. Wat leren we van de geschiedenis?

Inventarisatie van implementatie van eerdere aanbevelingen

Welzijnsproblemen zijn in meerdere studies naar de handel in en het houden van exotische dieren gepubliceerd. In vier artikelen⁵⁹ zijn door Vinke et al. aanbevelingen gedaan voor verbeteren van de situatie. Deze artikelen zijn allen ongeveer tien jaar geleden gepubliceerd (1997 -2001). In dit hoofdstuk zijn de aanbevelingen samengevat en is beoordeeld in hoeverre aan deze aanbevelingen gevolg is gegeven.

In de artikelen zijn aanbevelingen gedaan met betrekking tot de volgende deelonderwerpen:

A. Verbetering (procedures) inbeslagname en opvang.

Hierbij wordt vooral bedoeld op de onduidelijkheid over wat er met in beslag genomen dieren moet gebeuren. Inmiddels is dat in de procedures bij de VWA en Dienst Regelingen aanzienlijk verbeterd ten aanzien van inbewaringneming, opslag en transport. Opslaghouders hebben de mogelijkheid om in te tekenen op een aanbesteding van opvang, waarin concrete eisen zijn geformuleerd met betrekking tot dierenwelzijn. Middels dit aanbestedingsbestek zal deze verbetering naar verwachting doorzetten.

B. Beleid en regelgeving

De Wet BUDEP kende een aantal nadelen, zoals het gebrek aan bescherming op individueel niveau. Door de tegenwoordige EU-verordeningen is meer aandacht gekomen voor bescherming van welzijn van individuele dieren, maar de wetgeving is nog steeds primair gericht op soortenbescherming. Ook voor de huidige wetgeving geldt dat regelmatig concrete evaluaties met uitvoerenden (VWA, Dienst Regelingen) aanbeveling verdient, teneinde aanbevelingen ofwel te kunnen opnemen in Nederlandse regelgeving, en/ofwel deze te kunnen terugkoppelen in de rapportages aan de EU.

Het is niet te ontkennen dat de regelgeving nog steeds een scherp onderscheid maakt tussen soortenbescherming en bescherming van het individu. Op grond daarvan is het mogelijk dat het importeren van een opgezette ijsbeer zwaarder wordt bestraft dan het importeren van een krat vol vogels die geen beschermde status hebben. Ook zonder het één zwaarder te laten wegen dan het ander, zou met name in de soortenbeschermende regelgeving meer aandacht kunnen komen voor heldere en vooral strengere welzijnsregels.

Daarbij zijn keuzes voor beleid en regelgeving natuurlijk ook een kwestie van prioriteit, en daarmee vooral een politieke keuze. De media-aandacht voor uitstervende soorten en voor dierenwelzijn is toegenomen, maar de beschikbare menskracht voor het bestrijden van illegale handel niet toegenomen. Meer prioriteit voor het welzijn van exotische dieren is de afgelopen tien jaar bij herhaling aanbevolen. Hetzelfde geldt voor een positieflijst, al dan niet onder voorwaarden. Hier is nog geen sprake van, al wordt dit door verschillende organisaties en betrokkenen sterk aanbevolen.⁶⁰

C. Controle en handhaving: verscherpen

De mogelijkheden om illegaal te handelen waren dertien jaar geleden al groot en zijn waarschijnlijk niet verminderd, zeker nu wegtransport goede mogelijkheden biedt. De hoge prijzen die voor illegaal verhandelde dieren worden betaald, maken dit nog steeds tot een winstgevende activiteit. Internet

⁵⁹

- Vinke, mw drs C.M. en Koopmans, mw dr mr I.M., De illegale handel in dieren en planten, Milieu en Recht maart 1997 nr. 3, p. 52-57.

- RDA, rapport 'verantwoord houden', december 2009, p. 18 voetnoot 9, maar ook interview AID.

- Vinke, C.M. en Spruijt, B., Tijdschrift voor Diergeneeskunde deel 124, aflevering 17, september 1999, p. 503-509

- Koopmans, Dr. mr I.M., Vinke, mw drs C.M., Van eekhoortjes, hagedissen en ander (on)gedierte, Milieu en Recht oktober 1999 nr 18, p. 244 – 249.

- Vinke, C.M., Handel in exotische dieren – organisatiestructuren en werkwijzen, Justitiële Verkenningen jrg. 27 nr 9, 2001, p. 94-103.

⁶⁰ RDA, rapport 'verantwoord houden', december 2009, p. 18 voetnoot 9, maar ook diverse interviews.

heeft dit probleem zeker niet verminderd, maar dat heeft aan de kant van de VWA wel geleid tot het aanstellen van gespecialiseerde internetrechercheurs. In het deelonderzoek van Huijkenshoven is de rol van internet beschreven, waarbij overigens is gebleken dat het merendeel van de aanbieders van bijzondere dieren via internet, particulier handelt en niet commercieel (zie hoofdstuk 3). Daarmee lijkt internet vooral de vervanger geworden van de plaatselijke 'sufferdjes' met dierenadvertenties.

Met de invoering van de mogelijkheid tot bestuursrechtelijke handhaving, zijn voor het tegen welzijnsaantasting van individuele dieren, meer mogelijkheden gecreëerd. Dat laat onverlet dat de open normering voor dierenmishandeling en dierverwaarlozing niet altijd leidt tot optimaal benutten van deze wetsartikelen.

Controle en handhaving zouden gebaat zijn bij een heldere normstelling met betrekking tot huisvesting, verzorging, voeding en veterinaire zorg. Ook dit is tot nu toe niet nader vormgegeven. Uniforme checklists zouden kunnen bijdragen aan wezenlijke verbeteringen in de controle en handhaving.

D. Kennis bij consument/houder

Toename van kennis en deskundigheid bij de houder/consument is een factor van belang bij het verbeteren van dierenwelzijn, en als zodanig meerdere malen aanbevolen. Hieraan is uitvoering gegeven door middel van de huisdierenbijsluiters van het Landelijk Informatiecentrum Gezelschapsdieren (LICG), maar het effect hiervan is moeilijk meetbaar. Ook op voorlichtingswebsites, via liefhebbers en door het Platform Verantwoord Huisdierbezit wordt aandacht besteed aan de noodzaak om legaal gekweekte of geïmporteerde dieren aan te schaffen, maar een juridische standaard is er alleen voor de CITES-Appendix I/EU 338/97 Annex A soorten, waarvoor geldt dat de ontvanger voldoende in staat moet zijn om het dier de nodige zorg en huisvesting te bieden.

E. Bevoordelen concurrentiepositie legale handel

Het voorlichten van de consument hangt samen met een goed systeem van het erkennen van legale handelaren en dit herkenbaar maken voor de consument. Dit verbetert concurrentiepositie van de handelaar, en legt verantwoordelijkheid bij de consument om dieren van een erkende handelaar te betrekken. Hoewel er wel diverse verenigingen zijn die zich bezighouden met belangenbehartiging van legale import en export, is er nog geen overkoepelende organisatie opgericht die zowel belangen van legale handelaren behartigt, als voorziet in een duidelijk onderscheid tussen legale en illegale handelaren. Tevens kunnen door middel van een goed functionerende erkenningsregeling eisen aan vakbekwaamheid, huisvesting, verzorging, voeding en veterinaire zorg van handelsdieren worden gesteld.

Toekomstige regelgeving

In de nabije toekomst zal de Wet Dieren een aantal wetten, waaronder de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren, vervangen. Dit zou veranderingen kunnen meebrengen met betrekking tot normering van verwaarlozing en mishandeling, en ook met betrekking tot bedrijfsmatige activiteiten rondom kleine gezelschapsdieren. Toekomstige regelgeving, alsmede andere voorgenomen regelgeving, of niet geratificeerde overeenkomsten (zoals de Overeenkomst ter Bescherming van kleine gezelschapsdieren), zijn in deze rapportage niet verder besproken vanwege het speculatieve karakter dat inherent is aan hun status. Ook politieke uitlatingen zoals Kamerbrieven en standpunten van politieke partijen zijn buiten beschouwing gelaten. Na inwerkingtreden van de regelgeving zou specifieke evaluatie voor de situatie rond bijzondere gezelschapsdieren uiteraard aanbeveling verdienen.

HOOFDSTUK 5. BEVINDINGEN EN RESULTATEN VAN DE DEELONDERZOEKEN BIJ DE VERSCHILLENDE INFORMATIEKANALEN

I. Verkooppunten voor de consument: dierenspecialzaken en tuincentra

I.1. Inleiding

In het traject dat bijzondere huisdieren af kunnen leggen vanaf het land van herkomst of de buitenlandse of Nederlandse fokker/kweker naar de consument, staat de dierenspecialzaak het dichtst bij de consument. Op dit contactpunt kan inzicht worden vergaard in de gezondheid- en welzijnstoestand van de handelsdieren als wel het huisdier bij de consument. Het doel van dit onderzoek was het inventariseren van het aanbod en de eventuele welzijnsproblemen bij bijzondere dieren die worden verkocht door Nederlandse dierenspecialzaken en tuincentra, daarnaast is gekeken naar het consumentengedrag, de informatievoorziening en de kwaliteit van het aanbod van huisvestingsystemen en voedsel. Bij de bedrijfsobservaties werd naast soortenaanbod, in het kader van gezondheid- en welzijnsproblemen van de handelsdieren, specifiek gekeken naar de organisatie van verkoop, huisvesting, voeding, management en klanteninformatievoorziening. De observaties aan de dieren zijn met behulp van een checklist uitgevoerd gebaseerd op de eerder genoemde welzijnsindices (zie Appendix 1).

Branchebeschrijving: dierenspecialzaken en tuincentra in Nederland

In Nederland zijn er rond de 2200 dierenspecialzaken en tuincentra die dieren verkopen (Anoniem, Dibevo Vakblad, 2006). Het merendeel van de dierenspecialzaken in Nederland is aangesloten bij de brancheorganisatie Dibevo: ongeveer 1600 dierenspecialzaken en importeurs/exporteurs zijn lid. Bijna een derde van de winkels in de branche werkt samen via een commerciële organisatie. De meerderheid hiervan betreft een filiaal of franchisenemer, voor het overige gaat het om inkoop samenwerking. Twee derde van de winkels opereert als zogenoemde ongebonden zelfstandige (Anoniem, HBD, 2008).

De consumentenbestedingen in 2008 aan dieren & dierbenodigdheden bedroegen € 1 miljard (inclusief BTW). Bij dierbenodigdheden valt te denken aan dierenmedicijnen, hokken, kooien en speeltjes. De dierenspecialzaken en tuincentra hebben een marktaandeel van 47%. Goede tweede is de niet-detailhandel (39%): vooral dierenmedicijnen worden via dat kanaal gekocht (dierenartsen) (Anoniem, HBD, 2009). Voor de sectoren 'terrarium' en 'aquarium' werd een flinke stijging in de omzet waargenomen van 2005 tot 2006. Na 2006 zijn er helaas geen omzetcijfers meer bekend (Anoniem, HBD, 2006).

Over de hoeveelheid dieren die er precies in deze sector per jaar worden verhandeld is weinig bekend. In het onderzoek van Vinke (1998) worden schattingen per dierklasse genoemd. Volgens dit onderzoek werden er per jaar aan de consument ca. 20 miljoen vissen verkocht, 1 miljoen vogels, 200.000 reptielen en amfibieën en 200.000 minder reguliere "exotische" zoogdieren.

I.2. Werkwijzen: materiaal en methoden

Bij dit onderzoeksonderdeel is gebruik gemaakt van 1) een digitale enquête aan dierenspecialzaken en tuincentra in Nederland en 2) bedrijfsobservaties.

I.2.1. Digitale enquête dierenspecialzaken en tuincentra

Samenstellen onderzoekspopulatie voor digitale enquête

In Nederland zijn er circa 1560 dierenspecialzaken en 720 tuincentra (Anoniem, HBD, 2009). Welk deel van de tuincentra dieren verkoopt is niet bekend. De digitale enquête is voor dit onderzoek

gehouden onder alle dierenspecialzaken en tuincentra in Nederland die lid zijn van Dibevo. Deze dierenspecialzaken zijn aangeschreven met behulp van het adressenbestand van Dibevo.

Daarnaast zijn er voor dit onderzoek adressen vergaard in de telefoongids, de gouden gids, en het internet om dierenspecialzaken en tuincentra te vinden die niet bij Dibevo aangesloten waren. Nadat door Dibevo bevestigd was dat deze zaken niet bij hen aangesloten waren is hier een adressenlijst van gemaakt. Uiteindelijk zijn via Dibevo 1276 bedrijven aangeschreven en onder de niet-Dibevo leden uit het eigenadressenbestand zijn 86 bedrijven aangeschreven.

De digitale enquête

Voor dit inventariserende onderzoek bij dierenspecialzaken is gebruik gemaakt van een digitale enquête. De enquête werd gedigitaliseerd door de afdeling Multimedia, van de faculteit Diergeneeskunde, waarbij gebruik is gemaakt van het softwareprogramma Monkey Survey®.

De enquête bestond uit 40 vragen en was onderverdeeld in 6 categorieën: algemene bedrijfsgegevens, dierenaanbod, welzijn dieren in het bedrijf, klantenprofiel, informatie voorziening en het winkelassortiment (zie Appendix 2- Vragenlijst voor digitale enquête dierenspecialzaken). Vragen digitale enquête dierenspecialzaken). Deze verdeling is gemaakt om de enquête voor zowel de respondent als de onderzoeker overzichtelijker te maken. Om de enquête in te vullen was tussen de 15 en 30 minuten nodig, afhankelijk van de hoeveelheid diersoorten dat een bedrijf moest invullen.

Ongeveer een maand voordat de enquête is verstuurd, is er een algemeen stukje gepubliceerd in het vakblad van Dibevo dat naar alle leden van Dibevo wordt verstuurd. Hierin werd in het kort uitgelegd waar het onderzoek over ging en wat het doel van het onderzoek was, en werd aangekondigd dat er binnenkort een enquête verstuurd zou worden. In het geval van de Dibevo winkels werd allereerst de link naar de enquête in de maandelijkse nieuwsbrief gepubliceerd. Na twee en na vier weken werd er een aparte herinnering e-mail verstuurd met daarin wederom een korte uitleg van de aanleiding en het doel van het onderzoek. De link naar de enquête is, in het geval van de niet-dibevo winkels, via een e-mailbericht verstuurd. In het bijgevoegde bericht werd het onderzoek en de aanleiding voor het onderzoek kort uitgelegd met daarna het verzoek om deel te nemen. Na twee en na vier weken werd hiervoor een herinneringsmail verstuurd.

Responspercentage

In het totaal zijn 1362 dierenspecialzaken en tuincentra aangeschreven. Dit is 61,9% van het totaal aantal (2200) dierenspecialzaken en tuincentra in Nederland (Anoniem, Dibevo, 2006; HBD, 2009). Hiervan hebben in het totaal 173 dierenspecialzaken en tuincentra gereageerd (responspercentage: 12.70 %). Hiervan hebben echter slechts 81 detaillisten de enquête compleet ingevuld (responspercentage bruikbaar: 5.95 %). Van de enquêtes die niet compleet waren ingevuld zijn alle ingevulde vragen wel meegenomen in de resultaten. Twee respondenten van de 173 hebben in de eerste vraag van de enquête aangegeven dat zij geen dieren verkopen en behoren derhalve niet tot de doelgroep: de enquêtes van deze respondenten zijn verder niet in het onderzoek meegenomen.

De onderstaande resultaten van de digitale enquête moeten worden gelezen vanuit de beperkingen die een laag responspercentage, zoals hierboven genoemd, met zich meebrengt.

1.2.2. Bedrijfsobservaties dierenspecialzaken en tuincentra

Samenstellen onderzoekspopulatie voor bedrijfsobservaties

Om pragmatische redenen is voor de winkelbezoeken gekozen voor een steekproef in drie provincies, Zuid-Holland, Utrecht en Noord-Brabant. Bij de keuze van de provincies is rekening gehouden dat Randstad- en niet Randstad gebieden beide vertegenwoordigd zijn.

Ten tijde van het onderzoek waren er in Zuid-Holland 192 tuincentra en 350 dierenspecialzaken, in Utrecht 75 tuincentra en 100 dierenspecialzaken en in Noord-Brabant 198 tuincentra en 242 dierenspecialzaken (Anoniem, HBD website, 2010). Dit is 56,91 % van het totaal aantal

dierenspeciaalzaken respectievelijk 28,49 % van het totaal aantal tuincentra in Nederland. Hierbij is niet bekend welk gedeelte van de tuincentra dieren verkoopt. Contactgegevens van tuincentra- en dierenspeciaalzaken zijn verkregen via de Kamer van Koophandel en De Telefoongids/Gouden Gids. Internet is gebruikt om hierbinnen de gespecialiseerde winkels te traceren.

Binnen het onderzoek zijn de winkels ingedeeld in drie groepen, namelijk tuincentra, reguliere dierenspeciaalzaken en specialistische winkels. Een winkel werd gerekend tot 'specialistisch' wanneer het winkelassortiment slechts gericht was op een bepaald type dierklasse (en daarbij een bepaald type huisvestingssysteem) (i.e. aquarium-, vogel- of terrariumspecialist). Hierbij moet worden opgemerkt dat het mogelijk was dat sommige specialistische winkels meerdere dierklassen verkochten, bijvoorbeeld vissen en waterschildpadden bij een aquariumspecialist.

Steekproef

Omdat er bij dit onderzoek een verdeling is gemaakt tussen verschillende typen winkels, is er gekozen voor de gestratificeerde steekproef (Baarda & De Goede, 2001; Plooi, 2008). Omdat de drie deelgroepen ongelijk vertegenwoordigd waren in de totale populatie, en ook van de minder vertegenwoordigde deelgroep een betrouwbare representatie moest worden gegeven, is gekozen om de steekproef disproportioneel te verdelen. Hierdoor waren de drie deelgroepen in de steekproef even sterk vertegenwoordigd. Per deelgroep is een enkelvoudige aselechte steekproef getrokken. Specialistische winkels konden wederom onderverdeeld worden in drie subgroepen: aquarium, vogel en terrarium. Ook deze subgroepen waren binnen de deelgroep specialistische winkels even sterk vertegenwoordigd.

Om de steekproefgrootte te berekenen is gebruik gemaakt van de volgende formule (Plooi, 2008): $n = (1,96)^2 \times ((P \times (100-P)) / S^2)$.

n= de werkelijke steekproefgrootte

P= het geschatte percentage in de populatie (bij onwetendheid: 50%)

1,96= factor voor berekening op 95%-niveau (bij lagere betrouwbaarheid is deze waarde ook lager)

S= de steekproefmarge (foutenmarge) (normaal: 5%)

Bij bovengenoemde standaarden met een betrouwbaarheid van 95% en een foutenmarge van 5% kwam de steekproefgrootte op n=385. Omdat dit aantal te hoog was in verband met de tijd gereserveerd voor dit onderzoeksdeel moest de foutenmarge vergroot en de betrouwbaarheid verlaagd worden, zodat de steekproefgrootte verkleind werd (zie tabel I.2.2.1).

TABEL I.2.2.1. Mogelijke steekproefgroottes bij verschillende foutenmarge en betrouwbaarheid samengesteld uit bovengenoemde formule (P=50%).

Betrouwbaarheid	Foutenmarge	Steekproefgrootte
95% (1.96)	5%	385
95%	10%	97
90% (1.645)	5%	271
90%	10%	68
85% (1.44)	5%	208
85%	10%	52
80% (1.28)	5%	164
80%	10%	41
75% (1.15)	5%	133
75%	10%	34
70% (1.043)	5%	109
70%	10%	28

Tijdstechnisch was voor dit onderzoek een steekproefgrootte van 41 haalbaar. Dit betekent dat de steekproef van het onderhavige onderzoek een betrouwbaarheid van 80% en een foutenmarge van 10% heeft. Het aantal bezoeken werd gelijk over de deelgroepen verdeeld, dus bij ieder winkeltype zouden 13,67 bezoeken plaatsvinden. Omdat de deelgroep specialistische winkels onder te verdelen was in drie subgroepen, heeft deze groep 15 bezoeken gekregen, wat inhoudt dat iedere subgroep vijf bezoeken kreeg. De andere twee deelgroepen; reguliere dierenspecialzaken en tuincentra, hebben ieder minimaal 13 bezoeken gekregen (Reguliere dierenspecialzaken hebben 14 bezoeken gekregen, omdat hier één winkel teveel voor was benaderd. Dit extra bezoek is meegenomen in de steekproef). Met behulp van de website van Survey-onderzoek (<http://www.survey-onderzoek.nl>) is voor iedere winkelgroep in de drie gekozen provincies een aselechte steekproef getrokken. De winkels die hieruit naar voren kwamen zijn vervolgens telefonisch benaderd om een afspraak te maken voor een datum voor een bezoek. Tijdens het telefoongesprek is verteld over het doel van het onderzoek en wat het bezoek inhield (handelingen die verricht worden en gesprek). Indien winkels niet tot de doelgroep behoorden, i.e. geen levende dieren verkochten, of niet mee wilden werken aan het onderzoek, werd er een nieuwe trekking toegepast om de vereiste steekproef aantallen te behalen.

Samenstellen en gebruik checklist

Voor de bedrijfsobservaties zijn checklists gebruikt gebaseerd op de welzijnsindices (zie Appendix 1). De checklisten zijn opgebouwd uit *resource based* en *management based* criteria en enkele *animal based* criteria conform het streven van het Welfare Quality® project (zie inleiding). Voor iedere diersoort was de checklist ingedeeld in zes categorieën (natuurlijk gedrag, gezondheid, voeding, huisvesting, winkelaanbod, voorlichting) (Appendix 3. Checklists Bedrijfsobservaties dierenspecialzaken en tuincentra).

Aan deze checklistpunten werd een waarde toegekend. De waardetoekenning voor checklists is opgesteld met behulp van de methodiek van het onderzoek van (o.i.d.) Botreau et al. (2007a). Drie verschillende categorieën werden onderscheiden op basis van de uit de wetenschappelijke literatuur samengestelde *gewenste* standaarden die een *best practice* het meest zullen benaderen:

- Voldaan (90-100% van de gestelde standaard behaald).
- Licht afwijkend (80-90% van de gestelde standaard behaald).
- Niet voldaan (< 80% van de gestelde standaard behaald).

Tijdens de bedrijfsobservaties is een checklist ingevuld voor de voorbeeldsoorten, indien deze aanwezig waren. Hierbij werd bij de waarde 'voldaan' het *all-or-nothing* principe gehanteerd. Dit houdt in dat pas als alle dieren van dezelfde diersoort in de winkel bij het checklistpunt (90 tot 100% van) de gestelde standaard hadden, de beoordeling 'voldaan' werd toegekend. Indien echter sommige dieren wel voldeden aan de criteria voor 'voldaan', maar andere niet, dan werd dit punt als waarde 'niet voldaan' of 'licht afwijkend' aangekruist, afhankelijk van de geconstateerde afwijking.

Voor een aantal criteria van de checklist was specifieke meetapparatuur nodig. Voor de watermetingen bij vissen is gebruik gemaakt van watermeting druppelsets (Tetra® testkit druppels voor ammonia, nitriet, nitraat, pH, totale hardheid, carbonaat hardheid en zuurstof; Colombo® ammonia test) en watermeting strips (Colombo® teststrips voor nitriet, nitraat, pH, totale hardheid, carbonaat hardheid). Tijdens watermetingen werd gecontroleerd op ammonia, nitriet, nitraat, pH, totale hardheid, carbonaathardheid en zuurstof. Voor de tijdmetingen werd gebruik gemaakt van een stopwatch. Een digitale, elektrische thermometer, geschikt voor zowel lucht- als watermetingen, werd gebruikt voor het vaststellen van de omgevingstemperatuur in huisvestingssystemen.

Dataverwerking

Tijdens de observaties werd aan al de checklistpunten een score toegekend (i.e. 'voldaan', 'licht afwijkend' of 'niet voldaan'). Na afloop is per diersoort en per checklistpunt berekend hoeveel winkels (percentage) 'niet voldaan' hadden gescoord uitgesplitst per winkelgroep. Bijvoorbeeld: checklistpunt 'Natuurlijke groepssamenstelling' bij onderwerp *Natuurlijk gedrag* bij de kanarie had 25% 'niet

voldaan' bij specialistische winkels, 37,5% 'niet voldaan' bij reguliere dierenpeciaalzaken, 50% 'niet voldaan' bij tuincentra) (voor alle checklist-puntenpercentages, zie Appendix 4). Aan de hand van de percentages van deze checklistpunten is een gemiddeld percentage bepaald voor de onderwerpen per diersoort (bv. percentage 'niet voldaan' bij onderwerp Natuurlijk gedrag bij de kanarie bestaat uit een gemiddelde van de percentages 'niet voldaan' van de checklistpunten 'Natuurlijke groepssamenstelling', 'Gedrag verkeerde groepssamenstelling', 'Abnormaal gedrag').

Bij de resultaten staan dus per onderwerp de percentages 'niet voldaan' (i.e. < 80% van de gestelde standaard behaald) en 'voldaan'/'licht afwijkend' (i.e. 80-100% van de gestelde standaard behaald) uitgesplitst per diersoort en per winkelgroep (deze onderwerpppercentages berusten dus op gemiddeldes van de checklistpunten binnen dat onderwerp). De categorieën 'licht afwijkend' en 'voldaan' zijn samengevoegd, aangezien de verschillen te miniem waren om er redelijkerwijs een uitspraak over te kunnen doen. De percentages geven per diersoort aan in welke mate het onderwerp (natuurlijk gedrag, gezondheid, voeding, huisvesting, aanbod assortiment of voorlichting) wel of niet in een bepaalde mate voldeed aan de vastgestelde standaarden van de checklist. Ook zijn onderwerpppercentages van de diersamenstellingen toegevoegd, deze berusten op een gemiddelde van de onderwerpppercentages van de diersoorten binnen die diersamenstelling (bijv. het onderwerpppercentage van vissen in tuincentra is een gemiddelde van de onderwerpppercentages van goudvis, Koi en tetra in tuincentra). N geeft het aantal winkels aan waar de betreffende diersoort is aangetroffen. De percentages zijn gebruikt om aandachtspunten te selecteren.

Bovengenoemde percentages van de verschillende onderwerpen, uitgesplitst per diersoort en per winkelgroep, zijn gebruikt voor de statistische analyse. Hierbij is per onderwerp (natuurlijk gedrag, gezondheid, voeding, huisvesting, aanbod assortiment, voorlichting) gekeken of er een statistisch verschil tussen de drie winkelgroepen aanwezig was. Hiervoor is SPSS (versie 16) gebruikt, waarbij de non parametrische Kruskal-Wallis test en de Mann-Whitney-U test (als post hoc) zijn uitgevoerd.

I.3. Bevindingen en resultaten

I.3.1. Digitale enquête dierenpeciaalzaken en tuincentra- *Bevindingen en resultaten*

Acht van de 173 respondenten betroffen tuincentra (4,62%), de overige 165 waren dierenpeciaalzaken (95,37 %). 164 van de totaal 173 respondenten (94,80%) gaven aan aangesloten te zijn bij de brancheorganisatie Dibevo.

Handelsdieren: assortimentomvang per diersamenstelling, herkomst en verblijfsduur

In de enquête is aan de bedrijfseigenaren gevraagd of zij aan kunnen geven welke diersamenstellingen zij verkopen en of zij een schatting kunnen geven van het aantal dieren dat zij gemiddeld verkopen per diersamenstelling: 96 van de 171 respondenten hebben deze vraag ingevuld (56,14%) (zie tabel I.3.1.1). In de resultaten is te zien dat responderende winkels vooral vissen, zoogdieren en vogels in hun winkelinventaris hebben. Het aantal winkels met reptielen en/of amfibieën is beduidend lager.

TABEL I.3.1.1. Aantal responderende bedrijven dat vissen, vogels, zoogdieren of reptielen en/of amfibieën verkoopt en hun geschatte totaal aantallen aan verkochte dieren per diersamenstelling per jaar.

Diersamenstelling	# Winkels	Schatting # verkochte dieren p.j.
Vissen	94	239.558
Vogels	64	40.962
Zoogdieren	75	40.221
Reptielen + Amfibieën	14	5.017

In absolute aantallen worden vooral veel vissen verkocht in de responderende groep; vogels en zoogdieren worden in ongeveer gelijke aantallen verkocht, terwijl reptielen en amfibieën in absolute aantallen relatief weinig worden verkocht. Het geschatte totaal aantal verkochte dieren dat door de respondentengroep is aangegeven 325.758 per jaar. In Appendix 5 is een volledige lijst gepresenteerd met de door de respondenten ingevulde verkochte diersoorten.

In de digitale enquête is tevens gevraagd naar de herkomst van de verschillende handelsdieren per dierklassen. De respondenten was gevraagd een percentage schatting te geven over de verschillende alternatieven. Voor *vissen* hebben 94 respondenten deze vraag beantwoord, voor *zoogdieren* 75 respondenten, voor *vogels* 64 respondenten en voor *reptielen en amfibieën* 14 respondenten (zie tabel I.3.1.2).

TABEL I.3.1.2. De gemiddelde schattingspercentages van de respondenten betreffende de herkomst van hun handelsdieren uitgesplitst per dierklasse.

Vissen	
Herkomstopties	Percentage
Groothandel Nederland	90,32%
Eigen import Buitenland	3,40%
Kwekers Nederland	0,85%
Kwekers buitenland	0,11%
Consumenten met eigen nakweek	1,70%
Eigen fok	0,21%
Anders	1,17%

Zoogdieren	
Herkomstopties	Percentage
Groothandel Nederland	33,47%
Eigen import Buitenland	0,40%
Fokkers Nederland	32,53%
Fokkers buitenland	2,13%
Consumenten met eigen fok	21,87%
Eigen fok	8,93%
Anders	0,53%

Vogels	
Herkomstopties	Percentage
Groothandel Nederland	17,97%
Eigen import Buitenland	0,94%
Kwekers Nederland	32,34%
Kwekers buitenland	1,88%
Consumenten met eigen nakweek	41,88%
Eigen fok	1,72%
Anders	1,56%

Reptielen + amfibieën	
Herkomstopties	Percentage
Groothandel Nederland	61,43%
Eigen import Buitenland	5,71%
Kwekers Nederland	17,14%
Kwekers buitenland	0,71%
Consumenten met eigen nakweek	7,86%
Eigen fok	7,14%
Anders	0,00%

Bij de klasse *vissen* blijkt het grootste gedeelte van de dieren (90,32%) van de groothandel in Nederland te komen. Bij *reptielen en amfibieën* geldt dit ook (61,43%). Bij de *zoogdieren* en de *vogels* blijkt de herkomst meer verspreid over de verschillende alternatieven en is een aanzienlijk deel van de dieren afkomstig van Nederlandse kwekers/fokkers en nakweek van consumenten.

Ook is nagevraagd wat de procedures zijn voor dieren die te lang in de winkel zitten: 84 respondenten van de totaal 171 respondenten (49,12%) vulden deze vraag in (zie tabel I.3.1.3). 39% van de respondenten had de *anders* aangeklikt met toelichtingoptie. Bij de open optie werd o.a. ingevuld dat alles wordt verkocht, dieren gratis worden weggegeven, of dat ze in de winkel blijven zitten.

TABEL I.3.1.3. Bestemming dieren die niet verkocht worden en/of te lang in de winkel zitten uitgedrukt in percentages van het totaal aantal responderende geënquêteerden.

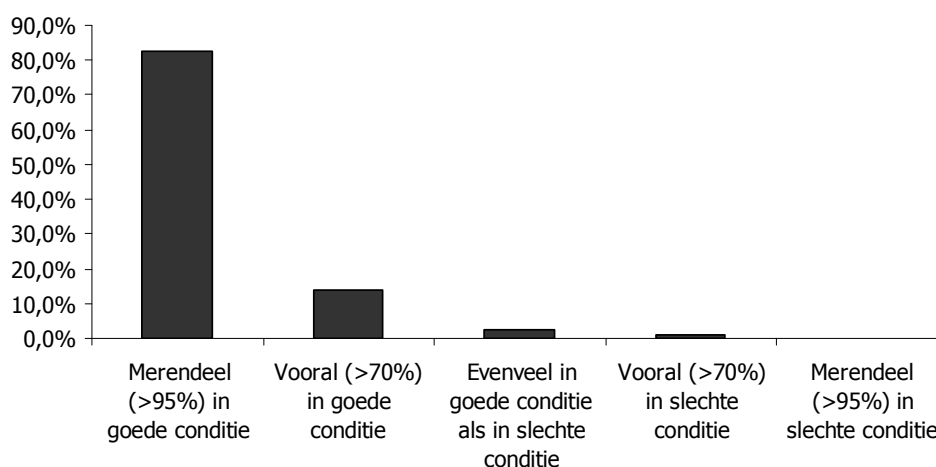
Bestemmingsopties	Percentages
Vernietiging	3,60%
Naar een opvang	9,01%
Terug naar handelaar	36,04%
Verkocht/gebruikt als prooidier	11,71%
Anders: namelijk...	39,64%

Conditie van de handelsdieren bij aankomst dieren in het bedrijf

In de digitale enquête is een vraag gesteld in welke conditie de handelsdieren over het algemeen verkeren als zij door de dierenspecialzaak- of tuincentrum worden ontvangen. Deze vraag is door 86 van de totaal 171 responderende bedrijven ingevuld (50.29%). In onderstaande grafiek I.3.1.1 zijn de schattingspercentages weergegeven van de door de respondenten aangegeven conditieniveaus van de aangeleverde handelsdieren direct na aankomst in hun bedrijf.

Het grootste gedeelte van de respondenten (82,6%) geeft aan dat het merendeel van de dieren (> 95%) in goede conditie aankomt. Twee respondenten gaven aan dat er evenveel dieren in goede conditie als in slechte conditie aankomen en één respondent geeft aan dat meer dan 70% van de dieren in slechte conditie aankomt op het bedrijf.

In welke conditie ontvangt u uw dieren?

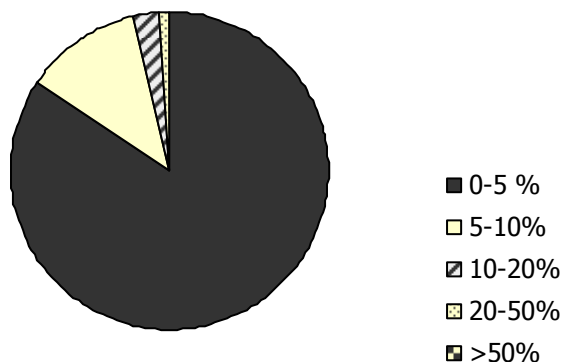
GRAFIEK I.3.1.1. Schattingspercentages van de algemene indruk ten aanzien van de conditie van de handelsdieren direct bij aankomst in het bedrijf.

Om te bepalen wat er voorts gebeurt met dieren die ziek arriveren in het bedrijf, of tijdens hun verblijf in het bedrijf ziek werden, werd er een vraag gesteld over quarantainemogelijkheden in het bedrijf. Deze vraag is door 84 van de totaal 171 responderende bedrijven ingevuld (49.12%): daarbij gaf 35,7% van de in totaal 84 respondenten aan dat ze in hun winkel een quarantaine hebben voor alle dieren. 41,7% van de 84 respondenten gaf aan geen quarantaine te hebben. De overige 22,6% geeft aan voor een deel van de dieren in de winkel een quarantainemogelijkheid te hebben. Van de winkels die een gedeeltelijke quarantaine hadden (n=54) geeft 33,3% aan alle nieuw binnengekomen dieren in quarantaine te zetten. 68.5% gaf aan dat ze alleen dieren met ziekteverschijnselen in quarantaine plaatsten.

Genoemde gezondheid- en welzijnsproblemen bij handelsdieren

Om een indruk te krijgen van de gezondheidstatus van de dieren in het bedrijf werd gevraagd hoeveel van de dieren tijdens hun verblijf in het bedrijf ziek werden. Deze vraag is ingevuld door 84 respondenten van een totaal van 171 (49.12%). In grafiek I.3.1.2 is te zien dat het grootste gedeelte van de respondenten heeft ingevuld dat 0-5% van de dieren ziek worden (85%); 15.5% van de bedrijven geeft aan dat meer dan 5% van de dieren tijdens hun verblijf in de winkel ziek worden; 12% geeft aan dat tussen de 5-10% van de dieren ziek worden, 2% geeft 10-20% aan en 1% geeft aan dat 20-50% van de dieren ziek worden.

Welk percentage van de dieren wordt ziek tijdens het verblijf in uw winkel?

GRAFIEK I.3.1.2. Percentage dieren dat ziek wordt tijdens het verblijf in de winkel.

Het percentage dieren dat daadwerkelijk overlijdt in de winkel ligt laag: 92,9% van de respondenten geeft aan dat minder dan 5% van de dieren tijdens hun verblijf in de winkel overlijdt.

Per dierklasse is in de enquête gevraagd wat de meest voorkomende lichamelijke problemen en de meest voorkomende gedragsproblemen zijn. De drie meest genoemde problemen staan in de onderstaande tabel I.3.1.4. per dierklasse aangegeven (n =aantal keer dat het specifieke probleem genoemd werd). De vraag is ingevuld door 84 van de 171 respondenten (48,12%).

TABEL I.3.1.4. Meest genoemde lichamelijke problemen en gedragsproblemen uitgesplitst per dierklasse.

Zoogdieren		Vissen	
Lichamelijke problemen		Lichamelijke problemen	
1. n=34	Schurft	1. n=31	(Witte) stip
2. n=17	Diarree	2. n=17	Schimmel
3. n=9	Bijtwonden	3. n=5	Bacteriële infecties
Gedragsproblemen		Gedragsproblemen	
1. n=10	Agressie/bijten tegen mens	1. n=5	Stress
2. n=3	Onderling vechten	2. n=1	Niet eten/lusteloosheid
3. n=2	Angstig/vluchten voor mensen	3. n=1	Kop drijven

Vogels		Reptielen + amfibieën	
Lichamelijke problemen		Lichamelijke problemen	
1. n=6	Luis	1. n=4	Endoparasieten
2. n=6	Darmproblemen/ diarree	2. n=2	Kalkgebrek
3. n=3	Bloedluis	3. n=1	Mijten
Gedragsproblemen		Gedragsproblemen	
1. n=3	Bijten	1. n=1	Stress
2. n=3	Kaalplukken/veerplukken	2. -	-
3. n=2	Lusteloos	3. -	-

Bij de dierklasse *zoogdieren* werd voor het onderwerp lichamelijke problemen vooral veel schurft genoemd en dan met name bij cavia's. Diarree werd vooral gemeld bij konijnen en andere kleine knaagdieren, zoals hamsters ("natstaart"). Bij bijtwonden werd geen specifieke diersoort genoemd. Qua gedragsproblemen werd het vertonen van agressief gedrag en bijten veruit het meest genoemd bij zoogdieren. Onderlinge agressie werd vooral genoemd bij samen gehuisveste (Syrische) hamsters, waarbij veelal als reden werd genoemd dat dit geen sociale dieren zijn.

Bij *vissen* werden als lichamelijke problemen vooral (witte) stip, schimmel en bacteriële infecties genoemd. Bij de *vogels* werden als lichamelijke problemen vooral verschillende soorten ectoparasieten, darmproblemen en *bol zitten* genoemd. Bij gedrag werden vooral bijten en bij zichzelf veren uitplukken gemeld. Ook werd door twee respondenten lusteloos gedrag genoemd.

Bij de dierklasse *reptielen en amfibieën* heeft een gering aantal respondenten voorkomende problemen ingevuld: 5 van de 14 bedrijven die hadden aangegeven amfibieën of reptielen te verkopen, meldde wel problemen te herkennen. Wormen werden door meerdere mensen als belangrijk lichamelijk probleem genoemd bij reptielen en amfibieën. Kalkgebrek en mijten werden elk door één respondent genoemd. Gedragsproblemen bij deze dierklassen werden maar door één respondent gemeld, namelijk in de algemene terminologie *stress*.

Consumentenprofiel

Om meer inzicht te verkrijgen over hoe consumenten tot een beslissing komen om een huisdier te kopen, wat zij weten van de aangeschafte huisdieren en wat voor problemen zij met hun aangeschafte bijzondere diersoorten ervaren zijn er ook enkele vragen over de consument en consumentengedrag gesteld.

Als eerste werd gevraagd naar de invloed van het seizoen op de verkoop van de verschillende diersoorten op het bedrijf. Deze vraag werd ingevuld door 85 van de 171 respondenten (49,70%) Een grote meerderheid (82,4%) van de respondenten geeft aan dat de verkoop van bijzondere huisdieren inderdaad seizoensgebonden lijkt; 17,6% geeft aan dat zij geen seizoensgebonden verschillen

opmerken bij de verkoop van hun dieren. Bij een nadere vraag bij welke diersoorten deze seizoensgebonden aspecten in de verkoop vooral opvielen werden gemeld:

1. Konijnen en knaagdieren: deze dieren blijken vooral in het voorjaar en de zomer te worden verkocht. In de winter ligt de verkoop vrijwel stil. Als mogelijke reden werd genoemd dat konijnen vooral buiten gehouden worden en het daarom niet aantrekkelijk is deze in de winter aan te schaffen. Wat ook als mogelijke reden werd genoemd, is dat er in de lente veel jonge dieren in de bedrijven aanwezig zijn, en dat consumenten deze sneller zouden aanschaffen vanwege het hogere *knuffelbaarheidsgehalte*.

2. Tropische vissen: lijken vooral in de wintermaanden te worden verkocht. Een mogelijke verklaring die hiervoor door één van de respondenten werd gegeven, is dat mensen in de winter vaker binnen zitten en daar dus van dieren willen genieten.

3. Vijvervissen: hiervoor wordt aangegeven dat deze alleen in de lente en zomer worden verkocht. De aangegeven reden hiervoor is de watertemperatuur in de winter.

4. Vogels: lijken vooral in het voorjaar/broedseizoen door consumenten te worden gekocht. Mogelijke redenen die hiervoor werden opgegeven zijn dat mensen ze buiten in de volière willen houden, of dat mensen er in het voorjaar mee willen gaan broeden.

Een algemene opmerking die door meerdere respondenten werd gemaakt is dat er een dieptepunt in de verkoop is in de weken voor de grote zomervakantie, en dat er weer een stijging van de verkoop is te zien in de periode na de vakantie.

In de digitale enquête werd gevraagd om een typering te geven van de klandizie van het bedrijf: bedrijven werd de vraag gesteld om aan te geven hoeveel procent van de klanten deskundige/georganiseerde hobbyisten zijn c.q. liefhebbers. Deze vraag is ingevuld door 82 van de 171 respondenten (47,95%). De meeste bedrijven (61%) gaf aan dat minder dan 20% van de klanten als *deskundig en georganiseerde hobbyist* is te betitelen. Er waren maar weinig winkels die vooral aan deskundige hobbyisten leverden: slecht 4,9% gaf aan dat meer dan 60% van hun klanten een deskundige hobbyist was (tabel I.3.1.5).

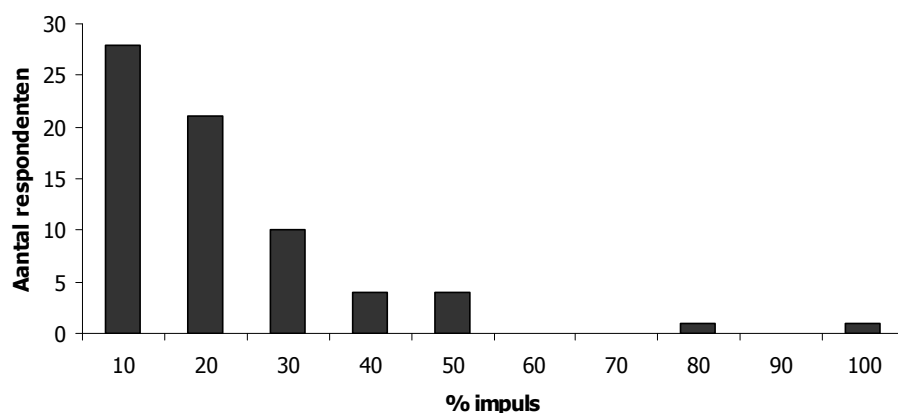
TABEL I.3.1.5. Schatting van het aandeelpercentage aan consumenten die volgens winkeleigenaren deskundige georganiseerde hobbyisten zijn.

Schatting aandeel klanten met profiel <i>deskundig en georganiseerde hobbyist</i> aangeven per percentage categorie	Response Percent
0-20%	61,0%
20-40%	19,5%
40-60%	14,6%
60-80%	3,7%
80-100%	1,2%

Op de vraag of de klant goed geïnformeerd de winkel binnenkomt, werd door het grootste gedeelte van de respondenten 'gemiddeld' geantwoord (54,88%). In totaal werd deze vraag door 82 van de totaal 171 respondenten ingevuld (47,95%). 23 respondenten vulden 'slecht' in (28,5%), 45 vulden 'gemiddeld' in (54,88%), 13 'goed' (28,05%), 1 'zeer goed' (1,22%). 'heel slecht' werd door geen van de respondenten genoemd.

Om inzicht te krijgen in het voorkomen van impulsaankopen werd de dierspecialzaken en tuincentra gevraagd een schatting te geven hoeveel procent van de verkochte dieren volgens hen in een impuls worden gekocht door de consument (zie grafiek I.3.1.3) en om welke diersoorten dit in het bijzonder gaat. Deze vraag werd beantwoord door 69 respondenten (40,35%). De dieren die volgens de responderende dierspecialzaken en tuincentra vooral in een impuls gekocht worden zijn verschillende soorten knaagdieren (o.a. hamsters, cavia's), konijnen en goudvissen.

Hoeveel procent van de door u verkochte dieren worden, door u geschat, in een impuls gekocht?

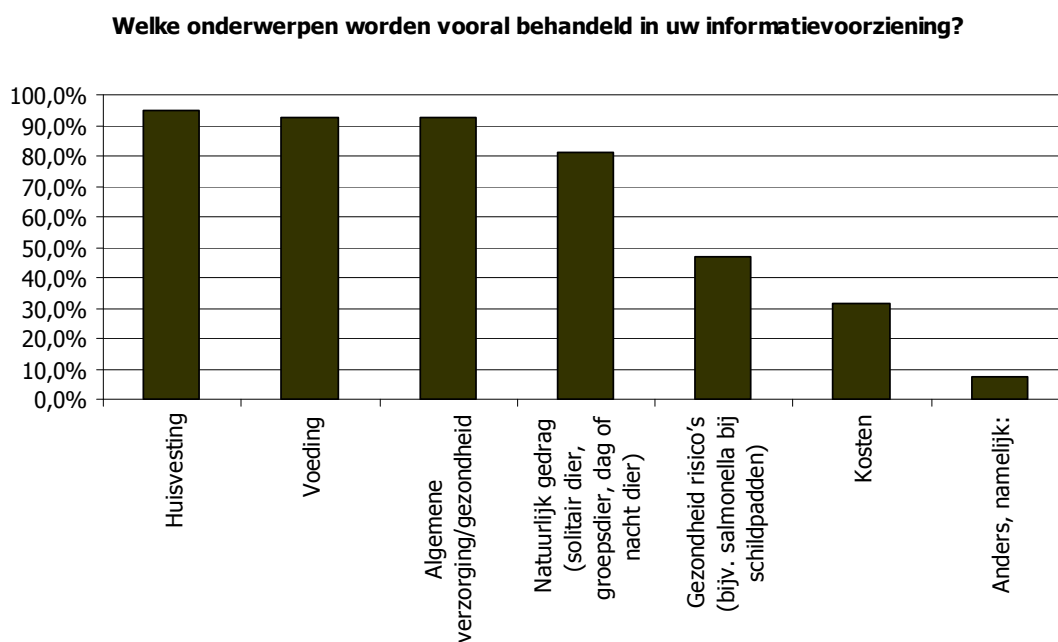
GRAFIEK I.3.1.3. Schattingen van het aantal dieren dat in een impuls gekocht wordt.

Gevraagd werd tevens hoe de verkoper van dieren omgaat met situaties waarin hij of zij merkt dat er sprake is van een impulsaankoop. 81 van de in totaal 171 (47,37%) respondenten hebben deze vraag beantwoord. Ongeveer de helft (51,9%) van de respondenten gaf aan dat verkopers altijd informatie meegeven aan deze klanten. Iets meer dan de helft (55,6%) van de respondenten geeft daarbij de klant ook extra bedenktijd; 23,5% geeft aan in het geval van een impulsaankoop het dier niet te verkopen. Bij de optie *anders* (12,3%) werd onder de open vraag onder andere ingevuld: niet verkopen aan jonge kinderen, terugbrengservice of een verkennend gesprek voeren waarin wordt gekeken of de klant wel goed voor het dier kan zorgen.

Informatievoorziening bij verkoop

Om inzicht te krijgen in het type informatie dat wordt aangeboden door dierenspecialisten en tuincentra werd de vraag gesteld over de manieren van informeren (meerdere antwoorden konden worden ingevuld met schattingspercentages). De vraag werd ingevuld door 80 van de 171 respondenten (46,78%): 90% van de respondenten gaf aan bij elke verkoop een gesprek te voeren met de klant waar advies en uitleg wordt gegeven over het aangeschafte dier. 65% van de respondenten biedt informatiefolders aan van de eigen keten en 50% verkoopt boeken in de winkel. 42,5% van de respondenten geeft aan de klant door te verwijzen naar websites met informatie over het aangeschafte dier en 23,8% heeft informatiefolders van het LICG (Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren). Slechts 1,3% geeft aan geen van de bovenstaande opties aan te bieden. Bij de optie *anders* (16,3%) werden de volgende alternatieven rondom voorlichting en informatievoorziening ingevuld: informatiebrief/folder opgesteld in samenwerking met een dierenarts, dier later langs laten komen voor controle, en gratis geschikt voer mee geven met een informatiefolder van de leverancier.

In de enquête werd tevens gevraagd welke onderwerpen er worden behandeld tijdens de momenten van informatieoverdracht op de verkooppunten (meerdere antwoorden kunnen worden ingevuld met schattingspercentages). 79 van de 171 (46,2%) van de respondenten hebben deze vraag beantwoord. Uit de reacties kwam naar voren dat de onderwerpen *huisvesting, voeding en algemene verzorging/gezondheid* door bijna iedereen worden behandeld (>90%, zie grafiek I.3.1.4). Het onderwerp natuurlijk gedrag is door 81% van de respondenten aangekruist als behandeld onderwerp, gezondheidsrisico's door 46,8% en kosten door 31,6%. Bij de optie *anders* (7,6%) werd bij de open vraag onder andere spelen en opvoeden ingevuld, acclimatiseren, en of het dier goed aan de verwachtingen van de consument zal voldoen.

GRAFIEK I.3.1.4. Onderwerpen die vooral behandeld worden in de informatievoorziening.

Problemen bij de consument thuis

Om inzichtelijk te maken hoe het na de verkoop met de gezondheid en het welzijn van het aangekochte dier verloopt, zijn er enkele vragen gesteld over het terugbrengen van dieren (o.a. aantallen teruggebrachte dieren). Als eerste werd gevraagd om een schatting te geven van de frequentie dat een consument na aankoop een dier terug komt brengen. 81 respondenten van de 171 vulden deze vraag in (47,36 %). 95,1% van de respondenten gaf daarbij aan dat dit in minder dan 5% van de gevallen gebeurt, 3,7% geeft aan dat dit in 5-10% van de gevallen gebeurt, en 1,2% gaf aan dat dit in 10-20% van de gevallen gebeurt. Indien respondenten hadden aangegeven dat er wel eens dieren bij hen werden teruggebracht (n=54) dan konden zij voorts de redenen aangeven die door de klant waren aangegeven. Gezondheidsredenen van de eigenaar bleek de meest genoemde reden (34%), met daarna de gezondheid van het dier zelf (11%) en tijdgebrek (11%). Bij de optie *anders* (9%) werd vaak genoemd dat de kinderen uitgekeken waren op het dier, of dat het aangeschafte dier niet samen bleek te gaan met een ander huisdier/soortgenoot.

Door 34 van de 81 respondenten (41,87%) op de voorgaande vraag werd tevens de vraag ingevuld of er bepaalde diersoorten opvallend vaak werden teruggebracht. De diersoorten die het meest werden genoemd waren de knaagdieren (21 keer, 61,76%) en konijnen (12 keer, 38,24%).

Naast de vraag of klanten hun dier weleens terug komen brengen werd eveneens gevraagd of klanten wel eens terug komen met vragen over hun aankoop. 72 van de totaal 80 respondenten (90%) die deze vraag invulden gaven aan dat dit inderdaad gebeurde. In tabel I.3.1.5 is aangegeven over welke onderwerpen de consumenten vooral vragen blijken te hebben. Bij de optie *anders* werd onder andere ingevuld: vragen of ze het wel goed doen, of te informeren over de mogelijkheid om er een soortgenoot bij te nemen.

TABEL I.3.1.6. Onderwerpen van de vragen van de klanten over hun dier bij de dierspecialzaak of tuincentra (meerdere antwoorden mogelijk).

Onderwerp	Percentage
Medische problemen	70,4%
Huisvesting	28,2%
Voeding	80,3%
Verzorging	71,8%
Gedragsproblemen	57,7%
Anders, namelijk...	5,6%

Kwaliteit huisvestingssystemen en voeding

Om inzicht te krijgen in de mening over de kwaliteit van bepaalde commercieel beschikbare huisvestingsstandaarden en voedingen, werd gevraagd of de respondenten vonden of de kwaliteit van de huisvestingssystemen en de voeding die voor hen in de handel beschikbaar was, voldoende was. Zowel de vraag over huisvesting als die over voeding is door 80 van de totaal 171 respondenten ingevuld (46,78 %).

In het geval van de huisvestingssystemen vonden 23 van de 80 respondenten (29%) dat het er verbeteringen mogelijk waren in het aanbod. Als aandachtspunten en suggesties voor mogelijke verbeteringen werden onder andere genoemd: 1) voor konijnen en vogels zijn de hokken vaak te klein, 2) over het algemeen is er te weinig ventilatie in de aangeboden huisvestingssystemen, 3) in het algemeen moet er meer gebruik worden gemaakt van natuurlijke materialen zoals hout, 4) geen verkoop van vissenkommen meer.

In het geval van de voeding vonden slechts 7 van de 80 respondenten (8,8%) dat er verbeteringen mogelijk waren in het aanbod. Als aandachtspunten en suggesties voor mogelijke verbeteringen werden ondermeer genoemd: 1) cavia's te vaak vitamine C deficiënties en 2) geen verkoop losse voeders en schepbakken meer in winkels.

I.3.2. Bedrijfsobservaties dierspecialzaken en tuincentra- *Bevindingen en resultaten*

In het totaal zijn 15 specialistische winkels (vijf terrarium-, vijf vogel- en vijf aquariumspecialisten), 14 reguliere dierspecialzaken en 13 tuincentra bezocht. In de provincie Noord-Brabant zijn zes tuincentra, zes reguliere dierspecialzaken en acht specialistische winkels (twee terrarium-, drie vogel-, drie aquariumspecialzaken) bezocht. In de provincie Utrecht zijn drie reguliere dierspecialzaken bezocht. In de provincie Zuid-Holland zijn zeven tuincentra, vijf reguliere dierspecialzaken en zeven specialistische winkels (drie terrarium-, twee vogel-, twee aquariumspecialzaken) bezocht. Van de winkels waaraan gevraagd was naar Dibevo lidmaatschap (n=33) gaf 81,8 % aan lid te zijn.

In reguliere dierspecialzaken werden de volgende voorbeelddiersoorten aangetroffen: groene leguaan, baardagame, geelwangschildpad, Koreaanse vuurbuikpad, kanarie, goudvis, koi, neon- en/of kardinaaltetra, cavia, konijn en Russische dwerghamster. De grijze roodstaart, fret en prairiehond waren niet aanwezig. In tuincentra waren als voorbeelddiersoort aanwezig: baardagame, geelwangschildpad, Koreaanse vuurbuikpad, kanarie, goudvis, koi, neon- en/of kardinaaltetra, cavia, konijn en Russische dwerghamster. Niet aangetroffen zijn de grijze roodstaart, groene leguaan, fret en prairiehond.

Hieronder worden de resultaten van de checklists winkelobservaties gepresenteerd aan de hand van de aandachtspunten per onderwerp, i.e. natuurlijk gedrag, gezondheid, voeding, huisvesting, aanbod assortiment, voorlichting, uitgesplitst per diersoort. Resultaten die berusten op incidenten zullen niet

worden besproken (onder incidenten worden percentages 'niet voldaan' van winkelgroepen verstaan die berusten op slechts één à twee winkelbezoeken).

Bedrijfsobservaties: natuurlijk gedrag

Uit de observaties bleek dat de aandachtspunten ten aanzien van de mogelijkheid tot het uitvoeren van natuurlijk gedrag bij dieren in de winkels met name liggen bij de diersoorten *vissen*, *vogels* en *zoogdieren* (tabel I.3.2.1).

TABEL I.3.2.1. Percentages voor de categorieën *niet voldaan* (i.e. <80% van gestelde standaard behaald) en *voldaan/licht afwijkend* (i.e. 80-100% van gestelde standaard behaald) bij het onderwerp *natuurlijk gedrag* uitgesplitst per diersoort en per winkelgroep (N = aantal winkels waarin betreffende diersoort is aangetroffen).

	Specialistische winkels		Reguliere dierenspecialzaken		Tuincentra	
	80-100% van de gestelde standaard behaald	< 80% van de gestelde standaard behaald	80-100% van de gestelde standaard behaald	< 80% van de gestelde standaard behaald	80-100% van de gestelde standaard behaald	< 80% van de gestelde standaard behaald
Reptielen/Amfibieën (gem.)	93,9	6,1	93,0	7,0	100,0	0,0
Baardagame (N=9)	86,7	13,3	88,9	11,1	100,0	0,0
	N=5		N=3		N=1	
Geelwangschildpad (N=14)	100,0	0,0	83,3	16,7	100,0	0,0
	N=5		N=3		N=6	
Groene leguaan (N=4)	88,9	11,1	100,0	0,0	-	-
	N=3		N=1		-	
Koreaanse vuurbuikpad (N=7)	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0
	N=3		N=3		N=1	
Vissen (gem.)	94,4	5,6	80,0	20,0	80,2	19,8
Goudvis (N=32)	83,3	16,7	100,0	0,0	92,3	7,7
	N=6		N=13		N=13	
Koi (N=19)	100,0	0,0	50,0	50,0	58,3	41,7
	N=2		N=4		N=13	
Neon en/of kardinaal tetra (N=26)	100,0	0,0	90,0	10,0	90,0	10,0
	N=6		N=10		N=10	
Vogels (gem.)	95,8	4,2	79,2	20,8	50,0	50,0
Grijze roodstaart (N=2)	100,0	0,0	-	-	-	-
	N=2					
Kanarie (N=14)	91,7	8,3	79,2	20,8	50,0	50,0
	N=4		N=8		N=2	
Zoogdieren (gem.)	-	-	69,4	30,6	64,6	35,4
Cavia (N=23)	-	-	70,3	29,7	65,9	34,1
			N=12		N=11	
Konijn (N=23)	-	-	64,7	35,3	61,5	38,5
			N=10		N=13	
Russische dwerghamster (N=20)	-	-	73,3	26,7	66,3	33,7
			N=10		N=10	

Hieronder worden voor de verschillende diersoorten de specifieke punten waarbij niet werd voldaan aan de gestelde standaarden van de checklist, nader worden gespecificeerd.

REPTIELEN EN AMFIBIEËN- Bij de diersoort *reptielen en amfibieën* is in tabel I.3.2.1 af te lezen dat gemiddeld 6,1% van de specialistische winkels, 7,0% van de reguliere diersoortspeciaalzaken en 0,0% van de tuincentra de optie *niet voldaan* scoorden indien vergeleken met de standaarden van de checklist, onderwerp *natuurlijk gedrag*. Het betrof hier de aandachtspunten: jonge en volwassen dieren/verschillende soorten gescheiden, natuurlijke groepsamenstelling, abnormaal gedrag, predatoren zichtbaar vanuit huisvesting (zie Appendix 4). Op soort toegespitst werd bij de baardagame voor 13,3% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=5) en voor 11,1% in reguliere diersoortspeciaalzaken (N=3). Dit betrof het volgende checklistpunt: in 33,3% van de winkels (N=9) waren predatoren (slangen) zichtbaar vanuit de huisvesting van baardagamen.

VISSEN- Bij de diersoort *vissen* is te zien dat gemiddeld 5,6% van de specialistische winkels, 20,0% van de reguliere diersoortspeciaalzaken en 19,8% van de tuincentra de optie *niet voldaan* scoorden indien vergeleken met de standaarden van de checklist. Het betrof hier één aandachtspunt uit de checklist, onderwerp *natuurlijk gedrag*: jonge en volwassen dieren leven wel of niet gescheiden. Dit aandachtspunt was in de checklist opgenomen omdat bij aanzienlijke verschillen in grootte de grotere dieren de kleinere dieren als voedsel kunnen beschouwen (Appendix 4). Op soort toegespitst werd er bij de goudvis en neon en/of kardinaaltetra slechts incidenteel de optie *niet voldaan* gescoord. Bij de Koi werd voor 50,0% de optie *niet voldaan* gescoord in reguliere speciaalzaken (N=4) en voor 41,7% in tuincentra (N=13). Dit betrof het volgende checklistpunt: in 38,9% van de winkels (n=19) waren dieren van verschillende groottes samen gehuisvest.

VOGELS- Bij de diersoort *vogels* is in tabel I.2.3.1. te zien dat gemiddeld 4,2% van de specialistische winkels, 20,8% van de reguliere diersoortspeciaalzaken en 50,0% van de tuincentra de optie *niet voldaan* scoorden indien vergeleken met de standaarden van de checklist, onderwerp *natuurlijk gedrag*. Onderwerpprocentages van de diersoorten waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de gestelde standaarden omtrent natuurlijke groepsamenstelling, groepsamenstelling en angst en agressie, en abnormaal gedrag (zie appendix 4). Toegespitst op soort werd bij de kanarie voor 8,3% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=4), voor 20,8% in reguliere speciaalzaken (N=8) en 50,0% in tuincentra (N=2). Het *niet voldaan* berustte op het volgende checklistpunt: in 35,7% van de winkels (n=14) waren de dieren solitair gehuisvest terwijl zij van nature sociaal leven.

ZOOGDIEREN- Bij de diersoort is te zien dat gemiddeld 30,6% van de reguliere diersoortspeciaalzaken en 35,4% van de tuincentra de optie *niet voldaan* scoorden indien vergeleken met de standaarden van de checklist, onderwerp *natuurlijke gedrag*. Onderwerpprocentages van de diersoorten waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de items natuurlijke groepsamenstelling, groepsamenstelling en angst en agressie, abnormaal gedrag, en konijn en cavia gescheiden (zie Appendix 4). Toegespitst op soort werd bij de cavia voor 29,7% de optie *niet voldaan* gescoord in reguliere speciaalzaken (N=12) en voor 34,1% in tuincentra (N=11). Het *niet voldaan* berustte op de volgende aandachtspunten: in 60,9% van de winkels (N=23) waren dieren solitair van soortgenoten gehuisvest, in 47,8% van de winkels (N=23) werden cavia's samen met konijnen gehuisvest, en in 18,2% van de winkels (N=23) waren cavia's waargenomen die gedrag vertoonden wat duidde op een verkeerde groepsamenstelling, i.e. angst en agressiegedrag. Voor het konijn werd voor 35,3% de optie *niet voldaan* gescoord in reguliere speciaalzaken (N=10) en voor 38,5% in tuincentra (N=13). Dit *niet voldaan* berustte op de volgende aandachtspunten in de checklist: in 87,0% van de winkels (N=23) waren dieren solitair van soortgenoten gehuisvest, en in 47,8% van de winkels (N=23) werden konijnen samen met cavia's gehuisvest. Bij de Russische dwerghamster werd voor 26,7% de optie *niet voldaan* gescoord in reguliere speciaalzaken (N=10) en voor 33,7% in tuincentra (N=10). De *niet voldaan* optie berustte op het volgende punt: in 80,0% van de winkels (N=20) waren dieren sociaal gehuisvest terwijl zij van nature solitair leven.

Bedrijfsobservaties: gezondheid

Uit de observaties bleek dat de aandachtspunten bij de gezondheid van dieren in de winkels voornamelijk liggen bij de diersoorten *vissen* en *vogels* (zie tabel I.3.2.2).

TABEL I.3.2.2. Percentages voor de categorieën 'niet voldaan' (i.e. < 80% van gestelde standaard behaald) en 'voldaan'/'licht afwijkend' (i.e. 80-100% van gestelde standaard behaald) bij het onderwerp *gezondheid* uitgesplitst per diersoort en per winkelgroep (N = aantal winkels waarin betreffende diersoort is aangetroffen).

	Specialistische winkels		Reguliere dierenspecialzaken		Tuincentra	
	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald
Reptielen/Amfibieën (gem.)	95,0	5,0	91,7	8,3	100,0	0,0
Baardagame (N=9)	86,7	13,3	100,0	0,0	100,0	0,0
	N=5		N=3		N=1	
Geelwangschildpad (N=14)	93,3	6,7	100,0	0,0	100,0	0,0
	N=5		N=3		N=6	
Groene leguaan (N=4)	100,0	0,0	66,7	33,3	-	-
	N=3		N=1			
Koreaanse vuurbuikpad (N=6)	100,0	0,0	100,0	0,0	-	-
	N=3		N=3			
Vissen (gem.)	86,1	13,9	81,3	18,7	74,9	25,1
Goudvis (N=32)	75,0	25,0	53,8	46,2	50,0	50,0
	N=6		N=13		N=13	
Koi (N=19)	100,0	0,0	100,0	0,0	84,6	15,4
	N=2		N=4		N=13	
Neon en/of kardinaal tetra (N=26)	83,3	16,7	90,0	10,0	90,0	10,0
	N=6		N=10		N=10	
Vogels (gem.)	83,3	16,7	87,5	12,5	50,0	50,0
Grijze roodstaart (N=2)	83,3	16,7	-	-	-	-
	N=2					
Kanarie (N=14)	83,3	16,7	87,5	12,5	50,0	50,0
	N=4		N=8		N=2	
Zoogdieren (gem.)	-	-	90,6	9,4	89,6	10,4
Cavia (N=23)	-	-	91,7	8,3	90,9	9,1
			n=12		N=11	
Konijn (N=23)	-	-	80,0	20,0	84,6	15,4
			N=10		N=13	
Russische dwerghamster (N=15)	-	-	100,0	0,0	93,3	6,7
			N=10		N=5	

Hieronder zullen voor de verschillende diersoorten de specifieke punten waarbij niet werd voldaan aan de gestelde standaarden van de checklist nader worden gespecificeerd.

REPTIELEN EN AMFIBIEËN- Bij de diersoorten *reptielen en amfibieën* is in tabel I.3.2.2 te zien dat gemiddeld 5,0% van de specialistische winkels, 8,3% van de reguliere dierenspecialzaken en 0,0% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien afgemeten aan de standaarden van de checklist, onderwerp *gezondheid*. Onderwerpprocentages van de diersoorten zijn gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten, afhankelijk van de diersoort: i.e. geen zieke dieren, geen beschadigde dieren, schone dieren (zie Appendix 4). Op de soort toegespitst werd bij de baardagame, geelwangschildpad en de groene leguaan slechts incidenteel *niet voldaan* gescoord.

VISSEN- Bij de dierklasse *vissen* is in tabel I.3.2.2 af te lezen dat gemiddeld 13,9% van de specialistische winkels, 18,7% van de reguliere dierenspecialzaken en 25,1% van de tuincentra de optie *niet voldaan* scoorden indien afgemeten aan de standaarden van de checklist, onderwerp *gezondheid*. Onderwerppercents van de diersoorten waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de items geen dode/zieke dieren, en geen beschadigde dieren (zie Appendix 4).

Toegesplitst op de soort werd bij de goudvis voor 25,0% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=6), voor 50,0% in reguliere dierenspecialzaken (N=13) en 50,0% in tuincentra (N=13). De onderwerppercents *niet voldaan* berustten op de volgende checklistpunten: in 59,4% van de winkels (N=32) waren dode of zieke dieren aanwezig, en in 31,3% van de winkels (N=32) waren beschadigde dieren aanwezig (zie Appendix 4). Waarnemingen die bij de verschillende winkelgroepen bij goudvissen zijn gedaan zijn goudvissen die scheef hingen of op hun zij dreven en/of dode dieren (N=15). Voorts zijn vissen waargenomen die schurende bewegingen maakten over de bodem (N=1), vissen met witte stippen op de huid (N=2), vissen met een slijmlaag over de huid (N=2), vissen met huidverkleuringen (N=3) en vissen met zwemblaasproblemen (N=2).

Bij de Koi werd voor 15,4% de optie *niet voldaan* gescoord in tuincentra (N=13). Dit *niet voldaan* berustte op het volgende checklistpunt: in 30,8% van de tuincentra (N=13) waren zieke Koi aanwezig (huidverkleuringen [N=2], scheef hangen [N=1] en dieren waarbij medewerkers aangaven dat ze medicatie kregen [N=1]). Bij de neon en/of kardinaal tetra werd voor 16,7% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=6), voor 10,0% in reguliere dierenspecialzaken (N=10), en voor 10,0% in tuincentra (N=10) (zie tabel I.3.2.2). Deze *niet voldaan* beoordeling berustte op het volgende checklistpunten: in 19,2% van de tuincentra (N=26) waren dode of zieke dieren aanwezig. Wat betreft ziekteverschijnselen die bij de verschillende winkelgroepen zijn waargenomen kan genoemd worden: dode dieren aanwezig in de huisvesting (N=4) en dieren onder medicatie (N=1).

VOGELS- Bij de dierklasse *vogels* is in tabel I.3.2.2 af te lezen dat gemiddeld 16,7% van de specialistische winkels, 12,5% van de reguliere dierenspecialzaken en 50,0% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hadden gescoord indien vergeleken met de standaarden van de checklist, onderwerp *gezondheid*. Aandachtspunten in afhankelijk van de diersoort waren: geen zieke dieren, geen beschadigde dieren, schone dieren (zie Appendix 4).

Op de soort toegesplitst werd bij de grijze roodstaart slechts incidenteel *niet voldaan* gescoord. Bij de kanarie werd voor 16,7% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=4), voor 12,5% in reguliere dierenspecialzaken (N=8) en 50,0% in tuincentra (N=10). Deze onderwerppercents *niet voldaan* berustten op het volgende aandachtspunt van de checklistpunt: in 28,6% van de winkels (N=14) waren zieke dieren aanwezig. Ziekteverschijnselen die bij dieren in de verschillende winkelgroepen werden waargenomen waren zwaar ademen (N=2), lange tijd bol zitten (N=3) en vieze veren rondom het oog (N=2).

ZOOGDIEREN- Bij de dierklasse *zoogdieren* is in tabel I.3.2.2 te zien dat gemiddeld 9,4% van de reguliere dierenspecialzaken en 10,4% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hadden gescoord indien vergeleken aan de standaarden van de checklist, onderwerp *gezondheid*. Deze onderwerppercents waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de items geen zieke dieren, geen beschadigde dieren, schone dieren (zie Appendix 4).

Toegesplitst op soorten werd bij de cavia voor 8,3% *niet voldaan* gescoord in reguliere dierenspecialzaken (N=12), en voor 9,1% in tuincentra (N=11). Dit *niet voldaan* oordeel berustte op het volgende checklistpunt: in 17,4% van de winkels (N=23) waren zieke dieren aanwezig. Ziekteverschijnselen die bij dieren in de verschillende winkelgroepen zijn waargenomen, waren een vochtige vacht rondom ogen (N=2), een vochtige vacht rondom neus (N=1), dichtgeknepen ogen (N=1) en tandproblemen waarbij de vacht rondom de mond vochtig was (N=1).

Bij het konijn werd voor 20,0% *niet voldaan* gescoord in reguliere dierenspecialzaken (N=10) en voor 15,4% in tuincentra (N=13). Het oordeel *niet voldaan* berustte op de volgende checklistpunten: in

21,7% van de winkels (N=23) waren zieke dieren aanwezig, en in 21,7% van de winkels (N=23) waren dieren aanwezig die niet schoon waren. Niet schone dieren die in de verschillende winkelgroepen zijn waargenomen betroffen dieren waar stukjes ontlasting of klitten in de vacht zaten (N=4) en dieren met geelverkleuring van de onderkant van de poten (N=3). Ziekteverschijnselen die bij dieren in de verschillende winkelgroepen zijn waargenomen zijn: vochtige vacht rondom ogen (N=2), vochtige vacht rondom neus (N=1), bewegingloos in elkaar gedoken zitten (N=1) en een notitie op de huisvesting dat het dier ziek is (N=1). Bij de Russische dwerghamster werd ten aanzien van het onderwerp gezondheid slechts incidenteel de optie niet voldaan gescoord.

Bedrijfsobservaties: Voeding

Uit de observaties bleek dat de aandachtspunten bij voeding van dieren in de winkels liggen bij alle diersoorten (zie tabel I.3.2.3). Hieronder zullen voor de verschillende diersoorten de specifieke punten waarbij niet werd voldaan aan de gestelde standaarden van de checklist nader worden gespecificeerd.

Tabel I.3.2.3. Percentages voor de categorieën *niet voldaan* (i.e. < 80% van gestelde standaard behaald) en 'voldaan'/licht afwijkend' (i.e. 80-100% van gestelde standaard behaald) bij het onderwerp *voeding* uitgesplitst per diersoort en per winkelgroep (N = aantal winkels waarin betreffende diersoort is aangetroffen).

	Specialistische winkels		Reguliere dierenspecialzaken		Tuincentra	
	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald
Reptielen/Amfibieën (gem.)	88,3	11,7	75,7	24,3	66,7	33,3
Baardagame (N=9)	86,7	13,3	88,9	11,1	66,7	33,3
	N=5		N=3		N=1	
Geelwangschildpad (N=14)	100,0	0,0	91,7	8,3	66,7	33,3
	N=5		N=3		N=6	
Groene leguaan (N=4)	77,8	22,2	33,3	66,7	-	-
	N=3		N=1			
Koreaanse vuurbuikpad (N=7)	88,9	11,1	88,9	11,1	66,7	33,3
	N=3		N=3		N=1	
Vissen (gem.)	86,1	13,9	86,9	13,1	66,4	33,6
Goudvis (N=32)	83,3	16,7	80,8	19,2	80,8	19,2
	N=6		N=13		N=13	
Koi (N=19)	100,0	0,0	100,0	0,0	88,5	11,5
	N=2		N=4		N=13	
Neon en/of kardinaal tetra (N=26)	75,0	25,0	80,0	20,0	30,0	70,0
	N=6		N=10		N=10	
Vogels (gem.)	56,2	43,8	65,6	34,4	50,0	50,0
Grijze roodstaart (N=2)	50,0	50,0	-	-	-	-
	N=2					
Kanarie (N=14)	62,5	37,5	65,6	34,4	50,0	50,0
	N=4		N=8		N=2	
Zoogdieren (gem.)	-	-	69,4	30,6	62,3	37,7
Cavia (N=23)	-	-	75,0	25,0	76,4	23,6
			n=12		N=11	
Konijn (N=23)	-	-	80,0	20,0	67,3	32,7
			N=10		N=13	
Russische dwerghamster (N=20)	-	-	53,3	46,7	43,3	56,7
			N=10		N=10	

REPTIELEN/AMFIBIEËN- Bij de dierklasse *reptielen en amfibieën* is in tabel I.3.2.3 af te lezen dat gemiddeld 11,7% van de specialistische winkels, 24,3% van de reguliere dierenspecialzaken en 33,3% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien vergeleken met de standaarden van de checklist, onderwerp *voeding*. Deze onderwerpprocentages waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de items afwezigheid honger/dorst, geschikt voedsel, goede kwaliteit voedsel/drinken, voedsel aanbieden in water (zie Appendix 4).

Toegesplitst op de soort werd bij de baardagame voor 13,3% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=5), voor 11,1% in reguliere dierenspecialzaken (N=3) en voor 33,3% in tuincentra (N=1). Dit *niet voldaan* oordeel berustte op het volgende checklistpunt: in 44,4% van de winkels (N=9) was vervuild drinkwater aanwezig omdat drinkwater ook als bad dienst deed.

Bij de geelwangschildpad werd voor 8,3% de optie *niet voldaan* gescoord in reguliere dierenspecialzaken (N=3), en voor 33,3% in tuincentra (N=6). Het *niet voldaan* oordeel berustte op de volgende checklistpunten: in 66,7% van de tuincentra (N=6) werd ongeschikt voedsel (enkel korrelvoer) aangeboden, en in 50,0% van de tuincentra (N=6) werd voedsel niet aangeboden in water (noodzakelijk voor geelwangschildpadden om voedsel door te kunnen slikken) maar op land.

Bij de groene leguaan en de Koreaanse vuurbuikpad werd slechts incidenteel *niet voldaan* gescoord conform de gestelde standaarden van de checklist.

VISSEN- Bij de dierklasse *vissen* is in tabel I.3.2.3 te zien dat gemiddeld 13,9% van de specialistische winkels, 13,1% van de reguliere dierenspecialzaken en 33,3% van de tuincentra de optie *niet voldaan* scoorden indien vergeleken aan de standaarden van de checklist, onderwerp *voeding*. Onderwerpprocentages van de diersoorten waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de onderwerpen afwezigheid honger, en geschikt voedsel (zie Appendix 4).

Op de soort toegespitst werd bij de goudvis voor 16,7% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=6), voor 19,2% in reguliere dierenspecialzaken (N=13) en voor 19,2% in tuincentra (N=13). Het *niet voldaan* oordeel berustte op het volgende checklistpunt: in 28,1% van de winkels (N=32) werd niet dagelijks gevoerd.

Bij de Koi werd voor 11,5% de optie *niet voldaan* gescoord in tuincentra (N=13). Dit oordeel *niet voldaan* berustte op het volgende checklistpunt: in 23,1% van de tuincentra (N=13) werd niet dagelijks gevoerd. Bij de neon en/of kardinaal tetra werd voor 25,0% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=6), voor 20,0% in reguliere dierenspecialzaken (N=10), en 70,0% in tuincentra (N=10). Dit *niet voldaan* oordeel berustte op het volgende checklistpunten: in 26,9% van de winkels (N=26) werd niet dagelijks gevoerd, en in 53,9% van de winkels (N=26) werd ongeschikt voedsel gegeven (enkel droogvoer, terwijl deze vissen van nature kleine insecten eten).

VOGELS- Bij de dierklasse *vogels* is in tabel I.3.2.3 af te lezen dat gemiddeld 43,8% van de specialistische winkels, 34,4% van de reguliere dierenspecialzaken en 50,0% van de tuincentra de optie niet voldaan hebben gescoord indien vergeleken met standaarden van de checklist, onderwerp *voeding*. Deze onderwerpprocentages waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de items afwezigheid honger/dorst, geschikt voedsel, goede kwaliteit voedsel/drinken, grit en maagkiesel aanwezig, voedselverrijking aanwezig (zie Appendix 4).

Bij de grijze roodstaart werd voor 50,0% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=2). Deze beoordeling *niet voldaan* berustte op de volgende checklistpunten: in 100,0% van de specialistische winkels (N=2) werd vuil drinkwater aangetroffen (omdat het drinkwater ook als bad dienst deed) en werd er geen voedselverrijking gegeven.

Bij de kanarie werd voor 37,5% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=4), voor 34,4% in reguliere dierenspecialzaken (N=8) en voor 50,0% in tuincentra (N=2). Dit *niet voldaan* oordeel berustte op de volgende checklistpunten: in 71,4% van de winkels (N=14) werd het

aangeboden zaad niet dagelijks verschoond, maar enkel uitgeblazen en bijgevuld, en was grit en maagkiesel niet aanwezig.

ZOOGDIEREN- Bij de dierklasse *zoogdieren* is in tabel I.3.2.3 af te lezen dat gemiddeld 30,6% van de reguliere dierenspecialzaken en 37,7% van de tuincentra de optie niet voldaan hadden gescoord. Deze onderwerppercentsages waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de items afwezigheid honger/dorst, geschikt voedsel, goede kwaliteit voedsel/drinken, hooi aanwezig, voeding bevat vitamine C (zie Appendix 4). Diersoortspecifiek werd er bij de cavia voor 25,0% *niet voldaan* in reguliere dierenspecialzaken (N=12) en voor 23,6% 'niet voldaan' in tuincentra (N=11). Dit *niet voldaan* oordeel berustte op de volgende checklistpunten: in 21,7% van de winkels (N=23) bevatten de drinkbak/fles niet voldoende water, in 17,4% van de winkels (N=23) was er geen hooi aanwezig in de huisvesting, in 26,1% van de winkels (N=23) werd ongeschikt voedsel gegeven, i.e. gemengd droogvoer (waarbij het dier selectief kan eten met mogelijke deficiënties als gevolg of een verhoogde kans op obesitas), en in 52,2% van de winkels (N=23) werd voer aangevuld in plaats van dagelijks verschoond.

Bij het konijn werd voor 20,0% de optie *niet voldaan* gescoord in reguliere dierenspecialzaken (N=10) en 32,7% 'niet voldaan' in tuincentra (N=13). Deze *niet voldaan* beoordeling berustte op de volgende checklistpunten: in 39,1% van de winkels (N=23) werd ongeschikt voedsel gegeven (gemengd droogvoer of caviavoer), en in 43,5% van de winkels (N=23) werd voer aangevuld in plaats van dagelijks verschoond.

Bij de Russische dwerghamster werd voor 46,7% de *niet voldaan* optie gescoord in reguliere dierenspecialzaken (N=10) en voor 56,7% in tuincentra (N=10). Deze *niet voldaan* beoordeling berustte op de volgende checklistpunten: in 70,0% van de winkels (N=20) werd ongeschikt voedsel gegeven (gemengd droogvoer), en in 80,0% van de winkels (N=20) werd het voer aangevuld in plaats van dagelijks verschoond.

Bedrijfsobservaties: huisvesting

Uit de observaties bleek dat de aandachtspunten bij huisvesting van dieren in de winkels liggen bij alle diersoorten (zie tabel I.3.2.4). Hieronder zullen voor de verschillende diersoorten de specifieke punten waarbij niet werd voldaan aan de gestelde standaarden van de checklist nader worden gespecificeerd.

Tabel I.3.2.4. Percentages voor de categorieën *niet voldaan* (i.e. < 80% van gestelde standaard behaald) en *voldaan*/*licht afwijkend* (i.e. 80-100% van gestelde standaard behaald) bij het onderwerp *huisvesting* uitgesplitst per diersoort en per winkelgroep (N = aantal winkels waarin betreffende diersoort is aangetroffen).

	Specialistische winkels		Reguliere dierenspecialzaken		Tuincentra	
	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald
Reptielen/Amfibieën (gem.)	81,7	18,3	70,4	29,6	79,0	21,0
Baardagame (N=9)	95,0	5,0	62,5	37,5	75,0	25,0
	N=5		N=3		N=1	
Geelwangschildpad (N=14)	54,3	45,7	57,1	42,9	76,2	23,8
	N=5		N=3		N=6	
Groene leguaan (N=4)	91,7	8,3	100,0	0,0	-	-
	N=3		N=1			
Koreaanse vuurbuikpad (N=7)	85,7	14,3	41,9	38,1	85,7	14,3
	N=3		N=3		N=1	
Vissen (gem.)	86,3	13,7	78,1	21,9	80,0	20,0
Goudvis (N=32)	83,3	16,7	75,9	24,1	77,1	22,9
	N=6		N=13		N=13	
Koi (N=19)	81,8	18,2	68,9	31,1	76,7	23,3
	N=2		N=4		N=13	
Neon en/of kardinaal tetra (N=26)	93,9	6,1	89,6	10,4	86,1	13,9
	N=6		N=10		N=10	
Vogels (gem.)	59,0	41,0	77,1	22,9	75,0	25,0
Grijze roodstaart (N=2)	61,1	38,9	-	-	-	-
	N=2					
Kanarie (N=14)	56,9	43,1	77,1	22,9	75,0	25,0
	N=4		N=8		N=2	
Zoogdieren (gem.)	-	-	50,6	49,4	62,4	37,6
Cavia (N=23)	-	-	56,0	44,0	67,5	32,5
			n=12		N=11	
Konijn (N=23)	-	-	40,0	60,0	51,0	49,0
			N=10		N=13	
Russische dwerghamster (N=20)	-	-	55,7	44,3	68,6	31,4
			N=10		N=10	

REPTIELEN/AMFIBIEËN- Bij de diersoorten reptielen en amfibieën is in tabel I.3.2.4 te zien dat gemiddeld 18,3% van de specialistische winkels, 29,6% van de reguliere dierenspecialzaken en 21,0% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien vergeleken met de standaarden van de checklist, onderwerp *huisvesting*. Deze onderwerpprocentages waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de items voldoende groot, hygiëne, geschikt klimaat, voldoende beschutting, substraat komt overeen met natuurlijke omgeving,

klimgelegenheid aanwezig, correcte inrichting land/water gedeelte, lampen onbereikbaar voor dieren, geen aanraking klanten mogelijk (zie Appendix 4).

Toegespitst op de soort werd er bij de baardagame voor 5,0% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=5), voor 37,5% *niet voldaan* in reguliere dierenpeciaalzaken (N=3) en voor 37,5% in tuincentra (N=1). Deze onderwerppercenages voor de beoordeling *niet voldaan* berustten voornamelijk op het volgende checklistpunt: in 44,4% van de winkels (N=9) was de huisvesting te klein. Bij de geelwangschildpad werd voor 45,7% de optie *niet voldaan* in specialistische winkels (N=5), voor 42,9% in reguliere dierenpeciaalzaken (N=3) en voor 23,8% in tuincentra (N=6). Deze beoordeling *niet voldaan* berustte op de volgende checklistpunten; in 30,8% van de winkels (N=14) was het zwemwater niet schoon, in 92,6% van de winkels (N=14) ontbraken warmte- en/of uv-lampen, in 46,2% van de winkels (N=14) was onvoldoende beschutting in de huisvesting aanwezig, en in 53,8% van de winkels (N=14) was er aanraking met klanten mogelijk (open bovenkant huisvesting).

Bij de groene leguaan werd slechts incidenteel de optie niet voldaan gescoord.

Bij de Koreaanse vuurbuikpad werd voor 14,3% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=3), voor 38,1% in reguliere dierenpeciaalzaken (N=3) en voor 14,3% in tuincentra (N=1). Dit oordeel *niet voldaan* berustte op de volgende checklistpunten: in 57,1% van de winkels (N=7) was het klimaat niet conform de gestelde standaarden (te hoge temperatuur, slechte ventilatie en ontbreken warmtelamp zijn waargenomen), en in 71,4% van de winkels (N=7) was er een te klein watergedeelte aanwezig in de huisvesting.

VISSEN- Bij de dierklasse *vissen* is in tabel I.3.2.4 af te lezen dat gemiddeld 13,7% van de specialistische winkels, 21,9% van de reguliere dierenpeciaalzaken en 20,0% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hadden gescoord indien vergeleken met de standaarden van de checklist, onderwerp huisvesting. Deze onderwerppercenages waren gebaseerd op percenages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de items hygiëne, juiste ammoniak waarde, juiste nitriet waarde, juiste nitraat waarde, juiste pH waarde, juiste GH waarde, juiste KH waarde, juiste zuurstof waarde/pomp aanwezig, juiste temperatuur, waterfilter aanwezig, voldoende beschutting (zie Appendix 4).

Bij de goudvis werd voor 16,7% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=6), voor 24,1% in reguliere dierenpeciaalzaken (N=13), en voor 22,9% in tuincentra (N=13). Deze onderwerppercenages *niet voldaan* berustten op de volgende checklistpunten: in 28,1% van de winkels (N=32) waren veel algen in de huisvesting aangetroffen, in 18,8% van de winkels (N=32) was een nitriet gehalte boven de 0.2 mg/L gemeten, in 53,1% van de winkels (N=32) was een nitraat gehalte boven de 100 mg/L gemeten, in 28,0% van de winkels (N=32) was een carbonaathardheid niet conform 3-10 DH graden gemeten, en in 78,1% van de winkels (N=32) was onvoldoende beschutting in de huisvesting aanwezig (zie Appendix 4).

Bij de Koi werd voor 18,2% de optie niet voldaan gescoord in specialistische winkels (N=2), voor 31,1% in reguliere dierenpeciaalzaken (N=4) en voor 23,3% in tuincentra (N=13). Dit *niet voldaan* oordeel berustte op de volgende checklistpunten: in 31,6% van de winkels (N=19) waren veel algen in de huisvesting aangetroffen, in 27,8% van de winkels (N=19) was een nitriet gehalte boven de 0.2 mg/L gemeten, in 61,1% van de winkels (N=19) was een nitraat gehalte boven de 100 mg/L gemeten, en in 94,7% van de winkels (N=19) was onvoldoende beschutting in de huisvesting aanwezig.

Bij de neon en/of kardinaal tetra werd voor 6,1% *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=6), voor 10,4% in reguliere dierenpeciaalzaken (N=10) en voor 13,9% in tuincentra (N=10). Dit berustte op het volgende checklistpunt: in 53,9% van de winkels (N=26) was onvoldoende beschutting in de huisvesting aanwezig.

VOGELS- Bij de dierklasse *vogels* is in tabel I.3.2.4. af te lezen dat gemiddeld 41,0% van de specialistische winkels, 22,9% van de reguliere dierenpeciaalzaken en 25,0% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien vergeleken met de standaarden van de checklist, onderwerp *huisvesting*. Deze onderwerppercenages waren gebaseerd op percenages van

verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de items voldoende groot, voldoende tijd buiten kooi, hygiëne, geschikt klimaat, voldoende beschutting, voldoende en geschikte zitstokken, voldoende klimgelegenheid, geen aanraking klanten mogelijk, kooiverrijking aanwezig' (zie Appendix 4).

Bij de grijze roodstaart werd slechts incidenteel *niet voldaan* gescoord.

Bij de kanarie werd voor 43,1% de optie *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=4), voor 22,9% in reguliere dierenspeciaalzaken (N=8), en 25,0% in tuincentra (N=2). Deze beoordeling berustte op de volgende checklistpunten: in 75,0% van de specialistische winkels (N=4) lag veel voer en ontlasting te samen verspreid door de huisvesting, in 28,6% van de winkels (N=14) werd niet wekelijks een bad aangeboden of werden de dieren niet wekelijks gespreoid, en in 100,0% van de winkels (N=26) was geen beschutting in de huisvesting aanwezig.

ZOOGDIEREN- Bij de diersoort *zoogdieren* is in tabel I.3.2.4 te zien dat gemiddeld 49,4% van de reguliere dierenspeciaalzaken en 37,6% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien vergeleken met de standaarden van de checklist, onderwerp *huisvesting*. Deze onderwerppercentsages waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de items voldoende grootte, vrije uitloop aanwezig, hygiëne, geschikt klimaat, voldoende beschutting, voldoende en geschikt bodemmateriaal, geen aanraking klanten mogelijk, kooiverrijking aanwezig.

Toegespitst op de diersoort werd erbij de cavia voor 44,0% de optie *niet voldaan* gescoord in reguliere dierenspeciaalzaken (N=12) en voor 32,5% in tuincentra (N=11). Deze beoordeling *niet voldaan* berustte op de volgende checklistpunten: in 60,9% van de winkels (N=23) was de huisvesting te klein conform de opgestelde standaarden, in 78,3% van de winkels (N=23) bevatte de huisvesting geen beschutting, en in 73,9% van de winkels (N=23) bevatte de huisvesting geen kooiverrijking (zie Appendix 4).

Bij het konijn werd voor 60,0% de optie *niet voldaan* gescoord in reguliere dierenspeciaalzaken (N=10) en voor 49,0% in tuincentra (N=13). Deze *niet voldaan* beoordeling berustte op de volgende checklistpunten: in 82,6% van de winkels (N=23) was de huisvesting te klein conform de opgestelde standaarden, in 100,0% van de winkels (N=23) was tevens geen vrije uitloop aanwezig waarin het dier aan de natuurlijke bewegingsbehoefte kan voldoen, in 95,7% van de winkels (N=23) bevatte de huisvesting geen beschutting, en in 69,6% van de winkels (N=23) bevatte de huisvesting geen kooiverrijking (zie Appendix 4).

Bij de Russische dwerghamster werd voor 44,3% *niet voldaan* gescoord in reguliere dierenspeciaalzaken (N=10) en voor 31,4% in tuincentra (N=10). Dit berustte op de volgende checklistpunten: in 75,0% van de winkels (N=20) was de huisvesting te klein conform de opgestelde standaarden, in 70,0% van de winkels (N=20) bevatte de huisvesting geen beschutting, in 60,0% van de winkels (N=20) bevatte de huisvesting onvoldoende of ongeschikt bodemmateriaal (geen gangen graven mogelijk), en in 50,0% van de winkels (N=20) bevatte de huisvesting geen kooiverrijking.

Aanbod in het voedings- en huisvestingsassortiment

Uit de observaties bleek dat de aandachtspunten bij het aanbod van het voedings- en huisvestingsystemen in de winkels met name liggen bij de diersoorten reptielen en amfibieën en vissen (zie tabel I.3.2.5). Hieronder zullen voor de verschillende diersoorten de specifieke punten waarbij niet werd voldaan aan de gestelde standaarden van de checklist nader worden gespecificeerd. (N.B. Er werd 'voldaan' gescoord wanneer er huisvesting en voeding in het verkoopassortiment aanwezig was conform de gestelde standaarden van de checklist. Hiernaast kon alsnog ook ongeschikte huisvesting en voeding conform de gestelde standaarden in het verkoopassortiment aanwezig zijn.)

Tabel I.3.2.5. Percentages voor de categorieën *niet voldaan* (i.e. < 80% van gestelde standaard behaald) en *voldaan/licht afwijkend* (i.e. 80-100% van het gestelde standaard behaald) bij het onderwerp *aanbod assortiment* uitgesplitst per diersoort en per winkelgroep (N = aantal winkels waarin betreffende diersoort is aangetroffen).

	Specialistische winkels		Reguliere dierenpeciaalzaken		Tuincentra	
	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald
Reptielen/Amfibieën (gem.)	100,0	0,0	91,7	8,3	44,4	55,6
Baardagame (N=9)	100,0	0,0	100,0	0,0	50,0	50,0
	N=5		N=3		N=1	
Geelwangschildpad (N=14)	100,0	0,0	66,7	33,3	33,3	66,7
	N=5		N=3		N=6	
Groene leguaan (N=4)	100,0	0,0	100,0	0,0	-	-
	N=3		N=1			
Koreaanse vuurbuikpad (N=7)	100,0	0,0	100,0	0,0	50,0	50,0
	N=3		N=3		N=1	
Vissen (gem.)	88,9	11,1	80,0	20,0	86,7	13,3
Goudvis (N=32)	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0
	N=6		N=13		N=13	
Koi (N=19)	75,0	25,0	50,0	50,0	100,0	0,0
	N=2		N=4		N=13	
Neon en/of kardinaal tetra (N=26)	91,7	8,3	90,0	10,0	60,0	40,0
	N=6		N=10		N=10	
Vogels (gem.)	87,5	12,5	100,0	0,0	100,0	0,0
Grijze roodstaart (N=2)	100,0	0,0	-	-	-	-
	N=2					
Kanarie (N=14)	75,0	25,0	100,0	0,0	100,0	0,0
	N=4		N=8		N=2	
Zoogdieren (gem.)	-	-	98,6	1,4	100,0	0,0
Cavia (N=23)	-	-	95,8	4,2	100,0	0,0
			n=12		N=11	
Konijn (N=23)	-	-	100,0	0,0	100,0	0,0
			N=10		N=13	
Russische dwerghamster (N=20)	-	-	100,0	0,0	100,0	0,0
			N=10		N=10	

REPTIELEN/AMFIBIEËN- Bij de diersklasse *reptielen en amfibieën* is in tabel I.3.2.5 te zien dat gemiddeld 0,0% van de specialistische winkels, 8,3% van de reguliere dierenpeciaalzaken en 55,6% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien afgelezen aan de standaarden van de checklist, onderwerp aanbod assortiment. Onderwerppercenages van de diersoorten werden gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde geschikte huisvesting in assortiment, geschikte voeding in assortiment.

Bij de baardagame en de Koreaanse vuurbuikpad werd slechts incidenteel de optie *niet voldaan* gescoord.

Bij de groene leguaan werd in alle winkelgroepen (N=4) altijd de optie *licht afwijkend/voldaan* gescoord. Bij de geelwangschildpad werd voor 33,3% *niet voldaan* gescoord in reguliere dierenpeciaalzaken (N=3), en voor 66,7% in tuincentra (N=6). Dit *niet voldaan* oordeel berustte op het

volgende checklistpunt: in 66,7% van de tuincentra (N=6) werd geen geschikt voedsel en geen geschikte huisvesting aangeboden (zie Appendix 4).

VISSEN- Bij de dierklasse *vissen* is in tabel I.3.2.5 is af te lezen dat gemiddeld 11,1% van de specialistische winkels, 20,0% van de reguliere dierenpeciaalzaken en 13,3% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien vergeleken met de standaarden van de checklist. Deze onderwerppercntages waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde geschikte huisvesting in assortiment, geschikte voeding in assortiment (zie Appendix 4).

Bij de goudvis werd in winkelgroepen (N=32) altijd de optie *licht afwijkend/voldaan* gescoord.

Bij de Koi werd voor 25,0% *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=2) en voor 50,0% in reguliere dierenpeciaalzaken (N=4). Dit oordeel berustte op het volgende checklistpunt: in 100,0% van de reguliere dierenpeciaalzaken (N=4) werden geen vijvers aangeboden.

Bij de neon en/of kardinaal tetra werd voor 8,3% *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=6), voor 10,0% in reguliere dierenpeciaalzaken (N=10) en voor 40,0% in tuincentra (N=10). Deze berustte op het volgende checklistpunt: in 42,3% van de winkels (N=26) werd alleen droogvoer aangeboden.

VOGELS- Bij de dierklasse *vogels* is in tabel I.3.2.5 te zien dat gemiddeld 12,5% van de specialistische winkels, 0,0% van de reguliere dierenpeciaalzaken en 0,0% van de tuincentra de optie niet voldaan hebben gescoord indien vergeleken aan de standaarden van de checklist. Deze onderwerppercntages waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de onderwerpen geschikte huisvesting in assortiment, geschikte voeding in assortiment.

De grijze roodstaart scoorde in alle winkelgroepen (N=2) altijd *licht afwijkend/voldaan* conform de gestelde standaarden van de checklist.

Bij de kanarie werd voor 25,0% *niet voldaan* gescoord in specialistische winkels (N=4). Deze onderwerppercntages 'niet voldaan' berustten erop dat in 50,0% van de specialistische winkels (N=4) geen huisvesting werd aangeboden.

ZOOGDIEREN- Bij de dierklasse *zoogdieren* is in tabel I.3.2.5 af te lezen dat gemiddeld 1,4% van de reguliere dierenpeciaalzaken en 0,0% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien afgelezen aan de standaarden van de checklist, onderwerp *aanbod assortiment*. Deze onderwerppercntages waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de onderwerpen geschikte huisvesting in assortiment, geschikte voeding in assortiment.

Bij de cavia werd slechts incidenteel de optie *niet voldaan* gescoord conform de gestelde standaarden van de checklist.

Bij het konijn en de Russische dwerghamster scoorden alle winkelgroepen (N=23 resp. N=20) altijd de optie *licht afwijkend/voldaan*.

Voorlichting

Uit de observaties bleek dat de aandachtspunten bij voorlichting tijdens de verkoop van dieren in de winkels liggen bij alle diersoorten (zie tabel I.3.2.6). Hieronder zullen voor de verschillende diersoorten de specifieke punten waarbij niet werd voldaan aan de gestelde standaarden van de checklist nader worden gespecificeerd.

Tabel 1.3.2.6. Percentages voor de categorieën *niet voldaan* (i.e. < 80% van gestelde standaard behaald) en *voldaan/licht afwijkend* (i.e. 80-100% van gestelde standaard behaald) bij het onderwerp Voorlichting uitgesplitst per diersoort en per winkelgroep (N = aantal winkels waarin betreffende diersoort is aangetroffen).

	Specialistische winkels		Reguliere dierenpecialzaken		Tuincentra	
	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald	80-100% conform de gestelde standaard behaald	< 80% conform de gestelde standaard behaald
Reptielen/Amfibieën (gem.)	70,8	29,2	29,2	70,8	25,0	75,0
Baardagame (N=9)	80,0	20,0	16,7	83,3	50,0	50,0
	N=5		N=3		N=1	
Geelwangschildpad (N=14)	70,0	30,0	16,7	83,3	25,0	75,0
	N=5		N=3		N=6	
Groene leguaan (N=4)	66,7	33,3	50,0	50,0	-	-
	N=3		N=1			
Koreaanse vuurbuikpad (N=7)	66,7	33,3	33,3	66,7	0,0	100,0
	N=3		N=3		N=1	
Vissen (gem.)	66,7	33,3	14,3	85,7	11,0	89,0
Goudvis (N=32)	75,0	25,0	15,4	84,6	15,4	84,6
	N=6		N=13		N=13	
Koi (N=19)	50,0	50,0	12,5	87,5	7,7	92,3
	N=2		N=4		N=13	
Neon en/of kardinaal tetra (N=26)	75,0	25,0	15,0	85,0	10,0	90,0
	N=6		N=10		N=10	
Vogels (gem.)	33,3	66,7	8,3	91,7	16,7	83,3
Grijze roodstaart (N=2)	33,3	66,7	-	-	-	-
	N=2					
Kanarie (N=14)	33,3	66,7	8,3	91,7	16,7	83,3
	N=4		N=8		N=2	
Zoogdieren (gem.)	-	-	17,8	82,2	24,7	75,3
Cavia (N=23)	-	-	16,7	83,3	24,2	75,8
			n=12		N=11	
Konijn (N=23)	-	-	10,0	90,0	23,1	76,9
			N=10		N=13	
Russische dwerghamster (N=20)	-	-	26,7	73,3	26,7	73,3
			N=10		N=10	

REPTIELEN/AMFIBIEËN- Bij de diersoort *reptielen en amfibieën* is in tabel I.3.2.6 af te lezen dat gemiddeld 29,2% van de specialistische winkels, 70,8% van de reguliere dierenpecialzaken en 75,0% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien vergeleken aan de standaarden van de checklist, onderwerp *voorlichting*. Deze onderwerppercenages waren gebaseerd op percentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de onderwerpen hoog kennisniveau medewerkers en het ongevraagd geven van informatie, schriftelijke informatie meegeven

bij verkoop. Uit Appendix 4 blijkt dat de onderwerpprocentages *niet voldaan* van specialistische winkels voornamelijk berusten op het niet behalen van het checklistpunt *schriftelijke informatie meegeven bij verkoop*. Bij reguliere dierenpeciaalzaken en tuincentra berustten de onderwerpprocentages *niet voldaan* op het niet behalen van alle checklistpunten. De verschillen in score *niet voldaan* bij het onderwerp *hoog kennisniveau medewerkers en het ongevraagd geven van informatie* geven de verschillen in onderwerpprocentages van de verschillende winkelgroepen.

VISSEN- Bij de dierklasse *vissen* is in tabel I.3.2.6 af te lezen dat gemiddeld 33,3% van de specialistische winkels, 85,7% van de reguliere dierenpeciaalzaken en 89,0% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien afgelezen aan de standaarden van de checklist. De onderwerpprocentages betroffen de onderwerpen *hoog kennisniveau medewerkers en het ongevraagd geven van informatie, schriftelijke informatie meegeven bij verkoop*. Uit Appendix 4 blijkt dat de onderwerpprocentages *niet voldaan* van specialistische winkels voornamelijk berustten op het niet behalen van het checklistpunt *schriftelijke informatie meegeven bij verkoop*. Bij reguliere dierenpeciaalzaken en tuincentra berustten de onderwerpprocentages *niet voldaan* op het niet behalen van alle checklistpunten. De verschillen in score *niet voldaan* bij het onderwerp *hoog kennisniveau medewerkers en het ongevraagd geven van informatie* geven de verschillen in onderwerpprocentages van de verschillende winkelgroepen.

VOGELS- Bij de dierklasse *vogels* is in tabel I.3.2.6 te zien dat gemiddeld 66,7% van de specialistische winkels, 91,7% van de reguliere dierenpeciaalzaken en 83,3% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord conform de standaarden van de checklist. Deze onderwerpprocentages waren gebaseerd op procentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de onderwerpen *hoog kennisniveau medewerkers en het ongevraagd geven van informatie, schriftelijke informatie meegeven bij verkoop, rekening houden met natuurlijk gedrag (sociaal) bij verkoop*. Uit Appendix 4 blijkt dat de onderwerpprocentages *niet voldaan* van specialistische winkels berusten op het niet behalen van de checklistpunten *schriftelijke informatie meegeven bij verkoop en rekening houden met natuurlijk gedrag (sociaal) bij verkoop*. Bij reguliere dierenpeciaalzaken en tuincentra berustten de onderwerpprocentages *niet voldaan* op het niet behalen van alle checklistpunten. De verschillen in score *niet voldaan* bij het onderwerp *hoog kennisniveau medewerkers en het ongevraagd geven van informatie* geven de verschillen in onderwerpprocentages van de verschillende winkelgroepen.

ZOOGDIEREN- Bij de dierklasse *zoogdieren* is in tabel I.3.2.6 te zien dat gemiddeld 82,2% van de reguliere dierenpeciaalzaken en 75,3% van de tuincentra de optie *niet voldaan* hebben gescoord indien afgelezen aan de standaarden van de checklist. De onderwerpprocentages waren gebaseerd op procentages van verschillende checklistpunten in afhankelijkheid van de diersoort, zijnde de onderwerpen *hoog kennisniveau medewerkers en het ongevraagd geven van informatie, schriftelijke informatie meegeven bij verkoop en rekening houden met natuurlijk gedrag (sociaal) bij verkoop*. Uit Appendix 4 blijkt dat de onderwerpprocentages *niet voldaan* berusten op het niet behalen van alle checklistpunten. De verschillen in onderwerpprocentages van de verschillende winkelgroepen kunnen verklaard worden doordat tuincentra vaker schriftelijke informatie meegeven bij de verkoop dan reguliere dierenpeciaalzaken.

De verschillende winkelgroepen met elkaar vergeleken

Bij het onderwerp *voorlichting* zijn er statistisch significante verschillen zichtbaar tussen de drie verschillende winkelgroepen (Kruskal-Wallis test: $\chi^2=16.124$, $df=2$, $P=0.000$,). De specialistische winkels scoorden significant beter op het onderwerp *voorlichting* dan de reguliere dierenpeciaalzaken (Mann-Whitney-U test (2-tailed): $U=3.5$, $P=0.000$) en de tuincentra (Mann-Whitney-U test (2-tailed): $U=2.5$, $P=0.001$). Reguliere dierenpeciaalzaken en tuincentra scoorden op dit onderwerp niet significant verschillend (Mann-Whitney-U test (2-tailed): $U=54.5$, $P=0.972$). Specialistische winkels bleken over het

algemeen medewerkers met een hoog kennisniveau van de soorten die zij verkopen te hebben, en zij gaven vaker ongevroegde mondelinge informatie aan klanten mee. Op de overige onderwerpen zijn geen significante verschillen gevonden tussen de winkelgroepen.

Beurzen en markten

Vanwege het geringe aantal bezoeken zijn geen kwantitatieve waardes beschikbaar. Bij de bezoeken aan beurs en kleindiermarkt zijn aanzienlijke afwijkingen geconstateerd op het gebied van gezondheid en welzijn, indien vergeleken met de gestelde criteria van de checklist.

Voor het uitvoeren van natuurlijk gedrag was weinig mogelijkheid op de beurs en markt. Veel dieren zaten in huisvestingen die niet conform de checklist standaarden waren. Verder werden er veel stressindicatoren geobserveerd vooral zichtbaar bij passeren van bezoekers, zich uitend in vlucht- en apathisch gedrag. Veel huisvestingsystemen waren van boven open, waardoor dieren ongewenst gehanteerd werden door bezoekers. Extra attributen om een soortspecifieker klimaat te creëren, zoals beschutting voor zoogdieren, uv-lamp voor reptielen, waren in de meeste gevallen niet aanwezig. Vaak bevatte een huisvesting enkel een bodembedekking en voeding was niet te alle tijden aanwezig. In het bijzonder het ontbreken van water in de huisvesting viel op.

De gezondheid van de handelsdieren was, een uitzondering daar gelaten, beoordeeld als voldaan aan de standaarden: zieke dieren of dode dieren zijn niet of nauwelijks geobserveerd. Op zowel de bezochte beurs als markt was geen dierenarts aangetroffen. Op de beurs en markt waren de verkopers vooral gericht op de verkoop van hun dieren en niet op de voorlichting. Een enkele kraam had schriftelijke voorlichting ter beschikking. Naast de verkoop van dieren werden er bij zowel de beurs als markt ook huisvestingsystemen en voeding aangeboden. Huisvesting en voeding waren conform de opgestelde eisen van de welzijnschecklist.

I.4. Belangrijkste bevindingen dierenspecialzaken en tuincentra

I.4.1. Belangrijkste bevindingen bij digitale enquête dierenspecialzaken en tuincentra.

- De meest genoemde problemen bij dieren in de dierenspecialzaak zijn: diarree bij het konijn en andere knaagdieren, schurft bij cavia's, agressie bij hamsters en witte stip bij vissen.
- Knaagdieren en konijnen worden het meest frequent teruggebracht naar de winkel. De meest genoemde redenen door de consument zijn gezondheidsproblemen bij van de eigenaar.
- Een relatief groot aantal van de dierenspecialzaken bezit geen quarantaine (41,7%).
- Seizoensgebonden verkopen komen volgens een groot deel van de respondenten veel voor (82,4%).
- Impulsaankopen komen voor en de dierenspecialzaken erkennen dit probleem: 55,17% van de respondenten reageren hier op door het dier niet te verkopen, meer bedenktijd te geven of extra informatie mee te geven aan de consument.
- De meeste dierenspecialzaken (98,7%) geven een bepaalde vorm van informatie mee.
- In de digitale enquête werd aangegeven dat 90% van de klanten terugkomt met vragen bij de detaillist. Deze vragen gaan vooral over voeding, verzorging en medische problemen bij het door hen aangeschafte dier.
- De meeste respondenten waren van mening dat het standaard commercieel aanbod van voeding en huisvesting voldoende was qua kwantiteit aanbod. Echter 29% van de respondenten geeft aan dat er wat huisvesting betreft voor de dieren verbetering mogelijk is. Dit betrof vooral een verbod op vissenkommen, grotere hokken voor konijnen en meer gebruik van natuurlijk materiaal. Wat voeding betreft wordt er nauwelijks ruimte voor verbetering gezien.

1.4.2. Belangrijkste bevindingen bij bedrijfsobservaties dierenspecialzaken en tuincentra.

- De gezondheid van de meeste voorbeelddiersoorten was conform de standaarden in alle drie de verschillende winkelgroepen alhoewel de tuincentra daar minder gunstig uitvielen. Met name de gezondheid van goudvissen bleek niet altijd te voldoen. Bij de overige diersoorten kwamen gezondheidsproblemen meer op incidentele basis voor.
- Uit de gegevens van de observaties bleek dat bij de huisvesting van kanaries, konijnen, cavia's en Russische dwerghamsters met het natuurlijk gedrag doorgaans weinig rekening gehouden wordt in reguliere dierenspecialzaken en tuincentra. Dit is gebaseerd op de constatering dat dieren niet werden gehuisvest in hun natuurlijke groepssamenstelling (sociaal dan wel solitair, zie Appendix 1). Ook bij voorlichting tijdens de verkoop van vogels (grijze roodstaart, kanarie) en kleine zoogdieren werd de natuurlijke groepssamenstelling niet altijd behandeld. In alle winkelgroepen werden dieren die onder natuurlijke omstandigheden sociaal leven solitair verkocht, en andersom.
- De huisvesting van dieren gaf bij alle winkelgroepen onvoldoende beschutting. Dit aandachtspunt is van toepassing op de diersoort geelwangschildpad in de dierklassen Reptielen/amfibieën en bij alle voorbeelddiersoorten in de dierklassen Vissen, Vogels en Kleine zoogdieren. Kleine zoogdieren verbleven daarnaast in te kleine huisvestingen.
- Voor onderwerp voeding scoorden tot een derde van de geobserveerde detaillistenpopulatie met een *niet voldaan* bij de dierklassen Reptielen/amfibieën Vissen, en Kleine zoogdieren bij de reguliere dierenspecialzaak en bij tuincentra. Bij vogels en sommige zoogdiersoorten was dit hoger.
- In alle winkelgroepen was er huisvesting en voeding in het winkelassortiment aanwezig conform de standaarden van de checklist. Echter, alle winkelgroepen boden ook huisvesting en voeding niet conform deze standaarden aan.
- Bij reguliere dierenspecialzaken en tuincentra was het mondelinge voorlichtingsniveau bij de verkoop van een dier beperkt. Dit punt was van toepassing op alle dierklassen. Bij specialistische winkels werd uitgebreide mondelinge voorlichting gegeven bij de verkoop van een dier. Statistische testen tonen aan dat bij het onderwerp Voorlichting een significant verschil aanwezig was tussen de winkelgroepen, waarbij specialistische winkels aan de hand van de standaardcriteria beter scoorden.

1.5. Discussiepunten dierenspecialzaken en tuincentra- methodologisch

1.5.1. Discussiepunten digitale enquête dierenspecialzaken en tuincentra

RESPONSPERCENTAGE DIGITALE ENQUETE DSZ EN TC- de respons bij de digitale enquête onder Nederlandse dierenspecialzaken en tuincentra bedroeg 12.70 %. Hiervan was echter 5.95 % compleet ingevuld en bruikbaar. Volgens de gemiddelden van Cook (2000), 34.6 tot 39.6%, moet dit een zeer lage respons worden genoemd. Bij eerder onderzoek in deze sector door het van Hall instituut, waar ook gebruik is gemaakt van enquêtes bleek ook dat de totale respons lager was dan verwacht (van Dijk & Polman, 2000). In het Van Hall onderzoek werd een eerste schriftelijke enquête door 5% van de aangeschreven populatie geretourneerd. Vervolgens zijn zij langs geweest om mondeling een verkorte enquête af te nemen, waardoor zij uiteindelijk een respons van 14% hebben bereikt. Bij dit onderzoek was deze uitbreiding in het gegeven tijdsbestek echter niet mogelijk.

De resultaten moeten met inachtneming van de hierboven genoemde beperkingen gelezen en geïnterpreteerd worden. Toch kunnen de resultaten een zinvolle aanvulling zijn als bij de verschillende deelonderzoek aan de verschillende informatiekanalen dezelfde aspecten worden genoemd of naar voren komen.

I.5.2. Discussiepunten bedrijfsobservaties dierenspecialisten en tuincentra

BEDRIJFSBEZOEKEN: UITVOERINGSASPECTEN- Bij het praktische onderdeel van dit onderzoek konden metingen niet te allen tijden op een uniforme manier worden uitgevoerd. In verband met de planning van de afspraken op locatie moest er op verschillende tijdstippen worden gemeten (watermetingen zijn op locatie uitgevoerd of een watermonster werd op een later tijdstip gecontroleerd op een andere locatie). Ook moest er gebruik worden gemaakt van verschillende meetapparatuur voor waterkwaliteit (toen er nieuwe apparatuur aangeschaft werd, bleken eerder gebruikte merken [i.e. Tetra® druppeltest] niet aanwezig), of wilde winkelmedewerkers de metingen ter plekke zelf uitvoeren (waterkwaliteit- en watertemperatuurmetingen). Als gevolg hiervan kunnen de resultaten mogelijk zijn beïnvloed. Deze problemen zijn voorgelegd bij verschillende specialisten (medewerkers aquariumspecialisten). Uit deze gesprekken bleek dat de pH en het zuurstofgehalte beïnvloed kunnen worden door transport. Op nitraat, nitriet, hardheid en ammoniak heeft transport echter minder effect. In het onderzoek is er geen duidelijk verschil waargenomen tussen de waarde van pH en zuurstof gemeten in de winkel of op een andere locatie. De verwachting is dan ook dat resultaten niet sterk beïnvloed zijn door het transport. Wat betreft het gebruik van verschillende meetapparatuur kunnen de metingen met meetstrips minder betrouwbaar zijn dan metingen gedaan met de druppeltest. Hier is in het onderzoek rekening mee gehouden en zijn de meetstrips enkel gebruikt om aan te tonen of nitriet aanwezig was en niet om daadwerkelijke waarden van af te lezen.

De bedrijfsbezoeken zijn van tevoren afgesproken en aangekondigd hetgeen resultaten kan hebben beïnvloed.

KEUZES DATAVERWERKING: verschillende aandachtsgebieden bevatten verschillende onderwerpen die worden uitgemiddeld voor de eindbeoordeling. Hierdoor kunnen aparte onderwerpen soms onderbelicht zijn gebleven. We hebben dit ondervangen door telkens specifiek in de tekst hiervan melding te maken. Bij de classificatie *voldaan* en *niet voldaan* moeten arbitraire keuzen gemaakt worden rondom drempelwaarden: de keuze voor een alternatieve drempelwaarde is altijd mogelijk, omdat momenteel geen enkele wetenschappelijke onderbouwing kan worden gevonden om een drempelwaarde vast te leggen op basis van wat men wel of niet acceptabele vindt.

II. De dierenarts en bijzondere dieren: zorg voor dier en eigenaar

II.1. Inleiding

Consumenten die worden geconfronteerd met ziekte of problemen bij het door hen gehouden bijzondere huisdier, kunnen hiermee terecht bij dierenartsen in Nederland die zich hebben toegelegd op het behandelen van deze niet-reguliere huisdiersoorten. Op dit contactpunt kan inzicht worden vergaard in de gezondheid- en welzijnstoestand van bijzondere huisdieren die bij de consument verblijven.

Het doel van dit onderzoek was het inventariseren van het aanbod van bijzondere dieren bij dierenartspraktijken in Nederland en tevens het in kaart brengen van gezondheids- en welzijnsproblemen die door de behandelende dierenartsen worden vastgesteld bij deze diersoorten. Ook werd gekeken naar mogelijk door eigenaren gemaakte voedings- en huisvestingsfouten en de mate waarin de eigenaren geïnformeerd zijn over het dier wat door hen gehouden wordt.

Branchebeschrijving: dierenartsen praktijken in Nederland

In Nederland zijn ongeveer 1174 praktijken waarin gezelschapsdieren worden aangeboden. Dit betreft praktijken waarin alleen gezelschapsdieren worden behandeld en gemengde praktijken waarin naast gezelschapsdieren ook landbouwhuisdieren en/of paarden worden behandeld (KNMvD, 2010). Over de hoeveelheid bijzondere gezelschapsdieren die er in deze praktijken per jaar worden behandeld is weinig bekend.

II.2. Werkwijzen: materiaal en methoden

Bij dit onderzoeksonderdeel is gebruik gemaakt van een digitale enquête die verstuurd is naar Nederlandse gezelschapsdieren praktijken en gemengde praktijken waar ook gezelschapsdieren worden behandeld.

Digitale enquête dierenartsenpraktijken

Samenstellen onderzoekspopulatie voor digitale enquête

In Nederland zijn ongeveer 1174 praktijken waarin gezelschapsdieren worden behandeld (KNMvD, 2010). Welk deel van deze praktijken bijzondere dieren aangeboden krijgt is niet bekend. De digitale enquête is voor dit onderzoek daarom gehouden onder dierenartsenpraktijken die gezelschapsdieren aangeboden krijgen. Via de beroepsvereniging KNMvD (Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Dierenartsen) werden 726 praktijk-emailadressen verkregen, die allen werden aangeschreven.

De digitale enquête

Voor dit inventariserende onderzoek bij dierenartsenpraktijken is gebruik gemaakt van een digitale enquête. De enquête werd gedigitaliseerd door de afdeling Multimedia, van de faculteit Diergeneeskunde, waarbij gebruik is gemaakt van het softwareprogramma Monkey Survey®.

De enquête bestond uit 21 hoofdvragen en was onderverdeeld in 6 categorieën: algemene praktijkgegevens, aanbod bijzondere diersoorten, gezondheids- en welzijnsproblemen aangeboden bijzondere huisdieren, eigenarenprofiel, informatie voorziening eigenaren en kennis dierenartsen (zie appendix 2- digitale enquête dierenartsen). Deze onderverdeling in de enquête is gemaakt om deze zowel voor de respondent als de onderzoeker overzichtelijker te maken. Het invullen van de enquête duurde 10 à 15 minuten, afhankelijk van de hoeveelheid en verschillende aangeboden bijzondere diersoorten op een praktijk.

Ongeveer een week voordat de enquête naar de praktijken werd verstuurd, is er een stukje over dit onderzoeksdeel gepubliceerd in het Tijdschrift van Diergeneeskunde; een vakblad wat naar alle leden van de KNMvD wordt verstuurd. Hierin werd de achtergrond en het doel van het onderzoek uitgelegd, werd aangekondigd dat er binnenkort een enquête naar dierenartspraktijken verstuurd zou worden en gevraagd om medewerking van de dierenartsen in het land. Een week na het verschijnen van het stukje in het tijdschrift werd de enquête verstuurd naar de 726 praktijk-emailadressen. In het bijgevoegde bericht werd het onderzoek en het doel ervan nogmaals toegelicht en het verzoek geuit om deel te nemen aan de enquête. Vier weken later werd er een herinnering e-mail verstuurd en weer vier weken later werd dit wederom herhaald.

Responspercentage

In totaal zijn 726 praktijken in Nederland benaderd waar gezelschapsdieren worden behandeld. Dit is 62% van het totaal aantal (1174) dierenartspraktijken in Nederland waar gezelschapsdieren worden aangeboden (KNMvD, 2010). Hiervan hebben 366 dierenartspraktijken gereageerd (responspercentage: 50%). Hiervan hebben 225 praktijken de enquête compleet ingevuld (31%). Van de enquêtes die niet compleet waren ingevuld zijn alle wel ingevulde vragen meegenomen in de resultaten.

II.3. Bevindingen en resultaten

II.3.1 Digitale enquête dierenartsenpraktijken: algemene vragen

De enquête bleek in 95% van de gevallen (347 keer) door een dierenarts uit de betreffende praktijk te zijn ingevuld, in 5% van de gevallen bleek de enquête te zijn ingevuld door een in de praktijk werkzame assistent (19 keer).

260 van de 366 responderende praktijken bleek een gezelschapsdierenpraktijk (71%) en 95 van de responderende praktijken betrof een gemengde praktijk waar ook gezelschapsdieren worden aangeboden (26%). 6 praktijken gaven aan alleen paarden te behandelen en 5 alleen landbouwhuisdieren. Voor deze praktijken was het niet mogelijk de rest van de enquête in te vullen.

345 praktijken gaven aan bijzondere huisdieren aangeboden te krijgen in de praktijk (94%), 21 praktijken gaven aan geen bijzondere diersoorten te behandelen.

II.3.2 Digitale enquête dierenartsenpraktijken: aanbod van bijzondere dieren

Aangeboden bijzondere dieren: omvang per dierklasse

In de enquête werd aan de dierenartsen gevraagd of zij aan konden geven welke dierklassen er op hun praktijk aangeboden worden. In de resultaten is te zien dat responderende praktijken vooral zoogdieren, vogels en reptielen aangeboden krijgen. Het aantal praktijken wat amfibieën en vissen behandeld is beduidend lager (zie tabel II.3.1).

TABEL II.3.2.1 Aantal (en percentage van) responderende praktijken wat zoogdieren, vogels, reptielen, amfibieën en vissen aangeboden krijgt.

Dierklasse	# Praktijken
Zoogdieren	341 (99%)
Vogels	279 (90%)
Reptielen	167 (56%)
Amfibieën	51 (17%)
Vissen	52 (18%)

Aangeboden bijzondere dieren: omvang per diersoort

In tabel II.3.2 is een lijst gepresenteerd met de door de respondenten ingevulde aangeboden diersoorten binnen de verschillende dierklassen. In absolute aantallen worden van de *zoogdierklasse* vooral veel konijnen, cavia's, fretten en ratten aangeboden bij de responderende praktijken. Onder overige diersoorten werden vooral walibi's/kangoeroes genoemd en lama's/alpaca's.

Dierenartsen krijgen uit de *vogelklasse* voornamelijk papegaaien, parkieten en kanaries aangeboden. Onder overige vogelsoorten werden vooral roofvogels en struisvogelachtigen ingevuld.

Schildpadden en baardagamen worden als *reptielen* het meest frequent aangeboden bij de responderende praktijken. Als overige reptielsoorten werden teju's genoemd.

Amfibieën en vissen worden minder vaak door eigenaren in praktijken ter behandeling aangeboden en van de amfibieënklasse worden het meeste kikkers door dierenartsen gezien.

TABEL II.3.2.2 Schatting van aantal aangeboden diersoorten per jaar uitgesplitst per dierklasse.

Dierklasse Zoogdieren	# Dieren	# Praktijken
Konijn	> 65089	313
Cavia	> 29643	306
Fret	> 7752	269
Rat	> 11880	291
Muis	1523	194
Gerbil	1108	166
Degoe	881	144
Hamster	6115	287
Chinchilla	2079	103
Stinkdier	206	42
Wasbeer	58	19
Prairiehond	129	12
Sugarglider	10	8
Eekhoorn	222	49
Overig	313	40

Dierklasse Vogels	# Dieren	# Praktijken
Grijze roodstaart	> 3792	221
Amazonie Papegaai	> 2608	127
Edelpapegaai	790	42
Ara	> 869	68
Kaketoe	1273	84
Agaporni	> 4592	206
Valkparkiet	> 3229	208
Grasparkiet	> 4953	231
Lori	441	33
Kanarie	2757	221
Zebravink	375	68
Mozambique sijsje	152	18
Gould Amadine	309	46
Nachtegaal	39	10
Japans Meeuwkje	63	12
Kwartel	97	27
Uil	364	47
Overig	485	46

Dierklasse Reptielen	# Dieren	# Praktijken
Waterschildpad	1448	142
Landschildpad	1221	123
Baardagaam	2199	114
Wateragaam	429	35
Leguaan	969	86
Varaan	135	16
Gekko	393	40
Kameleon	356	46
Krokodillen / kaaimannen / alligatoren	11	8
Slang	1477	108
Overig	25	4

Dierklasse Amfibieën	# Dieren	# Praktijken
Kikkers	133	31
Padden	33	12
Salamanders	82	22

Dierklasse Vissen	# Dieren	# Praktijken
Vissen	258	50

Aangeboden bijzondere dieren: herkomst per dierklasse

In de enquête werd tevens gevraagd naar de herkomst van de verschillende op de praktijk aangeboden dierklassen. Voor *zoogdieren* hebben 306 respondenten deze vraag beantwoord, voor *vogels* 268, voor *reptielen* 165, voor *amfibieën* 51 respondenten en voor *vissen* 52 respondenten (zie tabel II.3.2).

TABEL II.3.2.3. Herkomst van de in de praktijk aangeboden dieren uitgesplitst per dierklasse.

Zoogdieren	
Herkomst	# Praktijken
Consument	304
Dierenambulance	119
Dierenwinkelenaren	67
Groothandelaren	42
Fokkers/kwekers	68
Dierentuin	48
Kinderboerderij	69
Anders	49

Vogels	
Herkomst	# Praktijken
Consument	265
Dierenambulance	93
Dierenwinkelenaren	26
Groothandelaren	17
Fokkers/kwekers	45
Dierentuin	24
Kinderboerderij	27
Anders	32

Reptielen	
Herkomst	# Praktijken
Consument	162
Dierenambulance	17
Dierenwinkelenaren	18
Groothandelaren	8
Fokkers/kwekers	17
Dierentuin	8
Kinderboerderij	7
Anders	13

Amfibieën	
Herkomst	# Praktijken
Consument	44
Dierenambulance	7
Dierenwinkelenaren	3
Groothandelaren	4
Fokkers/kwekers	6
Dierentuin	3
Kinderboerderij	3
Anders	8

Vissen	
Herkomst	# Praktijken
Consument	49
Dierenambulance	1
Dierenwinkelenaren	4
Groothandelaren	2
Fokkers/kwekers	6
Dierentuin	2
Kinderboerderij	1
Anders	1

Het grootste gedeelte van de praktijken geeft aan zoogdieren en vogels door consumenten en in mindere mate de dierenambulance aangeboden te krijgen. Reptielen, amfibieën en vissen worden voornamelijk door eigenaren aangeboden bij de responderende praktijken.

II.3.3 Digitale enquête dierenartsenpraktijken: gezondheids- en welzijnsproblemen

Aangeboden bijzondere dieren: Meest opvallende gemaakte huisvestingsfouten

Om een indruk te krijgen van de huisvesting van gehouden bijzondere huisdieren, werd de participerende praktijken gevraagd naar hun mening over de meest gemaakte huisvestingsfouten door houders van deze bijzondere diersoorten. Deze vraag is ingevuld door 280 respondenten. In tabel II.3.3.1 is per diersoort aangegeven wat de meest gemelde huisvestingsfouten zijn.

TABEL II.3.3.1 Genoemde meest opvallende huisvestingsfouten per diersklasse en –soort en aantal praktijken.

Bijzondere diersoorten algemeen	
Te kleine huisvesting	59
Verkeerd klimaat	29
Verkeerde bodembedekking	15
Solitaire huisvesting	13
Verkeerde inrichting	12
Onvoldoende verrijking	10
Onvoldoende hygiëne	9
Onvoldoende blootstelling UV-licht	7
Te weinig beweging(sruimte)	2
Verschillende diersoorten bij elkaar gehuisvest	1
Verkeerde groepssamenstelling (bv verkeerde geslachten bij elkaar):	2
Overig	26

Zoodieren				
	Konijn	Knaagdieren algemeen	Cavia	Rat
Te kleine huisvesting	79	16	32	/
Verkeerd klimaat	13	6	4	3
Verkeerde bodembedekking	23	18	9	5
Solitaire huisvesting	58	7	25	/
Verkeerde inrichting	1	1	/	/
Onvoldoende Verrijking	2	4	/	/
Onvoldoende hygiëne	11	2	4	1
Te weinig beweging(sruimte)	15	4	6	/
Verschillende diersoorten bij elkaar gehuisvest	4	/	4	/
Verkeerde groepssamenstelling (bv verkeerde geslachten bij elkaar):	2	1	2	/
Vliegenoverlast	6	/	1	/
Overig	10	6	3	1

Vogels			
	Vogels algemeen	Papegaaien	Parkieten
Te kleine huisvesting	18	10	/
Verkeerd klimaat	8	1	/
Verkeerde bodembedekking	3	2	/
Solitair huisvesting	7	7	1
Verkeerde inrichting	4	3	2
Onvoldoende verrijking	11	9	1
Onvoldoende hygiëne	1	1	/
te weinig beweging(sruimte)	2	1	/
Verschillende diersoorten bij elkaar gehuisvest	1	/	/
Verkeerde/onvoldoende zitstokken	11	5	/
Overig	10	6	1

Reptielen en amfibieën					
	Reptielen algemeen	Schildpad algemeen	Water schildpad	Slang	Amfibieën algemeen
Te kleine huisvesting	8	2	1	1	/
Verkeerd klimaat	30	2	3	2	2
Verkeerde bodembedekking	5	1	/	/	/
Verkeerde inrichting	10	1	1	1	/
Onvoldoende Verrijking	/	1	/	/	/
Onvoldoende hygiëne	4	1	1	1	/
Overbevolking	1	/	/	/	/
Onvoldoende blootstelling UV-licht	22	/	1	1	/
Overig	7	/	/	/	1

Bij de gehouden bijzondere diersoorten werd voor het onderwerp huisvestingsfouten in het algemeen vooral een te kleine huisvesting genoemd en een verkeerd klimaat. Bij de diersoorten *zoogdieren* werd een te kleine huisvesting vooral gemeld bij konijnen en knaagdieren, specifiek de cavia's. Ook werd het gebruik van verkeerde bodembedekking bij konijnen en knaagdieren vaker genoemd en tevens het solitair houden van (van nature sociale diersoorten) konijnen en cavia's. Bij *vogels* werd een te kleine huisvesting het meest genoemd als opvallende huisvestingsfout en bij *reptielen* een verkeerd klimaat en onvoldoende blootstelling aan UV-licht. Bij gehouden *amfibieën* en *vissen* werden geen veel voorkomende huisvestingsfouten ingevuld.

Aangeboden bijzondere dieren: Meest opvallende gemaakte voedingsfouten

Om een indruk te krijgen van de voeding van gehouden bijzondere diersoorten werd de participerende praktijken gevraagd naar hun mening over de meest gemaakte voedingsfouten door houders van bijzondere diersoorten. Deze vraag is beantwoord door 280 respondenten.

In tabel II.3.3.2 is per diersoort aangegeven wat de meest gemelde huisvestingsfouten zijn.

TABEL II.3.3.2. Genoemde meest opvallende huisvestingsfouten per diersklasse en –soort en aantal praktijken.

Bijzondere diersoorten algemeen	
Eenzijdig	19
Slechte samenstelling voer	13
Deficiënt voer algemeen	19 (6 vit, 5 min)
Overmaat	12
Gemengd voer ipv pellets / mogelijkheid tot selectief eten	11
Commercieel/dierenwinkel voer of slecht advies hierover door commercie	5
(Te veel) snoep	4
Te weinig hooi/ruwvoer	4
Te weinig voer	3
Overig	3

Zoogdieren				
	Zoogdieren algemeen	Konijn	Knaagdieren algemeen	Cavia
Slechte samenstelling voer	6	26	10	13
Deficiënt voer (vit/min)	/	/	/	43 (vit. C)
Overmaat	5	62	16	25
Gemengd voer / mogelijkheid tot selectief eten	6	60	19	19
Commercieel/dierenwinkel voer of slecht advies hierover door commercie	/	7	2	1
(Te veel) snoep	2	13	3	5
Te weinig hooi/ruwvoer	5	118	25	45
Knaag/liksteen	1	11	5	4
Te veel/verkeerde groentes/fruit	2	10	2	2
Overig	1	30	8	8

Vogels				
	Vogels algemeen	Papegaaien	Parkieten	Zangvogels
Eenzijdig	14	13	6	1
Slechte samenstelling voer	8	4	1	/
Deficiënt voer (vit/min)	18	14	3	1
Overmaat	1	2	/	/
Gemengd voer / mogelijkheid tot selectief eten	12	2	1	1
Zaden dieet	30	19	4	1
Commercieel/dierenwinkel voer of slecht advies hierover door commercie	2	3	/	1
(Te veel) snoep	2	2	/	/
Te veel/verkeerde groentes/fruit	1	/	/	/
Te weinig groente/fruit	1	1	/	/
Te veel eivoer/krachtvoer	3	/	/	/
Te weinig eivoer/krachtvoer	2	/	/	/
Overig	4	5	/	

Reptielen en amfibieën					
	Reptielen algemeen	Schildpad algemeen	Water schildpad	Baardagaam	Amfibieën Algemeen
Eenzijdig	8	2	2	2	2
Slechte samenstelling voer	3	3	1	2	1
Deficiënt voer (vit/min)	35 (13 vit, 18 min)	7 (6 vit, 1 min)	2 (vit)	3 (1 vit, 1 min)	/
Commercieel/dierenwinkel voer of slecht advies hierover door commercie	3	/	/	/	/
Overig	11	2	/	/	1

Bij de gehouden bijzondere diersoorten werd bij het onderwerp voedingsfouten in het algemeen vooral een eenzijdige en deficiënte voeding genoemd. Bij de diersklasse *zoogdieren* werd te weinig hooi/ruwvoer bij konijnen en knaagdieren (waarvan cavia specifiek genoemd) het meest genoemd als gemaakte voedingsfout. Bij konijnen werd een slechte samenstelling van het voer genoemd en bij cavia's deficiënt voer met een te kort aan vitamine C. Verder werd opvallend vaak door de respondenten aangegeven dat aan konijnen en knaagdieren (specifiek cavia's) een overmaat aan voer wordt gegeven en tevens een gemengd voer (in plaats van pelletvoer) waardoor o.a. de mogelijkheid tot selectief eten ontstaat.

Bij *vogels* in het algemeen werden een zanddieet en eenzijdige, deficiënte voeding het meest genoemd. Papegaaiaachtigen werden hierbij het meest genoemd als voorbeeldsoort.

Bij *reptielen* werd een deficiënte voeding, met een tekort aan vitaminen en mineralen, het meest frequent genoemd. Bij *amfibieën* en *vissen* werden geen veel voorkomende voedingsfouten ingevuld door de respondenten.

Aangeboden bijzondere dieren: Meest voorkomende gezondheids- en/of gedragsproblemen

In de enquête is gevraagd naar gezondheid- en/of gedragsproblemen bij bijzondere diersoorten waarmee de responderende praktijken worden geconfronteerd.

Per aangeboden dierklasse is in de enquête gevraagd wat de meest voorkomende gediagnosticeerde gezondheids- en gedragsproblemen zijn (maximaal 10) en bij welke diersoort. Tevens is gevraagd naar het percentage van de desbetreffende diersoort waarbij het probleem in de praktijk wordt gediagnosticeerd.

De tien meest genoemde problemen per dierklasse staan in de onderstaande tabel II.3.3.3. aangegeven. Tevens is het gemiddelde percentage weergegeven van de desbetreffende diersoort waarbij het probleem in de praktijk wordt gediagnosticeerd.

TABEL II.3.3.3 Meest genoemde gezondheidsproblemen en gedragsproblemen uitgesplitst per dierklasse.

Aantal respondenten per dierklasse: *zoogdieren* 217 respondenten, *vogels*: 165 respondenten, *reptielen*: 97 respondenten, *amfibieën*: 26 respondenten, *vissen*: 24 respondenten

(n =aantal keer dat het specifieke probleem genoemd werd, μ = gemiddelde % van diersoort waarbij het probleem wordt gezien, s.d.= standaarddeviatie over gegeven μ).

Zoogdieren			Vogels		
Gezondheids-/gedragsproblemen			Gezondheids-/gedragsproblemen		
1. n=154	μ = 41%, s.d.= 20	Konijn: gebitsproblemen	1. n= 63	μ = 43%, s.d.= 25	Papegaaiachtigen: gedragsproblemen
2. n=144	μ = 36%, s.d.= 22	Konijn: maag/darm problemen	2. n= 25	μ = 63%, s.d.= 27	Papegaaiachtigen: deficiëntie problemen
3. n= 140	μ = 33%, s.d.= 19	Cavia: huidproblemen	3. n= 20	μ = 45%, s.d.= 27	Papegaaiachtigen: luchtwegproblemen
4. n=128	μ = 18%, s.d.= 13	Konijn: huidproblemen	4. n= 19	μ = 35%, s.d.= 26	Vogels algemeen: snavel/nagel problemen
5. n= 104	μ = 40%, s.d.= 20	Cavia: gebitsproblemen	5. n= 18	μ = 56%, s.d.= 32	Papegaaiachtigen: snavel/nagel problemen
6. n= 65	μ = 57%, s.d.= 22	Rat: tumoren	6. n= 15	μ = 47%, s.d.= 32	Parkiet: snavel/nagel problemen
7. n= 44	μ = 42%, s.d.= 21	Rat: luchtwegproblemen	7. n= 13	μ = 58%, s.d.= 25	Kanarie: snavel/nagel problemen
8. n= 35	μ = 45%, s.d.= 20	Konijn: anorexia	8. n= 10	μ = 50%, s.d.= 30	Vogels algemeen: deficiëntie problemen
9. n= 31	μ = 17%, s.d.= 15	Cavia: urogenitaal probleem	9. n= 10	μ = 36%, s.d.= 30	Parkiet: luchtwegproblemen
10. n= 26	μ = 39%, s.d.= 22	Cavia: anorexia	10. n= 9	μ = 39%, s.d.= 30	Duif: trauma
n= 26	μ = 14%, s.d.= 12	Konijn: urogenitaal probleem	n=9	μ = 35%, s.d.= 23	Papegaaiachtigen: veren/huidproblemen
			n= 9	μ = 21%, s.d.= 17	Vogels algemeen: veren/huidproblemen

Reptielen en amfibieën			Vissen		
Gezondheids-/gedragsproblemen			Gezondheids-/gedragsproblemen		
1. n=16	$\mu= 48\%$, s.d.= 33	Schildpad: huid- en schildproblemen	1. n= 22	$\mu= 38\%$, s.d.= 33	Vissen algemeen: huidproblemen/ectoparasieten
2. n=13	$\mu= 50\%$, s.d.= 27	Agamen: deficiëntie problemen	2. n=7	$\mu= 58\%$, s.d.= 39	Vissen algemeen: zwemblaas probleem
3. n= 11	$\mu= 42\%$, s.d.= 31	Agamen: (endo- en ecto)parasieten	3. n= 4	$\mu= 79\%$, s.d.= 9	Vissen algemeen: Zootechnische problemen
4. n=9	$\mu= 49\%$, s.d.= 20	Leguanen: deficiëntie problemen	4. /		
5. n= 9	$\mu= 54\%$, s.d.= 25	Slang: anorexia	5. /		
6. n= 8	$\mu= 57\%$, s.d.= 30	Schildpad: deficiëntie problemen	6. /		
7. n= 8	$\mu= 45\%$, s.d.= 18	Waterschildpad: def. problemen	7. /		
8. n= 8	$\mu= 23\%$, s.d.= 15	Slang: huidproblemen	8. /		
9. n= 7	$\mu= 80\%$, s.d.= 32	Agaam: algehele zwakte	9. /		
10. n=6	$\mu= 56\%$, s.d.= 22	Agaam: anorexia	10. /		
n=6	$\mu= 45\%$, s.d.= 31	Agaam: maagdarm problemen			
n=6	$\mu= 18\%$, s.d.= 16	Reptiel algemeen: voortplanting problemen			

Bij de dierklasse *zoogdieren* werden als problemen vooral gebitsproblemen, maagdarmaandoeningen en huidproblemen (met name mijt- en schimmelinfecties en maden) bij konijnen genoemd en daarnaast ook huid (met name mijt- en schimmelinfecties) en gebitsproblemen bij cavia's.

Bij *vogels* werden opvallend vaak gedragsproblemen bij papegaaiaachtigen genoemd, in bijna alle gevallen werd als voorbeeld verenplukken genoemd.

Bij de dierklasse *reptielen* werden minder vaak dezelfde aandoeningen vermeld. Het meest ingevuld door de respondenten waren huid- en schildproblemen bij schildpadden en efficiëntie problemen en parasieten bij agamen. Bij *amfibieën* werden geen veel gediagnosticeerde aandoeningen genoemd.

Bij *vissen* werden als gezondheidsproblemen vooral huidaandoeningen genoemd, waaronder schimmelinfecties, witte stip (protozoa) en (mechanische) beschadigingen.

Aangeboden bijzondere dieren: verwaarlozing verschijnselen

De deelnemende respondenten werd ook gevraagd naar het voorkomen van verwaarlozing bij de aangeboden diersoorten. Als voorbeeld werd in de vraag o.a. genoemd: een vieze/klittende vacht of veren, te lange nagels en parasieten. Er werd de respondenten gevraagd welk percentage van de aangeboden bijzondere dieren tekenen van verwaarlozing vertonen. Deze vraag is in totaal ingevuld door 233 respondenten, waarvan 232 respondenten de vraag invulden voor de *zoogdierklasse*, 183 voor de *vogels*, 134 voor de *reptielen*, 90 voor *amfibieën* en 89 voor *vissen*.

In tabel II.3.3.4 zijn de ingevulde percentages te zien. Tevens is het gemiddelde percentage per dierklasse weergegeven.

De spreiding in de gegeven antwoorden was groot. Het gemiddelde percentage van aangeboden dieren met verwaarlozing verschijnselen lag voor de zoogdieren, vogels en reptielen ongeveer gelijk, respectievelijk 21, 28 en 31%. De gemiddelde percentages van de aangeboden amfibieën en vissen met opgemerkte tekenen van verwaarlozing was lager, namelijk respectievelijk 15 en 4%.

Tabel II.3.3.4 Percentage van dieren binnen diersclassen met tekenen van verwaarlozing.
N = aantal respondenten. μ = Gemiddelde percentage.

Tekenen van verwaarlozing							
	nvt/ onb	≤10 %	15 - ≤ 25 %	30-≤50 %	60-≤ 100 %	N	μ
Zoogdieren	16	104	53	44	15	232	21%
Vogels	32	63	31	34	23	183	28%
Reptielen	52	34	15	15	18	134	31%
Amfibieën	72	13	2	1	2	90	15%
Vissen	70	16	0	1	2	89	4%

Aangeboden bijzondere dieren: vroegtijdige sterfte

In de enquête werd de respondenten ook gevraagd naar het voorkomen van vroegtijdige sterfte bij gehouden bijzondere diersoorten. De gegeven definitie van vroegtijdige sterfte is sterfte op een leeftijd lager dan de veelal in de literatuur genoemde levensverwachting van de desbetreffende diersoort. Er werd gevraagd aan de respondenten aan te geven welke diersoorten per klasse er volgens hen het meest kwetsbaar zijn om vroegtijdig te overlijden. Deze vraag is in totaal ingevuld door 206 respondenten, waarvan 191 respondenten de vraag invulden voor de *zoogdierklasse*, 119 voor de *vogels*, 83 voor de *reptielen*, 40 voor *amfibieën* en 47 voor *vissen*.

In tabel II.3.3.5 zijn de genoemde kwetsbare diersoorten weergegeven.

TABEL II.3.3.5 Diersoorten kwetsbaar voor vroegtijdige sterfte.

Dierklasse Zoogdieren	# respondenten
Zoogdieren algemeen	4
Knaagdieren algemeen	2
Konijn	130
Cavia	81
Rat	12
Chinchilla	9
Hamster	7
Fret	6
Muis	2
Degoe	2
Gerbil	1
Prairiehond	1
Witte egel	1

Dierklasse Vogels	# respondenten
Vogels algemeen	13
Papegaaiaachtigen	56
Parkieten	25
Kanarie	9
Zangvogels	8
Duif	2
Beo	1

Dierklasse Reptielen	# respondenten
Reptielen algemeen	12
Baardagaam	14
Schildpad algemeen	13
Leguaan	7
Waterschildpad	6
Slang	5
Landschildpad	1
Hagedis algemeen	1
Kameleon	1

Dierklasse Amfibieën	# respondenten
Amfibieën algemeen	3
Salamanders	1

Dierklasse Vissen	# respondenten
Vissen algemeen	3
Goudvissen	9
Tropische vissen	2

Bij de dierklasse *zoogdieren* werden met name konijnen en cavia's als kwetsbaar genoemd, bij de vogels papegaai- en parkietachtigen en bij de reptielen baardagamen en schildpadden. Diersoorten uit de dierklassen amfibieën en vissen werden slechts door enkele respondenten ingevuld.

Vervolgens werd de respondenten gevraagd naar hun mening over de mogelijk oorzaken van de vroegtijdige sterfte bij deze bijzondere diersoorten. Deze vraag werd door 228 respondenten ingevuld. In tabel II.3.3.6 staan de genoemde mogelijke oorzaken voor vroegtijdige sterfte onder bijzondere huisdieren.

De meest genoemde mogelijke oorzaak voor vroegtijdig overlijden dieren zijn gemaakte voedings- en huisvestingsfouten. Daarnaast werd veelvuldig als reden vermeld het verstrekken van onvoldoende of onjuiste verzorging en aandacht waardoor ziektes ontstaan of niet tijdig worden opgemerkt. Kennisgebrek bij eigenaren van de dieren werd ook genoemd als mogelijke oorzaak van vroegtijdig overlijden.

Een aantal maal werd ook genoemd dat slechte verkoopadressen vroegtijdig overlijden zou kunnen veroorzaken. Zo werd o.a. slechte fokkers, het gebruik van slechte ouderdieren en malafide invoer genoemd.

TABEL II.3.3.6 Genoemde oorzaken van vroegtijdige sterfte bij gehouden bijzondere dieren.

Oorzaken vroegtijdige sterfte	# respondenten
Voedings- en huisvestingsfouten	136
Onvoldoende of onjuiste (medische) verzorging/aandacht	74
Kennisgebrek eigenaren	66
Gezondheidsproblemen	49
Verkeerde onvoldoende voorlichting (verkooppunten)	18
Verzorging aan kinderen overlaten	15
Slecht verkoopadres	9
Stress	6
Onvoldoende kennis/kunde dierenartsen	4
Anesthesierisico	2

II.3.4 Digitale enquête dierenartsenpraktijken: profiel eigenaren bijzondere dieren

In deze sectie van de enquête werden aan de respondenten vragen gesteld om meer inzicht te verkrijgen over eigenaren in ons land die bijzondere dieren als huisdier houden en deze aanbieden bij dierenartsenpraktijken.

Profiel eigenaren: professionele hobbyisten

Om een beeld te krijgen van de eigenaren die bijzondere huisdieren aanbieden bij dierenartsen, werd de respondenten gevraagd welk percentage van de patiënteigenaren (van bijzondere diersoorten) professionele hobbyisten betreft. Onder professionele hobbyisten worden personen verstaan die aangesloten zijn bij een vereniging of die expert zijn op het gebied van bepaalde diersoorten.

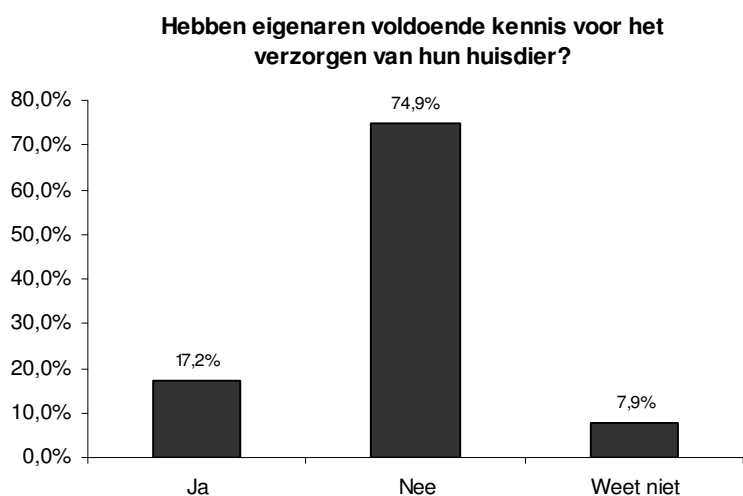
Deze vraag werd ingevuld door 227 respondenten. In tabel II.3.4.1 staan de ingevulde aandeelpercentages van professionele hobbyisten in de praktijken. Het merendeel van de deelnemende praktijken geeft aan dat slechts een klein deel van de patiënteigenaren professionele hobbyisten zijn.

TABEL II.3.4.1 Schatting van het aandeelpercentage professionele hobbyisten onder patiënteigenaren.

Schatting aandeel eigenaren met profiel professionele hobbyist aangeven per percentage categorie	# Praktijken
<5%	141 (62%)
5-10%	50 (22%)
>50%	8 (4%)
Onbekend	28 (12%)

Profiel eigenaren: mate van kennis

De respondenten werd ook gevraagd naar de mate van de kennis van de eigenaren over de verzorging van hun huisdier. Deze vraag werd door 227 respondenten ingevuld. In grafiek II.3.4.1 is te zien dat 75% van de respondenten (N = 170) aangaf dat de kennis van de eigenaren onvoldoende is. 17% van de respondenten (N = 39) vond de kennis voldoende en 8% (N = 18) gaf aan hier geen inzicht in te hebben.

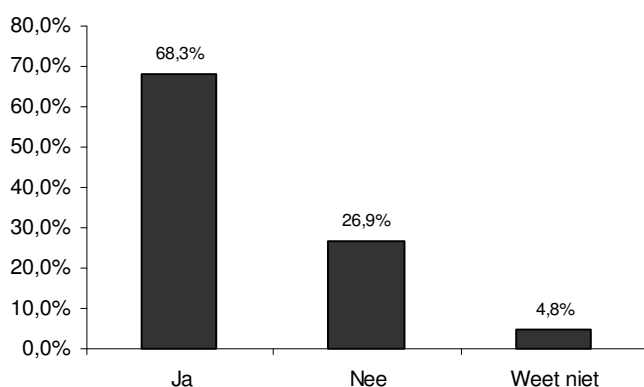

GRAFIEK II.3.4.1. Percentages van de mening ten aanzien van de kennis van de patiënteigenaren over door hen gehouden bijzondere huisdieren.

Profiel eigenaren: verwachtingen huisdier

In één van de vragen in de enquête werd de praktijken gevraagd of patiënteigenaren wel eens aangeven dat de verzorging van het door hen gehouden huisdier niet aan de verwachtingen voldoet of tegenvalt. De vraag werd door 227 respondenten ingevuld. In grafiek II.3.4.2 is te zien dat 68% van de respondenten (N = 155) invulde dat de eigenaren van bijzonder huisdieren inderdaad wel eens aangeven dat de verzorging van hun huisdier(en) niet voldoet aan de verwachtingen. 27% van de respondenten (N = 61) meldde dat eigenaren niet aangeven dat de verzorging van hun huisdier niet voldoet aan de verwachtingen. 5 % (N = 11) gaf aan hierover geen inzicht in te hebben.

Voldoet de verzorging van het bijzondere huisdier niet (geheel) aan de verwachtingen?

GRAFIEK II.3.4.2. Percentages van de mening ten aanzien van het niet voldoen aan de verwachting van de verzorging van gehouden bijzondere huisdieren door patiënteneigenaren.

Vervolgens werd de respondenten gevraagd naar door eigenaren opgegeven redenen voor het niet voldoen aan de verwachtingen van de verzorging van hun huisdier. Deze vraag werd door de 155 respondenten ingevuld die bij de vorige vraag aangaven dat eigenaren wel eens aangaven dat hun huisdier niet aan de verwachtingen voldoet.

In tabel II.3.4.2 staan het aantal respondenten weergegeven per keuzemogelijkheid. De meest genoemde reden voor het tegenvallen van de verzorging was gedragsproblemen (N=115). Daarnaast werd veelvuldig genoemd dat het dier in het algemeen niet aan de verwachtingen van een eigenaar voldoet, dat er tijdgebrek optreedt bij de verzorging van het huisdier en dat de kosten die gepaard gaan met deze verzorging te hoog worden. Als overige redenen werd o.a. kennisgebrek genoemd (N=5) en het uitgekeken raken op het huisdier(door kinderen) (N = 8).

TABEL II.3.4.2 Door eigenaren genoemde redenen van niet voldoen aan verwachtingen van de verzorging van bijzondere huisdieren.

Redenen voor het niet voldoen aan de verwachting	# respondenten
Gedragsproblemen (b.v. agressief gedrag)	115
Dier voldoet niet aan verwachtingen (b.v. hamster die overdag niet actief is)	89
Tijdgebrek	86
Te hoge kosten	75
Verandering gezinssituatie (b.v. kleine kinderen erbij, kinderen uit huis)	66
Gezondheidsredenen eigenaar (b.v. allergie, niet meer in staat te verzorgen)	46
Welzijnsredenen dier (b.v. eigenaar kan niet de juiste zorg bieden; dier b.v. te groot voor huisvesting)	42
Overlast (b.v. geluid, rommel)	40
Overig	14

Tevens werd de respondenten gevraagd bij welke diersoorten deze tegenvallende verzorging van het dier opvallend vaak wordt gemeld door eigenaren. 141 respondenten vulden deze vraag in. In tabel II.3.4.3 staan de door de respondenten meest genoemde diersoorten en klassen weergegeven. De meest genoemde diersoorten waren konijnen (N = 86) en in mindere mate ook cavia's (N = 24).

TABEL II.3.4.3 Genoemde diersoorten/klassen waarvan eigenaren frequent melden dat de verzorging niet aan de verwachtingen voldoet.

Diersoort/klasse	# respondenten
Bijzondere huisdieren algemeen	20
Vogels algemeen	17
Reptielen algemeen	17
Zoogdieren algemeen	4
Vissen algemeen	1
Knaagdieren algemeen	8
Konijn	86
Cavia	24
Hamster	14
Fret	3
Rat	3
Degoe	1
Chinchilla	1

Aanvullende werd de vraag gesteld wat een mogelijke achterliggende oorzaak is van het tegenvallen van de verzorging van deze diersoorten. Deze open vraag werd door 138 respondenten ingevuld. In tabel II.3.4.4 staan de door de respondenten meest genoemde oorzaken van tegenvallende verzorging van bijzondere huisdieren. De meest genoemde redenen waren impulsaankopen en kennisgebrek van de eigenaren. Ook het feit dat de dieren voor de kinderen worden gekocht en de verzorging uiteindelijk toch bij de ouders komt te liggen werd vaker genoemd. Daarnaast werden te hoge kosten, verkeerde voorlichting en de lage aanschafprijs genoemd als mogelijke oorzaak genoemd.

TABEL II.3.4.4 Oorzaken van tegenvallende verzorging van bijzondere huisdieren

Oorzaken tegenvallende verzorging	# respondenten
Impulsaankopen/onvoldoende voorbereiding voor aanschaf	62
Kennisgebrek	39
Huisdier voor de kinderen aangeschaft	28
Te hoge kosten	19
Verkeerde/onvoldoende voorlichting (verkooppunten)	17
Lage aanschafprijs van huisdier	13
Onvoldoende of onjuiste verzorging/ aandacht	8
Slecht verkoopadres (handelaren, dierenwinkels, tuincentra)	8
Gezondheidsproblemen	4
Voedings/huisvestingsproblemen	3
Gezondheidsproblemen eigenaar	2
Onvoldoende kennis/kunde dierenartsen	1

II.3.5 Digitale enquête dierenartsenpraktijken: informatievoorziening praktijken

In het volgende onderdeel van de enquête werden vragen gesteld over de informatievoorziening over bijzondere huisdiersoorten door praktijken.

Informatievoorziening: eigenaren

Als eerste werd gevraagd of er in de praktijken op eniger wijze informatie wordt aangeboden over bijzondere dieren aan patiënteigenaren. De vraag werd beantwoord door 226 respondenten, waarvan 221 (98%) aangaf wel eens informatie te verstrekken aan eigenaren van bijzondere diersoorten. Vervolgens werd gevraagd in welke vorm deze informatie de eigenaren wordt toegereikt.

Deze vraag werd door de 222 respondenten ingevuld. In tabel II.3.5.1 staan het aantal respondenten weergegeven per keuzemogelijkheid.

De meest gegeven mogelijke manier van informatieverstrekking aan eigenaren van bijzondere huisdieren is het geven van mondelinge informatie (N=216). Daarnaast werd veelvuldig genoemd dat er wordt verwezen naar websites met informatie over de verzorging van bijzondere dieren (N = 150) en dat er zelfgemaakte praktijkfolders worden meegegeven (N=116). Bij overige informatievoorziening werden o.a. genoemd: folders van de KNMVD, boekadvies en tevens verwijzing naar specialisten of naar verenigingen en opvangcentra van bijzondere dieren. Ook werd aangegeven dat er proefzakjes van geschikt voer (voor konijnen en knaagdieren) worden meegegeven aan eigenaren.

TABEL II.3.5.1 Genoemde manieren van informatievoorziening patiënteigenaren.

Informatievoorziening	# respondenten
Mondelinge informatie	216
Verwijzing naar websites met informatie	150
Eigen praktijk informatiefolders	116
Informatiefolders LICG	64
Informatiefolders St. Konijnen Belangen	58
Overig	36

Tevens werd gevraagd naar besproken onderwerpen in deze versterkte informatie.

Deze vraag werd door de 222 respondenten ingevuld. In tabel II.3.5.2 staan het aantal respondenten weergegeven per keuzemogelijkheid.

Het meest genoemde onderwerp van informatieverstrekking aan eigenaren van bijzondere huisdieren is voeding (N = 219). Daarnaast werd veelvuldig genoemd dat het onderwerp huisvesting (N = 195) en algemene verzorging en gezondheid (N = 191) wordt behandeld. Ook over natuurlijk gedrag (N = 152) en gezondheids risico's (N = 89) wordt informatie gegeven door de praktijken.

TABEL II.3.5.2 Genoemde onderwerpen van informatievoorziening patiënteigenaren.

Onderwerpen Informatievoorziening	# respondenten
Voeding	219
Huisvesting	195
Algemene verzorging/gezondheid	191
Natuurlijk gedrag (solitair dier, groepsdier, dag of nacht dier)	152
Gezondheid risico's (bijv. salmonellaoverdracht door reptielen)	89
Overig	5

II.3.6 Digitale enquête dierenartsenpraktijken: kennis dierenartsen

In het volgende onderdeel van de enquête werden vragen gesteld over de kennis en ervaring die de praktijken hebben met (de behandeling van) bijzondere diersoorten.

De respondenten gevraagd of (een aantal) werknemers in de praktijk speciale opleidingen, cursussen of nascholing gevolgd hebben met betrekking tot de gezondheid en het welzijn van bijzondere dieren. De vraag werd door 226 respondenten beantwoord, waarvan 134 (59%) de vraag bevestigend beantwoordden. 83 respondenten (37%) gaven aan dat er geen opleidingen, cursussen of nascholing is gevolgd door de werknemers in de praktijk. De overige 11 respondenten (5%) gaf aan hier geen inzicht in te hebben. Als voorbeeld van gevolgde cursussen werd het Proveto Konijn&Knaagdieren symposium het meest genoemd (36 praktijken).

Vervolgens werd gevraagd of men alle vragen van eigenaren over de verzorging en huisvesting van bijzondere dieren naar eigen mening goed kan beantwoorden. De vraag werd door 226 respondenten beantwoord, waarvan 128 (57%) de vraag bevestigend beantwoordden. 74 respondenten (33%) gaven aan niet alle vragen goed te kunnen beantwoorden en 26 respondenten (12 %) respondenten gaf aan hier geen inzicht in te hebben.

Ook werd gevraagd of de genoten vooropleiding (diergeneeskunde) voldoende voorbereiding biedt om informatie te verstrekken over alle bijzondere dieren die op de praktijk worden aangeboden.

Deze vraag werd door 225 respondenten beantwoord, waarvan 175 (78%) aangaf niet voldoende te zijn voorbereid. 50 respondenten (22%) gaven aan wel voldoende voorbereid te zijn om alle vragen te kunnen behandelen.

Er werd de respondenten ook gevraagd van welke soorten men naar eigen mening te weinig kennis heeft om de juiste informatie te kunnen verstrekken. Deze vraag werd door de 184 respondenten ingevuld. In tabel II.3.6.1 staan de gegeven antwoorden weergegeven. Het meest genoemd als diersoort/klasse waarover men aangeeft te weinig kennis te hebben zijn de reptielen (N = 74). Maar ook de overige dierssoorten werden frequent genoemd door de praktijken.

TABEL II.3.6.1 Genoemde diersoorten/klassen waarover men aangeeft te weinig kennis te hebben.

Onderwerpen Informatievoorziening	# respondenten
Alle bijzondere diersoorten	60
Reptielen	74
Vogels	51
Zoogdieren (Waarvan konijn: 13, knaagdieren: 12, cavia: 10, fret: 4 en walibi: 2)	41
Amfibieën	40
Vissen	34

Vervolgens werd gevraagd of men indien nodig doorverwijst naar collegae in het land met meer kennis betreffende een bepaalde bijzondere diersoort. 202 respondenten beantwoordden deze vraag: 192 respondenten (95%) gaf aan door te sturen naar collega's indien nodig en 5% (N = 10) gaf aan dit niet te doen.

II.3.6 Digitale enquête dierenartsenpraktijken: afsluiting

Wijze van invullen enquête

In het laatste onderdeel van de enquête werd gevraagd of de respondenten de enquête hadden ingevuld aan de hand van data uit het patiëntenbestand van de praktijk en/of aan de hand van schattingen. 225 respondenten vulden deze vraag in, waarvan 12% (N = 27) aangaf bij het invullen van de enquête (ook) gebruik te hebben gemaakt van data uit het patiëntenbestand. 95% (N = 213) van de respondenten gaf aan (ook) gebruik te hebben gemaakt van schattingen.

Overige opmerkingen

Dierenartsen konden, indien gewenst, bij de afsluiting van de enquête extra opmerkingen plaatsen.

Dit werd veelvuldig gedaan. Deze opmerkingen gingen veelal over de ernst van onvoldoende kennis bij eigenaren, handelaren en dierenspecialisten, maar ook van de behandelend dierenartsen zelf.

Er werd aangegeven dat de verkoopprijs van veel bijzondere dieren veel te laag ligt waardoor impulsief tot de aanschaf van een dier wordt overgegaan.

Gegeven adviezen voor deze problemen waren o.a. het verbieden van het houden van wilde, niet gedomesticeerde dieren en het opstellen van een positieflijst met goede controle en hoge straffen bij overtredingen. Tevens werd aangegeven dat hardere straffen bij verwaarlozing gewenst zijn met als doel mensen er van te doordringen dat ze een zorgplicht hebben als zij een dier in huis nemen en dat het nalaten hiervan strafbaar is.

Er werd verder aangeraden een officiële website op te zetten met betrouwbare informatie over de verschillende diersoorten en cursussen op te zetten voor dierenwinkelmedewerkers. Aan dierenartsen wordt geadviseerd direct door te verwijzen bij onvoldoende kennis van een bepaalde aangeboden diersoort.

Ook werd frequent opgemerkt dat de bijzondere dieren die worden aangeboden op de praktijken, mogelijk de dieren zijn die relatief goed worden verzorgd en/of de meest gemotiveerde eigenaren hebben. Geopperd wordt dat de dieren die niet worden aangeboden op praktijk mogelijk de dieren zijn waar men zich het meeste zorgen om dient te maken. Er werd verder opgemerkt dat fokkers, handelaren en dierenspecialisten medewerkers zelden tot nooit op de praktijken worden gezien.

II.3.7. Belangrijkste bevindingen dierenarts en bijzondere dieren

- Praktijken die bijzondere diersoorten krijgen aangeboden, geven aan voornamelijk zoogdieren, vogels en reptielen aangeboden krijgen. Het aantal praktijken wat amfibieën en vissen behandeld is beduidend lager. In de zoogdierklasse worden vooral veel konijnen, cavia's, fretten en ratten aangeboden, in de vogelklasse voornamelijk papegaaien, parkieten en kanaries en schildpadden en baardagamen worden als reptielachtigen het meest frequent aangeboden bij de responderende praktijken. Deze dieren worden voornamelijk door eigenaren op de praktijken aangeboden.
- Als huisvestingsfouten worden vooral een te kleine huisvesting genoemd en een verkeerd klimaat. Bij zoogdieren werd een te kleine huisvesting vooral gemeld bij konijnen en knaagdieren, specifiek cavia's. Ook wordt het gebruik van verkeerde bodembedekking bij konijnen en knaagdieren vaker genoemd en tevens het solitair houden van konijnen en cavia's. Bij vogels wordt een te kleine huisvesting het meest genoemd en bij reptielen een verkeerd klimaat en onvoldoende blootstelling aan UV-licht.
- Als voedingsfouten worden door de praktijken vooral een eenzijdige en deficiënte voeding genoemd. Bij de zoogdieren wordt te weinig hooi/ruwvoer bij konijnen en knaagdieren (waarvan cavia specifiek) het meest genoemd als gemaakte voedingsfout. Bij konijnen wordt daarnaast een slechte samenstelling van het voer genoemd en bij cavia's deficiënt voer met een te kort aan vitamine C. Er wordt vaak aangegeven dat konijnen en knaagdieren (waarvan cavia's specifiek) een overmaat aan voer wordt gegeven en tevens gemengd voer (in plaats van pelletvoer) waardoor de mogelijkheid tot selectief eten ontstaat. Bij vogels (waarvan papegaaientachtigen specifiek) worden

een zadendieet en eenzijdige, deficiënte voeding het meest genoemd als gemaakte fouten. Ook bij reptielen wordt een deficiënte voeding het meest frequent genoemd.

- Als veel voorkomende gezondheids- en welzijnsproblemen bij zoogdieren worden vooral gebitsproblemen, maagdarmaandoeningen en huidproblemen bij konijnen genoemd en daarnaast huid en gebitsproblemen bij cavia's. Bij vogels worden vaak gedragsproblemen genoemd bij papegaaiachtigen (specifiek verenplukken).
- Verschijnselen van verwaarlozing worden bij gemiddeld 21% van de aangeboden de zoogdieren, 28% van de aangeboden vogels, 31% van de aangeboden reptielen, 15% van de aangeboden amfibieën en 4% van de aangeboden vissen waargenomen.
- Als kwetsbare soorten voor vroegtijdige sterfte worden vooral konijnen en cavia's als zoogdieren genoemd, papegaa- en parkietachtigen bij de vogels en baardagamen en schildpadden als reptielen. De meest genoemde mogelijke reden voor het vroegtijdig overlijden zijn gemaakte voedings- en huisvestingsfouten. Daarnaast wordt veelvuldig het verstrekken van onvoldoende of onjuiste verzorging/aandacht en kennisgebrek bij eigenaren genoemd.
- 75% van de respondenten geeft aan dat de kennis van de eigenaren over de verzorging van hun bijzondere huisdier onvoldoende is, 17% vindt de kennis voldoende. Er wordt aangegeven dat slechts een klein percentage van de eigenaren die bijzondere dieren op praktijken aanbiedt, professionele hobbyisten betreft.
- 68% van de respondenten vermeldt dat eigenaren van bijzonder huisdieren wel eens aangeven dat de verzorging van hun huisdier niet voldoet aan de verwachtingen. De meest gegeven reden hiervoor zijn gedragsproblemen van het door hen gehouden huisdier. Daarnaast wordt frequent genoemd dat een huisdier in het algemeen niet aan de verwachtingen van een eigenaar voldoet en dat tijdgebrek en te hoge kosten een probleem vormen. De meest genoemde diersoorten hierbij waren konijnen en in mindere mate ook cavia's. Als mogelijke achterliggende oorzaken worden impulsaankopen en kennisgebrek van de eigenaren het meest genoemd. Daarnaast werd ook het feit dat deze dieren in eerste instantie voor de kinderen worden gekocht en de verzorging uiteindelijk bij de ouders komt te liggen vaker gemeld. Evenals tegenvallende kosten, verkeerde voorlichting (verkoopadressen) en de lage aanschafprijs van de dieren.
- 98% van de praktijken geeft aan wel eens informatie te verstrekken aan eigenaren van bijzondere diersoorten over de door hen gehouden dieren. De meest vermelde manier van informatieverstrekking is het geven van mondelinge informatie. Daarnaast wordt er veelvuldig verwezen naar websites met informatie en worden zelfgemaakte praktijkfolders meegegeven.
- 57% van de respondenten geeft aan alle vragen van eigenaren over de verzorging en huisvesting van bijzondere dieren naar eigen mening goed te kunnen beantwoorden. 33% geeft aan niet alle vragen goed te kunnen beantwoorden. 78% van de responderende praktijken geeft aan dat de genoten vooropleiding (diergeneeskunde) onvoldoende voorbereiding geeft om informatie te kunnen verstrekken over alle bijzondere dieren die bij op de desbetreffende praktijk worden aangeboden. Men geeft aan vooral over reptielen te weinig kennis te hebben. 95% van de praktijken geeft aan indien nodig door te verwijzen naar een collega in het land met meer kennis betreffende een bepaalde bijzondere diersoort. En 59% van de respondenten meldt dat er door werknemers in de praktijk speciale opleidingen, cursussen of nascholing gevolgd wordt met betrekking tot de gezondheid en het welzijn van bijzondere dieren.

II.4. Conclusies en discussiepunten t.a.v. de resultaten dierenartspraktijken

RESPONSPERCENTAGE DIERENARTSEN PRAKTIJKEN DIGITALE ENQUETE- 50% van de aangeschreven gezelschapsdieren praktijken heeft aan de enquête deelgenomen (dit betreft 31% van het totaal aantal praktijken wat reguliere gezelschapsdieren behandelt in Nederland). De hoge responspercentage (50%) op de digitale enquête duidt erop dat dierenartsen gemotiveerd zijn en inzicht willen verschaffen in de op de praktijk aangeboden dieren en de gezondheids- en welzijnsproblemen die bij deze dieren worden vastgesteld. De bereidheid lijkt voort te komen uit frustratie over de huidige situatie, want naast het invullen van de enquête werden er veel extra opmerkingen geplaatst over de het belang van het onderzoek en de ernst van de huidige problemen bij deze gehouden diersoorten.

Niet alle vragen werden echter door alle respondenten ingevuld. De laagste responsratio op vragen in de enquête bedroeg 31%, wat echter nog steeds rond het door Cook (2000) genoemde gemiddelde ligt van 34.6 tot 39.6% voor schriftelijke enquêtes. De antwoorden op de vragen die door minder respondenten zijn ingevuld moeten met inachtneming van deze beperking gelezen en geïnterpreteerd worden.

Er was bij enkele vragen een relatief lage respons te zien op enquêtevragen over gezondheid- en gedragsproblemen bij met name amfibieën en vissen. Mogelijk werden er daadwerkelijk weinig problemen waargenomen, maar er moet ook rekening worden gehouden met het feit dat bepaalde gezondheid- en gedragsproblemen bij deze diersoorten niet herkend worden door alle (niet-gespecialiseerde) dierenartsen, en dientengevolge niet worden genoemd. Ook bij de overige vragen is het mogelijk dat door gebrek aan adequate kennis bij de dierenartsen de percentages van de genoemde problemen in werkelijkheid hoger zijn.

Het is verder mogelijk dat een aantal van de responderende praktijken uit het wild aangeboden dieren heeft meegeteld in de cijfers van aangeboden bijzondere diersoorten. Daarmee zouden de aantallen van enkele diersoorten, vooral vogels en mogelijk ook amfibieën, te hoog kunnen zijn. Bij het interpreteren van de resultaten dient hiermee rekening gehouden te worden.

Verder dient er rekening gehouden te worden met het feit dat niet alleen zieke dieren of dieren die niet naar verwachting functioneren bij de praktijken worden aangeboden, maar ook dieren die voor een preventieve behandeling komen; bijvoorbeeld konijnen en fretten die worden gevaccineerd.

Veel dierenartsen gaven in de enquête aan dat de studie diergeneeskunde onvoldoende voorbereiding geeft om goede voorlichting over en behandeling van bepaalde bijzondere diersoorten mogelijk te maken. Hierbij moet echter wel gemeld worden dat sommige respondenten mogelijk al geruime tijd geleden zijn afgestudeerd en dat de studie-inhoud inmiddels is veranderd.

Ook dient men er rekening mee te houden dat de enquête inzicht geeft in dat deel van de gehouden bijzondere dieren in Nederland dat door de eigenaar aangeboden wordt op dierenartspraktijken. Het is echter zeer aannemelijk dat een deel van de in het land gehouden dieren nooit naar de dierenarts wordt gebracht door de eigenaar. De dieren die op de praktijk worden aangeboden worden gehouden door eigenaren die in ieder geval bereid zijn om met hun bijzondere dier naar de dierenarts te gaan. Vermoed wordt echter dat er ook een grote groep eigenaren is die niet met hun bijzondere huisdier naar de dierenarts gaat. Mogelijk zijn de gezondheid- en welzijnsproblemen bij deze groep dieren (nog) groter dan bij de groep dieren die wel bij dierenartsen wordt aangeboden.

Verder dient er een kanttekening geplaatst te worden bij de aangegeven percentages dieren met verschijnselen van verwaarlozing. Het is de vraag of hierbij sprake is van bewuste verwaarlozing door de eigenaar of onwetendheid en het niet herkennen van (de ernst van) deze verschijnselen. Bovendien zullen sommige eigenaren juist vanwege deze problemen naar de dierenarts gaan om het dier te laten behandelen. Daarbij is er dus eigenlijk geen sprake meer van verwaarlozing.

III. De consument doet afstand van zijn bijzondere huisdier: opvangcentra en kinderboerderijen

Na de aankoop van een huisdier kan een eigenaar om uiteenlopende redenen op de korte of lange termijn beslissen dat de keuze voor de aanschaf van het huisdier niet de juiste is geweest. Besloten kan worden om het dier weg te doen. Dit kan ook plaats vinden bij bijzondere huisdieren die als gezelschapsdier worden gehouden. Een eigenaar kan vervolgens zelf een nieuwe eigenaar zoeken voor zijn huisdier, maar ook worden niet meer gewenste huisdieren door eigenaren naar opvangcentra gebracht, of simpeler naar de lokale kinderboerderij. Ook kan het voorkomen dat het huisdier wordt *uitgezet in de natuur*. Een deel van deze dieren zal wellicht daarna alsnog in een opvangcentrum belanden.

Opvangcentra en kinderboerderijen lijken een belangrijke spil te zijn voor particulieren om hun ongewenste huisdieren te kwijten. Zij zijn de focus geweest van onderstaande inventarisaties met als doel om inzicht te krijgen welke bijzondere diersoorten worden afgestaan door de particuliere dierhouder (consumentengroep niet georganiseerd), om welke hoeveelheden het gaat, en in welke gezondheids- en welzijnstoestand de dieren verkeren bij overhandiging.

III.1. Opvangcentra en de opvang van bijzondere dieren

III.1.1. Inleiding

Dit specifieke onderzoeksonderdeel concentreert zich op de opvang van bijzondere diersoorten bij Nederlandse opvangcentra. De dieren die bij opvangcentra terecht komen, worden bij de *intake* meestal grondig onderzocht en eigenaren geven vaak nog informatie door omtrent de reden van afstand. Ofschoon niet altijd even consequent, maar toch regelmatig worden deze gegevens schriftelijk vastgelegd, en zijn dus traceerbaar. Opvangcentra lijken zo een goed informatiekanaal om inzicht te krijgen in de mogelijk spelende knelpunten rondom verzorging, huisvesting en welzijn van bijzondere huisdieren bij particulieren. Tevens kan er inzicht worden gekregen welke bijzondere diersoorten zoal worden aangeboden. In dit deelonderzoek is daarom gekeken naar:

- 1) Het aanbod van bijzondere dieren (soort en aantal)
- 2) Medische status en welzijnstoestand bij binnenkomst. Daarbij vormden de welzijnindices als leidraad (Appendix 1).

Branchebeschrijving: aantallen en organisatiestructuur dierenopvangcentra in Nederland

De meeste opvangcentra voor dieren in Nederland zijn begonnen als particuliere initiatieven en velen zijn dat nog steeds. De Nederlandse opvangcentra kunnen qua oorsprong worden ondergebracht in één van de volgende profielen (naar Vinke, 1995; 1998):

- 1) Liefhebbers (zelf georganiseerd houder geweest, steeds verder gaan uitbreiden, en uiteindelijk ook gaan opvangen)
- 2) Mensen die het primaire doel hebben om dieren op te vangen onder het motto van opkomen voor de zwakkere van de samenleving
- 3) Handelaren die zijn gaan opvangen
- 4) (Voormalige) dierentuinen en –parken (vaak gaat het hier om de meer bijzondere diersoorten)

Dierenopvangcentra in Nederland zijn niet centraal georganiseerd. Een deel van de Nederlandse opvangcentra heeft zich aangesloten bij de Dierenbescherming, namelijk 50 asielen (echter vnl. honden en katten). Een tweede groep opvangcentra vormt de VOND (Vereniging van Opvang voor Niet- gedomesticeerde Dieren). Hierbij zijn 13 opvangcentra aangemeld: 10 *volwaardige leden* en 3 *aspirant-leden* (VOND, 2009). Deze twee groepen zijn de enige vorm van organisatie bij de

opvangcentra in Nederland, maar lang niet alle opvangcentra zijn bij één van deze twee organisaties aangesloten.

Dienst Regelingen, onderdeel van het Ministerie van ELI, heeft de afgelopen jaren 127 dierenasielen geregistreerd. Dit zijn dierenasielen aangesloten bij de Dierenbescherming (maar een deel en niet allen), maar ook particuliere initiatieven. Volgens Dienst Regelingen worden hier bijzondere diersoorten opgevangen, bij een deel echter slechts incidenteel. De opvangcentra van het VOND zijn hier echter niet aan toegevoegd. Volgens de hierboven geïnventariseerde data lijken er dus minimaal $127 + 13 = 140$ Nederlandse opvangcentra te zijn die weleens bijzondere dieren opvangen.

Na uitvoering van dit onderzoek is de schatting van het totale aantal dierenopvangcentra (inclusief alle diersoorten) in Nederland 189, namelijk: de 100 aangeschreven centra (inclusief 2 leden van het VOND), 28 centra voor inheemse vogelsoorten (geregistreerd bij Dienst Regelingen), de 50 opvangcentra/asielen van de Dierenbescherming en de 11 resterende centra behorende tot de VOND. Hiervan zouden dus minimaal 140 centra ook (incidenteel) bijzondere diersoorten opvangen.

III.1.2. Werkwijzen: materiaal en methoden

Bij dit onderzoeksonderdeel is gebruik gemaakt van 1) digitale enquête die is verstuurd naar opvangcentra in Nederland, 2) persoonlijke interviews en bedrijfsobservaties, 3) documenten- en literatuuronderzoek.

III.1.2.1. De digitale enquête aan opvangcentra

Samenstellen onderzoekspopulatie voor digitale enquête

Zoals hierboven genoemd zijn er naar schatting 140 opvangcentra in Nederland die wel eens bijzondere diersoorten opvangen. Voor dit onderzoek is geen centrale lijst met adressen beschikbaar gevonden en de contactlijst is derhalve opgesteld door middel van zoektermen op internet en doorverwijzingen van aangesproken opvangcentra. De digitale enquête concentreerde zich op opvangcentra specifiek opgericht voor de opvang van bijzondere dieren. De nevenopvang van bijzondere diersoorten die bijvoorbeeld plaatsvindt in honden- en kattenasielen van de Dierenbescherming is bij dit onderzoek derhalve buiten beschouwing gelaten. De uiteindelijke contactenlijst telde 100 actieve e-mailadressen van Nederlandse opvangcentra. Al deze adressen zijn benaderd voor het invullen van de digitale enquête.

De digitale enquête

Voor dit inventariserende onderzoek is gebruik gemaakt van een digitale enquête opgemaakt door de afdeling Multimedia, van de faculteit Diergeneeskunde, waarbij gebruik is gemaakt van het softwareprogramma Monkey Survey®. De digitale enquête bestond uit een twintigtal vragen (zie Appendix 2- Vragenlijst voor digitale enquête opvangcentra). Het volledig invullen van de enquête nam ongeveer vijftien minuten in beslag. Het eerste deel van de enquête bestond uit de contactgegevens, waarna vervolgens een vraag werd gesteld over het wel of niet opvangen van bijzondere dieren. Deze vraag was bedoeld om onderscheid te maken tussen opvangcentra die de enquête niet wilden invullen versus opvangcentra die wel mee wilden werken aan het onderzoek, maar geen bijzondere dieren opvingen. Indien er 'nee' werd geantwoord, werd de persoon direct naar het einde van de enquête doorgestuurd. In de enquête werd onderscheid gemaakt tussen de verschillende dierklassen, zoals hierboven eerder aangegeven, te weten: zoogdieren, vogels, reptielen, amfibieën en vissen.

Na één week en daarna nogmaals na twee weken werd een herinneringsmail verstuurd. Opvangcentra die de enquête slechts gedeeltelijk hadden ingevuld, zijn benaderd met het verzoek om de enquête alsnog volledig in te vullen. Voor de herinneringsmails is gekozen, omdat uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat dit de respons positief kan beïnvloeden (Kittleson, 1997). De enquête werd gezien als afgerond op het moment dat zich een week lang geen nieuwe respondenten meer hadden gemeld na de tweede herinneringsmail.

Responspercentage

De digitale enquête werd per email naar 100 opvangcentra verstuurd en had een respons van 61 opvangcentra (responspercentage: 61%). Vier hiervan hadden de enquête gedeeltelijk ingevuld, de vragen die wel ingevuld waren, zijn in de resultaten verwerkt. De resultatensectie is samengesteld met behulp van informatie van deze 61 respondenten van de digitale enquête, de enquête ingevuld na vier persoonlijke bezoeken, en een volledige dataset verkregen van drie andere opvangcentra. De resultaten zijn dus gebaseerd op informatie van in totaal 68 opvangcentra in Nederland. Drie enquête respondenten gaven aan geen bijzondere dieren op te vangen (4.9% van de respondenten).

III.1.2.2. Interviews, observaties en documentenonderzoek

Interviews en observaties

Een representatief aantal bedrijfsonderzoeken en diepte interviews kon in het kader van het korte tijdsbestek van het onderzoek niet worden gemaakt. In het totaal zijn vier opvangcentra bezocht. De interviews zijn gehouden met de beheerders van de vier bezochte opvangcentra. Een gesprek duurde gemiddeld 1 à 2 uur. Alle gesprekken zijn bij het opvangcentrum zelf gevoerd, zodat er ook observaties ter plaatse gedaan konden worden. Voor de interviews was van te voren een vragenlijst opgesteld, die voor een groot deel overeen komt met de digitale enquête. Tijdens het invullen van de vragenlijst zijn er aanvullende vragen gesteld ter verduidelijking van de situatie bij het desbetreffend opvangcentrum. Bij ieder bezocht opvangcentrum heeft een rondleiding door het gebouw plaatsgevonden. Hierbij zijn door de onderzoeker observaties gedaan aan de dieren, de huisvesting en het management met behulp van de opgestelde welzijnsriteria.

Inzage in administratie opvangcentra

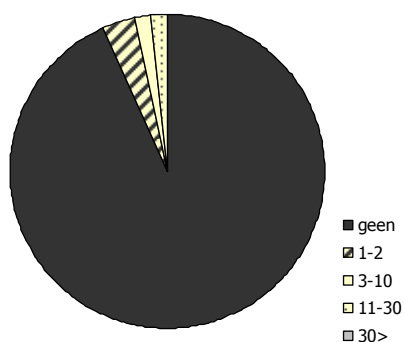
Tijdens het onderzoek is tevens gebruik gemaakt van de administratie en data verzameld door diverse opvangcentra die zijn benaderd. Van sommige opvangcentra waren er jaarverslagen en rapportages beschikbaar, waarin de opgegeven data gecontroleerd kon worden. De meest gedetailleerde informatie is echter verkregen van de bezochte opvangcentra. Door deze opvangcentra is ook inzage gegeven in gebruikte protocollen en formulieren.

III.1.3. Bevindingen en resultaten opvangcentra

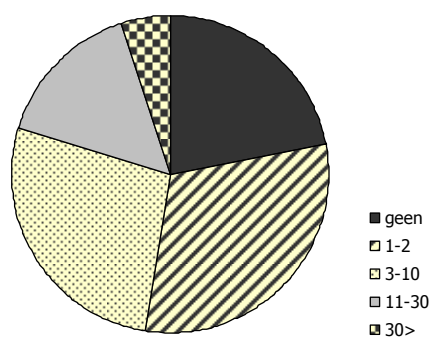
Opvangcentra: organisatie tussen hobby en professie

Van de responderende opvangcentra gaf 26.2% aan een kamer van koopnummer te hebben. In onderstaande grafieken is zichtbaar gemaakt dat het grootste gedeelte van de opvangcentra geen betaald personeel heeft en dat ongeveer driekwart met vrijwilligers werkt. Verder is zichtbaar dat de meeste opvangcentra kleinschalig zijn: geen van de respondenten heeft meer dan 30 betaalde medewerkers in dienst en slechts 3,4% van de opvangcentra heeft meer dan 30 vrijwilligers werkzaam. Uit de enquêtes bleek dat veel beheerders zichzelf niet betalen voor hun werkzaamheden, maar zichzelf ook niet als vrijwilligers zien.

Hoeveel betaalde medewerkers heeft u in dienst?

Hoeveel vrijwilligers werken er in uw instelling?

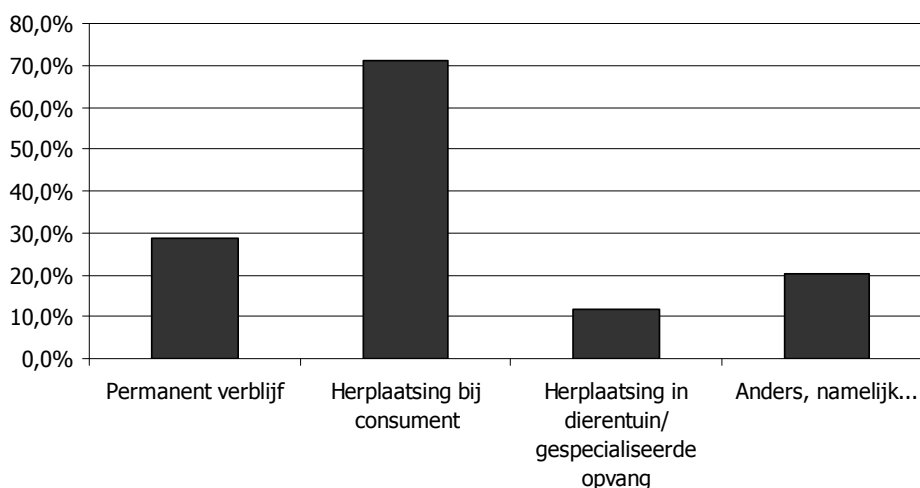
Grafiek III.1.3.1. a,b. Aandeel betaalde medewerkers en vrijwilligers in de opvangorganisatie.

Het opleidingsniveau van het personeel kan variëren: 32,8% van de respondenten geeft aan personeel te hebben dat een opleiding dierenverzorging op MBO of HBO heeft voltooid. Bijna 80% van de respondenten geeft echter aan altijd zelf op zoek te zijn naar kennis en deze kennis onderling te delen. Hierbij wordt wetenschappelijke literatuur geraadpleegd, allerhande cursussen gevolgd en veel ervaring tijdens het werk opgedaan.

Doel van opvang

In de enquête is gevraagd naar het doel van opvang bij de organisatie. Uit Grafiek III.1.3.2 blijkt dat het grootste deel van de opvangcentra probeert een nieuwe eigenaar voor de opgevangen dieren te vinden. Ook bij de categorie 'anders, namelijk...' werd plaatsing bij consument aangegeven, zij het in andere bewoordingen. Een ander doel was om dieren terug in de natuur te zetten. Het gaat hier deels om inheemse diersoorten uit het wild, zoals konijnen en hazen, maar ook om bijvoorbeeld Griekse landschildpadden die weer terug naar het land van herkomst zullen gaan. Bij bepaalde papegaaiaachtigen wordt vaak besloten tot permanente huisvesting, om op die manier te voorkomen dat ze weer in de handel terecht komen. Bij een permanent verblijf van dieren is de opvangcapaciteit voor nieuwe dieren beperkt.

Wat is het uiteindelijke doel van de opvang?

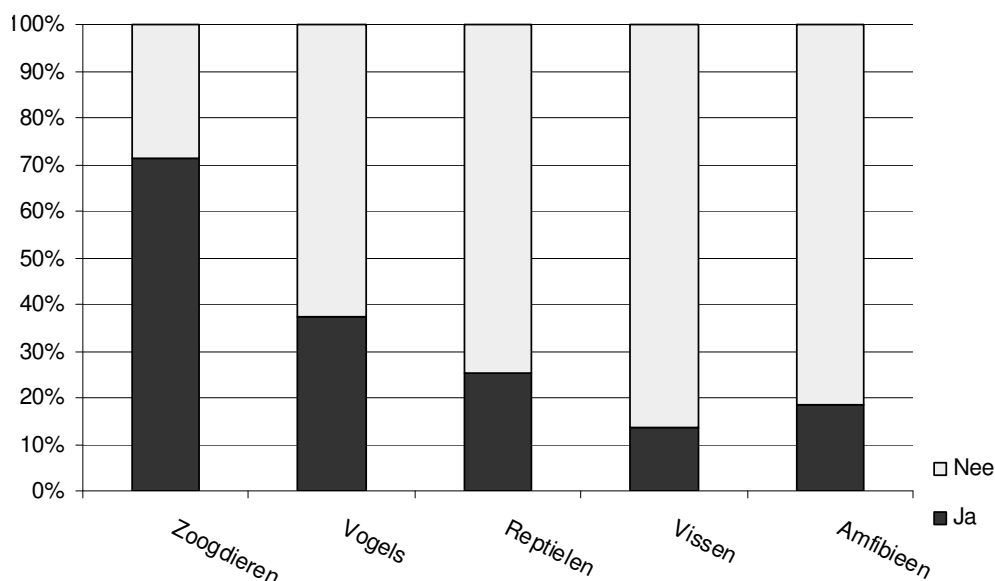

Grafiek III.1.3.2. Doel van opvang bij het opvangcentrum.

Aantal opvangcentra per dierklasse en specialisatie

In grafiek III.1.3.3. staan de percentages weergegeven van opvangcentra die aangaven bijzondere dieren op te vangen, uitgesplitst per dierklasse. Deze vraag werd door alle 58 enquête respondenten die bijzondere dieren opvangen ingevuld. In de grafiek is te zien dat 70,6% van de 58 respondenten zoogdieren opvangt en 36,2 % geeft aan vogels op te vangen. Reptielen worden door 24,1% van de respondenten opgevangen en amfibieën door 17,2%. 12% geeft aan vissen op te vangen.

Ten aanzien van specialisatie geeft 55,2 % van de opvangcentra aan uitsluitend dieren uit één van de dierklassen op te vangen. Binnen deze groep is er soms nog een specialisatie op een bepaalde diersoort. 34,5% Van de opvangcentra vangt twee of meer verschillende dierklassen op; 6,9% vangt alle dierklassen op. Veel gespecialiseerde opvangcentra in de enquête gaven aan ook dieren aangeboden te krijgen die buiten hun specialisme vallen en deze regelmatig alsnog op te nemen. De opvangcentra waarbij een persoonlijk bezoek heeft plaatsgevonden bevestigden dit. Soms worden dieren namelijk gewoon op de stoep achtergelaten. Wel gaf men aan direct op zoek te gaan naar een geschiktere opvanglocatie bij gespecialiseerde collega opvangcentra. Vaak gaat het echter ook om inheemse diersoorten, zoals duiven en mussen uit het wild, die gewond zijn en verzorging nodig hebben. Twee van de vier bezochte opvangcentra gaven aan deze verzorging dan zelf op zich te nemen. Anderen bellen de dierenambulance.

Grafiek III.1.3.3. Opvang bijzondere dieren uitgesplitst per diersklasse zoals opgegeven door de opvangcentra (ja: wordt opgevangen; nee: wordt niet opgevangen).

Omvang opvang bijzondere dierenopvangcentra.

De volgende aantallen geven de resultaten weer van de data van totaal 68 opvangcentra: 61 via de enquête benaderd, 4 via persoonlijk bezoeken waarbij de enquête ter plekke is ingevuld, en 3 via documentenonderzoek. Het totaal aantal opgevangen bijzondere dieren dat gemiddeld per jaar wordt opgevangen bij deze 68 opvangcentra is 19.212 dieren. Deze aantallen zijn gebaseerd op schattingen en absolute getallen, waarbij een trend van meerdere jaren is gebruikt. Dit komt neer op gemiddeld 282,5 dieren per opvangcentrum per jaar. De variatie tussen de opvangcentra qua capaciteit verschilt van 5 tot 5000 dieren per jaar. In onderstaande tabel III.1.3.1. zijn de totale gemiddelde aantallen opgevangen dieren per diersklasse weergegeven zoals opgegeven door de 68 opvangcentra uit dit onderzoek. In de tweede kolom staat het aantal dieren per diersklasse uitgedrukt als percentage van het totaal (19.212). Hieronder worden de resultaten per diersklassen afzonderlijk nader besproken. Een volledig overzicht van bij dit onderzoek doorgegeven opgevangen soorten is te vinden in Appendix 5.

Tabel III.1.3.1. Schattingen van het totaal aantal opgevangen bijzondere dieren dat gemiddeld per jaar wordt opgevangen bij de responderende 68 opvangcentra.

Totaal aantal dieren	19.212	100%
Dierklasse		
zoogdieren	15.531	80,8%
vogels	1.210	6,3%
reptielen	2.300	12%
vissen	50	0,3%
amfibieën	121	0,6%

ZOOGDIEREN- Bij een nadere analyse van deze dataset vallen in de dierklasse zoogdieren de aantallen van de categorie *konijnen en knaagdieren* op: dit zijn er in totaal 14.776 (i.e. 95% van het totaal aantal gemelde zoogdieren). Onder de knaagdieren worden cavia's, chinchilla's, ratten, muizen, degoes, gerbils, eekhoorns, prairiehondjes en hamsters genoemd. Verder worden er door deze 68 opvangcentra in totaal ongeveer 383 fretten, nertsen en bunzingen per jaar opgevangen.

Opvallend was dat er door deze centra ook 134 landbouwhuisdieren worden opgevangen. Genoemd werden: schapen, geiten en varkens (minivarkens en hangbuikzwijntjes), maar deze diersoorten vallen buiten het bestek van huidig onderzoek. Overige genoemde diersoorten die minder vaak werden opgevangen zijn diverse apensoorten, berensoorten, katachtigen, egels, vossen, stinkdieren en vleermuizen.

VOGELS- Van de totaal 1.210 opgevangen vogels bleken er jaarlijks circa 385 vogels opgevangen te worden die niet onder de in dit onderzoek aangenomen definitie van bijzondere dieren vallen, bijvoorbeeld uit het wild afkomstige watervogels (eenden), pluimvee, duiven, musjes, merels, maar ook roofvogels en uilen.

Een aantal van 454 opvangvogels viel onder de categorie *papegaai of papegaaiachtigen*; los vermeld werden nog eens 40 dwergpapegaaien of agapornissen. Verder werden \pm 118 gras- en valkparkieten per jaar opgevangen, en ongeveer 20 kanaries en 100 zebra-vinken. De overige aantallen vogels werden gespecificeerd als vallend onder niet nader gespecificeerde categorieën *kromsnavel, tropische vogels* en *volière vogels*.

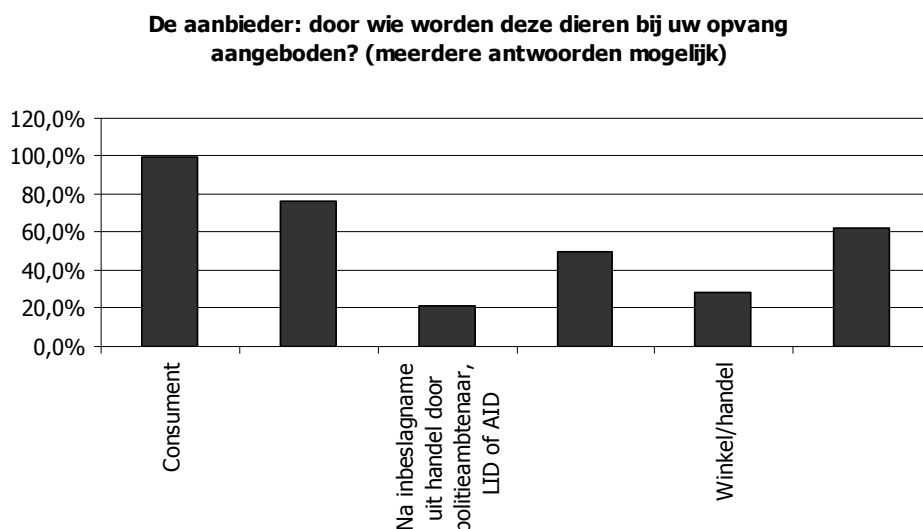
REPTIELEN EN AMFIBIEËN- Bij de dierklasse reptielen waarvan er jaarlijks gemiddeld 2300 worden opgevangen, werden ongeveer 1.400 dieren niet verder uitgesplitst in soorten. Wel werden 709 schildpadden als nader gespecificeerde groep aangegeven. Hierbij waren 10 landschildpadden. De rest viel onder de moerasschildpadden (98,6%). Hier werden ondermeer de roodwang, de geelwang, de geelbuik en de zaagrugschildpad genoemd. Ook werden 85 slangen nader gespecificeerd genoemd: ringslangen, korenslangen, rattenslangen en koningspythons.

De genoemde opgevangen amfibieën bestond uit kikkers, padden en salamanders. Hierbij werd geen nader onderscheid gemaakt in soorten.

VISSEN- In de categorie vissen werden alleen goudvissen en tropische vissen genoemd. Hierbij werd geen nader onderscheid gemaakt in soorten.

De aanbieder

De antwoorden op de vraag over het type aanbieder van bijzondere diersoorten bij opvangcentra is zichtbaar gemaakt grafiek III.1.3.4. Alle 55 opvangcentra die deze vraag beantwoordden gaven aan dat voornamelijk de consument direct of indirect deze bijzondere dieren bij hen aanbiedt. Aanbod van dieren uit de handel, zij het via de handel zelf of na in beslagname, komt relatief minder vaak voor. Bijna de helft van de opvangcentra gaf aan soms dieren op te vangen die in beslag zijn genomen wegens verwaarlozing (49,1%). Tijdens de gesprekken met opvangcentra bleek dat inbeslagname wegens verwaarlozing vooral bij opvangcentra in stedelijke gebieden voorkomt, en in mindere in de buitengebieden.

Grafiek III.1.3.4. Type aanbieder van bijzondere diersoorten bij opvangcentra [blauw: aantal opvangcentra die dit antwoord hebben gegeven; rood: totaal van 55 opvangcentra die deze vraag hebben beantwoord].

In Tabel III.1.3.2. is een opsomming gegeven van de vijf meest genoemde redenen door opvangcentra waarom een consument afstand doet van zijn bijzondere huisdier. Gemiddeld gaven de opvangcentra aan dat in 25.6% van de gevallen eigenaren *gezondheidsredenen* noemen als reden voor de afstand. Tijdens de gesprekken gaven de opvangcentra aan te dat deze reden in veel gevallen waarschijnlijk een gelegenheidsargument is. Andere redenen die werden genoemd waren interessegebrek van de eigenaar (19.4%), tijdgebrek (14.4%) en veranderingen in de gezinssamenstelling (10%). Als laatste reden staat welzijnsverbetering genoemd, waarbij aan eigenaren moet worden gedacht die om welke reden dan ook ineens beseffen dat zij niet de juiste zorg (meer) kunnen bieden aan het dier, bijvoorbeeld omdat het dier te groot is geworden (bijvoorbeeld waterschildpad).

Tabel III.1.3.2. Gemiddelde percentages van de vijf meest genoemde redenen voor afstand van dieren door consumenten.

Redenen van afstand doen	Gemiddeld %	Standaard deviatie
Gezondheidsredenen (allergie)	25.60%	22.83
Interessegebrek (niet meer leuk)	19.40%	16.26
Tijdgebrek	14.40%	11.17
Verandering in gezinssamenstelling	10.00%	13.19
Welzijnsverbetering	9.40%	13.93

Bij de categorie *anders* in de enquête werden antwoorden gegeven als: verhuizing van de eigenaar naar het bejaardentehuis of studentenkamer en emigratie. Ook werd verder regelmatig genoemd dat mensen impulsaankopen doen en hier na verloop van tijd spijt van krijgen.

Het aanbod aan dieren lijkt seizoensgebonden. In de vakantietijden, vooral in de zomerperiode, worden bij 69% van de responderende opvangcentra relatief meer dieren aangeboden. Opgeven redenen door de opvangcentra zijn dat eigenaren voor de vakanties geen tijdige oppas vinden, maar ook dat dieren bij mooi weer (open ramen en deuren) gemakkelijker ontsnappen en vervolgens door vindsters naar een opvangcentrum worden gebracht. Verder geeft 6% van de opvangcentra aan dat er in de herfst een toename te zien is van cavia's en schildpadden. De opgenoemde redenen hiervoor zijn dat mensen geen binnverblijf voor het dier (willen) hebben en/of dat ze de kou niet in willen om het dier te verzorgen. Enkele opvangcentra heeft aangegeven dat de vakantieperioden niet zo opvallend druk meer zijn als vroeger, maar dat er nu eigenlijk het hele jaar door een hoog aanbod is. Een mogelijke reden voor zo'n verschuiving zou vakantiespreiding kunnen zijn.

Ook geeft een enkel opvangcentrum aan dat het aanbod van diersoorten afhankelijk kan zijn van maatschappelijke trends of van de wetgeving. Van het laatste is de roodwangschildpad een voorbeeld: dit dier mag sinds 1997 niet meer worden verkocht in Nederland, maar zijn plaats is nu ingenomen door de geelwangschildpad. Als afspiegeling hiervan zien de opvangcentra tegenwoordig eveneens meer geelwang- dan roodwangschildpadden aangeboden worden.

Gezondheid- en welzijnsproblemen van de aangeboden bijzondere dieren

In de enquête is gevraagd naar de gezond- en welzijnstoestand van de dieren die worden aangebracht bij het opvangcentrum (zie tabel III.1.3.3). Opvallend is dat meer dan 95% van alle opvangcentra voor zoogdieren ervaring hebben met verwaarlozing bij de binnengebrachte dieren. Tot deze verwaarloosde dieren behoren niet enkel de dieren die door de AID/LID worden binnengebracht bij opvangcentra, maar ook de dieren die door de consumenten zelf worden aangeboden.

Tabel III.1.3.3. Percentage opvangcentra die te maken hebben met verwaarloosde dieren per diërklasse (tussen haakjes is het aantal opvangcentra dat gereageerd heeft op de vraag, aangegeven).

	Verwaarlozingtype A:	Verwaarlozingtype B:
	<ul style="list-style-type: none"> • Een vieze of klittende vacht of veren • Te lange nagels • Slechte of niet volledige vervelling • Slecht gebit • Ectoparasieten 	<ul style="list-style-type: none"> • Mager of uitgedroogd • Aanwijzingen voor een ongeschikt ontoereikend dieet zoals alleen zadendieet voor papegaai
Zoogdieren	95.5% (44)	95.2% (42)
Vogels	73.3% (15)	82.4% (17)
Reptielen	64.3% (14)	80% (15)
Amfibieën	12.5% (8)	25% (8)
Vissen	14.3% (7)	14.3% (7)

Hieronder wordt een nadere specificatie van de doorgemelde gezondheid- en welzijnsproblemen per dierklasse besproken.

ZOOGDIEREN- Bij de dierklasse *zoogdieren* hebben in totaal 39 opvangcentra de vraag ingevuld over gezondheid- en welzijnsproblemen. Door tenminste elf opvangcentra werden tandproblemen als veel voorkomende gezondheidsproblemen bij opgevangen konijnen en knaagdieren genoemd (NB kan ook onder de term verwaarlozing vallen). Wat betreft gedragsproblemen werd bij konijnen agressie als grootste probleem genoemd: 15 opvangcentra gaven dit aan. Bij cavia's werd verder schurft genoemd (tenminste 10 opvangcentra). Eén van de opvangcentra gaf aan dat 75% van de cavia's die zij ontvingen, last had van schurft. Andere opvangcentra noemden huidproblemen in het algemeen: mogelijk werd hieronder ook schurft samengevat. Bij ratten werden als gezondheidsproblemen tumoren (aangegeven door 7 responderende opvangcentra) en luchtwegproblemen (aangegeven door 7 opvangcentra) genoemd en als gedragsprobleem bijten (10 opvangcentra).

Bij de overige knaagdieren werden vooral algemene verwaarlozingproblemen genoemd, zoals onder- of overvoeding, te lange nagels, slecht gebit, vieze, klittende vacht, maar ook stereotypieën en gevolgen van te veel zwangerschappen kort na elkaar (bij cavia's en hamsters). Bij de fret zijn tumoren (3 opvangcentra) en bijtgedrag (4 opvangcentra) de meest genoemde geconstateerde problemen. Bij de overige zoogdieren noemde men verwaarlozing, hierbij werden parasieten en aandoeningen door verkeerde voeding (zoals diarree) genoemd.

VOGELS- Bij de dierklasse *vogels* hebben in totaal 17 opvangcentra de vraag ingevuld over gezondheid- en welzijnsproblemen. De problemen die hier zijn genoemd zijn: verenplukken, bijtgedrag, schreeuwen en aandoeningen veroorzaakt door verkeerde of ontoereikende voeding (aderverkalking, rui problemen en leverproblemen). Specifiek bij vogels die niet als huisdier werden gehouden en afgestaan, maar op straat waren gevonden, werden verwondingen genoemd (vliegverwondingen of predatie), diarree en andere ziekten (parasieten en paratyfus bij duiven).

REPTIELEN EN AMFIBIEËN- Bij de dierklasse *reptielen* hebben in totaal 11 opvangcentra de vraag ingevuld over aangetroffen gezondheid- en welzijnsproblemen. De problemen die hier zijn genoemd zijn lichamelijke problemen veroorzaakt door verwaarlozing en verkeerde voeding, zoals schildproblemen, papegaaienbek, ondervoeding en skeletvergroeiingen. Specifiek bij reptielen die waren ontsnapt en buiten gevonden, werden onderkoelingsverschijnselen genoemd. Meer specifieke aandoeningen die werden genoemd waren longproblemen, oorontstekingen, schildrot en diarree en bij 1 opvangcentrum werd apart darmparasieten genoemd (flagellaten en wormen).

Bij de amfibieën werd door één opvangcentrum darmparasieten als gezondheidsprobleem gemeld. De overige 9 opvangcentra die amfibieën opvingen noemden geen enkel opvallend gezondheid- of welzijnsprobleem bij deze dierklasse.

VISSEN- Bij de klasse vissen werden geen opvallende problemen gemeld door de 7 opvangcentra die deze dierklasse opvingen.

Wat betreft de mogelijke oorzaken van de aangegeven gezondheid- en welzijnsproblemen werd veelal het ontbreken van verzorging of onjuiste verzorging aangegeven. Bovendien werd aangegeven dat ziekten bij gehouden bijzondere dieren niet altijd (op tijd) door de eigenaar opgemerkt of herkend worden, waardoor dieren soms lange tijd met een bepaalde aandoening rondlopen. Dit is mogelijk te wijten aan gebrek aan kennis bij de consument, maar soms ook bij de behandelend dierenarts.

Mortaliteit bij de opvangdieren

Naast zichtbare gezondheid- en gedragsindicaties en aanwijzingen voor verwaarlozing aan het levende dier, geeft ook sterfte inzicht in de toestand van het aangebrachte dier. Daarom werd in de enquête gevraagd naar de sterftecijfers onder de opgevangen dieren. In tabel III.1.3.4 staat aangegeven hoe

hoog de geschatte sterftepercentages in de opvangcentra zijn. Dit sterftepercentage omvat de gehele periode waarin het opgevangen dier in de opvang aanwezig is.

De meeste opvangcentra geven aan dat er over het algemeen sprake is van rond de 10% sterfte of minder. Twee opvangcentra gaven een hoger gemiddeld sterftepercentage aan, namelijk <60%. Deze opvangcentra bleken zich te hebben gespecialiseerd in de opvang van zieke dieren.

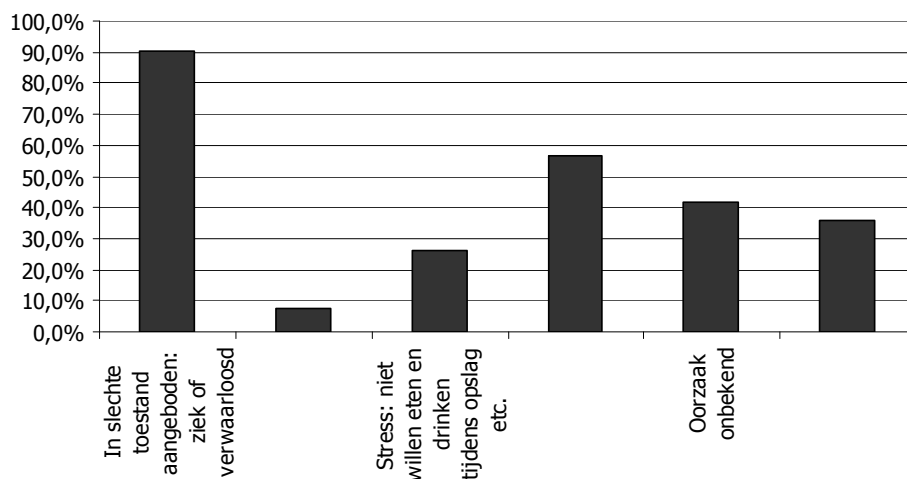
Tabel III.1.3.4. Sterfte van bijzondere dieren in opvangcentra uitgedrukt in percentages.

Sterfte in Percentages											Respons Count
	< 10	< 20	< 30	< 40	< 50	< 60	< 70	< 80	< 90	< 100	
Zoogdieren	31	7	0	1	0	2	0	0	0	0	41
Vogels	9	1	2	1	1	0	0	0	0	0	14
Reptielen	9	1	1	0	0	0	0	0	0	0	11
Amfibieën	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Vissen	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2

Wat betreft de mogelijke oorzaken van de sterfte is in grafiek III.1.3.5 af te lezen dat een slechte toestand bij binnenkomst door 90,6% van de opvangcentra als mogelijk oorzaak van sterfte wordt genoemd. 7,5% van de opvangcentra geeft aan dat sterfte soms ook optreedt als gevolg van een ziekte die op het moment van binnenkomst nog niet zichtbaar was en dus mogelijk tijdens het verblijf in de opvang werd opgelopen. Dit kan weer worden veroorzaakt door de hoge infectiedruk die opvang van dieren met zich meebrengt: grote dierendichtheid per oppervlak en een hoger risico op insleep van infectieuze agentia door het frequent binnenkomen van nieuwe dieren.

Iets meer dan de helft (56,6%) van de opvangcentra geeft aan dat dieren tijdens hun verblijf overlijden als gevolg van ouderdom en de daarbij behorende kwalen (gewrichtsproblemen, hartfalen en tumoren). Andere oorzaken van sterfte die minder frequent aangegeven werden, zijn onder meer een korter leven door een handicap van het dier (waterhoofd, inteeltproblemen), onvoldoende financiële middelen (om noodzakelijke operatie te kunnen uitvoeren) en inoperabele tumoren. Ook sterfte door onbekende oorzaak wordt vrij frequent genoemd.

Kunt u enkele oorzaken van deze sterfte aangeven? (Meerdere antwoorden mogelijk)

Grafiek III.1.3.5. Percentages van aangegeven oorzaken van sterfte bij bijzondere dieren in de opvang over de dierklassen heen.

III.1.4. Belangrijkste bevindingen opvang van bijzondere dieren bij opvangcentra

- Naar schatting zijn er in Nederland 189 dierenopvangcentra, waarvan minimaal 140 zijn die wel eens bijzondere dieren opvangen.
- Door de 68 aan dit onderzoek deelnemende opvangcentra is opgegeven dat zij op jaarbasis 19.212 bijzondere dieren krijgen aangeboden; dit zijn gemiddeld 282,5 dieren per opvangcentrum per jaar. De capaciteit van de opvangcentra ligt tussen de 5 en de 5000 dieren per jaar.
- Alle diersoorten/klassen worden bij de Nederlandse opvangcentra aangeboden. Specialisatie van een opvangcentrum in een bepaalde dierklasse of soort verandert weinig aan de soortdiversiteit die wordt aangeboden.
- De aanbieder van dieren aan opvangcentra is voornamelijk de huisdierconsument.
- Het grootste aandeel in opgevangen bijzondere dieren vormen de zoogdieren, en dan vooral konijnen en knaagdieren.
- De belangrijkste opgegeven redenen om afstand van een dier te doen, zijn gezondheidsredenen van de eigenaar. Daarbij worden vooral allergieën regelmatig genoemd.
- Uit de resultaten blijkt dat de gezondheids- en welzijnsproblemen bij alle dierklassen vooral bij verzorging en voeding van de dieren liggen. De gedragsproblemen die veelvuldig genoemd werden, waren agressie, bijtgedrag en bij vogels ook veren plukken en schreeuwen.

III.1.5. Discussiepunten opvangcentra- methodologisch

RESPONSPERCENTAGE OPVANGCENTRA DIGITALE ENQUETE- De hoge responspercentage (61%) op de digitale enquête duidt erop dat opvangcentra zeer gemotiveerd zijn en inzicht willen verschaffen in de aantallen dieren die jaarlijks bij hen terecht komen, maar ook over de situatie en problemen rondom het houden van deze bijzondere dieren. De bereidheid lijkt voort te komen uit ongenoegen over de huidige situatie, want naast het invullen van de enquête werd er massaal gemaïld en gebeld om uit te nodigen tot een bezoek aan opvangcentra.

III.2. Kinderboerderijen en de opvang van bijzondere dieren

III.2.1. Inleiding

Dit specifieke onderzoeksonderdeel concentreert zich op de opvang van bijzondere diersoorten bij kinderboerderijen en dierenweides in Nederland. Uit eerder onderzoek van de sector zelf is bekend dat jaarlijks veel huisdieren door particulieren worden aangeleverd met als doel permanente opvang (Bron: website Stichting KinderBoerderijen Nederland, 2000). Uit dit onderzoek bleek dat dit voornamelijk konijnen en cavia's betrof, maar dat aantallen opliepen tot 200 à 300 dieren op jaarbasis per kinderboerderij. Systematisch onderzoek naar de omvang van dit probleem en welke verschillende diersoorten het betreft, is echter nooit uitgevoerd. Ook is niet bekend wat de redenen zijn voor afstand en in welke toestand (medisch en welzijn) deze dieren worden aangeboden aan, of aangetroffen op kinderboerderijen in Nederland.

Onderhavig inventariserend onderzoek heeft als doel om beter zicht te krijgen in de aantallen en soorten bijzondere huisdieren die door particulieren worden aangeboden bij kinderboerderijen en dierenweides. Tevens wordt gekeken wat de redenen voor eigenaren zijn om een dier af te staan en in welke gezondheid- en welzijnstoestand het dier verkeerd op het moment van aanbieden of achterlaten. Tot slot zal inzicht worden gegeven wat er vervolgens met de dieren gebeurt na aankomst op de kinderboerderij.

Branchebeschrijving: aantallen en organisatiestructuur kinderboerderijen in Nederland

In Nederland zijn ongeveer 500 kinderboerderijen (website Stichting KinderBoerderijen Nederland).

Er zijn twee grote belangenverenigingen voor kinderboerderijen: Stichting KinderBoerderijen Nederland (SKBN) en Vakgroep Medewerkers Kinderboerderijen (VMK). 297 kinderboerderijen zijn aangesloten bij SKBN en er zijn 234 kinderboerderijen aangesloten bij VMK. Kinderboerderijen kunnen ook bij beide stichtingen zijn aangesloten vandaar enige overlap in de cijfers.

Bij aanvang van dit onderzoek werd verondersteld dat er slechts twee typen kinderboerderijen waren, namelijk kinderboerderijen en dierenweides. Al vrij snel bleek dat er veel meer soorten kinderboerderijen in Nederland onderscheiden kunnen worden, waaronder zorgboerderijen, hertenweides, struisvogel- en hertenfokkers, biologische boeren die hun bedrijf open stellen voor publiek, musea die een middeleeuwse boerderij hebben en campings, zwembaden, pretparken, en landgoederen met een kinderboerderij. De meeste van deze bedrijven zijn echter gesloten voor publiek, met uitzondering van eventuele rondleidingen die op afspraak gemaakt kunnen worden.

Het huidige onderzoek is daarom beperkt tot de *echte* kinderboerderijen, de dierenweides en weides bij zorginstellingen, ongeacht of zij particulier of gemeentelijk worden bestuurd of beheerd.

III.2.2. Werkwijzen: materiaal en methoden

Bij dit onderzoeksonderdeel is gebruik gemaakt van 1) digitale enquête verstuurd naar dierweides en kinderboerderijen in Nederland en 2) persoonlijke interviews.

III.2.2.1. De digitale enquête aan kinderboerderijen

Samenstellen onderzoekspopulatie voor digitale enquête

Zoals hierboven genoemd zijn er ongeveer 500 kinderboerderijen in Nederland. Voor het samenstellen van een contactlijst voor de digitale enquête is het internet doorzocht. Hiermee is een lijst opgesteld met 442 kinderboerderijen, waarvan 294 aangesloten bij SKBN en 148 niet aangesloten bij SKBN. De lijst met actieve contactadressen en dus benaderbare kinderboerderijen bevatte uiteindelijk 421 kinderboerderijen. Daarmee is 84,2% van alle kinderboerderijen (500) in Nederland uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek.

De digitale enquête

Voor dit inventariserende onderzoek is gebruik gemaakt van een digitale enquête opgemaakt door de afdeling Multimedia, van de faculteit Diergeneeskunde, waarbij gebruik is gemaakt van het softwareprogramma Monkey Survey®. De enquête bestond uit 32 vragen (zie Appendix 2. Vragenlijst voor digitale enquête kinderboerderijen). Het duurde ongeveer 15 minuten om de enquête in te vullen.

Ongeveer zes weken voordat de enquête werd verstuurd, is een aankondiging geplaatst in de nieuwsbrief van VMK. Hierin werd kort uitgelegd waar het onderzoek over ging en wat het doel van het onderzoek was. Naar de leden van SKBN zijn twee nieuwsbrieven gestuurd met daarin uitleg over het onderzoek en de link naar de enquête. Naar de kinderboerderijen die niet aangesloten waren bij SKBN, is een persoonlijke e-mail gestuurd met daarin de link naar de enquête. Na twee en drie weken zijn nogmaals per e-mail herinneringen gestuurd naar alle kinderboerderijen waarvan een e-mailadres bekend was, ongeacht of deze kinderboerderijen aangesloten waren bij SKBN.

Responspercentage

Voor dit onderzoek zijn in totaal 421 kinderboerderijen aangeschreven. Uiteindelijk hebben 175 kinderboerderijen gereageerd (responspercentage: 41,6%). Dit is inclusief de kinderboerderijen die hebben deelgenomen aan de interviews. De resultatensectie is samengesteld met behulp van de informatie van deze 175 respondenten van de digitale enquête. In het totaal hebben 14 kinderboerderijen (8%) aangegeven dat ze geen bijzondere dieren aangeboden kregen en dat er ook geen bijzondere diersoorten werden achtergelaten op de kinderboerderij. Deze 14 kinderboerderijen behoren niet tot de doelgroep van dit onderzoek en de resultatensectie heeft derhalve betrekking op de antwoorden van de 161 overige kinderboerderijen. Van de enquêtes die niet volledig zijn ingevuld zijn alle wel ingevulde vragen meegenomen in de resultaten. Aantallen respondenten kunnen dus per vraag variëren.

III.2.2.2. Interviews

In het begin van het onderzoek zijn interviews gehouden met medewerkers en beheerders van 7 kinderboerderijen. De interviews zijn gehouden met het doel om achtergrond informatie te krijgen over dieren die aangeboden en/of achtergelaten worden op kinderboerderijen en de interviews waren tevens bedoeld om enig inzicht te krijgen in de organisatie van kinderboerderijen. Van de 7 geïnterviewde kinderboerderijen waren er 5 aangesloten bij SKBN en 2 waren dat niet. Verder konden 2 kinderboerderijen tot grote kinderboerderijen worden gerekend, 2 waren kleine kinderboerderijen en 3 ervan waren middelgroot. Tevens hadden 2 van deze geïnterviewde kinderboerderijen een (gedeeltelijke) zorgfunctie.

III.2.3. Bevindingen en resultaten kinderboerderijen

Algemeen: omschrijving responderende kinderboerderij

Van de respondenten heeft 75,4% aangegeven de beheerder of eigenaar van de kinderboerderij te zijn, in 24,6% van de gevallen is de enquête door medewerkers en diervverzorgers ingevuld. 18,9% van de responderende kinderboerderijen geeft aan in het centrum van de stad te liggen, 32,6% in de periferie van de stad, 25,7% in een dorp en 13,1% in een buitengebied. De overige 9,7% van de kinderboerderijen geeft aan dat de ligging in een omgeving is die 'anders' dan bovengenoemde voorbeelden is. Van de 175 respondenten geeft 61,7% aan een kinder- of stadsboerderij te zijn, 8% is een dierenweide en 11,4% is een zorginstelling. Daarnaast is 18,9% 'anders' waarbij voornamelijk een combinatie van zorginstelling en kinderboerderij werd genoemd.

Omvang aangeboden en/of achtergelaten bijzondere dieren op kinderboerderijen

In de digitale enquête is aan de kinderboerderijen gevraagd of er bijzondere huisdieren werden aangeboden of achtergelaten. Deze vraag werd door alle 175 kinderboerderijen ingevuld. Hiervan gaven 161 kinderboerderijen (92%) aan dat er bijzondere dieren werden aangeboden of achtergelaten. Veertien kinderboerderijen (8%) gaven aan dat er nooit dieren werden aangeboden.

De deelnemende kinderboerderijen werd ook gevraagd hoe vaak er dieren actief worden aangeboden door eigenaren, hoe vaak dieren zonder toestemming worden achtergelaten, en of er andere wijzen van aanbieden plaatsvinden. 138 (85,7%) kinderboerderijen gaven antwoord op deze vraag, waarbij meerdere antwoorden mogelijk waren: 126 kinderboerderijen (78,3%) gaven aan dat er wel eens zonder toestemming dieren werden achtergelaten of dieren over het hek werden gezet. Ook geven 122 kinderboerderijen (75,8%) aan dat mensen eerst om toestemming vragen en niet zomaar een dier achterlaten. 16 kinderboerderijen (9,9%) geven aan dat de wijze van aanbieden (ook) 'anders' kan zijn: hierbij werden gevonden dieren genoemd, die door particulieren of dierenambulance worden aangebracht en tevens aanbieding door middel van een briefje aan het hek waarin een dier wordt aangeboden. De verhouding tussen achterlaten van een dier, actief aanbieden/toestemming vragen versus eventuele andere wijzen van aanbieden blijkt als volgt: in 38% van de gevallen wordt het dier zonder toestemming wordt achtergelaten, in 61% van de gevallen vraagt de eigenaar om toestemming/biedt het dier actief aan en 2% van de gevallen vindt het aanbod van een dier *anders* plaats.

Daarnaast werd gevraagd of de actief aangeboden dieren ook daadwerkelijk werden aangenomen. Hierbij gaven 23 van de in totaal 161 kinderboerderijen (14,3%) aan dat ze de aangeboden dieren aannemen, 79 (49,3%) kinderboerderijen gaven aan de dieren niet aan te nemen en 59 kinderboerderijen (36,6%) gaven aan de dieren alleen onder bepaalde voorwaarden aan te nemen (bijvoorbeeld alleen wanneer er ruimte is, het dier binnen het eigen bestand past, het dier gezond is, of indien de eigenaar een afstandsvergoeding wil betalen). Aan de kinderboerderijen die aangaven geen dieren aan te nemen (79) of alleen onder bepaalde voorwaarde (59), werd vervolgens gevraagd hoe vaak men dieren aangeboden krijgt. Deze vraag werd door al deze 128 kinderboerderijen beantwoord. Bij deze 128 kinderboerderijen werden er in totaal 9.277 dieren per jaar aangeboden, die dus worden geweigerd of alleen onder voorwaardes aangenomen. Uiteraard kunnen deze niet aangenomen dieren vervolgens door de aanbiedende eigenaar alsnog zonder toestemming worden achtergelaten. Ook kunnen zij op een andere kinderboerderij worden aangeboden.

Om inzicht te krijgen in de aantallen en diersoorten die worden aangeboden of achtergelaten op kinderboerderijen, is hierover uitgebreid navraag naar gedaan. In tabel III.2.3.1 worden de geschatte aantallen per dierklasse weergegeven, die op jaarbasis zijn opgevangen bij de 161 kinderboerderijen waarbij bijzondere dieren worden aangeboden of achtergelaten. Hoewel honden, katten, paarden en pony's niet onder de voor dit onderzoek gehanteerde definitie vallen, werden zij wel genoemd door respondenten (op jaarbasis: 31 paarden [n=9], 32 pony's [n=13], 1 hond [n=1]; 24 katten [n=8]). Deze aantallen zijn niet opgenomen in onderstaande tabel.

Een volledig overzicht aan diersoorten die tijdens dit onderzoek is doorgegeven is te vinden in Appendix 5.

Tabel III.2.3.1. Geschatte aantallen aangenomen en achtergelaten dieren op 161 kinderboerderijen en dierweides per jaar, onderverdeeld in diersklassen (NB. exclusief de 9.277 dieren die jaarlijks bij kinderboerderijen worden aangeboden, maar niet worden aangenomen of slechts onder bepaalde voorwaarden.)

	Geschatte aantallen aangenomen en/of achtergelaten dieren per jaar	Aantal kinderboerderijen (n= 161)
Zoogdieren	12.422	157
Vogels	6.575	146
Vissen	149	23
Reptielen	274	79
Amfibieën	36	8

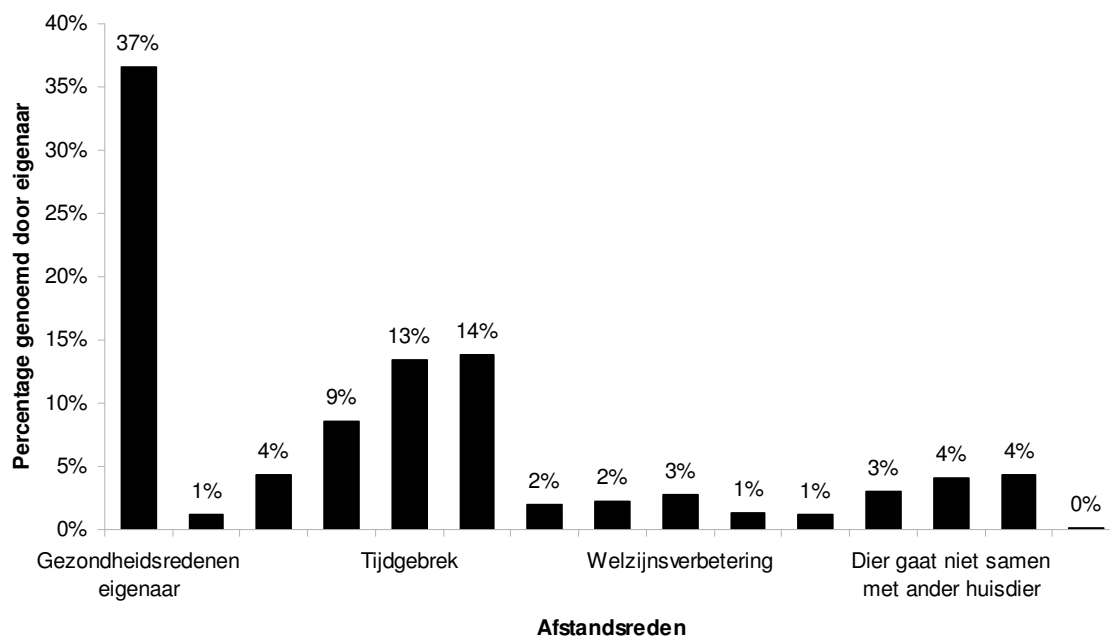
Seizoensverschillen in aanbod

Aan de respondenten is gevraagd of er seizoensverschillen te zien zijn in het aanbod van de verschillende diersoorten. Deze vraag werd door 157 kinderboerderijen (97,5%) ingevuld. Hiervan gaf 80,9% aan dat men verschillen waarneemt in het dierenaanbod tijdens de verschillende seizoenen. Wat de verschillen waren en welke diersoorten het betreft, werd door 129 kinderboerderijen (80,1%) ingevuld: in de zomer(vakantie) worden meer dieren aangeboden, waarbij met name konijnen (108 respondenten [83,7%]) en cavia's (68 respondenten [52,7%]) worden genoemd.

Door 23 kinderboerderijen (17,8%) werd tevens aangegeven dat er in het voorjaar meer dieren worden aangeboden. De mogelijke aangegeven reden hiervoor is dat er in die periode veel ongewenste nesten worden geboren. Dit geldt met name voor konijnen en cavia's. Verder geven 23 kinderboerderijen (17,8%) aan dat er ook in de winterperiode meer dieren worden aangeboden. Dit betreft naast konijnen en cavia's, ook geiten, schapen, varkens en paarden. Bij konijnen (genoemd door 7,0% van de respondenten) en knaagdieren (aangegeven door 3,1% van de kinderboerderijen) wordt als mogelijke reden hiervoor opgegeven dat de verzorging voor de eigenaar dan niet leuk, of te veel werk is.

Redenen voor afstand

107 kinderboerderijen (66,5%) gaven inzicht in wat de opgegeven redenen van afstand waren (zie grafiek III.2.3.1).

Grafiek III.2.3.1. Door eigenaren opgegeven redenen voor afstand volgens de respondenten van de enquête voor kinderboerderijen.

Zoals te zien in de grafiek, blijkt de meest genoemde reden voor afstand een allergie van de eigenaar of een gezinslid (37% van de gevallen). Voorts lijken dieren vaak te worden afgegeven in verband met tijdgebrek (13%) en interessegebrek (14%).

Tevens is gevraagd naar de afstandsredenen bij de verschillende diersoorten. Deze vraag werd door 156 kinderboerderijen (96,9%) ingevuld. Hiervan gaven 51 kinderboerderijen (32,5%) aan dat er inderdaad verschillen zijn bij de verschillende diersoorten: 14 respondenten (27,5%) vulden in dat kippen vaker worden weggedaan wegens overlast (geluid, stank en het aantrekken van ongedierte) voor de eigenaar of voor de omgeving en dat hanen specifiek vaker weg worden gedaan omdat mensen hiervan een overschot hebben (zeven respondenten [13,7%]). Konijnen blijken vaker dan andere diersoorten weggedaan te worden wegens interessegebrek (genoemd door 33,3% van de respondenten), allergieën van de eigenaar of een gezinslid (genoemd door 12 kinderboerderijen (23,5%) en ook tijdgebrek (11,8%). Ook werden door 5 kinderboerderijen (9,8%) agressieproblemen bij konijnen als reden van afstand genoemd. Verder gaven de kinderboerderijen aan dat ook cavia's vaak weg worden gedaan wegens interessegebrek (25,5%) en allergieën van de eigenaar of een gezinslid (19,6%). Daarnaast noemt 9,8% van de respondenten dat cavia's vaker worden afgestaan wegens gezondheidsproblemen van het dier zelf.

Leeftijden van aangeboden en achtergelaten dieren

In de enquête werd gevraagd om een leeftijdinschatting van de aangeboden dieren te geven. In het onderzoek is ervoor gekozen om daarbij een leeftijdsverdeling te maken op basis van leeftijdscategorieën: zeer jong - jong dier, dier in puber leeftijd -jong volwassen dier, volwassen dier en oud dier. Hiervoor is gekozen omdat het lastig is precieze leeftijden te schatten van achtergelaten dieren en dit ook per diersoort kan verschillen.

De vraag werd door 136 kinderboerderijen (84,5%) ingevuld: 12% van de aangeboden dieren bleek tot de categorie *Zeer jong - Jong dier* te behoren; 25% tot de categorie *Puber-Jong volwassen*; 46% tot de categorie *Volwassen* en 17% tot de categorie *Oud*.

Gezondheid- en welzijnstoestand van de aangeboden of achtergelaten dieren

Om een indruk te krijgen van de gezondheid- en welzijnstoestand van de aangeboden en achtergelaten dieren, zijn enkele vragen gesteld over het percentage aangeboden dieren dat gezondheid- en/of gedragsproblemen vertoont, het voorkomen van verwaarlozing en het sterftepercentage onder de aangeboden of achtergelaten dieren.

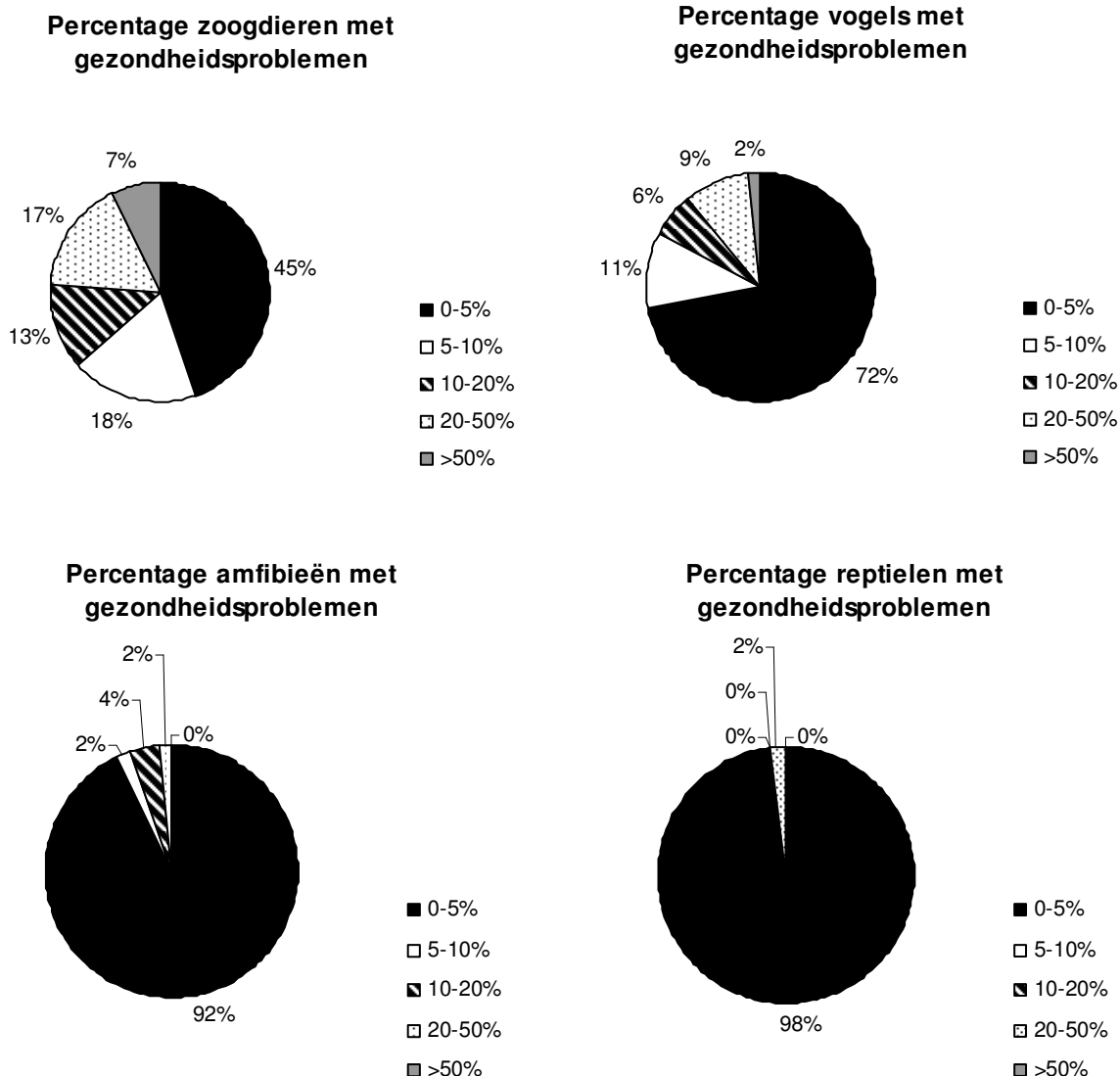
Gezondheidsproblemen

De vraag naar aangetroffen gezondheidsproblemen werd door 125 kinderboerderijen (77,6%) beantwoord voor zoogdieren en 111 kinderboerderijen (68,9%) voor vogels. Het grootste gedeelte van de respondenten (45% voor zoogdieren en 72% voor vogels) geeft aan dat 0-5% van de aangeboden dieren gezondheidsproblemen heeft, maar ook hogere percentagecategorieën worden genoemd (zie Grafiek III.2.3.2.).

53 (35,1%) respondenten beantwoordden de vraag voor vissen: daarbij gaven allen aan dat 0-5% van de vissen aangeboden werd met gezondheidsproblemen.

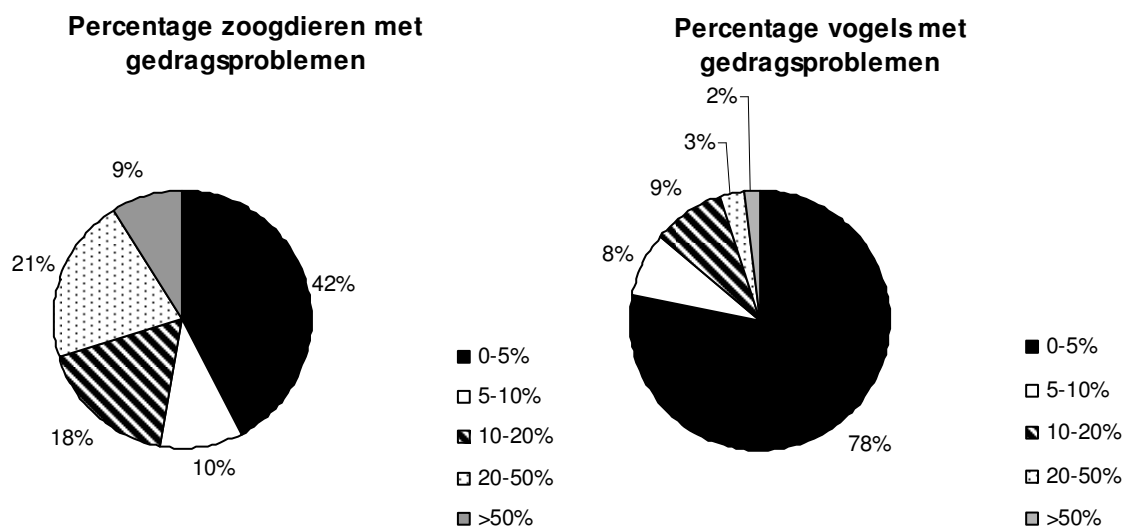
Van de 55 kinderboerderijen (34,2%) die deze vraag beantwoordden voor de reptielen gaf 98,2% aan dat 0-5% van de reptielen aangeboden wordt met gezondheidsproblemen; 1,8% geeft 10-20% aan.

Tot slot hebben 56 kinderboerderijen (34,8%) aangegeven hoeveel procent van de aangeboden amfibieën gezondheidsproblemen heeft, waarbij het merendeel het laagste percentage aangeeft.

Grafiek III.2.3.2. Percentages opgegeven gezondheidsproblemen onderverdeeld in de verschillende dierklassen.
Gedragsproblemen

De vraag naar aangetroffen gedragsproblemen werd door 125 kinderboerderijen (77,6%) beantwoord voor de zoogdieren (zie grafiek III.2.3.3). Opvallend is dat 21% van de respondenten aangeeft dat naar schatting 20-50% van de ontvangen zoogdieren gedragsproblemen hebben en dat 9% van de respondenten zelfs noemt dat meer dan 50% van de zoogdieren gedragsproblemen hebben. 100 kinderboerderijen (62,1%) gaven aan gedragsproblemen bij vogels te zien, waarvan het merendeel (78%) te classificeren is onder het percentage tussen 0-5%.

Grafiek III.2.3.3. Percentage gedragsproblemen bij aangeboden zoogdieren en vogels.

Een nadere specificatie van de meest genoemde gezondheid- en gedragsproblemen bij zoogdieren en vogels staat per diersoort aangegeven in tabel III.2.3.2 (door 44,7% van de kinderboerderijen ingevuld). Bij zoogdieren werden bij het konijn voornamelijk agressie en gebitsproblemen genoemd. Bij cavia's werd met name schurft of symptomen van schurft genoemd.

Er is een grote variatie te zien in de genoemde percentages waarin een aandoening voorkomt bij een aangeboden diersoort. Bij bepaalde aandoeningen werd een aantal malen opvallend hoge percentages genoemd: 5 kinderboerderijen gaven aan dat 50% of meer van de aangeleverde konijnen overgewicht heeft en vier kinderboerderijen gaven aan dat 50% of meer van de konijnen gedragsproblemen heeft.

Tabel III.2.3.2. De meest voorkomende ziektes en gedragsproblemen bij zoogdieren en vogels.

Zoogdieren	
Aandoening	Aantal kinderboerderijen (n=161)
Agressie/Voernijd	n= 27
Huidproblemen	n= 26
Gebitsproblemen	n= 22
Overgewicht	n= 12
Te lange nagels	n= 12
Diarree	n= 6

Vogels	
Aandoening	Aantal kinderboerderijen (n=161)
Parasieten (luizen)	n= 11
Agressief	n= 8
Verenplukken	n= 1
Kalkpoten	n= 3
Diarree	n= 2

Verwaarlozing

Onder verwaarlozing worden genegeerde medische en aspecten van verzorging verstaan (vuile of klittende vacht of veren, te lange nagels, een slecht gebit). De vraag over de omvang van aangetroffen verwaarlozing werd voor zoogdieren door 120 kinderboerderijen (74,5%) ingevuld, 99 kinderboerderijen (61,5%) beantwoordden de vraag voor vogels, 28 (17,4%) voor de vissen, 33 (20,5%) voor reptielen en 34 kinderboerderijen (21,1%) vulden de vraag in voor amfibieën. De resultaten zijn weergegeven in tabel III.2.3.3. Opvallend is dat bij zoogdieren, en in mindere mate bij vogels, vrij hogere percentagecategorieën worden genoemd. Bij vissen, reptielen en amfibieën werd meestal de lage categorie ingevuld (categorie 0-10%).

Tabel III.2.3.3. Geschatte percentages dieren met tekenen van verwaarlozing.

Percentage verwaarlozing	Zoogdieren (n=120)	Vogels (n=99)	Vissen (n=28)	Reptielen (n=33)	Amfibieën (n=34)
0-10%	51,67%	77,78%	100%	93,94%	100%
10-30%	27,50%	13,13%	0%	0%	0%
30-50%	10,00%	7,07%	0%	0%	0%
>50%	10,83%	2,02%	0%	6,06%	0%

Sterfte

Op de vraag naar sterfte van de aangeboden of achtergelaten dieren binnen de eerste dagen na ontvangst reageerden 109 van de 161 respondenten (67,7%) voor de zoogdieren, 93 (57,8%) voor de vogels, 32 (19,9%) voor de vissen, 33 (20,5%) voor de reptielen en 38 respondenten (23,6%) voor de amfibieën. De resultaten zijn weergegeven in tabel III.2.3.4.

Tabel III.2.3.4. Geschatte percentage sterfte bij aangeboden en/of achtergelaten dieren binnen de eerste dagen na aankomst op de kinderboerderij/dierweide.

Percentage Sterfte	Zoogdieren (n=109)	Vogels (n=93)	Vissen (n=32)	Reptielen (n=33)	Amfibieën (n=38)
0-5%	85,32%	87,10%	100%	100%	84,21%
5-10%	7,34%	3,23%	0%	0%	10,53%
10-20%	2,75%	2,15%	0%	0%	0%
20-50%	2,75%	6,45%	0%	0%	2,63%
>50%	1,83%	1,08%	0%	0%	2,63%

Een aantal van 72 (44,7%) van de 161 kinderboerderijen gaven ook inzicht in de mogelijke oorzaken van sterfte. Deze oorzaken staan weergegeven in grafiek III.2.3.4. Er konden bij deze vraag meerdere antwoorden gegeven worden. Bij optie *anders* wordt genoemd dat de aangeboden of de achtergelaten dieren sterven tijdens gevechten met dieren uit het reguliere bestand van de kinderboerderij. Verder wordt genoemd dat vogels, waarvan de oorspronkelijke eigenaar aangaf dat de dieren gewend zijn aan een huisvesting buiten, dit toch niet bleken te zijn en na plaatsing in een volière overleden.

Grafiek III.2.3.4. Genoemde oorzaken van sterfte van de aangeboden/achtergelaten dieren.

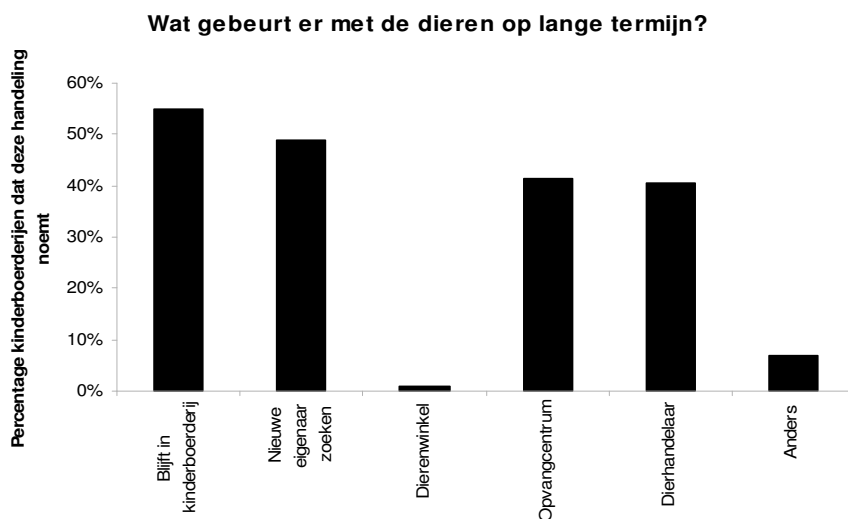
Procedures na het aanbieden of achterlaten van dieren

In de enquête is nagevraagd wat kinderboerderijen doen met de aangeboden en achtergelaten dieren. Daarbij werd een onderscheid gemaakt tussen procedures of protocollen die op korte termijn worden uitgevoerd en handelingen op lange termijn. 141 kinderboerderijen (87,6%) gaven inzicht in wat ze op korte termijn met de dieren doen (hierbij waren meerdere antwoorden mogelijk): ruim de helft van de kinderboerderijen (57,5%) gaf aan dat zij het opgevangen dier in quarantaine plaatsten. Door 64 kinderboerderijen (45,4%) werd de optie *anders* ingevuld, waarbij onder andere werd gemeld dat het dier direct wordt verwijderd van de kinderboerderij en naar een opvangcentrum of handelaar gaat. Ook werd genoemd dat het dier op de website wordt geplaatst, dat er advertenties in de krant worden gezet om een nieuwe eigenaar te zoeken, of dat het dier wordt gekoppeld aan soortgenoten.

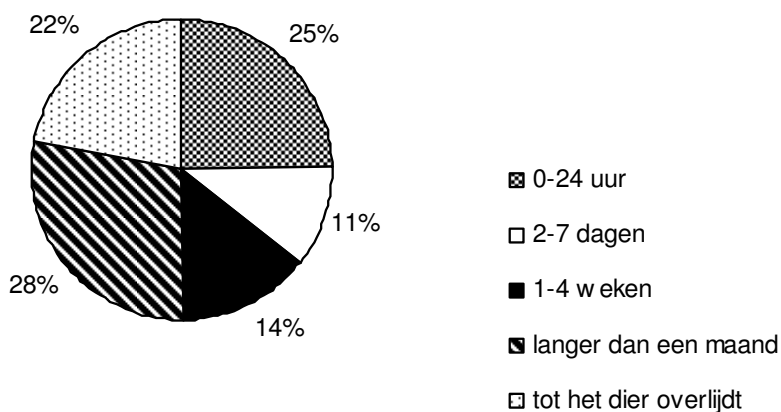
Grafiek III.2.3.5. Korte termijn procedures kinderboerderijen bij aangeboden en/of achtergelaten dieren.

Op de vraag wat er met de dieren op de lange termijn wordt gedaan, gaven 133 kinderboerderijen (82,6%) antwoord: 73 (54,9%) van de respondenten gaf aan dat dieren worden aangehouden op de kinderboerderij en 65 (48,9%) gaf aan dat ze een nieuwe eigenaar voor het dier zoeken. Eén respondent gaf aan dieren soms naar de dierenwinkel te brengen, 54 kinderboerderijen (40,6%) gaven aan dieren door te geven aan een opvangcentrum, tevens gaven 54 (40,6%) respondenten aan aangebrachte dieren (soms) door te geven aan een handelaar. Bij *anders* (9) werd euthanasie, slachting voor eigen gebruik, of gebruik als voedseldier genoemd.

Grafiek III.2.3.6. Lange termijn procedures kinderboerderijen bij aangeboden en/of achtergelaten dieren.

In grafiek III.2.3.7 wordt aangegeven hoe lang aangeboden en opgevangen dieren gemiddeld op de kinderboerderij verblijven. Deze vraag werd door 141 kinderboerderijen (87,6%) beantwoord. Tijdens de interviews werd door alle zeven geïnterviewde kinderboerderijen gezegd er naar te streven om achtergelaten dieren zo snel als mogelijk weer van de kinderboerderij te verwijderen. Niet alleen om het eigen dierenbestand te beschermen tegen ziekten, maar ook om te voorkomen dat de oorspronkelijke eigenaren terug gaan komen om naar het dier te kijken. Op deze manier proberen kinderboerderijen het achterlaten van dieren te ontmoedigen.

Grafiek III.2.3.7. Hoe lang verblijven de aangeboden en/of achtergelaten dieren gemiddeld op de kinderboerderij.

III.2.4. Belangrijkste bevindingen t.a.v. de opvang door kinderboerderijen

- In de digitale enquête heeft 92% van de responderende kinderboerderijen aangegeven dat er wel eens bijzondere huisdieren worden aangeboden of achtergelaten.
- Gemiddeld worden 38% van de dieren achtergelaten en in 61% van de gevallen vraagt de eigenaar toestemming om het dier af te geven aan de kinderboerderij.
- Bij de 161 responderende kinderboerderijen worden op jaarbasis 12.422 zoogdieren, 6.575 vogels, 149 vissen, 274 reptielen en 36 amfibieën opgevangen die zijn aangeboden of achtergelaten.
- In 37% van de gevallen geven eigenaren een allergie van henzelf of een gezinslid op als de reden voor afstand van het dier. Tevens worden tijdgebrek (13%) en interessegebrek (14%) als afstandsredenen genoemd. Bij konijnen en knaagdieren worden allergieën, tijdgebrek en interessegebrek vaker als afstandsredenen genoemd. Bij kippen wordt vaker overlast als reden opgegeven.
- Bij de opgevangen zoogdieren worden vaker gezondheid- en gedragsproblemen gezien dan bij de vogels, vissen, reptielen en amfibieën. Bij zoogdieren worden als problemen agressie, huidproblemen, gebitsproblemen, overgewicht en diarree genoemd. Bij vogels worden parasieten, agressie en diarree genoemd.
- Tekenen van verwaarlozing worden voornamelijk bij zoogdieren en vogels gezien, maar alleen in lage percentages (i.e. 0-10 %).
- 80,9% van de kinderboerderijen geeft aan dat er seizoensverschillen zijn in de diersoorten dan wel het aantal dieren dat wordt aangeboden of achtergelaten: in de zomer (vakantie) worden meer dieren aangeboden. Dit zijn voornamelijk konijnen en cavia's.
- Slechts een gering percentage (i.e. 0-5%) van de aangeboden of achtergelaten dieren sterft binnen enkele dagen na aankomst op de kinderboerderij. De meest genoemde reden voor deze sterfte is dat de dieren in een slechte toestand zijn aangeboden en hierdoor zijn overleden.

III.2.5. Discussiepunten t.a.v. de opvang door kinderboerderijen- methodologisch

RESPONSPERCENTAGE DIGITALE ENQUETE KINDERBOERDERIJEN- De respons op de digitale enquête van de kinderboerderijen was 41,6 %. Dit is boven het gemiddelde gesteld door Cook (2000). Het is niet precies bekend hoeveel kinderboerderijen er precies in Nederland zijn; de SKBN schat het aantal op 500.

Het is mogelijk dat een aantal van de responderende kinderboerderijen uit het wild opgevangen dieren heeft meegeteld in de cijfers van de huisdieren die worden aangeboden of achtergelaten. Daarmee zouden de aantallen van enkele diersoorten, waarschijnlijk vooral vogels en amfibieën, te hoog kunnen zijn. Bij het interpreteren van de resultaten dient hiermee rekening gehouden te worden.

Er was een relatief lage respons waar te nemen op de specifieke enquêtevraag over gezondheid- en gedragsproblemen bij de aangeboden en achtergelaten dieren: slechts 72 kinderboerderijen (44,7 %) gaven hierop antwoord. Mogelijk werden er daadwerkelijk weinig problemen waargenomen, maar er moet ook rekening worden gehouden met het feit dat we bij dit specifieke onderzoeksonderdeel niet met gespecialiseerde respondenten te maken. Mogelijk hebben zij dus bepaalde gezondheid- en gedragsproblemen niet herkend en zullen ze dientengevolge als zodanig noemen.

HOOFDSTUK 6. ALGEMENE DISCUSSIE EN SAMENVATTENDE CONCLUSIES

6.1. Algemene discussie betreffende gebruik van enquêtes, responspercentages en interviews

Gemiddeld wordt met behulp van het gebruik van digitale enquêtes als onderzoeksmethoden een responspercentage van 34,6-39,6% gerealiseerd (Cook, 2000). De respons op de digitale enquête van de dierenartsenpraktijken (50%), de opvangcentra (61%) en kinderboerderijen (41,6%) is derhalve hoog te noemen. De respons van de dierenspecialzaken (12,70% retour, i.e. 173 van de totaal 1362 aangeschreven adressen; compleet bruikbare enquêtes 5,95%) daarentegen is ver onder het gemiddelde. De waarde van de hele onderzoeksopzet en de aanpak van onderhavig onderzoek kan echter gevonden worden daar waar de resultaten vanuit de verschillende deelonderzoeken aan de verschillende informatiekanalen repeterend dezelfde richtingen gaan uitwijzen, dus patronen vormen. In deze zin kan de digitale enquête bij de dierenspecialzaken een bevestiging zijn op het totaalbeeld. De interviews in het kader van het juridische gedeelte vormen een aparte categorie. Deze interviews zijn wel gehouden aan de hand van een van te voren vastgestelde en aan de respondenten toegezonden vragenlijst, maar waren vooral een ingang voor een meer diepgaand gesprek met betrokkenen. Enige statistische conclusies kunnen daar dan ook niet aan worden verbonden.

Verklaringen voor het lage aantal respondenten bij de dierenspecialzaken enquête kunnen zijn:

- 1) De dierenspecialzaken branche verwacht weinig voordeel te hebben bij het meewerken aan onderzoeken naar dierenwelzijn- en gezondheid. Dit fenomeen is ook bekend bij andere diersectoren (landbouwhuisdieren: Binnekamp & Ingenbleek, 2006). Mogelijk vreest men zelf dat deelname aan de enquête nadelige gevolgen kan hebben.
- 2) Binnen het bedrijfsleven in het algemeen, en zeker deze sector, worden vaak onderzoeken gehouden dus mogelijk is men *onderzoeksmoe*; gecombineerd met de dagelijkse werkdruk is een enquête invullen al snel moeilijk in te plannen in de dagroutine.
- 3) Dergelijke onderzoeken vragen vaak naar bedrijfs- of publieksgevoelige informatie, zoals o.a. verkoopaantallen, specialistische management routines of mortaliteit- of ziektecijfers bij de handelsdieren. Ook dit kan tot responsvermindering leiden (zie ook Stoop, 2005).

Wat helaas niet kon worden uitgesloten, is of de niet responderende dierenspecialzaken mogelijk bedrijven zijn geweest die geen levende have verkochten. Er is getracht dit probleem op te vangen door aan het begin van de enquête te vragen of een bedrijf levende have verkoopt of niet, maar bij een niet geopende enquête geeft dit uiteraard geen oplossing.

Een algemeen nadeel bij het gebruik van enquêtes en interviews is dat zij kunnen worden beïnvloed door sociale wenselijkheid (Baarda & de Goede, 1997). Bedrijven hebben over het algemeen de neiging om zich van hun goede kant te laten zien en zullen misschien antwoorden geven waarvan zij denken dat het een goede indruk maakt. Het is altijd mogelijk dat ook de resultaten van dit onderzoek zijn beïnvloed door sociaal wenselijke antwoorden. In de open vragen is het echter wel opgevallen dat een aanzienlijk deel van de respondenten regelrecht voor zijn mening uitkwam.

In dit onderzoek is veelvuldig gebruik gemaakt van oordelen van ervaringsdeskundigen. De waarde van subjectieve beoordelingen is altijd lastig te beoordelen, daar het kennisniveau van degene die het oordeel uit niet altijd kan worden getoetst. Vaak zijn in deze branche nog geen vergunningen vereist. Ook moet vaak nog kritisch worden gekeken naar de kwaliteit van de beschikbare opleidingen voor bepaalde onderdelen van de branche. Het kennisniveau binnen de branche is niet door middel van een objectieve norm zoals een wettelijk erkend diploma, vastgesteld. Dat maakt het moeilijk om de waarde van subjectieve inbreng te relateren aan een kennisniveau. In bepaalde segmenten van de sector zal het kennisniveau sterk variëren (zie ook Vinke, 1995, 1998). In hoeverre deze medewerkers een goed afgewogen oordeel kunnen geven ten aanzien van specialistische kennis omtrent gezondheid- en

welzijnsproblemen is de vraag. Daartegenover staat dat ondernemers die langer in de sector zitten, en zeker mensen uit de liefhebbersbranche, vaak juist wel zeer veel kennis en ervaring hebben vergaard, zeker als het op de door hen verhandelde of gehouden diersoorten aankomt.

6.2. Samenvattende algemene conclusies en discussie

6.2.1. Inzicht in omvang

In dit onderzoek is tijdens de enquêtes, het documentenonderzoek en de interviews inzicht gekregen in de omvang van de sector en aanverwante kanalen. Tevens is er enig inzicht gekregen in de opvangen en verkoopaantallen van bijzondere dieren. Onderstaande tabel (6.1) is een samenvatting van de in de deelonderzoeken gevonden aantallen opgevangen bijzondere dieren, en de verkoopaantallen. Daarnaast zijn de aantallen gehouden huisdieren in Nederland genoemd afkomstig van de RDA rapportage (2006).

Tabel 6.1. Schattingen van de absolute aantallen bijzondere dieren (en aandeel percentages) die gemiddeld per jaar worden opgevangen door kinderboerderijen en opvangcentra, aantallen dieren die jaarlijks worden verkocht door dierenwinkels en aantallen in Nederland gehouden huisdieren uitgedrukt per dierklasse.

	Opvangaanbod kinderboerderijen (n=500)	Opvangaanbod opvangcentra (n=140)	Totaal opgevangen dieren ¹ (aandeel % opvang)	Verkoop DSZ & TC (n=2200) ² (aandeel % verkoop)	Verkoop DSZ & TC (n=1320) ³ (aandeel % verkoop)	Aantallen gehouden huisdieren Nederland (aandeel % bezit) ⁴
Zoogdieren	35.490	31.976	55.123 (73 %)	511.481 (12%)	306.889 (12%)	1.780.000 (7%)
Vogels	18.786	2.491	14.742 (19%)	520.904 (13%)	312.542 (13%)	4.550.000 (18%)
Vissen	426	103	454 (0.6%)	3.046.402 (74%)	1.827.841 (74%)	19.000.000 (74%)
Reptielen amfibieën	886	4.984	5.562 (7%)	63.800 (1.5%)	38.280 (1.5%)	250.000 (1%)

¹ Schatting op basis van digitale enquête (van Leeuwen respectievelijk Erens, 2010) van het totale aantal opgevangen dieren (met een correctie van 40% voor de ingeschatte overlap van het aantal dieren dat vanuit een kinderboerderij naar een opvangcentrum gebracht wordt).

² Schatting op basis van digitale enquête (Hall, 2010), indien 100% van de dierenwinkels levende have verkoopt.

³ Schatting op basis van digitale enquête (Hall, 2010), indien 60% van de dierenwinkels levende have verkoopt (conservatief).

⁴ Bron: Anoniem. 2006. RDA *Gedeelde zorg, feiten en cijfers*.

Alle aantallen berusten op schattingen. De aantallen dieren die jaarlijks worden opgevangen en/of verkocht zijn schattingen van de respondenten van de enquêtes. Ook de aantallen van de verschillende *stake holders* in de verschillende segmenten (i.e. aantallen opvangcentra, kinderboerderijen, dierenspecialzaken in Nederland) zijn schattingen, omdat deze gegevens niet honderd procent waterdicht geadmineistreerd beschikbaar zijn binnen de sectoren.

Geschat wordt dat er 2200 dierenwinkels in Nederland zijn (Anoniem, Dibevo Vakblad, april 2006). Onbekend is echter hoeveel procent van deze dierenwinkels levende have verkoopt. In tabel 6.1 is daarom een maximale schatting (100%- extrapolatie aan de hand van progressieve schatting) en een minimale schatting (60%- extrapolatie aan de hand van conservatieve schatting) van het aantal dierenwinkels dat levende have verkoopt, opgenomen. In het onderzoek van Van Dijk en Polman (2000) geeft 99% van de responderende dierenspecialzaken aan één of meerdere diersoorten te verkopen, maar ook hier kan een bias inzitten door een *a priori* selectie van winkels.

Een ander aspect waarmee in de omvangbepaling rekening moet worden gehouden is dat ongeveer 30-40% van de dieren die bij kinderboerderijen worden aangeboden of achtergelaten, later naar een opvangcentrum wordt gebracht. Dit percentage is gebaseerd op cijfers die genoemd zijn tijdens de

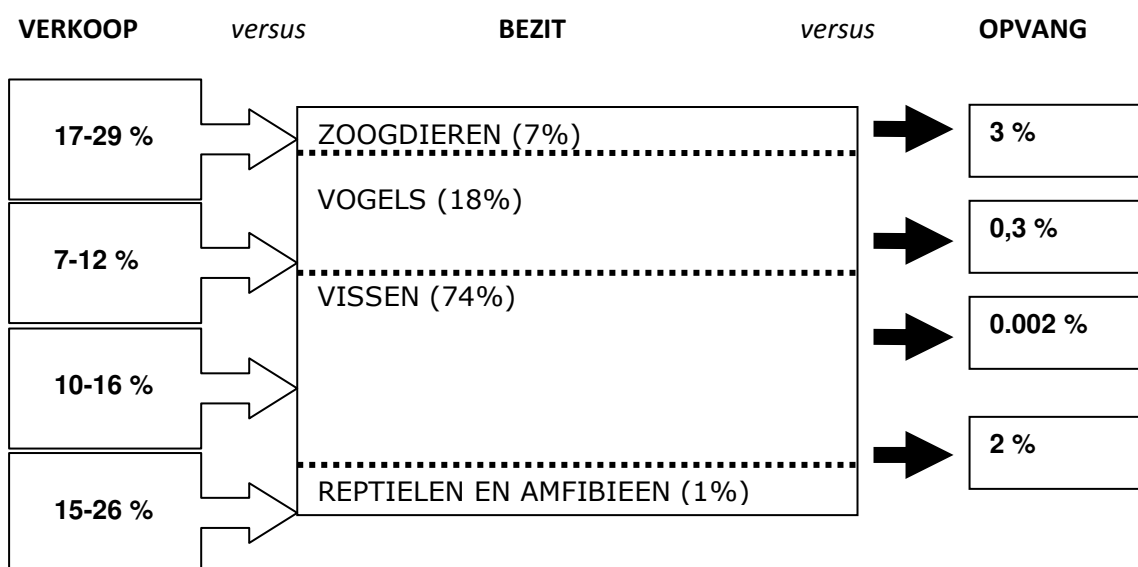
interviews en in de digitale enquête. Indien men hiervoor corrigeert (met 40%) om een overlap te voorkomen, worden er jaarlijks 23.147 zoogdieren, 12.251 vogels, 278 vissen en 578 reptielen en amfibieën opgevangen door kinderboerderijen. In bovenstaande tabel 6.1 zijn in de kolom *Totaal opgevangen dieren* deze gecorrigeerde totaalaantallen van de kinderboerderijen gebruikt.

Het aantal Nederlandse opvangcentra dat weleens bijzondere dieren opvangt, is tijdens dit onderzoek doorberekend op basis van gegevens uit verschillende bronnen en komt op een geschat aantal van maximaal 140.

Om inzicht te geven hoe opvangaantallen, verkoopaantallen en bezitsaantallen zich relatief ten opzichte van elkaar verhouden op jaarbasis, zijn in tabel 6.2 de gevonden opvangaantallen gerelateerd aan de bezitsaantallen en de jaarlijkse verkoopaantallen (bij progressieve schatting n=2200 DSZ met levende have en een conservatieve schatting n=1320 DSZ met levende have) uitgedrukt in een percentage per diergroep. De bezitsaantallen zijn gerelateerd aan het aantal gehouden huisdieren in Nederland volgens de gegevens van de RDA (2006).

Tabel 6.3. Aantallen opgevangen dieren uitgedrukt als afgerond percentage van de jaarlijkse verkoopaantallen en bezitsaantallen, onderverdeeld in de vier onderscheiden dierklassen.

	Opvang versus verkoop	Opvang versus verkoop	Opvang versus bezitsaantallen (RDA, 2006)	Verkoop versus bezitsaantallen (RDA, 2006)	Verkoop versus bezitsaantallen (RDA, 2006)
	n=2200 DSZ	n=1320 DSZ		n=2200 DSZ	n=1320 DSZ
Zoogdieren	11 %	18 %	3 %	29 %	17 %
Vogels	3 %	5 %	0,3 %	12 %	7 %
Vissen	0,01%	0,02 %	0,002 %	16 %	10 %
Reptielen en amfibieën	9 %	15 %	2 %	26 %	15 %

Het relatieve percentage rondom opvang kan inzicht geven in potentiële knelpunten. De hoogste relatieve percentages opvang versus bezit- en verkoopaantallen, zijn zichtbaar bij de groep *zoogdieren* en de groep *reptielen en amfibieën*. Afhankelijk van het aantal dierenwinkels dat daadwerkelijk levende have verkoopt, zal naar schatting tussen de 11-18% van de jaarlijkse verkoop aan zoogdieren, in de opvang terecht komen. Gerelateerd aan het totale aantal zoogdieren dat in Nederland gehouden wordt, zal derhalve naar schatting 3% van deze zoogdieren jaarlijks in de opvang komen. Van het totale Nederlandse huisdierbezit is het aandeel aan zoogdieren gemiddeld 7%.

Voor reptielen en amfibieën zal afhankelijk van het aantal dierenwinkels met levende have naar schatting tussen de 9-15% van de jaarlijkse verkoop aan reptielen en amfibieën, in de opvang terecht komen. Gerelateerd aan het totale aantal reptielen en amfibieën dat in Nederland wordt gehouden, zal naar schatting 2% in de opvang terecht komen. Van het totale huisdierbezit is het aandeel aan reptielen en amfibieën 1%.

In bovenstaand diagram met aandeelpercentages die de *flow* van verkoop, bezit en opvang weergeven, ontbreken nog de volgende gegevens: illegale handel en voorts situaties aangaande particuliere privéhandelingen, o.a. mortaliteit, vrijlaten van huisdieren in de vrije natuur en handel tussen particulieren (zonder gebruik te maken van media zoals internet, tijdschriften of kranten als ook de handel van particulieren mét gebruik van media).

Opgemerkt moet worden dat alleen al het feit dat inkoop, verkoop, opvang, ziekte en sterfte bij deze omvangrijke groep gezelschapsdieren nergens cijfermatig worden geregistreerd, als op zichzelf staande conclusie kan worden gezien. Dat heeft tot gevolg dat alle andere cijfers uitsluitend door steekproeven en extrapolatie kunnen worden vastgesteld.

Het gehele systeem van inkoop, verkoop en houden van bijzondere dieren kent een aantal schakels; waaronder de fokker/kweker, de handelaar en/of importeur, de dierenpeciaalzaak of andere retailer, de consument, de dierenarts en opvangcentra. Het gebrek aan registratie, alsmede de wisselende verhoudingen tussen deze betrokkenen, maken dat oorzakelijk verband niet altijd met zekerheid kan worden vastgesteld.

Seizoensgebonden handelsstromen van bepaalde diersoorten lijken parallel te lopen met het aanbod van bepaalde diersoorten bij opvangcentra en kinderboerderijen (in het bijzonder rondom de aankoop in de lente en afstand rondom de vakanties, en dan met name de zomervakantie, zie enquête resultaten deelonderzoeken). Ook hier voeren konijnen en cavia's de boventoon.

Bij de bedrijfsobservaties in dierenpeciaalzaken en tuincentra blijkt dat gespecialiseerde winkels het met betrekking tot informatieoverdracht beter doen reguliere dierenpeciaalzaken en tuincentra. Vrijwel alle dierenpeciaalzaken hebben aangegeven wel iets van informatie mee te geven. Het fenomeen *impulsaankopen* wordt door veel detaillisten erkend en herkend. De aangegeven oplossingsopties waren: 1) niet verkopen, 2) meer bedenktijd geven, of 3) extra informatie mee geven aan de consument.

6.2.2. Inzicht in gezondheid- en welzijnsproblemen bijzondere dieren in handel en houderij-algemeen

In de hier onderstaande tabel 6.4 staan de meest genoemde voorkomende gezondheid- en welzijnsproblemen samengevat die in de digitale enquêtes van de opvangcentra, kinderboerderijen en dierenpeciaalzaken zijn genoemd.

Tabel 6.4. Overzicht van de bij bijzondere huisdieren meest frequent genoemde gezondheid- en welzijnproblemen bij gehouden dieren (op dierenartspraktijken), opgevangen dieren (kinderboerderijen en opvangcentra) en aangebrachte handelsdieren (DSZ en tuincentra).

*Aantal respondenten DAP per dierklasse: zoogdieren 217 respondenten, vogels: 165 respondenten, reptielen: 97 respondenten, amfibieën: 26 respondenten, vissen: 24 respondenten.

	DAP (n=*)	Kinderboerderijen (n= 161 resp.)	Opvangcentra (n= 61 resp.)	DSZ & TC (n= 173 resp.)
Zoogdieren				
Gedragsproblemen	-	n= 27	n= 29 (konijnen, ratten en fretten)	n=13 (m.n. hamsters)
Huidproblemen	n = 268 (konijnen en cavia's)	n= 26	n= 10 cavia's en bij overige diersoorten n= onbekend	n= 34 (m.n. cavia's)
Gebitsproblemen	n = 258 (konijnen en cavia's)	n= 22	n= 11 (konijnen en knaagdieren)	-
Maagdarmproblemen	n = 144 (konijnen)	n= 6	n= onbekend	n= 17 (konijnen en hamsters)
Tumoren	n = 65 (ratten)	-	n= 10 (ratten en fretten)	-
Luchtwegproblemen	n = 44 (ratten)	-	n= 7 (ratten)	-
Anorexia	n = 61 (konijnen en cavia's)	-	-	-
Urogenitaalproblemen	n = 57 (konijnen en cavia's)	-	n= onbekend	-
Trauma	-	-	-	n= 9
Vogels				
Gedragsproblemen	n= 63 (verenplukken bij papegaaien)	n= 9	n= onbekend	n= 6
Veren/huidproblemen	n = 18	n= 14	-	n= 9
Maagdarmproblemen	-	n= 2	-	n= 6
Deficiëntie problemen	n = 35	-	n= onbekend	-
Luchtwegproblemen	n = 20 (papegaaien)	-	-	-
Snavel/nagel problemen	n = 65	-	-	-
Trauma	n = 10 (duiven)	-	-	-
Reptielen en amfibieën				
Gedragsproblemen	-	-	-	n=1
Huid/schildproblemen	n = 24 (schildpadden en slangen)	-	n= onbekend	-
Deficiëntieproblemen	n = 38	-	n= onbekend	n= 2
Maagdarmproblemen	n = 6 (agamen)	-	n= onbekend	-
(Endo- en ecto)parasieten	n = 11 (agamen)	-	n= 1	n= 5
Anorexia	n = 15 (slangen en agamen)	-	-	-
Zwakte	n = 7 (agamen)	-	-	-
Urogenitaal problemen	n = 6	-	-	-
Vissen				
Gedragsproblemen		-	-	n= 5
Huidproblemen	n= 22	-	-	n= 53
Zwemblaas probleem	n= 7	-	-	n= 1

Uit de resultaten van de deelonderzoeken tekenen zich de volgende algemene patronen af:

- De reguliere gezelschapsdiersoorten als konijn, cavia, vissen, maar ook papegaaien lijken in aantal, maar ook in aard en intensiteit van de gezondheid- en welzijnsproblemen, het meest kwetsbaar in de handel en houderij.
- Het type gezondheid- welzijnsproblemen dat bij bepaalde diersoorten wordt geconstateerd, blijkt over de gehele linie telkens ongeveer hetzelfde te zijn: kinderboerderijen, opvangcentra, dierenwinkels en dierenartspraktijken geven allen aan dat huidproblemen en gebitsproblemen relatief veel bij zoogdieren voorkomen. Huidproblemen worden in mindere mate ook bij vogels, reptielen en amfibieën en vissen gemeld. Maagdarmproblemen worden vooral bij zoogdieren en in mindere mate ook bij vogels en reptielen en amfibieën door kinderboerderijen, dierenwinkels en praktijken genoemd. Als gedragsmatige problemen wordt verenplukken wordt bij papegaaien het meest frequent genoemd. Daarnaast worden agressieproblemen door zowel kinderboerderijen, opvangcentra als dierenpeciaalzaken bij vooral zoogdieren veelvuldig aangeven.

Aangezien de bovengenoemde aandoeningen bij bepaalde diersoorten zowel bij kinderboerderijen, opvangcentra, dierenwinkels en dierenartspraktijken telkens worden genoemd, is het aannemelijk dat we hier niet met incidenten te maken hebben, maar met patronen. Opvallend is dat resultaten ten aanzien van gezondheid- en welzijnsproblemen inventarisatie niet zozeer de *echte exoten* onder de bijzondere dieren betreffen, maar dat de knelpunten vooral de reguliere bijzondere gezelschapsdiersoorten betreffen. Zo klinkt vanuit de verschillende informatiekanalen door het hele rapport de bijna spreekwoordelijke *diarree bij het konijn en andere knaagdieren, schurft bij cavia's, verenplukken bij papegaaiaachtigen, agressie bij kleine zoogdieren en witte stip bij vissen*. Deze bevindingen worden ondersteund door een eerder inventariserend onderzoek van Rothuizen en Hopster (2007) gehouden onder alle op het gebied van gezelschapsdieren actieve organisaties en verenigingen.

De inschatting hoe ernstig deze geconstateerde gezondheid- en welzijnsproblemen zijn, is uiteraard afhankelijk van de situatie en het stadium waarin het probleem wordt geconstateerd en er ingegrepen wordt door eigenaar en/of dierenarts. Het is wel zorgelijk te constateren dat veel van de genoemde gezondheidsproblemen feitelijk onder de term *verwaarlozing* kunnen worden geschakeerd. De meest voor de hand liggende oorzaken zijn attitude en gebrekkige kennis bij eigenaren en onvoldoende informatievoorziening op zowel handel- als consumentenniveau. De uitkomsten van het onderzoek van Van Marwijk-Hol (2011), waarbij een opiniepeiling is uitgevoerd onder houders van dieren over *Ongerief bij gezelschapsdieren*, doet vermoeden dat hier op beide niveaus nog een grote slag gemaakt kan en moet worden.

Hieronder zal een aantal aandachtspunten nader worden bediscussieerd.

6.2.3. Aandachtspunten dierenspecialzaken en tuincentra

Uit de bedrijfsobservaties bij dierenspecialzaken en tuincentra bleek dat de meeste voorbeelddiersoorten over het algemeen conform de vooraf geformuleerde checkliststandaarden waren gehuisvest en gevoed (uitzondering aandachtspunt huisvesting: solitair vs sociaal, beschutting), in alle drie de verschillende winkelgroepen (i.e. reguliere dierenspecialzaak, tuincentra en gespecialiseerde dierenspecialzaken). Uitzondering was de gezondheid van goudvissen. Bij de overige diersoorten kwamen gezondheid- en welzijnsproblemen voor als incident. Aangezien door de gehanteerde onderzoekssystematiek criteriabeoordelingen kunnen uitmiddelen per aandachtsgebied, volgt hieronder een samenvatting van de meest opvallende onderwerpen per aandachtsgebied waarbij bij herhaling *niet voldaan* werd gevonden:

1) Het natuurlijk gedrag: uit de gegevens van de observaties in de reguliere dierenspecialzaken en tuincentra bleek dat bij de huisvesting van kanaries, konijnen, cavia's en Russische dwerghamsters doorgaans weinig rekening wordt gehouden met het natuurlijk gedrag. Aandachtspunt is de natuurlijke groepssamenstelling (sociaal dan wel solitair). Ook bij voorlichting tijdens de verkoop van vogels (grijze roodstaart, kanarie) en kleine zoogdieren wordt, zo bleek, de natuurlijke groepssamenstelling niet, of niet altijd correct behandeld. In alle winkelgroepen werden dieren die onder natuurlijke omstandigheden sociaal leven solitair verkocht, en andersom.

2) Beschutting en schuilmogelijkheden: de huisvesting van handelsdieren bood bij alle winkelgroepen onvoldoende beschutting. Dit aandachtspunt is van toepassing op alle aangetroffen voorbeelddiersoorten in de dierklassen vissen, vogels en kleine zoogdieren en bij waterschildpadden uit de klasse reptielen en amfibieën.

3) Te kleine huisvesting: de kleine zoogdieren verbleven in de detailhandel vaak in te kleine huisvestingen.

4) Aanbod huisvesting en voeding (assortimentsaanbod voor klant): in alle winkelgroepen was er huisvesting en voeding in het winkelassortiment aanwezig conform de standaarden van de checklist. Echter, alle winkelgroepen boden ook huisvesting en voeding niet conform deze standaarden aan. Uiteindelijk kan de consument daarom in vrijheid kiezen voor minder optimale voeding of huisvesting die mogelijk goedkoper (en voor de consument aantrekkelijker) is.

5) Voorlichting en informatie: specialistische winkels scoorden aan de hand van de standaardcriteria beter op het onderwerp "voorlichting" dan de andere winkelgroepen.

De meeste van bovenstaande aandachtspunten werden ook genoemd en bevestigd door de respondenten van de dierenspecialzaken en tuincentra in de digitale enquête.

GEZONDHEID EN WELZIJN ENQUETE DSZ & TC

Om het welzijn van de dieren binnen dierenspecialzaak te bepalen moet allereerst worden gekeken in welke staat de dieren bij het bedrijf binnenkomen. Het aantal dieren dat ziek wordt kort na aankomst in een bedrijf kan als aanwijzing worden gebruikt voor de welzijnsstatus van het dier ten gevolge van de na-effecten van de voorafgaande transport- en handelsfasen (zie ook Vinke, 1998). Een dier dat gezond arriveert en na een langere tijd ziek wordt zegt mogelijk iets over problemen in de winkel.

82,6% van de respondenten uit de enquête heeft aangegeven dat het merendeel van de handelsdieren bij binnenkomst in een goede conditie verkeert (>95 %). Drie bedrijven hebben echter aangegeven dat de dieren helemaal niet in een goede conditie verkeren bij binnenkomst. Twee bedrijven gaven aan dat 50% van de dieren in slechte conditie aankomt en één bedrijf gaf zelfs aan dat meer dan 70% van de dieren in een slechte conditie aankwam in de winkel. Opvallend is dat dit in alle drie de gevallen gespecialiseerde dierenspecialzaken betrof. Mogelijk hebben zij vanuit hun "specialistenvisie" een

andere kijk op wat *een goede conditie* is dan de reguliere dierenpeciaalzaakhouder, zijn ze meer alert en/of kunnen problemen beter herkennen door meer kennis.

De in de enquête meest genoemde gezondheid- en gedragsproblemen zijn: bij zoogdieren 34 keer schurft bij cavia's, en 17 keer diarree bij konijnen en knaagdieren. Bij vogels werden luis en diarree het meest genoemd. De aandoeningen die bij vissen werden genoemd in de enquête betroffen voor het grootste deel gezondheidsproblemen, bijv. witte stip, die worden veroorzaakt door stress of slechte waterkwaliteit (Ploeg, 2009). Maag- darmproblemen kunnen bij dieren een groot probleem zijn, waar ze aan kunnen overlijden (Piney, 2000). Het is daarom verontrustend dat dit 17 keer bij konijnen en 6 keer bij vogels wordt genoemd en staat in contrast met het resultaat dat de meeste dieren in een goede conditie aankomen.

Wat bij alle dierklassen opviel is dat er veel minder gedragsproblemen worden genoemd dan lichamelijke problemen. De meest waarschijnlijke verklaring hiervoor is dat gedragsproblemen zoals stereotype gedrag, apathie of *learned helplessness* minder goed herkenbaar zijn voor de gemiddelde observator dan lichamelijke problemen. Agressie als gedragsprobleem is daarentegen juist zeer herkenbaar, en wordt wel 13 maal genoemd.

DE CONSUMENT: AANKOOPGEDRAG, PROFIEL, KENNIS EN INFORMATIE- ENQUETE DSZ & TC

Om het aankoopgedrag van consumenten vast te stellen, is gevraagd naar seizoensgebonden effecten bij de verkoop van verschillende bijzondere dieren. Dit fenomeen lijkt vooral gekoppeld aan het feit of diersoorten buiten kunnen worden gehouden, dus verkooppieken in de lente en zomer. Een ander opvallend feit is dat dieren vooral na de vakantie verkocht worden, en dat voor de vakantie de verkoop haast stil ligt. Seizoensgebonden effecten werden eveneens gezien bij het deelonderzoek bij de opvangcentra, maar dan exact andersom: de dieren worden juist voor een vakantieperiode veel naar de opvang gebracht. Verwacht wordt dat vooral deze seizoensgebonden aankopen gekoppeld zouden kunnen zijn met de in de literatuur en beleid veel besproken *impulsaankopen*.

GEZONDHEIDS- EN WELZIJNSPROBLEMEN- BEDRIJFSOBSERVATIES DSZ & TC

Tijdens de winkelobservaties was de gezondheid van 84,5% van de 12 voorbeeldiersoorten (fret en prairiehond waren niet aanwezig in winkels) als conform de checkliststandaard beoordeeld. Dit komt overeen met de bevindingen uit de digitale enquête bij dierenpeciaalzaken, waarbij 85% van de respondenten aangaf dat slechts 0-5% (i.e. laagste categorie) van de dieren ziek wordt in de winkel. Een diersoort waar conform de checklist wel meer gezondheidsproblemen werden geconstateerd in alle winkelgroepen, was de goudvis (in 59,4% van de winkels [N=32] waren zieke dieren aanwezig). In het onderzoek van Maathuis & De Vries (2005) werden zieke goudvissen veelvuldig in tuincentra gevonden: in hun onderzoek werden in 50% van de observaties in tuincentra zieke, gewonde of levenloze dieren aangetroffen.

Uit de bedrijfsobservaties bleek dat er bij de huisvesting van de handelsdieren onder vrijwel alle winkelgroepen onvoldoende rekening gehouden wordt met soortspecifiek gedrag; bij vogels en kleine zoogdieren bleek dat in alle winkelgroepen vaak onvoldoende beschutting en kooiverrijking aanwezig was, dieren in een te kleine huisvesting zaten, of er geen rekening gehouden werd met de natuurlijke groepssamenstelling. Bij de voorlichtingscomponent was te zien dat er in alle winkelgroepen weinig aandacht werd besteed aan de natuurlijke groepssamenstelling van vogels en kleine zoogdieren. Onderzoek van de Dierenbescherming (Anoniem, 2008) wijst op dezelfde resultaten wat betreft de verkoop van konijnen: in veel gevallen bleek bij dit onderzoek dat zelfs werd aangeraden om konijnen solitair te huisvesten.

Bij huisvesting in winkels moet uiteraard rekening gehouden worden dat dieren er slechts tijdelijk verblijven. De vraag speelt echter wat een kort en tijdelijk verblijf genoemd kan worden en of het tijdelijk verblijf wellicht toch lang genoeg is om chronische stress te induceren? Hoe lang handelsdieren maximaal in winkels verblijven is helaas niet bekend. Uit de digitale enquête aan dierenpeciaalzaken bleek dat een groot deel van de dierenwinkels geen beleid heeft voor dieren die te lang in een winkel zitten: dieren worden soms naar de groothandel geretourneerd, maar dieren kunnen ook

aangehouden worden tot verkoop, zelfs als dit vele maanden duurt. Vooralsnog is het dus moeilijk aan te geven of een tijdelijke huisvesting in de handel daadwerkelijk het welzijn chronisch zal schaden.

Bij onderhavig onderzoek zijn de huisvestingsystemen die werden gebruikt in de winkel en de systemen die beschikbaar waren voor de klant met dezelfde checkliststandaarden beoordeeld. Voor deze aanpak zijn voor- en tegenargumenten te noemen vanwege het tijdelijke karakter van de handel. Wel kan worden gesteld dat naast het belang van het welzijn van handelsdieren ter plekke, winkels ook een voorbeeldfunctie hebben naar de klant toe (Anoniem, Dierenbescherming, 2008). Door minimale huisvestingseisen te etaleren, bestaat het gevaar dat klanten dit voorbeeld als normaal beschouwen en het overnemen wanneer zij zelf een dier aanschaffen.

AANBOD HUISVESTINGSSYSTEMEN EN VOEDING IN HET WINKELASSORTIMENT- BEDRIJFSOBSERVATIES DSZ & TC

Tijdens de winkelobservaties was de huisvesting in het winkelassortiment van 90,9% van de 12 voorbeelddiersoorten (fret en prairiehond waren niet aanwezig in winkels) als conform de standaard beoordeeld. De voeding in het winkelassortiment was van 93,3% van de 12 voorbeelddiersoorten als conform de standaard beoordeeld. Ondanks dat, hadden alle winkelgroepen ook huisvestingsystemen en voeding op voorraad die niet aan de standaard voldeden. Zo boden alle winkels met kleine zoogdieren verschillende formaten huisvesting aan waaronder te kleine, en slechts 12,5% van de winkels met goudvissen (twee specialistische winkels en twee reguliere dierenpeciaalzaken) had geen kleine vissenkom in het assortiment. Ook werd veelvuldig gemengd voer aangeboden, hetgeen geen eerste keus of *best practice* is. Wanneer het aanbieden van voeding en huisvesting niet gepaard gaat met de juiste voorlichting, ligt de keuze hiervoor volledig bij de klant. Het struikelblok is dat huisvesting en voeding van onvoldoende kwaliteit vaak goedkoper zijn, waardoor de klant eerder geneigd zou kunnen zijn om deze te kopen. Ook in de enquête van de dierenartsenpraktijken werd gemeld dat door eigenaren gemaakte huisvesting- en voedingsfouten regelmatig worden vastgesteld.

VERSCHILLEN TUSSEN DIERENSPECIAALZAKEN- BEDRIJFSOBSERVATIES DSZ & TC

Uit onderhavig onderzoek blijkt dat specialistische winkels aan de hand van de standaardcriteria significant beter scoorden op het onderwerp *Voorlichting* dan de reguliere dierenpeciaalzaken en tuincentra. De meeste specialistische winkels hadden medewerkers met een hoog kennisniveau: specifieke vragen over betreffende diersoorten konden de medewerkers zeer soortspecifiek beantwoorden en informatie werd aangevuld met veel instructies en adviezen. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat bij diersoorten die als *bijverkoop* dienen in de specialistische winkel, bv. de verkoop van waterschildpadden in een aquariumspeciaalzaak, het kennisniveau, dan wel de motivatie om hierover te informeren, aanzienlijk lager lag.

In de reguliere dierenpeciaalzaken en tuincentra kwam het kennisniveau van medewerkers vaak veel minder duidelijk naar voren. In deze winkels werden algemene korte punten genoemd (bijv. hooi bij konijnen en cavia's, uv-verlichting bij hagedissen) en werd er geen gedetailleerde soortspecifieke informatie genoemd. Informatie werd tijdens de interviews niet spontaan gegeven, zoals in specialistische winkels wel het geval was, maar er moest heel specifiek naar gevraagd worden. De resultaten komen overeen met voorgaande onderzoeken (Van Hoek & Ten Cate, 1998; Vinke, 1998; De Veer, 1999; Maathuis & De Vries, 2005; Engebretson, 2006; Dierenbescherming, 2008; Niemeijer & Schellinger, 2009). Hierin bleek dat waar gespecialiseerde winkels doorgaans goed informeren, reguliere dierenwinkels en tuincentra op bepaalde punten tekort schieten: voorlichting is soms onvolledig en bij de verkoop wordt niet gekeken naar de kennis van de klant. Mogelijke gevolgen hiervan komen naar voren in het onderzoek van Schepers et al. (2009): hier bleek dat bij ongeveer 20% van de huishoudens met konijnen, de dieren in te kleine huisvesting werden gehouden. Daarnaast had bijna de helft van de huishoudens met konijnen, het konijn solitair gehuisvest en werd bijna de helft van de konijnen niet jaarlijks geënt tegen ziektes. Deze resultaten wijzen op een gebrek aan kennis bij de houder, die kan worden voorkomen door het overdragen van de juiste informatie door de detaillist bij de verkoophandeling.

Onderhavig onderzoek wees uit dat tijdens de verkoop van handelsdieren voorlichting voornamelijk mondeling wordt overgedragen aan de klant. Het voordeel van mondelinge voorlichting geven, is dat de informatie kan worden afgestemd op de specifieke klant en dat de klant met zekerheid informatie tot zich krijgt (Van der Burgt et al., 2003). Het menselijk geheugen is echter beperkt, en een toevoeging van schriftelijke informatie kan de kennis bij de klant vergroten (Johnson & Sandford, 2005). Gezondheid- en welzijnsproblemen bij een aantal bijzondere huisdieren kunnen mogelijk verminderen wanneer meer juiste en volledige mondelinge en schriftelijke voorlichting wordt gegeven bij verkooppunten en wanneer detaillisten zich meer bewust zouden zijn van hun spilfunctie en daarmee hun verantwoordelijkheid om een meer zorgvuldige en deskundige invulling aan hun voorbeeldfunctie te geven.

VEEL BESPROKEN ONDERWERP: IMPULSAANKOPEN

Impulsaankopen worden in veel rapporten en literatuur genoemd als aandachtspunt in het kader van dierenwelzijn (van Dijk & Polman, 2000; Vinke, 1998; van den Brandt & Versteegh, 2006). Het impulsief aanschaffen van een dier kan leiden tot het vroegtijdig afstand doen van de dieren, onjuiste verzorging, verwaarlozing, ziekte en een voortijdige dood en verdriet bij de consument. Ook in dit onderzoek is door de detaillisten zelf een inschatting gegeven hoe vaak impulsaankopen voorkomen. Hoewel 40,58% van de respondenten heeft aangegeven dat maar 10% of minder van de aankopen impulsaankopen betreft, zijn er 20 van de 69 respondenten (28,99%) die aangeven dat een flink gedeelte (>30%) van de verkochte dieren in een impuls gekocht worden. 55.17 % van de respondenten geeft aan dat als zij merken dat zij met een impulsaankoop te maken hebben, actie te ondernemen in de zin van niet verkopen, of extra bedenktijd geven. Dit lijkt dus een probleem dat door de sector wordt herkend, en waar door een groot deel ook adequaat op wordt gereageerd. Hoe effectief dit uiteindelijk is blijft de vraag, want een consument kan naar een andere detaillist gaan om de aanschaf alsnog te doen. De grootste kans op succes ligt waarschijnlijk in de vertrouwensrelatie tussen detaillist en klant en lijkt zeker een punt van aandacht.

DE DIERENSPECIAALZAAK EN HUN RELATIE MET DE KLANT

Dat de vertrouwensrelatie van belang kan zijn wordt tevens aangegeven door een bevinding uit de digitale enquête aan de dierspecialisten over informatievoorziening: zo blijken consumenten vaak terug te komen bij de winkel waar ze het dier hebben gekocht met vragen over het dier (door 90% van de respondenten aangegeven). Hieruit blijkt dat de consument de dierspecialzaak een gemakkelijk, toegankelijk en laagdrempelig aanspreekpunt vindt. Wellicht een ondersteunend argument voor de keuze voor toekomstig beleid om de kwaliteit van dierspecialisten aan te scherpen met behulp van vrijwillige certificering bijvoorbeeld ten aanzien van opleidingen en nascholing voor detaillisten.

Voorts geeft deze bevinding mogelijk aan dat de consument actief bezig is met informatie vergaren over hun dier. Respondenten geven aan dat de vragen vaak gaan over voeding, verzorging en medische problemen. Vooral bij medische problemen moet de consument eigenlijk naar een dierenarts, omdat anders het probleem misschien wordt onderkend of een verkeerde diagnose wordt gesteld. Dit kan een aandachtspunt zijn voor de dierenartsenbranche en hun PR en communicatie beleid: mogelijk is het interessant te kijken waarom de doelgroep, de consument met een ziek dier, soms in plaats van naar de dierenarts naar de dierspecialzaak gaat.

DE IMPACT VAN INTERNETHANDEL

Internet lijkt weinig invloed te hebben op de huidige ontwikkelingen en stand van zaken rondom het welzijn van handelsdieren bij de commerciële handel. De zorg ligt bij dit punt rondom de omvangrijke particuliere handel dat een diffuse en vooralsnog ongrijpbare groep is. Voorlichting en voorlichtingskwaliteit op internet is hierbij een kwetsbaar punt en mogelijk worden door internet impulsaankopen aangewakkerd, hoewel dit momenteel niet aantoonbaar is. Vooralsnog lijkt het erop dat internetadvertenties op bijvoorbeeld marktplaats, vooral de plaatsvervangers zijn voor de vroegere particuliere koop- en verkoopadvertenties uit de plaatselijke kranten.

6.2.4. Aandachtspunten opvang bijzondere dieren door opvangcentra en bij kinderboerderijen

Het geheel aan Nederlandse opvangcentra is vooralsnog een vrij diffuse en ondoorzichtige materie gebleken. Uit de enquête verstuurd naar opvangcentra blijkt dat er veel gespecialiseerde opvangcentra zijn, die zich specifiek richten op één diersoort of een diërklasse. Daarnaast zijn er opvangcentra die zich nog verder specialiseren en zich alleen maar richten op één of enkele diersoorten. Zo zijn er bepaalde opvangcentra die alleen zieke dieren van een bepaalde diersoort opvangen en opvangcentra die alleen een diersoort vanaf een bepaalde leeftijd opnemen, een soort *bejaardentehuis voor bijzondere dieren*. Bij permanente huisvesting is er minder ruimte voor nieuwe dieren en zal dus een keuze gemaakt moeten worden welke dieren wel aangenomen worden en welke niet. Dat slechts 26,2% een kamer van koopnummer heeft is een duidelijke aanwijzing voor de ontstaanswijze van opvangcentra voor bijzondere dieren. De meeste opvangcentra beginnen als particulier initiatief en het ligt aan de ontwikkeling van de opvang in hoe verre deze groeit en professionaliseert (zie ook Vinke 1995, 1998). Een kamer van koopnummer is overigens slechts één van de indicaties van professionalisering. Het personeelsbestand geeft een indicatie van de grootte van de opvangcentra. Slechts 3,4% geeft aan met meer dan 30 vrijwilligers te werken en 93,1% geeft aan geen betaalde medewerkers in dienst te hebben. De meeste opvangcentra zijn dus afhankelijk van vrijwilligers. Van de opvangcentra die wel betaalde medewerkers in dienst hebben, geeft 3,4% aan dat het om 1 tot 2 medewerkers gaat, 1,7% 3 tot 10 medewerkers en de overige 1,7% geeft aan dat het om 11 tot 30 medewerkers gaat. Dit duidt op een kleinschaligheid in de sector, waarbij professioneel bedrijfsmatig werken slechts beperkt mogelijk is.

Bij de sector kinderboerderijen moet worden benadrukt dat de opvang van dieren op geen enkele wijze tot hun doelstelling of takenpakket behoort. Deze sector wordt alleen geconfronteerd met het fenomeen dat de particuliere diereigenaar met regelmaat zijn huisdier bij hen wil slijten.

PROFIEL VAN DE AANBIEDER OPVANGCENTRA EN KINDERBOERDERIJ

Uit de resultaten blijkt dat bij vrijwel alle opvangcentra de particuliere lekenconsument de hoofdgebruiker is. Dit is niet verwonderlijk aangezien dit in Nederland de grootste groep van diereigenaren is. Vinke heeft in 1998 dezelfde bevindingen gedaan. Daarnaast krijgt bijna de helft van de opvangcentra ook in beslag genomen verwaarloosde dieren binnen. Daarbij gaven de meeste opvangcentra aan dat dit vooral in stedelijke gebieden voorkomt, terwijl dit minder voor lijkt te komen bij de opvangcentra in de buitengebieden. Een reden voor dit verschil is niet bekend, maar een mogelijke verklaring kan zijn dat het aantal bijzondere dieren wat in de Randstad zit groter is, waardoor de absolute aantallen van verwaarlozing groter zijn, maar de relatieve aantallen niet. Mogelijk kan het ontbreken van sociale controle in de Randstad ook een oorzaak zijn. In landelijkere gebieden is de sociale controle groter dan in de stad, waardoor mensen eerder aangesproken worden op een dier en de leefomstandigheden van het dier. Andere factoren zouden ruimtegebrek kunnen zijn. Wat verder opviel is het seizoensafhankelijke aanbod: een aantal opvangcentra gaf echter een trend aan dat de vroegere zomervakantiedrukke zich nu over het hele jaar lijkt uit te breiden. Dit zou het gevolg kunnen zijn van de grotere verspreiding van de vakanties over het jaar heen.

De meest genoemde reden om afstand van het bijzondere huisdier te doen, zoals door een eigenaar wordt aangegeven aan het opvangcentrum of de kinderboerderij, was de gezondheid (allergie), maar ook tijdgebrek of interessegebrek worden genoemd.

OMVANG AANBOD EN DIERSOORTEN OPVANGCENTRA EN KINDERBOERDERIJ

Uit de enquêtegegevens van 68 opvangcentra in Nederland die aan dit onderzoek deelnamen blijkt dat er jaarlijks gemiddeld 19.212 dieren in opvangcentra terecht komen, dit zijn gemiddeld 282,5 dieren per opvangcentrum per jaar. Bij kinderboerderijen blijkt uit gegevens van de 161 responderende kinderboerderijen dat er op jaarbasis 12.422 zoogdieren (vnl. konijnen en cavia's), 6.575 vogels, 149 vissen, 274 reptielen en 36 amfibieën worden aangenomen of achtergelaten, en/of opgevangen.

Het grootste aandeel aan opgevangen bijzondere dieren vormen de zoogdieren, en dan vooral konijnen en kleine knaagdieren. Een aantal redenen kan hieraan ten grondslag liggen, waaronder het

feit dat deze diersoorten mogelijk gemakkelijk in een impuls worden aangekocht door o.a. de hoge aaibaarheidsfactor, de relatief lage prijs, de beschikbaarheid van deze soorten bij veel *makkelijke* verkooppunten (dierenwinkel en tuincentrum), en de veronderstelling van de consument zelf dat deze diersoorten weinig verzorging nodig hebben en zeer geschikt zijn als huisdier voor kleine kinderen. Het is ook mogelijk dat de emotionele band bij kleinere huisdieren minder sterk is dan met honden en katten, waardoor de dieren makkelijker van de hand worden gedaan.

Opvallend is dat het aantal opgevangen vissen niet in verhouding staat tot het grote aantal gehouden vissen. De meest voor de hand liggende oorzaak is dat bij vissen na besluit tot afstand, een ander besluit wordt genomen over het lot van het dier dan bij andere diersoorten. Onbekendheid met de mogelijkheid tot opvang van deze diersoort speelt mogelijk ook een rol.

In het algemeen wijzen de onderzoekers erop dat conclusies over attitude en motivatie van de eigenaar om een dier naar de opvang te brengen, voorzichtig zijn geformuleerd, daar deze per definitie berusten op gissingen. Ten eerste wordt door de opvangcentra niet geregistreerd wat de reden van afstand is. Ten tweede wordt – voor zover dit wel wordt gevraagd – het waarheidsgehalte van de door de houder opgegeven reden niet getoetst en ten derde is er geen grootschalig onafhankelijk onderzoek uitgevoerd onder houders die afstand doen van hun dier.

GEZONDHEIDS- EN WELZIJNPROBLEMEN

Uit de resultaten van de enquête aan opvangcentra blijkt dat de problemen bij alle dierklassen vooral bij verzorging, huisvesting en voeding liggen (o.a. tand- en huidproblemen). De gedragsproblemen die veelvuldig werden genoemd, zijn agressie en bij vogels veren plukken en schreeuwen. Bij de kinderboerderijen worden bij de zoogdieren agressie, huidproblemen, gebitsproblemen, overgewicht en diarree genoemd. Bij vogels parasieten, agressie en diarree.

Het merendeel van de problemen waarmee bijzondere dieren bij de opvangcentra en kinderboerderijen binnenkomen, lijkt voorkomen te kunnen worden indien een juiste verzorging was geboden. De meest waarschijnlijke verklaring voor het niet bieden van de juiste verzorging lijkt kennisgebrek en attitude.

Een opvallend aspect genoemd bij de opvangcentra was dat in een aantal gevallen de consument erg lang wacht met afstand doen van het dier. Zo lang zelfs dat het dier niet meer gered kan worden door het opvangcentrum aangezien de gezondheidstoestand te ernstig is. Schaamte speelt hierbij mogelijk een rol.

6.2.5. Aandachtspunten ten aanzien van het aanbod bijzondere huisdieren bij dierenartsenpraktijk

Van de 366 gezelschapdieren praktijken die de enquête voor onderhavig onderzoek hebben ingevuld, hebben 345 praktijken aangegeven bijzondere huisdieren aangeboden te krijgen in de praktijk. Het lijkt er dus op dat veel gezelschapdieren praktijken zich ook hebben toegelegd op het behandelen van deze niet-reguliere gezelschapdiersoorten.

OMVANG AANBOD EN DIERSOORTEN DIERENARTSEN PRAKTIJKEN

Er blijken in absolute aantallen vooral zoogdieren, vogels en reptielen aangeboden te worden bij de praktijken. In de *zoogdierklasse* vooral veel konijnen, cavia's, fretten, ratten en hamsters, uit de *vogelklasse* voornamelijk papegaaien, parkieten en kanaries en schildpadden en baardagamen worden als *reptielen* het meest frequent aangeboden. Al deze diersoorten worden voornamelijk door eigenaren naar de praktijk gebracht.

GEZONDHEIDS- EN WELZIJNPROBLEMEN

Dierenartsen geven aan regelmatig huisvesting- en voedingsfouten vast te stellen bij op de praktijk aangeboden bijzondere diersoorten, voornamelijk bij zoogdieren, vogels en reptielen.

In het algemeen wordt op het gebied van huisvesting vooral een te kleine huisvesting genoemd en een verkeerd klimaat. Bij de diërklasse *zoogdieren* wordt een te kleine huisvesting vooral gemeld bij konijnen en knaagdieren, specifiek de *cavia's*. Ook wordt het gebruik van verkeerde bodembedekking bij konijnen en knaagdieren vaker genoemd en tevens het solitair houden van (van nature sociale diersoorten) konijnen en *cavia's*. Deze informatie komt overeen met het onderzoek van Schepers et al. (2009) waaruit bleek dat bij ongeveer 20% van de eigenaren konijnen houden in te kleine huisvesting en bijna de helft van de eigenaren het konijnen solitair huisvesten. Bij *vogels* wordt een te kleine huisvesting het meest gezien als opvallende huisvestingsfout en bij *reptielen* een verkeerd klimaat en onvoldoende blootstelling aan UV-licht.

Op het gebied van voeding wordt in het algemeen vooral een eenzijdige en deficiënte voeding genoemd. Bij de diërklasse *zoogdieren* wordt te weinig hooi/ruwvoer bij konijnen en knaagdieren (waarvan *cavia* specifiek genoemd) het meest genoemd als gemaakte voedingsfout. Bij konijnen wordt een slechte samenstelling van het voer genoemd en bij *cavia's* deficiënt voer met een te kort aan vitamine C. Verder wordt door de praktijken aangegeven dat aan konijnen en knaagdieren (specifiek *cavia's*) regelmatig te veel voer wordt gegeven en tevens gemengd voer (in plaats van pelletvoer) waardoor o.a. de mogelijkheid tot selectief eten ontstaat. Bij *vogels* (specifiek papegaaien) in het algemeen worden een zadendieet en eenzijdige, deficiënte voeding het meest vastgesteld. Bij *reptielen* wordt een deficiënte voeding, met een tekort aan vitaminen en mineralen, het meest frequent genoemd.

Deze voeding- en huisvestingsfouten zouden volgens de dierenartsen worden veroorzaakt door kennisgebrek bij eigenaren en samen met onvoldoende of onjuiste verzorging/aandacht tot belangrijkste oorzaak behoren van gezondheids- en welzijnsproblemen en vroegtijdige sterfte bij door gehouden bijzondere diersoorten. Bij de diërklasse *zoogdieren* worden als problemen vooral gebitsproblemen, maagdarmaandoeningen en huidproblemen bij konijnen gediagnosticeerd en daarnaast ook huid en gebitsproblemen bij *cavia's*. Bij *vogels* worden opvallend vaak gedragsproblemen gezien bij papegaaachtigen, in bijna alle gevallen werd verenplukken genoemd. Bij de diërklasse *reptielen en amfibieën* worden het meest huid- en schildproblemen bij schildpadden en deficiëntie problemen en parasieten bij agamen gemeld. Bij *vissen* worden als gezondheidsproblemen vooral huidaandoeningen genoemd, waaronder schimmelinfecties, witte stip (protozoa) en (mechanische) beschadigingen.

Als meest kwetsbare soorten voor vroegtijdige sterfte werden konijnen en *cavia's*, papegaa- en parkietachtigen en baardagamen en schildpadden genoemd.

Ook melden de dierenartsen regelmatig verwaarlozingverschijnselen vast te stellen bij aangeboden bijzondere diersoorten. Het gemiddelde percentage van aangeboden dieren met verwaarlozing verschijnselen lag voor de zoogdieren, vogels en reptielen ongeveer gelijk, respectievelijk 21, 28 en 31%. De gemiddelde percentages van de aangeboden amfibieën en vissen met opgemerkte tekenen van verwaarlozing was lager, namelijk respectievelijk 15 en 4%.

Wat bij alle diërklassen, behalve vogels, opviel is dat er veel minder gedragsproblemen door de dierenartsen worden genoemd dan lichamelijke problemen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat gedragsproblemen bij de bijzondere diersoorten niet herkenbaar zijn voor een gemiddelde eigenaar of dat deze dit geen reden vindt om naar de dierenarts te gaan. Ook is het mogelijk dat gedragsproblemen door de dierenartsen zelf minder worden herkend als zodanig. Verenplukken, wat als gedragsprobleem (en met name ook de gevolgen ervan) wat wel goed herkenbaar is, werd wel veelvuldig genoemd.

Bovengenoemde resultaten wijzen op een gebrek aan kennis bij de houder, die kan worden voorkomen door het overdragen van de juiste en volledige informatie op de verkooplocaties.

De vraag is echter wel of dat de bijzondere dieren die worden aangeboden op deze praktijken, niet de dieren zijn die relatief goed worden verzorgd en/of de meest gemotiveerde eigenaren hebben. Mogelijk zijn het juist de dieren die niet worden aangeboden op praktijk waar men zich het meeste zorgen om dient te maken.

Uit het deelonderzoek wat is uitgevoerd bij dierspecialzaken en tuincentra blijkt dat eigenaren vaak terug gaan naar de winkel waar ze een dier hebben gekocht met vragen over (de ziekte van) het dier. Hieruit blijkt dat eigenaren de dierspecialzaak een gemakkelijk, toegankelijk en laagdrempelig aanspreekpunt vindt. Wellicht is de stap om met hun dier of vragen daarover naar de dierenarts te gaan, te groot voor sommige eigenaren van bijzondere dieren. Mogelijke oorzaken daarvan zouden de kosten kunnen zijn, het moeten maken van een afspraak en het idee dat het niet gebruikelijk is om met een niet-reguliere diersoort, zoals een hond of kat, naar de dierenarts te gaan.

Zoals eerder gesteld is dit een aandachtspunt voor de dierenartsenbranche en hun communicatie beleid. Als eigenaren vaker of eerder naar de dierenarts gaan met een dier met gezondheid- of welzijnsproblemen kan veel leed voorkomen worden. Maar het is ook van belang dat de verkooplocaties eigenaren met zieke dieren actief doorverwijzen naar dierenartsen bij mogelijke gezondheidsproblemen.

PROFIEL VAN DE EIGENAAR/AANBIEDER VAN BIJZONDERE DIEREN OP DIERENARTSEN PRAKTIJKEN

Om een profiel op te te maken van eigenaren die met bijzondere diersoorten een dierenarts bezoeken, is gevraagd naar het kennisniveau van deze eigenaren. 75% van de praktijken geven aan dat de kennis van eigenaren van bijzondere diersoorten onvoldoende is.

Dus ook al zouden de eigenaren die hun dieren bij dierenartsen aanbieden eigenaren zijn die hun dieren relatief goed verzorgen en gemotiveerd hierin zijn, het kennisniveau blijkt in de meerderheid van de gevallen ontoereikend. Dit doet vermoeden dat eigenaren die nooit met hun bijzondere huisdieren naar dierenartsen gaan mogelijk een nog lager kennisniveau bezitten.

Er wordt verder aangegeven dat slechts een klein percentage van de eigenaren die bijzondere dieren op praktijken aanbiedt, professionele hobbyisten betreft. Dierenartsen melden ook dat fokkers, handelaren en dierspecialzaak medewerkers zelden tot nooit op de praktijken worden gezien.

Uit de enquête en de bedrijfsbezoeken in dierspecialzaken en tuincentra is gebleken dat hier wel degelijk zieke dieren voorkomen en dat deze ook als zodanig worden herkend door medewerkers. Het feit dat deze personen, die beroepsmatig met de verzorging van bijzondere diersoorten te maken hebben, niet regelmatig bij dierenartsen worden gezien, doet vermoeden dat er niet altijd adequaat wordt opgetreden bij het herkennen van gezondheid- en welzijnsproblemen bij de dieren. Mogelijk vindt men de te maken kosten en moeite te groot (ten opzichte van de lage verkoopprijs) of men behandelt de dieren zelf (met vrije diergeneesmiddelen).

De meerderheid van de dierenartsen (68%) geeft verder aan dat eigenaren van bijzondere diersoorten regelmatig aangeven dat de verzorging van hun huisdier niet aan de verwachtingen voldoet. Dit komt het meeste voor bij eigenaren van konijnen en cavia's. Als mogelijke achterliggende oorzaken worden impulsaankopen (bijvoorbeeld aankoop voor de kinderen) en kennisgebrek van de eigenaren het meest genoemd. Ook spelen tegenvallende kosten, verkeerde voorlichting (op verkoopadressen) en de lage aanschafprijs van de dieren hierbij een belangrijke rol.

Er wordt veelvuldig door dierenartsen aangegeven dat de verkoopprijs van veel bijzondere dieren veel te laag ligt waardoor frequent impulsief tot de aanschaf van een dier wordt overgegaan. Zoals eerder vermeld worden deze impulsaankopen ook door dierspecialzaken en tuincentra als probleem onderkend.

KENNIS EN INFORMATIE VOORZIENING PRAKTIJKEN

57% van de praktijken geeft aan alle vragen van eigenaren over de verzorging en huisvesting van bijzondere dieren naar eigen mening goed te kunnen beantwoorden. 33% van de praktijken geeft aan niet alle vragen goed te kunnen beantwoorden. 78% van de praktijken geeft verder aan dat de genoten vooropleiding (diergeneeskunde) niet voldoende voorbereiding biedt om informatie te verstrekken over alle bijzondere dieren die op de praktijk worden aangeboden.

De meest genoemde dierklasse waarover men aangeeft te weinig kennis te hebben zijn de reptielen, maar ook de overige dierklassen werden frequent genoemd door de praktijken. 95% geeft aan indien nodig door te sturen naar collegae in het land met meer kennis van bepaalde diersoorten.

59% van de praktijken geeft aan dat een aantal werknemers in de praktijk speciale opleidingen, cursussen of nascholing volgen met betrekking tot de gezondheid en het welzijn van bijzondere dieren. Hoewel sommige responderende dierenartsen mogelijk al geruime tijd geleden zijn afgestuurd en de inhoud van de studie diergeneeskunde inmiddels veranderd is en daarmee de kennis van dierenartsen die recenter zijn afgestudeerd verbeterd, valt het aan te bevelen de informatieverstrekking over bijzondere diersoorten aan toekomstig dierenartsen tijdens de studie onder de loep te nemen. Indien hier hiaten in lijken te zitten, moeten deze zo snel en goed als mogelijk worden ingevuld.

98% van de praktijken geeft aan informatie te verstrekken aan eigenaren van bijzondere diersoorten. De meest gegeven mogelijke manier van informatieverstrekking aan eigenaren van bijzondere huisdieren is het geven van mondelinge informatie, daarnaast werd veelvuldig genoemd dat er wordt verwezen naar websites met informatie over de verzorging van bijzondere dieren en dat er zelfgemaakte praktijkfolders worden meegegeven. De dierenartspraktijken geven aan informatie te verstrekken over met name voeding, huisvesting en algemene verzorging en gezondheid. Ook over natuurlijk gedrag en gezondheidsrisico's (zoönoses) wordt informatie verstrekt aan eigenaren van bijzondere dieren.

Er blijkt voornamelijk mondeling informatie te worden overgedragen aan patiënteigenaren. Zoals eerder besproken heeft dit als voordeel dat de informatie kan worden afgestemd op de specifieke vragen van een eigenaar (Van der Burgt et al., 2003). Omdat het geheugen van mensen echter beperkt is en eigenaren nerveus kunnen zijn tijdens een bezoek aan een dierenarts, kan het meegeven van schriftelijke informatie de kennis bij de klant vergroten (Johnson & Sandford, 2005). Door de dierenartsen zelf wordt ook wel aangeraden een officiële website op te zetten waarop eigenaren betrouwbare informatie kunnen vinden over de verschillende diersoorten. Ook wordt er geadviseerd om cursussen op te zetten voor dierenwinkelmedewerkers. De LICG probeert in deze behoefte te voorzien middels bijsluiters, maar door diverse geïnterviewden is kritiek geuit op de juistheid, volledigheid en actualiteit van deze bijsluiters.

6.2.6. Aandachtspunten bij regelgeving en handhaving

Het onderzoek naar regelgeving, handhaving, en de daarmee samenhangende jurisprudentie vormt een geheel. In verband met de opzet van het rapport zijn de aandachtspunten binnen het systeem van regelgeving en handhaving hier apart weergegeven. Voor inzicht in het systeem verdient het aanbeveling om de tekst als geheel te lezen. In deze tekst is onder andere een overzicht van de toepasselijke regelgeving te vinden.

Bijna belangrijker dan de concrete regelgeving is de controle en handhaving van de regelgeving, en de daarmee samenhangende uitspraken van rechters, jurisprudentie. Bij de controle van legale handel doen zich – naar zeggen van de geïnterviewden – relatief weinig welzijnsproblemen voor. De knelpunten zijn eerder te vinden in huisvesting en verzorging van de dieren door de houder.

Binnen de handel zijn de grootste welzijnsaantastingen vaak verbonden met illegale handel. Juist daar worden dieren op een onacceptabele manier vervoerd, met verwaarlozing en sterfte als gevolg. Helaas is het uit de aard der zaak buitengewoon moeilijk om meer grip te krijgen op de illegale handel. Wegtransporten uit Oost-Europa maken dat niet makkelijker. Hoewel de Transportverordening als grondslag voor handhaving zou kunnen worden gebruikt, wordt door de betrokkenen aangegeven dat deze onvoldoende concrete normering biedt om verbaliserend op te kunnen treden. Voor de controlerende ambtenaar is het tenslotte moeilijk om vast te stellen of een partij boomkijkers in een plastic bak in de laadbak van een auto 'voldoende vloeroppervlak en stahoogte' heeft.

Het gebrek aan concrete normering als handvat voor controle en handhaving met betrekking tot welzijn toont zich op alle deelgebieden van dit onderzoek. Of het nu om toepassing van de Transportverordening gaat of bestuursrechtelijke handhaving tegen een houder die zijn dieren niet optimaal verzorgt, steeds weer wordt aangegeven dat 'welzijn' eigenlijk uitsluitend negatief genormeerd is, dat wil zeggen dat alleen bij evident schrijnende gevallen een aantasting van dierenwelzijn wordt vastgesteld, geverbaliseerd en zo mogelijk bestraft. Een positieve norm ontbreekt, net als heldere toetsingscriteria voor de betrokkenen. Dat kan ertoe leiden dat bij een verdenking van verwaarlozing, dierenartsen die worden gevraagd als deskundige, verschillende meningen zijn toegedaan waardoor een rechter onvoldoende grond heeft voor veroordeling. Wanneer is een dier 'mager' of 'te mager'? Welke mate van opsluiting, kooigrootte en sterfte zijn nog aanvaardbaar? Concretiseren zou mogelijk kunnen zijn door middel van het voeren van proefprocessen, waardoor op grond van jurisprudentie meer concrete normen komen vast te staan, maar dit is tijdrovend en kostbaar, onzeker voor alle betrokkenen en niet altijd in het belang van het dier. Daarnaast is er weinig tot geen terugkoppeling tussen jurisprudentie en controle, waardoor het effect moeilijk kan worden gemeten. Dit geldt overigens ook voor de controle en handhaving van soortenbeschermende regelgeving.

Al met al kan worden geconcludeerd dat de regelgeving met betrekking tot welzijn de laatste tien jaar wel in enige mate is aangescherpt, maar dat voldoende concrete normering nog steeds ontbreekt, waardoor met name de controle op en handhaving van de regelgeving niet altijd effectief kunnen zijn in het waarborgen van dierenwelzijn.

Studenten van de verschillende deelonderzoeken

Erens, J. 2010. *Inventariserend onderzoek naar het aanbod en de welzijnsconditie van bijzondere huisdieren bij kinderboerderijen en dierenweides in Nederland*. Departement Dier in Wetenschap en Maatschappij, faculteit diergeneeskunde, Universiteit Utrecht (onderzoeksstage).

Hall, C. 2010. *Inventariserend onderzoek naar het aanbod en de welzijnsconditie van bijzondere huisdieren bij dierenspecialzaken en tuincentra in Nederland*. Departement Dier in Wetenschap en Maatschappij, faculteit diergeneeskunde, Universiteit Utrecht (onderzoeksstage).

Huijkeshoven, G. 2010. *De internethandel in bijzondere dieren*. Departement Dier in Wetenschap en Maatschappij, faculteit diergeneeskunde, Universiteit Utrecht (onderzoeksstage).

Jonkman, T. 2010. . *Inventariserend onderzoek naar het aanbod en de welzijnsconditie van bijzondere huisdieren bij verkooppunten in Nederland*. Departement Dier in Wetenschap en Maatschappij, faculteit diergeneeskunde, Universiteit Utrecht (onderzoeksstage).

Van Leeuwen, M. 2010. *Inventariserend onderzoek naar het aanbod en de welzijnsconditie van bijzondere huisdieren bij opvang in Nederland*. Departement Dier in Wetenschap en Maatschappij, faculteit diergeneeskunde, Universiteit Utrecht (onderzoeksstage).

Literatuur en overige bronnen

Agterhoek, W., Riemslag, M. 2009. m.c.o. *Huisdieren in het Nederlandse Gezin 2009*. TNS NIPO. Amsterdam, Nederland.

Altman, P., Dittmer, P. 1972. *Lifespan: Animals Biology Data Book*. Federation of American Societies for Experimental Biology. Bethesda, MS, U.S.A.

Anoniem, 2000. Website Stichting KinderBoerderijen Nederland: <http://www.skbn.net/> [internet bron].

Anoniem. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2007, Nota Dierenwelzijn, www.minInv.nl. *Laatst bezocht op 16 augustus 2010*. [internet bron, d.d. 2011 <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/eleni>].

Anoniem. 2006. Dibevo vakblad; April nummer. Uitgever: Dibevo, Amersfoort, Nederland.

Anoniem. 2006. RDA *Gedeelde zorg, feiten en cijfers*. Rapportage van het Forum Gezelschapsdieren. Beleidsrapportage in opdracht van Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit. Den Haag, Nederland.

Anoniem. 2008. Dierenbescherming regio Noord-Holland Noord. 'Voorlichting in dierenwinkels schiet tekort': <http://nhn.dierenbescherming.nl>, Den Haag, Nederland. [internet bron]

Anoniem. 2007, 2008, 2009, 2010. HBD. Internet site Hoofdbedrijfschap Detailhandel: www.hbd.nl. *Laatst bezocht op 21 juli 2010* [internet bron].

Anoniem. 2009. Verantwoord houden. Wie is er verantwoordelijk voor het welzijn en de gezondheid van gehouden dieren in Nederland. Raad voor Dierenaangelegenheden. RDA, 2009/2.

Anoniem. 2010. Ministerie van Landbouw, natuurbeheer en visserij: www.minInv.nl. *Laatst bezocht op 10 Juni 2010* [internet bron, d.d. 2011 <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/eleni>].

Anoniem. 2010. Survey-onderzoek: www.survey-onderzoek.nl. *Laatst bezocht op 15 februari 2010*. [internet bron].

Anoniem, 2010. Agenda voor het Dierbeleid. Morele vraagstukken en speerpunten voor het dierbeleid in Nederland. Een zienswijze van de Raad van Dierenaangelegenheden. RDA, 2010/1.

Baarda, D.B., De Goede, M.P.M. 2001. Basisboek methoden en technieken, handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek. Stenfert Kroes. Groningen, Nederland.

Ballard, B., Cheek, R. 2003. *Exotic animal medicine for the veterinary technician*. Ch 3; the lizard, nutrition: p. 45-47. IOWA State Press, a Blackwell Publishing Company, Iowa, U.S.A.

Banen, I.J. 2007. *Dieren Online. Een onderzoek naar de handel in gezelschapsdieren op internet en in de lokale kranten in de regio Noord-Holland Noord*. Hogeschool Van Hall Larenstein Wageningen, Nederland [studentenrapport].

Baumans, V. 2005. Environmental enrichment for laboratory rodents and rabbits: Requirements of rodents, rabbits, and research. *ILAR Journal*, 46-2, 162-170.

Bays, T.B., Lightfoot, T., Mayer, Y. 2006. *Exotic pet behaviour. Birds, reptiles and small mammals*. Saunders Elsevier, St. Louis, Missouri, U.S.A.

Beerda, B. Schilder, M.B.H., van Hooff, J.A.R.A.M., de Vries, H.W. 1997. Manifestations of chronic and acute stress in dogs. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 52: 307-319.

Beynon, P.H., Cooper, J.E. 1998. Manual of exotic pets. British small animal veterinary association. Gloucestershire, U.K.

Binnekamp M.H.A., Ingenbleek P.T.M. 2006. Market barriers for welfare product innovations. NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences, Volume 54, Issue 2: 169-178.

Blokhuis, H.J. 2008. International Cooperation in animal welfare: the Welfare Quality project. Acta Veterinaria Scandinavica, 50 (Suppl I): S10.

Blokhuis, H.J., Jones R.B., Geers R., Miele M. and Veissier, I. 2003. Measuring and monitoring animal welfare: transparency in the food product quality chain. Animal Welfare, 12, 445-455.

Botreau, R., Bonde, M., Butterworth, A., Perny, P., Bracke, M. B. M., Capdeville, J., and Veissier, I. 2007. Aggregation of measures to produce an overall assessment of animal welfare. Animal, 1 (8): 1179-1197.

Botreau, R., Veissier, I., Butterworth, A., Bracke, M.B.M., Keeling, L.J. (2007b) Definition of criteria for overall assessment of animal welfare. Animal Welfare 16: 225-228.

Bouyssou, D. 1990. Building criteria: a prerequisite for MCDA. In: C.A. Bana e Costa (Ed.) Readings in Multiple Criteria Decision-Aid. Springer Verlag: 58-80. Heidelberg, Germany.

Bracke, M. B. M., Spruijt, B. M. Metz J. H. M. 1999a. Overall Welfare Assessment Reviewed. Part 1: Is it Possible? Netherlands Journal of Agricultural Science 47, 279-291.

Bracke, M. B. M., Spruijt, B. M., Metz J. H. M. 1999b. Overall Animal Welfare Reviewed Part 3: Welfare Assessment Based on Needs and Supported by Expert Opinion. Netherlands Journal of Agricultural Science 47: 307-322.

Brambell, F.W.R. 1965. Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems. ed. Her Majesty's Stationery Office, London, U.K.

Brandt, H. van den., Versteegh, J. 2006. Dieren gedownload, een onderzoek naar handel in en aanbod van gezelschapsdieren via internet. Hogeschool Van Hall Larenstein Wageningen, Nederland [studentenrapport].

Broom, D.M. Johnson, K.G. 1993. Stress and Animal Welfare. Chapman & Hall, U.K..

Bokkers, E.A.M. 1997. *Parameters voor het in acht nemen van dierenwelzijn in huisvestingsonderzoek in de veehouderij*. In opdracht van de Raad voor Dierenaangelegenheden. Werkgroep criteria dierenwelzijn. Den Haag, Nederland. 91 P.

Burchfield, S.R. 1979. The stress response: a new perspective. Psychosomatic Medicine 41: 1-672.

Burgt, Van den M., Dettingmeijer, M., van Mechelen-Gevers, E. 2003. Kompas: Preventie en voorlichting, assisteren in de gezondheidszorg. Bohn Stafleu van Loghum (onderdeel Springer uitgeverij).

Caneel, M., Grondel, M., Kramer, A., Lammers, J. 2000. Vroegtijdige sterfte onder gezelschapsdieren. Samenwerking VanHall/ Faculteit Diergeneeskunde [studentenrapport]

Dijk van, K., Polman, E. 2000. De handel in huisdieren via dierenspecialzaken, Van Hall Instituut [studentenrapport].

Engebretson, M. 2006. The welfare and suitability of parrots as companion animals: a review. Animal Welfare 15: 63-276.

Fox, M.W. 1968. *Abnormal behaviour in animals*. W.B. Saunders. Philadelphia, U.S.A.

Fraser, A.F., Broom, D.M. 1990. *Farm Animal Behavior and Welfare*. Baillière-Tindall, Londen, U.K.

Hansen, L.T., Berthelsen, H. 2000. The effect of environmental enrichment on the behaviour of caged rabbits (*Oryctolagus cuniculus*). Applied Animal Behaviour Science 68: 163-178.

Harvey Pough, F. 2007. Amphibian Biology and Husbandry. ILAR Journal Vol. 48, No. 3: 203-213.

Hoek, van C.S., Ten Cate, C. 1998. Abnormal Behavior in Caged Birds Kept as Pets. Journal of Applied Animal Welfare Science 1(1): 51-64.

Ipema, B., Koene, P., de Mol, R., Hopster, H. 2010. *Systematiek voor het opstellen van de positieflijst voor Zoogdieren*. Livestock Research Wageningen UR, Nederland. Rapport 345.

Ipema, B., Koene, P., de Mol, R. 2011. *Advisering voor vervolg positieflijst Zoogdieren*. Livestock Research Wageningen UR, Nederland. Rapport 408.

Johnson, A., Sandford, J. 2005. Written and verbal information versus verbal information only for patients being discharged from acute hospital settings to home: systematic review. Health Education Research 20(4): 423-429.

Johnson, J.H. 2004. Husbandry and Medicine of Aquatic Reptiles. Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine 13 (4): 223-228.

Kik, M. et al. Onderzoek Pathologische diagnostiek van doodsoorzaken van kleine zoogdieren (fret, konijn, rat, muis, cavia) in relatie tot vroegetijdig overlijden (in prep.). In: Rothuizen, J. & Hopster, H. 2007. Onderzoeksprogramma Welzijn van Gezelschapsdieren i.o.v. EL&I. Utrecht/Lelystad, Nederland.

Kittleson, M. 1997. Determining effective follow-up of e-mail surveys. American Journal of Health Behavior, 21(3): 193-196.

Koopmans, I.M., Vinke, C.M. 1999. Van eekhoortjes, hagedissen en ander (on)gedierte. Milieu en Recht, oktober (10): 244-249.

Korte, M.S., Olivier, B., Koolhaas, J.M. 2007. A new animal welfare concept based on allostasis. Physiology & Behavior 92: 422-428.

Lawrence, A.B.; Rushen, J. (Eds). 1993. *Stereotypic Animal Behaviour: Fundamentals and Applications to Welfare*. CAB International. 212 P.

Leenstra, F.R.; Neijenhuis, F. 2009. Indicatoren voor dierenwelzijn en diergezondheid. Lelystad: Animal Sciences Group, Wageningen UR, Nederland [Rapport Animal Sciences Group 221].

Leenstra, F.R., Vinke, C.M., van Dongen, M., Pasmooij, N., van der Leij, R., Ferwerda, R., Stumpel, J. 2010. *Ongeriefanalyses bij gezelschapsdieren. Inventarisatie en prioritering en mogelijke oplossingsrichtingen*. [Rapport Live stock Research Wageningen/Lelystad i.s.m. Faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht, Nederland [Rapport no. 374].

Lorenzoni, M., Corboli, M., Ghetti, L., Pedicillo, G., Carosi, A. 2007, Biological invaders in inland waters: Profiles, distribution, and threats. Invading Nature - Springer Series In Invasion Ecology Volume 2 (3), Chap. 13: 259-273.

Maathuis, F., De Vries, B. 2005. Tuincentra: groen als gras in levende have?. Hogeschool Van Hall Larenstein, onderdeel van Wageningen UR. [studentenrapport]

Marks, I. 2006. *Gevangen in het net, handel in wilde dieren op Nederlandstalige websites*. IFAW. Den Haag, Nederland.

Marwijk-Hol, M.J. 2011. Ongerief bij gezelschapsdieren. Consumentenplatform mei 2011. I.o.v. Van Schuttelaar & Partners. Stratus onderdeel van Panteia.

Mason, G.J., Rushen, J. (Eds) 2006. *Stereotypic animal behaviour. Fundamentals and applications to welfare*. 2nd Edition. CABI Wallingford, Oxfordshire, U.K.

Mason, G., Clubb, R., Latham, N., Vickery, S. 2007. Why and how should we use environmental enrichment to tackle stereotypic behaviour? *Applied Animal Behaviour Science* 102: 163-188.

Meehan, C.L., Garner, J.P., Mench, J.A. 2003. Isosexual pair housing improves the welfare of young Amazon parrots. *Applied Animal Behaviour Science* 81: 73-88.

Meredith, A., Johnson-Delaney, C., 2010. *BSAVA manual of exotic pets, fifth edition*. Ch. 4; Rabbits, p. 76-102. Published March 28th 2010 by British Small Animal Veterinary Association (B S A V A) (first published December 15th 2001), U.K.

Niemeijer, E., Schellinger, M. 2009. *Voorlichting over reptielen - Onderzoek naar de kwaliteit van voorlichting over de groene leguaan (Iguana iguana) en de baardagaam (Pogona vitticeps) op het gebied van voeding en verlichting*. Hogeschool Van Hall Larenstein, onderdeel van Wageningen UR. [studentenrapport]

Nordlund, A., Lidfors, L., Lindh, A-S., Ewaldsson, B. 2007. Behavioural effects of the shelter design on male guinea pigs. *Scand. J. Lab. Anim. Sci.* 34: 9-16.

Ohl, F., Arndt, S.S., van der Staay, F.J. 2008. Pathological anxiety in animals. *The Veterinary Journal* 175: 18-26.

Ohl, F., Hellebrekers, L.J. 2009. Dierenwelzijn- de diergeneeskundige positie. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* 134 (18): 754-755.

Paterson, S., 2006. *Skin diseases of exotic pet*. Ch. 19; Skin diseases and treatment of guinea pigs: 237-238. Blackwell Publishing, U.K.

Piney, C.C. 2000. *The complete home veterinary guide*. McGraw-Hill, Columbus, Ohio, U.S.A.

Ploeg A., Bassleer G., Hensen R. 2009. Biosecurity in the Ornamental Aquatic Industry. *Ornamental Fish International (OFI)*.

Plooij, F., 2008. *Onderzoek doen, een praktische inleiding in onderzoeksvaardigheden*. Pearson Education, Benelux.

Quesenberry, K.E., Carpenter, J.W. 2004, *Ferrets, Rabbits and Rodents. Clinical medicine and surgery*. Ch. 16; Gastrointestinal diseases. Elsevier Mosby/Saunders, U.S.A.

Rothuizen, J., Hopster, H. 2007. *Onderzoekprogramma welzijn gezelschapsdieren*. In opdracht van ministerie LNV, Den Haag, Nederland [programmarapportage].

Saunders, R.A., Davies, R.R. 2005. *Notes on rabbit internal medicine*. Ch. 1: Differential diagnosis, diarrhoea: p. 19-24. Blackwell Publishing, U.K.

Schepers, F., Koene, P., Beerda, B. 2009. Welfare assessment in pet rabbits. *Animal Welfare* 18: 477-485.

Seaman, S.C., Waran, N.K., Mason, G., D'Eath, R.B. 2008. Animal economics: assessing the motivation of female laboratory rabbits to reach a platform, social contact and food. *Animal Behaviour* 75: 31-42.

Seligman, M.E.P. 1976. Depression and learned helplessness. In: H.M. van Praag (ed.) *Research in neurosis*: 72-107.

Selye, H. 1973. The Evolution of the Stress Concept. *Amer. Scient.* 61: 692-699.

Selye, H. 1976. *The stress of life*. McGraw-Hill Book Co. New York, U.S.A.

Sørensen, D.B., Krohn, T., Hansen, H.N., Ottesen, J.L., Hansen, A.K. 2005. An ethological approach to housing requirements of golden hamsters, Mongolian gerbils and fat sand rats in the laboratory. A review. *Applied Animal Behaviour Science* 94: 181–195.

Stoop, I.A.L. 2005. *The hunt for the last respondent: non response in sample surveys*. Sociaal en Cultureel Planbureau. Den Haag, Nederland.

Trayhan, S. 2010. Taming the aggressive rabbit, House Rabbit Network. Intersite: <http://www.rabbitnetwork.org/articles/agressive.shtml> [internet bron].

Tynes, V.V. 2010. *Behaviour of exotic pets*. Wiley-Blackwell. A John Wiley & Sons, Ltd. Publication. Oxford, U.K/Iowa, U.S.A.

Toates, F. 1995 Stress. Conceptual and Biological Aspects. John Wiley & Sons. Ch. 5. pp. 86-122.

Uhm, D. van, 2008/2009, *Illegale dierenhandel en de rol van Nederland*, eindschrijft Criminologie, Willem Pompe Instituut.

Veer, de M.W. 1999. *Inventariserend onderzoek naar gezondheids- en welzijnsproblemen bij gezelschapsdieren*. Interfacultair Centrum Welzijn Dieren (ICWD), Faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht, Nederland [beleidsrapportage]

Vinke, 1995. *Onderzoek naar de organisatiestructuren van de legale en illegale dierenhandel*. Afdeling Bijzonder strafrecht. Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden, Nederland [Beleidsrapportage voor Ministerie van Justitie].

Vinke, C.M., Koopmans, I.M. 1997. De illegale handel in planten en dieren. *Milieu en Recht*. Jaargang 24, Maart, 52-57.

Vinke, C.M. 1998. *Onderzoek naar de welzijnsomstandigheden van exotische dieren in de dierenhandel*. Centrum Welzijn Dieren, Faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht, Nederland [Beleidsrapportage voor ministerie LNV].

Vinke, C.M. 2001. *Handel in exotische dieren; organisatiestructuren en werkwijzen*. In: *Dier en Recht* (vol 9 01), Justitiële Verkenningen. Wetenschappelijk onderzoek- en documentatie centrum, Gouda Quint: 94-103.

Vinke, C.M., Spruijt, B.M. 1999. De welzijnsomstandigheden van exotische dieren in de dierenhandel en houderij. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde*, 124 (17): 503-509.

Weary, D.M., Fraser, D. 1995. Signaling need: costly signals and animal welfare assessment. *Applied Animal Behavior Science* 44: 159-169.

Webster, J. 1995. *Animal Welfare: a Cool Eye towards Eden: a Constructive Approach to the Problem of Man's Domination over Animals*. Blackwell Science, Oxford, U.K.

Weiss, J.M. 1972. Psychological factors in stress and disease. *Scientific American* 226: 104-113.

Zar, J.H. 1999. *Biostatistical analysis*. Prentice Hall, New Jersey, U.S.A. (4th ed.).